

Yazışma Adresi / Mailing Address

Harp Akademileri Komutanlığı
Stratejik Araştırmalar Enstitüsü
Yenilevent / İstanbul

Telefon / Phone: + 90 212 398 01 00 -3842 Faks / Fax: + 90 212 398 01 00 - 3802

E-Posta / E-mail: saren@harpak.edu.tr - guvenlikstratejileri@gmail.com

Web: www.harpak.edu.tr/saren

Güvenlik Stratejileri Dergisi

• The Journal of Security Strategies

Güvenlik Stratejileri Dergisi

The Journal of Security Strategies

STRATEJİK ARAŞTIRMALAR ENSTİTÜSÜ
STRATEGIC RESEARCH INSTITUTE

Yıl / Year : 2

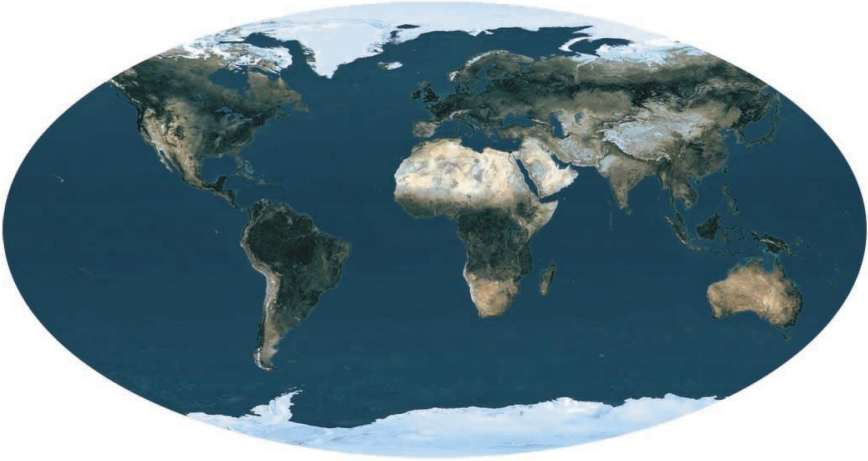
Sayı / Issue : 3

Haziran / June 2006

- Güvenlik Boyutunda Nükleer Enerjinin Sorunları ve Türkiye
Hasan SAYGIN, Timur KÜPELİ, Ahmet KÜÇÜKŞAHİN, Ayhan DEMİR
- Orta Doğu'da Su Sorunu ve Türkiye Açısından İncelenmesi
Metin SALTÜRK
- Etki Odaklı Harekât Konseptinin Tarihi Gelişimi, Kavramsal Çerçevesi ve Türk Silahlı Kuvvetlerindeki Yeri
Hasan Hüseyin ECİK
- Ekonomi Politik Denge Petrol Fiyatları
Sabit ATMAN
- Türkiye'deki Dışa Bağımlılığın Ülke Güvenliğine Olan Stratejik Etkileri
Ali Nedim KARABULUT
- Geleceğin Askeri Liderliğine Dair Değerlendirmeler
Unsal SİĞRİ
- Kıbrıs'ın Stratejik Önemi Bağlamında Adada Askeri Faaliyetler ve İlgili Tarafların Askeri Gücü
Ulvi KESER
- Türkiye-ABD İlişkilerinde Suriye Boyutu
Zafer SAĞLAM

GÜVENLİK STRATEJİLERİ DERGİSİ

STRATEJİK ARAŞTIRMALAR ENSTİTÜSÜ
GÜVENLİK STRATEJİLERİ DERGİSİ

ULUSAL HAKEMLİ DERGİ
Haziran 2006 Yıl 2 Sayı 3
ISSN : 1305-4740

GENEL YAYIN YÖNETMENİ
P.Kur.Kd.Alb.Ahmet KÜÇÜKŞAHİN

YAYIN KURULU

P.Kur.Kd.Alb.Fehmi AĞCA
Öğ.Alb.İzzet TOPAL

DANIŞMA KURULU

Dz.Kur.Kd.Alb.Timur KÜPELİ
Hv.İsth.Kur.Alb.Ayhan DEMİR
İsth.Alb.Erdoğan ÖZDİL

REDAKSİYON

Svl.Me.Fatma Şerife DUMAN

HAKEM KURULU

Prof.Dr.Kerem ALKİN
Prof.Dr.Tayyar ARI
Prof.Dr.Deniz Ülke ARİBOĞAN
Prof.Dr.İbrahim CANBOLAT
Prof.Dr.Hasret ÇOMAK
Prof.Dr.Mehmet GENÇ
Prof.Dr.Hasan SAYGIN
Prof.Dr.Ahmet Güner SAYAR
Doç.Dr.Ayşegül KİBAROĞLU
Doç.Dr.Yaşar HACISALİHOĞLU

Yrd.Doç.Dr.Gamze GÜNGÖRMÜŞ KONA
Yrd.Doç.Dr.Şamil ÜNSAL
Yrd.Doç.Dr.Ahmed Kasım HAN
Dr.Fırat PURTAŞ
P.Kur.Alb.Ahmet KÜÇÜKŞAHİN
Top.Kur.Alb.Samet ÖZ
İsth.Alb.Erdoğan ÖZDİL
(E)Tuğg.Servet CÖMERT
(E)Tuğg.Atalay KOCATEPE
(E) Dr.Kur.Alb.Cemil ŞENALP
(E) Dz.Kur.Alb.Nazmi ÇEŞMECİ

BASKI

Harp Akademileri Basım Evi

YAZIŞMA ADRESİ

Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Yenilevent/ İstanbul
Telefon: 0 212 284 80 65-2150 Faks: 0212 284 80 65-2150
e-posta: saren@harpak.tsk.mil.tr

Stratejik Araştırmalar Enstitüsü yayını olan Güvenlik Stratejileri Dergisi, yılda iki kez Haziran ve Aralık aylarında yayımlanan ulusal hakemli bir dergidir. Makalelerdeki düşünce, görüş, varsayım, sav veya tezler eser sahiplerine aittir ve Harp Akademileri Komutanlığı ve Stratejik Araştırmalar Enstitüsü sorumlu tutulamaz.

STRATEJİK ARAŞTIRMALAR ENSTİTÜSÜ GÜVENLİK STRATEJİLERİ DERGİSİ

Yıl 2 Sayı 3 Haziran 2006

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ	5
1- GÜVENLİK BOYUTUNDA NÜKLEER ENERJİNİN SORUNLARI VE TÜRKİYE Hasan SAYGIN, Timur KÜPELİ, Ahmet KÜÇÜKŞAHİN, Ayhan DEMİR	7
2- ORTA DOĞU'DA SU SORUNU VE TÜRKİYE AÇISINDAN İNCELENMESİ Metin SALTÜRK	21
3- ETKİ ODAKLI HAREKÂT KONSEPTİNİN TARİHİ GELİŞİMİ, KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ VE TÜRK SİLAHLI KUVVETLERİNDEKİ YERİ Hasan Hüseyin ECİK	39
4- EKONOMİK POLİTİK DENGEDE PETROL FİYATLARI Sabit ATMAN	63
5- TÜRKİYE'DEKİ DIŞA BAĞIMLILIĞIN ÜLKE GÜVENLİĞİNE OLAN STRATEJİK ETKİLERİ Ali Nedim KARABULUT	74
6- GELECEĞİN ASKERİ LİDERLİĞİNE DAİR DEĞERLENDİRMELER Ünsal SİĞRİ	95
7- KIBRIS'IN STRATEJİK ÖNEMİ BAĞLAMINDA ADADA ASKERİ FAALİYETLER VE İLGİLİ TARAFLARIN ASKERİ GÜCÜ Ulvi KESER	114
8- TÜRKİYE-ABD İLİŞKİLERİNDE SURİYE BOYUTU Zafer SAĞLAM	122

ÖN SÖZ

Harp Akademileri bünyesinde 2003 yılında teşkil edilen Stratejik Araştırmalar Enstitüsü'nün "Ulusal Hakemli Dergi" niteliğinde çıkarmakta olduğu "Güvenlik Stratejileri Dergisi"nin üçüncü sayısında sekiz makale yer almaktadır.

"Güvenlik Boyutunda Nükleer Enerjinin Sorunları ve Türkiye" başlıklı makalede; Aralık 2005'de ortaya çıkan Ukrayna ve Rusya arasındaki doğalgaz sorununun Avrupa kadar Türkiye'yi de endişelendirdiği, elektrik enerjisinde doğalgaza bağımlılığımız da dikkate alınarak, nükleer enerji santralleri kurulması konusunun yeniden canlandığı bu dönemde, Türkiye'nin nükleer enerjiye ihtiyacı olup olmadığı konusunda ileri sürülen düşüncelerin doğruluğu irdelenmeye çalışılmıştır.

"Orta Doğuda Su Sorunu ve Türkiye Açısından İncelenmesi" başlıklı makalede; günümüzde sınır aşan sularla ilgili antlaşmalara yön veren konular incelenmiştir. Gelecekte ciddi su sıkıntılarının beklendiği Ortadoğu bölgesinde kendi su ihtiyaçlarını karşılayabilmek için büyük yatırım ve fedakarlıklara katlanan Türkiye'nin su kaynaklarının mevcut durumu üzerinde durulmuş, Suriye ve Irak ve İsrail'in son zamanlardaki politikaları ile gelecekte Türkiye'nin rolünün ne olabileceği araştırılmıştır.

"Etki Odaklı Harekât Konseptinin Tarihi Gelişimi, Kavramsal Çerçevesi ve Türk Silahlı Kuvvetlerindeki Yeri" başlıklı makalede; Soğuk Savaş döneminin sona ermesiyle güvenlik alanında büyük değişiklikler yaşandığı, güvenliğe yönelik tehditlerin; kitle imha silahlarını, terörizmi, sabotajları ve örgütlü suçları da içine alacak şekilde genişlediği, buna bağlı olarak, barışı destekleme harekâtı, terörle mücadele, kriz yönetimi, güç göstergesi, abluka, ambargo, insanî yardım gibi faaliyetlerin, silâhlı kuvvetlerin karşılaşacağı yeni harekât türleri olarak öne çıktığı ifade edilmektedir.

"Ekonomi Politik Dengelede Petrol Fiyatları" başlıklı makalede; dünya pazarında petrol fiyatlarında yaşanan büyük değişimlerin ana hatları ile dünya petrol arz ve talebinin analizi yapılmaktadır.

"Türkiye'deki Dışa Bağımlılığın Ülke Güvenliğine Olan Stratejik Etkileri" başlıklı makale; dışa bağımlılığı millî savunma yönünden ele alarak, Türkiye'deki askerî açıdan dışa bağımlılığın boyutlarını ve bunun ülke güvenliğine muhtemel etkilerini ortaya koymaya çalışmaktadır.

"Geleceğin Askeri Liderliğine Dair Değerlendirmeler" başlıklı makalede; önümüzdeki yüzyıla damgasını vuracak askeri liderliğin sahip olması gereken nitelik ve vasıflar konusunda çeşitli arayışların devam ettiği açıklanmaktadır.

"Kıbrıs'ın Stratejik Önemi Bağlamında Adada Askeri Faaliyetler ve İlgili Tarafların Askeri Gücü" başlıklı makalede; Kıbrıs adasının, başta İngiltere ve Amerika olmak üzere Yunanistan, Kıbrıs Rum Kesimi ve Avrupa Birliği ülkeleri açısından da askeri önemini koruduğu vurgulanmakta, Türk askerinin adadan geri çekilmesinin, bugünkü şartlar çerçevesinde Türkiye açısından kabul edilemez bir durum olduğu vurgulanmaktadır.

“Türkiye-ABD İlişkilerinde Suriye Boyutu” başlıklı makalede ülkelerin uluslararası platformda sergiledikleri tavırlarını yönlendiren en önemli unsurlardan birisinin, güvenlik endişesi olduğu belirlenmektedir. Soğuk Savaş zamanında yapılandırılan tehdit odaklı askerî ittifakların öneminin azaldığı, Atlantik ittifakındaki görüş ayrılıklarının, Türkiye-ABD ilişkilerine de yansıdığı ifade edilmektedir.

Dergimizin bu sayısına katkıda bulunan bilim adamlarına ve Türk Silahlı Kuvvetleri personeline teşekkür eder, değerli katkılarının devam etmesini dilerim.

Ahmet KÜÇÜKŞAHİN

P.Kur.Kd.Alb.

Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Md.

GÜVENLİK BOYUTUNDA NÜKLEER ENERJİNİN SORUNLARI VE TÜRKİYE

Yazan: Hasan SAYGIN¹,
Timur KÜPELİ²,
Ahmet KÜÇÜKŞAHİN³,
Ayhan DEMİR⁴

Özet

Aralık 2005'de ortaya çıkan Ukrayna ve Rusya arasındaki doğalgaz sorunu, Avrupa kadar Türkiye'yi de endişelendirmiş, aynı dönemde İran'dan gelen doğalgaz miktarının önemli oranda azalması ve önemli sanayi merkezlerine birkaç gün de olsa yeterli doğalgaz verilememesi sonucunda, elektrik enerjisinde doğalgaza bağımlılığımız da dikkate alınarak, Türkiye'de nükleer enerji santralleri kurulması konusu yeniden canlandırılmıştır. Bu çalışmada, bir taraftan Türkiye'nin nükleer enerjiye ihtiyacı olup olmadığı ortaya konulurken, diğer taraftan ileri sürülen fikir ve gerekçelerin doğruluğu irdelenmeye çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler: Nükleer enerji, Nükleer santral, Türkiye, Enerji ihtiyacı

Abstract

The natural gas problem between Ukraine and Russia which broke out in December 2005 caused Turkey to worry, as well as causing the Europe to worry. The decrease in the volume of the natural gas coming from Iran and the inability to deliver sufficient natural gas to the important industrial centers even for just a few days has renewed the subject of establishing nuclear energy plants in Turkey, given the fact of our dependence on the natural gas for generating electricity. In this study, we have, on the one hand, put forth whether Turkey needs nuclear energy or not, and we have, on the other hand, tried to consider the accuracy of the ideas and their justifications at length.

Keywords: Nuclear energy, nuclear energy plant, Turkey, need for energy.

¹ İTÜ, Enerji Enstitüsü Kurucu Müdürü, Türkiye Atom Enerjisi Kurumu (TAEK) Atom Enerjisi Komisyonu Üyesi.

² Harp Akademileri, Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, Ulusal ve Uluslar arası Güvenlik Stratejileri ABD Bşk.

³ Harp Akademileri, Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Müdür Vekili, Uluslararası İlişkiler ABD Bşk.

⁴ Harp Akademileri, Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, Harp/Harekat Hukuku ABD Bşk.

GÜVENLİK BOYUTUNDA NÜKLEER ENERJİNİN SORUNLARI VE TÜRKİYE

Günümüzde ülkeler için ekonomik büyüme ve nüfus artışı paralelinde her geçen gün artan enerji gereksiniminin karşılanması sürdürülebilir gelişmenin sağlanmasında hayati öneme sahiptir. Enerji arz güvenliğinin kesintisiz sağlanması amacıyla geliştirilen enerji politikalarının, sürdürülebilir gelişmenin ekonomik, sosyal ve çevresel boyutları arasında dengeyi sağlaması gereklidir. Enerji kaynaklarının çeşitlendirilmesi, tek bir kaynağa ve tek bir ülkeye bağlı kalınmaması en akılcı yol olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda nükleer enerji, dünyada 31 ülke tarafından kullanılarak enerji yelpazesindeki yerini almıştır.

Enerji çeşitliliğini sağlamak ve enerji ihtiyacını karşılamak üzere Türkiye'de dördüncü kez enerji santrali kurulması konusu gündeme taşınmıştır. İlk kez 1970'li yıllarda başlayan nükleer santral kurulması tartışması 1979 yılında "ABD'nin Üç Mil Adası"ndaki nükleer santralinde oluşan kaza dolayısıyla gündemden düşmüş, ikinci girişim; 1980'li yılların ikinci yarısında henüz ihale aşamasındayken 1986 yılında meydana gelen Çernobil nükleer faciası nedeniyle sonuçsuz kalmış, üçüncüsü ise; 2000'li yılların başında ihale aşamasına gelmiş, ancak Türkiye'nin yaşadığı ekonomik kriz nedeniyle yine gerçekleştirilememiştir.

Aralık 2005'de ciddi olarak ortaya çıkan ve birkaç ay süren Ukrayna ve Rusya arasındaki doğalgaz sorunu, Avrupa kadar Türkiye'yi de endişelendirmiş, yoğun kış şartlarının yaşandığı aynı dönemde İran'dan gelen doğalgaz miktarının önemli oranda azalması ve önemli sanayi merkezlerine birkaç gün de olsa yeterli doğalgaz verilememesi enerji konusunu ülkenin en önemli gündem maddelerinden birisi haline getirmiştir. Elektrik enerjisinde tehlikeli oranda doğalgaza bağımlılığımız ve alternatif enerji seçenekleri tartışılırken Türkiye'de nükleer enerji santralleri kurulması konusu yeniden canlandırılmıştır. Gazete/dergilerde yazılan makaleler ve internet sitelerindeki bilgiler birbirleriyle o kadar çelişkilidir ki, bu bilgilerden hareketle konunun uzmanı olmayanların sağlıklı bir değerlendirme yapmaları güçleşmektedir.

Enerji Bakanlığı ile medya ve bilim adamlarının bir bölümü, Türkiye'nin nükleer enerjide geç kaldığını, nükleer santral kurulması zamanının geldiğini, enerji ihtiyacı açısından Nükleer seçeneğin göz ardı edilmeye devam edildiği takdirde yakın gelecekte ülkemizde elektrik kesintilerinin başlayacağını ve sanayimiz için alarm zillerinin çalmaya başlayacağını sık sık ileri sürmeye başlamışlardır. Diğer taraftan "Nükleer Santrallerin" kurulmasına karşı olan bir kısım medya ve bilim adamı ise; Türkiye'nin "al ya da öde" tarzı anlaşmalarla yeteri kadar doğalgaza boğulduğunu, yapılan 25 yıllık anlaşmalar nedeniyle Türkiye'de enerji açığı olmadığı gibi enerji fazlası bulunduğunu, bu nedenle mevcut hidroelektrik santraller ve kömür santrallerinin düşük kapasite ile çalıştırılarak ülkenin milyarlarca dolarlık zarara uğratıldığını, Türkiye'de kurulması gündeme getirilen nükleer santrallerin 1970'li yılların teknolojisi olduğunu, nükleer enerjiden faydalanan ABD, Kanada, Japonya, Almanya, İngiltere gibi sanayileşmiş ülkelerin nükleer atık sorununa kalıcı bir çözüm üretememeleri nedeniyle son 25-30 yılda yeni nükleer santral kurmadıklarını, mevcut santrallerinden bir kısmını kapattıklarını, enerjide dışa bağımlılığın azaltılması yönünde bir adım olarak ileri sürülen nükleer santrallerin kurulması

GÜVENLİK BOYUTUNDA NÜKLEER ENERJİNİN SORUNLARI VE TÜRKİYE

durumunda bu alanda tamamen dışa bağımlı olunacağını, nükleer atık, terör, güvenlik ve yüksek miktarda dışarıya kaynak transferi gibi sakıncaları olduğunu ifade ederek Türkiye'nin nükleer bir maceraya girmemesi gerektiğini savunmaktadırlar.

Dünyada Nükleer Santrallerin Bugünkü Durumu

1970'li yıllardaki petrol kriziyle birlikte enerji bağımsızlığı kapsamında dünyada nükleer enerjiye büyük umutlar bağlanmış, özellikle gelişmiş ülkelerde nükleer santrallerin sayısı hızla artmıştır. Ancak nükleer santrallerin işletme güvenliği ve radyoaktif atık sorununa yönelik temel kaygılar giderilememiş, radyoaktif atıkların uzun süreli depolanması sorununa kalıcı bir çözüm bulunamamış, geçen süre içerisinde nükleer santrallere karşı çevre duyarlılığı artmıştır.

2005 yılı itibariyle dünyada 31 ülkede 443 ticari nükleer reaktör (toplam 369.5 GW kurulu nükleer güç kapasitesi, bakınız Tablo 1), dünyadaki elektrik üretiminin yüzde 16'sını karşılamakta ve yılda yaklaşık olarak 12,000 ton kullanılmış yakıt bir başka ifade ile atık üretmektedir.⁵

Elektrik üretiminin yüzde 20 sini kurulu 104 nükleer reaktörlerden sağlayan ABD, dünyadaki kurulu nükleer santral kapasitenin yüzde 30'una sahiptir (bakınız Tablo 1). Son 25 yıldır hiç nükleer santral siparişi verilmemiş, siparişi 1978'de verilen en son nükleer santral de tamamlanarak 1996 yılında faaliyete geçmiştir. Buna karşın 23 adet nükleer santral hizmet dışı bırakılmıştır. Her yıl büyüyen ekonomisine paralel olarak enerji ihtiyacı artan ABD, elektrik ihtiyacını karşılamak için termik, hidrolik ve yenilenebilir enerji santralleri kurmakta ancak, kendi ülkesi için yeni nükleer santral yapımını planlamamaktadır. Buna karşın, ABD Türkiye'ye nükleer santral konusunda her türlü desteği vereceğini ve ileri teknoloji ile çalışan santral kurmaya hazır olduğunu ifade etmektedir. Benzer şekilde, nükleer enerjiden önemli ölçüde yararlanan Kanada, gelişmekte olan ülkeleri nükleer santral kurmaya teşvik ederken kendi ülkesindeki 7 adet nükleer santrali kapatmış, eski kömür santrallerini devreye sokmuş, son 30 yıl içerisinde yeni bir nükleer santral kurmamıştır.

Avrupa'da 2005 yılı itibariyle nükleer enerjiden faydalanma durumu aşağıda olduğu gibidir. Elektrik üretiminde nükleer enerjinin payı Fransa'da yüzde 78, Belçika'da yüzde 55, Almanya'da yüzde 32, İspanya'da yüzde 24, Finlandiya'da yüzde 27, İngiltere'de yüzde 20, Hollanda'da yüzde 4.5 seviyesindedir. Eski doğu bloğu ülkelerinden Rusya'da yüzde 15.6, Litvanya'da yüzde 72, Slovakya'da yüzde 55, Ukrayna'da yüzde 51, Bulgaristan'da yüzde 41 ve Romanya'da yüzde 10 olmak üzere dünya kurulu nükleer enerji kapasitesinin yüzde 13'ünü oluşturmaktadır.⁶

⁵ **Hasan SAYGIN** " Nükleer Enerjiye Güncel Bakış", **Bilim ve Gelecek**, Sayı:12, sayfa.: 30-36, Eylül (2004)Şubat (2005).

⁶ **Türkiye Atom Enerjisi Kurumu**, www.teak.gov.tr. Nükleer Enerji Ve Reaktörler, Dünyadaki Nükleer Güç Santrallerinin Genel Durumu.

GÜVENLİK BOYUTUNDA NÜKLEER ENERJİNİN SORUNLARI VE TÜRKİYE

Dünya genelinde ki, ekonomik, çevresel, stratejik ve politik ölçütler çerçevesinde nükleer enerjinin geleceğine ilişkin önemli belirsizliklerin mevcudiyeti, artan enerji ihtiyacına rağmen nükleer enerji teknolojinin sahip ülkeleri dahi yeni nükleer santral kurma konusunda "bekle ve gör" tutumunu benimsemeye itmiş, yeni reaktörler kurmak yerine işletimde olan reaktörleri, güvenlik standartlarını sağlayacak şekilde modernize ederek çalışma ömrünün uzatılmasına yöneltmiştir.

Ancak, ekonomik büyüme ve hızla artan enerji ihtiyacını karşılama zorunluluğu nedeniyle Asya Ülkeleri'nde nükleer santral kurulması çalışmalarını devam ettirmektedir. Çin'de kurulma sürecinde 5 reaktör bulunmakta, fonu ayrılan 6 santral planlama aşamasında olup 2015 yılına kadar 20 yeni reaktörün devreye sokulması tasarlanmaktadır. Hindistan'da da Çin'de olduğu gibi daha küçük kapasiteli, teknolojisi farklı, maliyeti 300-400 milyon doları geçmeyen, finansmanı kolay sağlanabilen ve merkezi sisteme bağlanmadan, sadece kendi yöresine elektrik sağlayan 8 santral kurulma aşamasındadır. Fosil enerji kaynakları açısından tamamen dışa bağımlı olan ve elektrik üretiminin yüzde 29.3'ünü 56 nükleer santralden (kapasite: 47.8GW) sağlayan Japonya'da 3 yeni reaktör kurulmakta, planlama aşamasındaki 13 reaktörün ise kaynağı ayrılmış durumdadır (bakınız Tablo 1).

Nükleer Enerjinin Geleceği

Çevre ve insan sağlığı üzerinde son derece tehlikeli ve uzun süreli etkileri olan nükleer kazaların önlenmesi için işletme güvenliğinin mutlak şekilde sağlanamaması ve radyoaktif atıkların uzun süreli depolanmasına ilişkin sorunlara hala kalıcı bir çözüm bulunamamış olması, nükleer enerjiye ilişkin ciddi soru işaretlerinin oluşmasına neden olmaktadır.

1970'li ve 1980'li yılların enerji politikaları gereği kurulan nükleer santrallerden güç üretiminin 2010 yılına kadar en yüksek değerine ulaşması ve daha sonra işletme ömrü tamamlanarak devre dışı kalacak olan santraller nedeniyle kademeli olarak azalması beklenmektedir. En önemli çevre sorunlarından biri olan "küresel ısınmaya" çözüm olarak gösterilen nükleer enerjiye karşı "ABD-Üç Mil Adası-28 Mart 1979" ve "Ukrayna-Çernobil-26 Nisan

⁷ **European Commission, Green Paper, "Towards a European Strategy for the Security of Energy Supply" European Communities, 2001.**

Final Report on the Green Paper, "Towards a European Strategy for the Security of Energy Supply" Commission of the European Communities, Brussels, 26.6.2002, COM(2002),321 Final.

Commission Staff Working Paper, Progress Report on the Response to the Green Paper, "a European Strategy for the Security of Energy Supply" December 2000-October 2001, Commission of the European Communities, Brussels, 3.12.2001, SEC(2001

Taylor D. M., "Situation and Perspective for Nuclear Energy in Europe" Paper given at conference celebrating 100th anniversary of birth of Enrico Fermi, held in Pisa, Italy, October 2001.

Taylor, D. M., "Nuclear's Role in Europe's Energy Future", Paper prepared for SMI conference on Nuclear Power in London, UK, January 2002.

De Esteban, F., "The Future of Nuclear Energy in European Union", Background paper for a speech made to a group of senior representatives from nuclear Utilities in the context of a "European strategic exchange", Brussels, May, 2002.

GÜVENLİK BOYUTUNDA NÜKLEER ENERJİNİN SORUNLARI VE TÜRKİYE

1986" kazalarından sonra kamuoyunda tepkiler artmıştır. Günümüzde dünyanın birincil enerji üretim yelpazesinde petrol yüzde 38, kömür yüzde 26 ve doğal gaz yüzde 23'lük bir paya sahipken nükleer enerji oldukça sınırlı bir gelişme göstermiş ve yüzde 7'lik bir paya ulaşmıştır. Nükleer enerjinin 2030'a kadar yüzde 5'e inmesi, toplam elektrik üretimindeki payının hızla azalarak 2000'de yüzde 16 olan oranın 2030'da yüzde 9'a düşmesi beklenmektedir. Bu kapsamda, günümüzde kullanılan mevcut reaktörlerin yüzde 40'ının 2030 yılına kadar hizmet dışı bırakılması öngörülmektedir.⁸

Nükleer enerjinin son durumu yansıtan Tablo 1'de, mevcut nükleer santral sayısı ve güç kapasitesi, hizmet dışına ayrılan nükleer santral sayısı, inşa aşamasında bulunan santrallere ilişkin veriler mevcuttur. Özellikle Avrupa'da nükleer enerjiden faydalanan ancak bu enerji kaynağını devre dışı bırakma ya da ara verme kararı alan bir çok ülke bulunmaktadır. İsveç, İspanya, Hollanda, Almanya ve Belçika moratoryum ilan etmiş veya nükleer enerjiden tümüyle vazgeçme kararı almış durumdadırlar. Litvanya, Slovakya ve Bulgaristan Avrupa Birliğinin Standartlarına uymayan eski teknoloji ürünü santrallerini on yıl içerisinde kapatmak üzere Avrupa Birliği ile fikir birliğine varmışlardır.⁹

Gelişmiş ülkelerde uygulanmakta olan; mevcut nükleer santrallerin iyileştirilerek lisans süresinin uzatılması, yeni ve daha güçlü teknolojilere sahip olana kadar bekleme politikaları, yeni santrallerin kurulması konusunda verilmesi gereken kararlar geciktirilerek halkın tepkisi önlenmeye çalışılmaktadır.

Gelişmiş ülkelerde nükleer santral ve nükleer enerjiye karşı son zamanlarda artan oranda muhalefet gözlenmektedir. Son bir ay içerisinde meydana gelen olaylara bakacak olursak, örneğin İngiltere Başbakanı Tony Blair ülkede faaliyette bulunan 23 nükleer santralden 2023'te devre dışı kalacak 22 nükleer santralin yerine yenilerinin yapılmasını isterken akademisyen, bilim insanı ve işadamlarından oluşan 16 kişilik "Sürdürülebilir Kalkınma Komisyonu" Mart 2006'da nükleer enerjinin toplum, ekonomi ve çevre üzerindeki etkilerini araştırarak yeni nükleer santral yapılmasını uygun bulmadığını açıklamıştır.¹⁰ Diğer bir gelişme Japonya'da olmuştur. 25 Mart 2006 tarihinde Radikal'in BBC World¹- Tokyo kaynaklı haberine göre "Japonya'da en son inşa edilen ve henüz 9 gün önce işletmeye alınan Tokyo'nun kuzeybatısındaki Shika-2 isimli ülkenin ikinci büyük nükleer santralının, şiddetli bir depremde yıkılmasından endişe eden yerel halkın açtığı davaya istinaden mahkeme tarafından kapatılmasına karar verilmiştir. Mahkeme, reaktörün depremlere dayanıklı olmasını gerektirecek standartta inşa edilmediğine ve bir deprem olduğunda, yerel halkı radyoaktiviteye maruz bırakacağına hükmetmiştir. Bu yeni santralde kapılara kilit vurulması durumunda, sokum masrafıyla birlikte 7 - 8 milyar dolarlık bir zarar ortaya çıkacaktır.

⁸ International Energy Agency, World Energy Outlook, 2002.

⁹ Hasan SAYGIN " Sürdürülebilir Gelişme ve Nükleer Enerji", Enerji, Yıl: 9, Sayı: 9, sayfa: 58-63, Eylül (2004)

¹⁰ Meral TAMER, Milliyet Gazetesi, ingiltere'de Blair'e nükleer şok!, 15 Mart 2006, Enerji Dosyası (1)

GÜVENLİK BOYUTUNDA NÜKLEER ENERJİNİN SORUNLARI VE TÜRKİYE

Nükleer Enerji Kullanımının Geleceğini Etkileyen Sorunlar

Dünyadaki enerji talebindeki artış, küresel ısınma ve iklim değişikliği ile ilgili sorunların gelişimine bağlı olmakla birlikte radyoaktif atık, güvenlik, nükleer silahların yaygınlaşması endişesi ve enerjinin maliyeti yeni santrallerin kurulmasının önündeki en önemli engellerdir.

Nükleer Atık Sorunu

Bu sorunlar arasından en büyüğü, çözümü günümüze kadar sağlanamayan ve çözülmesi de en zor görünen nükleer atık sorunudur. Basınımızda son zamanlarda nükleer santrallerin ülkemizde kurulma süresinin 5-7 yıl olacağı, işleme geçtikten sonraki dönemde birikecek nükleer atıkların santral havuzlarında bekletileceği ve bu uzun süreç içerisinde batılı ülkeler tarafından bu soruna çözüm üretileceği gibi bilimsellikten uzak varsayımlar yer almaktadır. Oysa, çok uzun yarı-ömürlü radyoaktif ve toksin elementler içeren kullanılmış yakıtlardan kaynaklanan yüksek seviyeli atıkların radyoaktif bozunuma uğrayarak etkisiz hale gelmeleri için jeolojik ölçeğe erişen binlerce yıllık zaman aralığında insanlardan ve çevreden mutlak şekilde yalıtılarak güvenle muhafaza edilmeleri gerekmektedir.

Ortaya çıkan nükleer atıkların idare edilmesi her ülkenin kendi sorumluluğundadır. Nükleer enerjiye sahip ülkelerde kalıcı depolama için planlanan yerden 500 metre derinlikte kaya, kil veya tuz tabakalarından oluşan jeolojik depolama tesisleri henüz araştırma safhasındadır. Halen, nükleer atıklar genellikle nükleer santral alanı içerisinde yer alan geçici depolama tesislerinde bekletilmektedir.

Dünyada nükleer santrallerin işletilmesinden dolayı ortaya çıkan nükleer atık miktarı 2005 yılı itibariyle 200,000 tonun üzerindedir. Bu miktara her yıl 12,000 ton ilave olmaktadır. Bu nedenle nükleer atıkların uzun süreli depolanması acil çözüm gerektiren büyük bir soruna dönüşmüştür. İşletimdeki santrallerin hiç biri çalışma ömürleri boyunca üretecekleri atıkların tümünü muhafaza edebilecek kapasitede olmadığından, bu sorun çözüme bağlanmadığı takdirde bazı santrallerin sırf bu nedenle kapatılması söz konusu olabilir.

Belirtilmesi gereken önemli bir husus da, milyar dolarlar harcanarak kurulması düşünülen nükleer santraller, problemlere çözüm getirilememesi durumunda birkaç yıl işletimden sonra nükleer enerjiden vazgeçilme kararı alınsa dahi, o güne kadar ortaya çıkan atıkların uzun süreli depolanmasına ilişkin sorunların ve sorumluluğun gelecek kuşaklara aktarılmasıdır. Nükleer Santrallerin Yatırım ve Elektrik Üretim Maliyetleri

Şimdiye kadar işleme açılan I.(1960 öncesi) ve II. Kuşak (1960-1990 arası- Türkiye için düşünülen teknoloji- PWR ve CANDU Santralleri) nükleer santrallerin teknolojisi hidrolik, kömür gibi seçeneklere göre çok daha pahalıdır. Söz konusu nükleer santrallerden günümüzde kullanılanların yatırım maliyetleri yaklaşık olarak kilovat başına 3500 \$ civarında iken, bu miktar doğal gaz termik santralleri için 680 \$, hidro elektrik santraller için 750-1200 \$, rüzgar santralleri için 1450 \$ ve kömür termik santralleri için 1500 \$ olarak hesaplanmıştır.

GÜVENLİK BOYUTUNDA NÜKLEER ENERJİNİN SORUNLARI VE TÜRKİYE

Diğer taraftan kilovat başına elektrik üretim maliyetleri mukayese edildiğinde nükleer santrallerden elde edilen elektrik maliyeti (4.5 cent), diğer santrallere (hidro elektrik: 0.05-2 cent, kömür :2.5-3 cent, doğalgaz: 3 cent) göre yine oldukça yüksektir. Her ne kadar Türkiye'de nükleer santral yapılması yönünde faaliyet gösteren nükleer enerji lobisi tarafından elektrik enerjisi maliyetinin kilovat başına 2.5-3.5 cent civarında olduğu iddia edilse de eski başkan Bili Clinton'un nükleer enerji ekonomisti C.Komanoffun 1968-1990 arasında ABD'de nükleer enerji üretimi üzerinde yaptığı araştırmaya göre nükleer enerjinin kilovat başına ortalama maliyeti 7.2 cent olarak çıkmıştır.¹¹ 1988 yılında ABD'de üretilen ve tüketicilere satılan en pahalı elektrik; yüksek maliyetli (11.93 cent) nükleer enerjiden dolayı, New Hampshire eyaletinde gerçekleşmiştir.¹²

ABD Enerji Bakanlığının bir araştırmasına göre; 47 adet nükleer santralden 36'sı başlangıçta tahmin edilenin 2 katı, 13 tanesi ise ilk tahminin 4 katı fiyatına kurulabilmiştir. Örneğin Newyork'taki Shoreham Nükleer Santralının orjinal proje maliyeti, 241 milyon dolar iken, tam 9 yıl gecikerek yaklaşık 4 milyar dolara mal olmuştur.¹³

Düşük hesaplanan ve tekliflerde de hep ucuz gösterilen nükleer enerji birim fiyatları, hiçbir zaman gerçekleşmemiştir. İlk yatırım ve normal işletim maliyetleri çok yüksek olan nükleer santraller, 35-40 yıllık ekonomik ömürleri boyunca sıkça karşılaşılan kazalar, ekstra güvenlik ilaveleri, sık sık devre dışı kalmalar, bakımlar ve onarımlar nedeniyle çok pahalı elektrik enerjisi üretmektedirler. Ayrıca, yakıt zenginleştirme ve atıkların saklanması için ekstra paralar ödemek zorunluluğu vardır. 2 - 3 nükleer santral için ekonomik olmayan bu fazla maliyetleri azaltmak ve elektrik fiyatlarını kabul edilebilir rakamlara çekebilmek için 10 adet nükleer santralın birden yapılması gerekmektedir. Bu da, özellikle Türkiye gibi bir ülkenin altından kalkamayacağı çok ağır bir maliyettir. Örneğin, nükleer santral yapım maliyetine ilişkin olarak, Akkuyu ihalesine katılan Siemens Firması adına Arnold Hornfeld; "Şimdi rakamlar söylendi. 2.5-4 milyar dolar, yaparsak bir tane yapmayalım, batarya şeklinde 3-4 tane birden yapalım, 10 milyar dolar-15 milyar dolar, bu paralar da yok. Dışardakilerin de bunu vermesi için çok özel, devletten devlete anlaşma yapmak lazım. Bunu hiçbir şirket vermez. Bunu hiçbir sigorta şirketi de vermez. O halde neyi konuşuyoruz ki?". "Nükleerde ilk senelerde 25 cent/kWh çıkabilir, ama Türkiye bunu ödemeye hazır değil" diyor.¹⁴

Üzerinde çalışılmakta olan III. Kuşak nükleer santrallerin kilovat başına yatırım maliyetinin 1600 \$, elektrik üretim maliyetinin ise 3 cent civarında olması öngörülmektedir. Teknolojik pahalılığın yanı sıra diğer önemli bir husus da nükleer santrallerin kurulması için ihtiyaç duyulan mali kaynağın sağlanmasıdır. Dünya Bankası veya Banka konsorsiyumları nükleer santrallerin kurulması için

¹¹ **Fiscal Fission**, The Economic Failer of Nuclear Power, Komanoff Energy Associates, 1992, p:12.

¹² **Electric Power Annual** 1998 Volume II, EIA Reports, Immediate Release Dec 8, 1999

¹³ **Diğer Kazalar ve Sorunlar**, Nihat Beynam, Elektrik Mühendisliği Dergisi, Sayı:309-310

¹⁴ **Türkiye nükleer santrali nasıl kurabilir?** Dünya Enerji Dergisi, Temmuz 2004, Sayı: 45

GÜVENLİK BOYUTUNDA NÜKLEER ENERJİNİN SORUNLARI VE TÜRKİYE

kredi vermemektedir. Dolayısı ile yüksek meblağları oluşturan mali kaynağın özel finans kuruluşlarından piyasa koşullarının çok üstünde borçlanarak elde edilmesi ülke ekonomileri için önemli bir dezavantaj yaratacaktır. Buna ilave olarak sigorta şirketlerinin nükleer santralleri sigorta etmemeleri ekonomi üzerinde mali bir risk yaratmaktadır.

Nükleer santrallerin yatırım ve üretim maliyetlerinin yanı sıra dikkate alınması gereken önemli bir husus da yaklaşık 40-60 yıl kullanılabilen nükleer santrallerin sokum harcamalarının yüksekliğidir. Örneğin İngiltere'de işletimde bulunan mevcut nükleer santrallerin ömrü dolduğunda kapatılması ve sökülmesi için harcanması gereken paranın 120 milyar \$ olduğu ifade edilmektedir.¹⁵ Son yıllarda yapılan hesaplamalara ve yaşanan tecrübelere göre, sokum ve atık maliyetlerinin, ilk santral yatırım maliyetlerinin 1-2 katı kadar olacağı hesaplanmaktadır. Örneğin, Almanya'nın Bruno Leuschner Santralinin 4 adet 440 MW gücündeki yüksek basınç reaktörü 2000 yılından beri sökülmekte olup 2008 yılına kadar yalnızca bu sokum için 3 milyar euro gözden çıkarılmış durumdadır.¹⁶

Mevcut Nükleer Santrallerin Güvenliği

Asimetrik tehditlerin ön plana çıktığı 21. yy da, işletimde bulunan nükleer santrallerin güvenliğini sağlamak önemli bir sorun haline gelmektedir. Çünkü mevcut santrallerde asimetrik tehdit öngörülmeden sadece uçak düşmesine karşı güvenlik önlemleri alınmış ve güvenlik belgeleri (lisans) bu şekildedir. Yakıt dolu bir yolcu uçağının mevcut santrallere düşmesine karşı güvenlik belgesi bulunmamaktadır. Bu nedenle yakıt dolu bir uçağın nükleer santrallere çarpması durumunda nükleer bir facianın kaçınılmaz olacağı değerlendirilmektedir.

11 Eylül 2001 tarihindeki ABD-ikiz kule saldırılarının olduğu saatlerde kaçırılan 3. uçağın Pensilvanya'ya doğru yöneltildiği ve hedefin bu bölgedeki nükleer santraller olduğu, yolcular tarafından hedefe ulaşmadan düşürüldüğü saldırıdan sonra yapılan açıklamalarda yer almıştır. Bu olaydan sonra ABD, hava sahasındaki uçakların kontrolü konusunda güvenlik önlemlerini artırmıştır. Ancak mevcut nükleer santrallerin uçak çarpmasına karşı güvenlik belgelerinin olmaması başta ABD olmak üzere tüm batılı ülkeleri endişeye sevk etmektedir. Olabilecek bir terör saldırısının yol açacağı nükleer facia veya Çernobil benzeri bir kaza neticesinde binlerce dönüm alan yüzlerce yıl kullanılamaz duruma geleceğinden ülkemizin en önemli girdilerinden olan turizm ile tarım ve hayvancılık sektörleri ciddi ve uzun süreli bir şekilde etkilenecektir. Oysa Türkiye, Suriye sınırındaki mayınlı sahayı dahi temizleyerek ülke ekonomisine kazandırma çabası içerisinde. Halen üzerinde çalışılan ancak 2020'lerde işleme açılması tasarlanan yeni teknoloji ürünü nükleer santrallerin ekonomikliği ve minimum nükleer atık üretmesi özelliğine ilave olarak asimetrik teröre karşı pasif güvenlik önlemleri içeren lisansının da olması öngörülmektedir.

¹⁵ Meral TAMER, Milliyet Gazetesi, 17 Mart 2006, Enerji Dosyası (3)

¹⁶ Turkport web sayfası, 20.06.2000

GÜVENLİK BOYUTUNDA NÜKLEER ENERJİNİN SORUNLARI VE TÜRKİYE

Nükleer Silah ve Uranyum Zenginleştirilmesi Gerçeği

Türkiye'de nükleer santral kurulduğu takdirde nükleer silaha da sahip olacağımız yönünde genel bir inanış var. Oysa, nükleer silahların sınırlandırılması amacıyla 1 Haziran 1968 tarihinde imzaya açılan ve 5 Mart 1970'de yürürlüğe giren "Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Anlaşması-Non-Ploriferation Treaty (NPT)" Türkiye tarafından 28 Ocak 1969 tarihinde imzalanmış ve Mart 1979'da onaylanarak Nükleer silah yeteneğine sahip olmaya çalışmayacağı taahhüt altına alınmıştır. Türkiye, bu anlaşmayı imzalamış olmasaydı bile nükleer santrallerin işletimi Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı (IAEA)'nın gözetimine tabii olacağından, başta ABD olmak üzere batı ülkelerinin onayı olmadan nükleer silaha sahip olması konusunda çalışma yapılmasını mümkün gözükmemektedir. Eğer, Türkiye nükleer silaha sahip olmaya karar verirse, bu takdirde başka yöntem ve süreci izlemesi gerekecektir. Bununla birlikte Türkiye'nin nükleer silaha sahip olması yönünde atacağı her bir adımda, ABD ve Batı'nın İsrail'e gösterdiği hoşgöründen ziyade, İran yaklaşımına benzer bir tutum sergileyebileceği dikkate alınmalıdır.

Bu konuda ABD'nin ortaya attığı ve geliştirmeye çalıştığı "Küresel Nükleer Enerji Ortaklığı" programı çerçevesinde, nükleer santral kuran her ülke, uranyumu satın alıp kendi santralinde işleyemeyecek, dolayısıyla İran örneğinde olduğu gibi zenginleştirilmiş uranyumun nükleer bomba aşamasına kadar getirilmesinin önü kesilmiş olacaktır. Nükleer yakıtlar, ancak Nükleer teknolojiye sahip ABD, Fransa, İngiltere, Almanya ve Kanada gibi ülkelerde üretilerek Nükleer Yakıt Bankası'nda depolanacak ve nükleer enerji üretmek isteyen bu bankadan satış yapılacaktır.

Türkiye'nin Enerji İhtiyacı

2005 yılı itibarıyla Türkiye'de üretilen brüt 162 GWh elektriğin¹⁷ yüzde 44'ü doğalgaz, yüzde 26'sı kömür, yüzde 24,5'i hidro elektrik, yüzde 5'i petrol santrallerinden karşılanırken yüzde 0.2'si de rüzgar ve jeotermal enerjiden elde edilmiştir.¹⁸

Türkiye gelişmiş ülkelerde olduğu gibi hidro elektrik ve kömürden enerji temini konusunda mevcut potansiyelinin değil tamamını, yarısını dahi kullanamamıştı. 126 milyar kVWh'lik hidroelektrik enerji potansiyelinin yüzde 37'sini elektrik enerjisi üretmek için kullanabilen Türkiye'de bu oranın AB ve ABD'de olduğu gibi yüzde 70'ler seviyesine çıkartılması için hidroelektrik santral yatırımlarına öncelik vermesi gerekmektedir. DSİ tarafından 14 Şubat 2006 tarihinde Hidroelektrik santraller ile ilgili yapılan toplantıda yılda 86 milyar kWh enerjinin denize aktığı, yıllık kaybımızın 6 milyar dolar olduğu ifade edilmiştir.¹⁹

Doğalgaz konusunda Rusya ile 25 ila 30 yılı kapsayan fiyatı petrol fiyatına endeksli "al ya da öde" tarzı anlaşmalar yapan Türkiye, ithal ettiği

¹⁷ Enerji İstatistikleri, www.die.gov.tr, 2005 yılı Elektrik Üretimi, 23 Mart 2006

¹⁸ Harp Akademileri K.İ.ğ. Stratejik Araştırmalar Enstitüsü "Türkiye'nin Enerji Stratejisi Ne Olmalıdır?" Konulu Sempozyum, 26-27 Ocak 2006, **Türkiye'nin Enerji Kaynakları ve Rezervleri** konulu bildiri, Sabit ATMAN

¹⁹ **Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü** Dış Basın Bülteni, Gn.Md. Toplantı Açılış Konuşması, 14 Şubat 2006

GÜVENLİK BOYUTUNDA NÜKLEER ENERJİNİN SORUNLARI VE TÜRKİYE

doğalgazın yüzde 67'sini elektrik üretiminde kullanmaktadır. Türkiye'nin hidrolikten sonra birincil enerji kaynağı olarak en büyük potansiyeli kömür rezervleri olmasına rağmen elektrik üretimindeki oranı son yıllarda dramatik bir şekilde azalmaktadır. 1985 yılında Türkiye elektrik üretiminin yüzde 42'si linyit santrallerinden karşılanırken bu oran 2003 yılında yüzde 17'ye düşmüştür. Tüm enerji kaynakları arasında kömür "sürdürülebilir enerji" ve ona bağlı olarak "sürdürülebilir kalkınma" ve enerji güvenliğini sağlayan çok önemli bir kaynak olmasına rağmen verimlilikleri linyit santrallerine göre daha yüksek ve çevresel etkileri daha az olan doğal gaz santrallerinin kurulması ile birlikte aynı dönemde doğal gazın payı yüzde 0,7'den yüzde 44'e yükselmiş, hidrolik kaynaklardan elde edilen elektrik de yüzde 35'den yüzde 25'e gerilemiştir.²⁰

Ülkemiz elektrik üretiminde doğal gaz öncelikli konuma gelmiştir. Ancak ülkenin enerji ihtiyacının bu denli dış kaynaklara bağlanması beraberinde enerji güvenirliliği yönünden riskleri getirmiştir.

Elektrik üretim-tüketim dengesine baktığımızda; Türkiye'nin bugünkü kurulu gücü yaklaşık 40 bin MW (yüzde 26 Kömür, yüzde 8 Petrol, yüzde 32.9 Doğalgaz, yüzde 32.7 Hidrolik, yüzde 0.5 Jeotermal, yüzde 0.5 rüzgar)²¹ mertebesinde. Bu kurulu güç ile 200 GWh enerji üretmek mümkündür. Türkiye'nin 2005 yılı elektrik üretimi 162 GWh ve tüketimi 122 GWh'tir.²² Bu kurulu gücün 13 bin MW'lık kısmını alım garantili yap-işlet-devret modeliyle kurulan doğalgaz çevrim santralleri oluşturmaktadır. 2005 yılında Türkiye'de üretilen elektrik enerjisinin yüzde 44'ü doğalgaz çevrim santrallerinden sağlanmış ve 7-14 cent/kWh birim fiyatla devlete satılmıştır. Ancak devletin kendi ürettiği ve birim fiyatı ortalama 2-3 cent olan kömür termik ve hidrolik santrallerinin bir kısmı "bakım ve onarım" gerekçesiyle çalıştırılmamış, böylece ülkemiz ekonomisi milyarlarca dolarlık *zarara* uğramıştır. Diğer önemli bir husus da başta sanayimiz olmak üzere tüm Türkiye'nin elektriği dünya ortalamasının çok üzerinde bir fiyata kullanmasıdır.

Türkiye'nin artan enerji ihtiyacı mevcut doğalgaz termik santrallerinin yanı sıra kurulu hidroelektrik santraller ve kömür termik santrallerinin mevcut kapasitelerinin tamamı kullanılarak karşılanabileceğinden, kısa ve orta vadede elektrik enerji açığının ortaya çıkması beklenmemelidir.

Sonuç

Türkiye'de nükleer santral kurulmasını savunan, esas itibarıyla çeşitli şekilde nükleer santral kuran şirketler tarafından yönlendirildiği imajını veren müteahhit, bürokrat, emekli dışişleri bakanlığı personeli ile bilim adamlarının da içerisinde bulunduğu nükleer lobi grupları; ülkemizde kömür ve hidrolik potansiyelimizin tümü kullanılsa dahi, Türkiye'nin 20 yıl içinde enerji sorunu ile karşı karşıya kalacağını ileri sürerek, nükleer santralin gerekli olduğunu

²⁰ Harp Akademileri K İğy Stratejik Araştırmalar Enstitüsü "Türkiye'nin Enerji Stratejisi Ne Olmalıdır? " Konulu Sempozyum, 26-27 Ocak 2006, **Türkiye'nin Enerji Kaynakları ve Rezervleri** konulu bildiri, Sabit ATMAN

²¹ **9. Beş yıllık Kalkınma Planı** Enerji Özel ihtisas Komisyonu Raporu (Kasım 2005)

²² **Enerji istatistikleri**, www.die.gov.tr, 2005 yılı Elektrik Üretimi, 23 Mart 2006

GÜVENLİK BOYUTUNDA NÜKLEER ENERJİNİN SORUNLARI VE TÜRKİYE

kanıtlamaya çalışmaktadırlar. Bu bağlamda, söz konusu gruplar, dünyada 400'ün üzerinde nükleer santralin çalışmakta olduğunu belirterek, Türkiye'de olmamasını "geç kalınmışlık" olarak nitelendirmektedirler. Ayrıca, nükleer santrallerin kurulmasıyla enerjide dışa bağımlılığımızın ortadan kalkacağını veya azalacağını iddia etmektedirler. Oysa, iddia edildiği gibi nükleer santrallerin kurulmasıyla enerjide dışa bağımlılığımız ortadan kalkmayacaktır. Nükleer reaktör teknolojisinde olduğu gibi nükleer yakıt teknolojisine de sahip olmadığımız için, yakıt ithal etmeden nükleer enerji elde etmemiz mümkün değildir. Nükleer santrallerde kullanılacak yakıtı bu konuda söz sahibi olan ABD, Kanada, Fransa, İngiltere, Almanya gibi ülke hükümetlerinin onayını ve Uluslararası Atom Enerji Komisyonunun denetimini müteakip alabileceğiz. Ayrıca teknik alt yapımız yeterli olmadığı için santrallerin işletimi uzun bir süre santrali kuran yabancı firmaların kontrol ve denetiminde sürdürülecektir. Bu koşullar altında nükleer enerjinin dışa bağımlı olmadığı iddiaları tamamen yanıltıcıdır.

Günümüzde, güvenlik, atık ve nükleer silahların yaygınlaşmasına ilişkin sorunların çözülmesine olanak sağlayacak ileri teknoloji nükleer santral tasarımlarına ve yakıt çevrimlerine yönelik çalışmalar yapılmaktadır. Bu konudaki gelişmelere bağlı olarak 2020'lerde yeni teknoloji ürünü nükleer santrallerin dünya üzerinde boy göstermeye başlaması beklenmektedir. Bu reaktörlerinin devreye girmesi ile birlikte bugünlerde Türkiye için düşünülen II.Kuşak Nükleer santrallerin işletiminde teknolojik alt yapı yeterli olmadığından sorunlar ortaya çıkacak, batının 50-60 yıl işlettikten sonra hizmet dışına çıkaracağı santralleri, biz, 25-30 yıl gibi bir süreçte hiç de ekonomik olmayacak şekilde devre dışı bırakmak zorunda kalabileceğiz.

Nükleer enerjinin ülkemize girmesi için; ekonomik rekabet gücünün olması, işletme güvenliğini en üst seviyeye çıkaran bilgisayar veya insan kontrolüne gereksinim göstermeksizin kendiliğinden güvenliliği sağlayan pasif güvenlik özelliklerinin bulunması, nükleer atık sorununun ortadan kalkmış olması ve kamuoyunun onayını sağlaması önem arz etmektedir.

Enerji stratejisinde kayıp-kaçak ile mücadele, tasarruf ve enerjinin etkin kullanımını da çok önemli bir yer tutmaktadır. Uluslararası standartlarda kabul edilebilir dağıtım kayıp oranı yüzde 7-8 civarındayken Uluslararası Enerji Ajansı istatistikleri 2004 yılı rakamlarına göre bu oran Türkiye'de yüzde 23 olarak belirtilmiştir. Eğer, yüzde 23 olan kayıp-kaçak oranı, yüzde 7-8'e düşürülecek olursa bugün itibarıyla Türkiye'de ilk aşamada kurulması gündemde olan yaklaşık 3000 MW'lık nükleer enerji santrallerinden üretilecek yıllık yaklaşık 18000 GWh elektrik kadar kazanç sağlanabilecektir. Türkiye'nin tasarruf ve enerjinin etkin kullanımı ile de kayıp-kaçaktakine yakın oranda bir potansiyele sahip olduğu göz ardı edilmemelidir.

Diğer taraftan, yapımına başlanmış ve planlanmış termik ve hidrolik santrallerim de devreye alınmasıyla önümüzdeki dönemde Türkiye'de enerji sorunu yaşanmayacaktır. 1000 MW'lık bir nükleer santralin yatırım maliyeti ortalama 3.5 milyar dolardır. Bu bedelle aynı güçte, dışa bağımlı olmayan 2 termik (kömür) santrali veya 3 hidrolik santrali kurmak mümkündür. Tehlikeli, pahalı, yakıtı tamamen dışa bağımlı ve eski teknoloji nükleer santrallerin

GÜVENLİK BOYUTUNDA NÜKLEER ENERJİNİN SORUNLARI VE TÜRKİYE

Türkiye'de kurulması yerine tamamen öz kaynaklarımıza dayalı hidrolik ve kömür santralleri kurulmaya devam edilmelidir. Yurt içi potansiyelinin değerlendirilmesini müteakip, 10-15 yıl sonra enerji açığı belirirse, bu kez henüz geliştirilme aşamasında olan yeni kuşak nükleer santraller o zaman gündeme getirilmelidir. Nükleer enerji, geri dönüşü olmayan bir yoldur. Bu yola girdikten sonra onu durdurma veya "zararın neresinden dönersen kardır" deme şansı bulunmamaktadır. Bünyesinde birçok riskler ve öngörülemeyen belirsizlikler vardır. Bu belirsizlikler ortadan kalkmadan Türk halkı ve yöneticiler bunun riskini üstlenmemelidir.

Hidrolik potansiyelin yüzde 37'sini elektrik enerjisi üretmek için kullanabilen Türkiye'de hidroelektrik santral yatırımlarına öncelik verilmesi gerekmektedir. Türkiye'nin en çok potansiyele sahip birincil enerji kaynağı olan hidrolik enerjiden en üst düzeyde yararlanılması elektrik maliyetlerini düşürecek, sanayiimizi daha rekabetçi kılacak, hidrolik potansiyelin devreye sokulması enerji ithalatı sonucu döviz çıkışını azaltacağından, ülke ekonomisine kazanç sağlayacaktır.

Bu güncel bilgilerin ışığı altında, bu alanda mevcut ciddi sorunlar ve belirsizlik ortamı nedeniyle, nükleer güce ilk adımı atmak ve ülkenin ilk santrallerini kurmak için içinde bulunduğumuz zamanın uygun olmadığı çok açıktır. Bunun için bilimsel, teknolojik, ekonomik ve sosyal olarak geçerli hiç bir gerekçe bulunmamaktadır. Dünyanın ileri ülkelerinin, nükleer enerjinin geleceğinin belirsizliği konusunda fikir birliğine vardığı ve yeni nesil nükleer santralleri üretme yönünde çalıştığı bir ortamda nükleer santrallerin yarattığı mevcut sorunları göz ardı ederek, dünyadaki nükleer santral sayısına ve yetmişli yılların eskimiş gerekçelerine dayanarak zamansız bir teknoloji transferini doğru göstermek çok tehlikelidir. Bu doğrultuda bir hareket gelişme yönünde atılan bir adım değil, az gelişmişliğin bir göstergesi olacaktır.

GÜVENLİK BOYUTUNDA NÜKLEER ENERJİNİN SORUNLARI VE TÜRKİYE

Tablo 1: Dünyada Nükleer Reaktörlerin Durumu

Ülke	İşletmede		İnşa Halinde		Kapalı	
	Ünite Sayısı	Toplam Mwe	Ünite Sayısı	Toplam Mwe	Ünite Sayısı	Toplam Mwe
ABD	104	99210	0	0	23	9590
Almanya	17	20339	0	0	19	5944
Arjantin	2	935	1	692	1	376
Belçika	7	5801	0	0		
Brezilya	2	1901	0	0		:
Bulgaristan	4	2722	1	953	2	816
Çek Cum.	6	3368	0	0		
Çin	9	6572	3	3000		
Çin Tayvan	6	4904	2	2600		
Ermenistan	1	376	0	0	1	11
Finlandiya	4	2676	1	1600		
Fransa	59	63363	0	0	11	3951
Güney Afrika	2	1800	0	0		
Hindistan	15	3040	8	3602		
Hollanda	1	449	0	0	1	55
İngiltere	23	11852	0	0	22	2454
İran	0	0	1	915		
İtalya					4	1423
İspanya	0	7588	0	0	1	480
İsveç	10	8910	0	0	3	1210
İsviçre		3220	0	0		
Japonya	56	47839	1	866	3	320
Kanada	18	12599	0	0	7	3046
Kazakistan					1	52
Kore Cum.	20	16810	0	0		
Litvanya	1	1185	0	0	1	1185
Macaristan	4	1755	0	0		
Meksika	2	1310	0	0		
Pakistan	2	425	1	300		
Romanya	1	655	1	655		
Rusya	31	21743	4	3775	5	786
Slovakya	6	2442	0	0	1	110
Slovenya	1	656	0	0		
Ukrayna	15	13107	2	1900	4	3500
Toplam	443	369552	26	20858	110	35309

* Türkiye Atom Enerjisi Kurumu, www.teak.gov.tr, Nükleer Enerji Ve Reaktörler, Dünyadaki Nükleer Güç Santrallerinin Genel Durumu.

GÜVENLİK BOYUTUNDA NÜKLEER ENERJİNİN SORUNLARI VE TÜRKİYE

KAYNAKLAR

Hasan SAYGIN " Nükleer Enerjiye Güncel Bakış ", **Bilim ve Gelecek**, Sayı:12, Eylül (2004)Şubat (2005).

Türkiye Atom Enerjisi Kurumu, www.teak.gov.tr, Nükleer Enerji Ve Reaktörler, Dünyadaki Nükleer Güç Santrallerinin Genel Durumu.

European Commission, Green Paper, "Towards a European Strategy for the Security of Energy Supply", *European Communities*, 2001.

Final Report on the Green Paper, "Towards a European Strategy for the Security of Energy Supply", Commission of the European Communities, Brussels, 26.6.2002, COM(2002),321 Final.

Commission Staff Working Paper, Progress Report on the Response to the Green Paper, "a European Strategy for the Security of Energy Supply", December 2000-October 2001, Commission of the European Communities, Brussels, 3.12.2001, SEC(2001

Taylor D. M., "Situation and Perspective for Nuclear Energy in Europe", Paper given at conference celebrating 100th anniversary of birth of Enrico Fermi, held in Pisa, Italy, October 2001.

Taylor, D. M., "Nuclear's Role in Europe's Energy Future", Paper prepared for SMI conference on Nuclear Power in London, UK, January 2002.

De Esteban, F., "The Future of Nuclear Energy in European Union", Background paper for a speech made to a group of senior representatives from nuclear Utilities in the context of a "European strategic exchange", brussels, May, 2002.

International Energy Agency, *World Energy Outlook*, 2002.

Hasan SAYGIN " Sürdürülebilir Gelişme ve Nükleer Enerji", **Enerji**, Yıl: 9, Sayı: 9, Eylül (2004)

Meral TAMER, *Milliyet Gazetesi*, İngiltere'de Blair'e nükleer şok!, 15 Mart 2006, Enerji Dosyası (1)

Fiscal Fission, *The Economic Failure of Nuclear Power*, Komanoff Energy Associates, 1992.

Electric Power Annual 1998 Volume II, *EIA Reports*, Immediate Release Dec 8. 1999

Diğer Kazalar ve Sorunlar, Nihat Beynam, *Elektrik Mühendisliği Dergisi*, Sayı: 309-310

Türkiye nükleer santrali nasıl kurabilir? *Dünya Enerji Dergisi*, Temmuz 2004, Sayı: 45

Meral TAMER, *Milliyet Gazetesi*, 17 Mart 2006, Enerji Dosyası (3)

Turkport web sayfası, 20.06.2000

Enerji İstatistikleri, www.die.gov.tr, 2005 yılı Elektrik Üretimi, 23 Mart 2006 Harp Akademileri K.İği Stratejik Araştırmalar Enstitüsü "Türkiye'nin Enerji Stratejisi Ne Olmalıdır?" Konulu Sempozyum, 26-27 Ocak 2006, **Türkiye'nin Enerji Kaynakları ve Rezervleri** konulu bildiri, Sabit ATMAN

Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü *Dış Basın Bülteni*, Gn.Md. Toplantı Açılış Konuşması, 14 Şubat 2006

9. Beş yıllık Kalkınma Planı Enerji Özel İhtisas Komisyonu Raporu (Kasım 2005)

ORTA DOĞU'DA SU SORUNU VE TÜRKİYE AÇISINDAN İNCELENMESİ

Yazan: Metin SALTÜRK*

Özet

Dünyanın birçok bölgesinde suların tahsisi ve kullanımı ile ilgili çeşitli uyuşmazlıklar bulunmaktadır. Söz konusu uyuşmazlıklar, havzaların değişik özellikleri ve ilgili ülkelerin jeopolitik konumları itibarıyla birbirinden ayrı nitelikler arz etmekle birlikte, genel olarak ortak sorun, suyun ilgili ülkeler arasında hangi ölçü ve ilkelere göre tahsis edileceği konusunda odaklanmaktadır. Günümüzde bazı sınır aşan sular için komşu ülkeler arasında varılmış anlaşmalar yapılmış olmakla beraber, her birinin özelliğinin farklı olması nedeniyle, bu anlaşmaları başka bir sınır aşan suya aynen uygulamak mümkün görülmemektedir. Bu çalışmada, sınır aşan sularla ilgili antlaşmalara yön veren konular incelenmiştir. Gelecekte ciddi su sıkıntılarının beklendiği Ortadoğu bölgesine komşu olan ve kendi su ihtiyaçlarını karşılayabilmek için büyük yatırım ve fedakârlıklara katlanan Türkiye'nin, su kaynaklarının mevcut durumu üzerinde durulmuş ve Türkiye'nin Güneydoğu komşuları Suriye ve Irak ile komşu olmayan İsrail'in su konusunda son zamanlardaki politikaları ile Türkiye'nin rolü araştırılmıştır.

Anahtar kelimeler: Türkiye, Ortadoğu, Su, Sınır Aşan Su, politika

Abstract

There are various conflicts around the world about allotment and usage of water. While these conflicts have different characteristics based on the river basins' different features, the main problem is on the measures and the principles to allocate water to involving countries. Today, even though there are some treaties between neighbour countries on cross-border water, because of the different features of these treaties, it does not seem possible to apply them to another cross-border water conflict in this research issues that shape cross-border water treaties are analysed. Current condition of Turkey, which is near a region where serious water problems are expected, namely The Middle East; and which bears self-sacrifice and heavy investments to meet its water needs is stressed, recent politics of Turkey's Southeast neighbours -Sryia and Irak as well as Israel which isn't our neighbour about water - and Turkey's role is researched.

Key words: Turkey, Middle East, water, transboundary rivers, politics

* Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Uluslararası İlişkiler ABD, Öğretim Elemanı.

Giriş

Canlıların en temel ihtiyaç kaynaklarından birisi ve doğal kaynakların en önemlisi olan su, aynı zamanda yaşamın ana kaynağıdır. Günlük ihtiyaçların yanı sıra; tarım, sanayi, ulaşım gibi alanlarda da sudan ve onun meydana getirdiği imkânlardan istifade edilmektedir. 20'inci yy'ın ikinci yarısından itibaren su ve suyun paylaşımı; özellikle, sınır aşan sulara kaynaklık eden ülkeler tarafından uluslararası platformlarda tartışma konusu haline getirilerek, lehte kamuoyu oluşturulmaya çalışılmıştır. Dünya su kaynakları kıt, su döngüsü değişmezdir. Buna karşılık, hızlı nüfus artışı, yükselen yaşam standardı ve ülkelerin sanayileşme çabaları; su gereksinimini artırmış, su kaynaklarının paylaşımı sorununu ortaya çıkararak, suyu 21'inci yy'ın en stratejik maddelerinden biri haline getirmiştir.

Dünya yüzeyinin yaklaşık yüzde 70'i sularla kaplıdır. Mevcut suyun %97'sini okyanuslar ve denizlerdeki tuzlu su oluşturmaktadır. Geriye kalan %3'lük kısmını ise canlıların ihtiyaçlarını karşılayan tatlı sular oluşturmaktadır. Bu %3'lük su miktarının dünya üzerindeki dağılımı da son derece dengesizdir. Su kaynakları ile ilgili gelenek ve yasaların insanlık tarihi ile birlikte doğduğu çeşitli kaynaklarda ifade edilmektedir. Uygarlığın doğup geliştiği bölgelerden biri olan Anadolu ve Ortadoğu; M.Ö. 3000 yıllarından itibaren insanlara sağladığı su kaynağı ve su ulaşım yolları ile temel yerleşim ve uygarlık alanlarından birisi olmuştur.¹ Su özellikle bu bölgede varlığı ile medeniyetin beşiği olurken, yokluğu da bu medeniyetlerin yıkılmasına yol açmıştır. Bilinen en eski uygarlık, ilk kez Fırat ve Dicle kıyılarında (Mezopotamya) kurulmuştur. Arkeologlar bu bölgede 4200 yıl önce, 300 yıl boyunca etkisini gösteren bir kuraklığın, Ortadoğu'nun ilk uygarlıklarından Akad Uygarlığı'nı çökerttiğini belirlemişlerdir.²

Su ve suyun kullanımı tartışmalarını bir bakıma erteleme görevi yapan soğuk savaş koşulları ortadan kalkınca konu 1990'lı yıllardan sonra tekrar tartışılmaya başlanmıştır. Su günümüzde önemini artırarak yaşamsal kaynak olma özelliğini sürdürmektedir. 1992 yılında Dublin'de toplanan Su ve Çevre Konferansında; suyun ekonomik bir değer, meta olduğu ve su kaynaklarının korunması ve geliştirilmesi gerektiği kabul edilmiştir. 1995 yılında ise B.M. Dünya Gıda Örgütü (FAO) Dünya Gıda Günü için "Hayat için Su" başlığını seçmiştir.³ 2000 yılı Dünya Su Günü'nün teması ise "21 Yüzyılda Su" konusu olarak seçilmiştir. Dünya Su Forumunun ikincisi 17-19 Mart 2000 tarihleri arasında Lahey'de gerçekleştirilmiştir.⁴ Bu toplantılar ve alınan kararlar, suyun genel olarak dünya için artan önemini göstermektedir. Kişi başına düşen su miktarı açısından kıtaların durumuna bakıldığında; Asya' da 3000, Batı Avrupa' da 5000, Afrika¹ da 7000, Kuzey Amerika' da 18000, Güney Amerika' da 23000 m³ dür. Dünya ortalaması ise 7600 m³ civarındadır.⁵ Türkiye'de ise 1735 m³

¹ Sabahattin Şen (Haz.), *Su Sorunu, Türkiye ve Ortadoğu*, Rifat Ucarol, *Tarihte; Dicle-Fırat Nehirleri Basra Körfezi ve Çevresindeki Önemli Gelişmeler*, (İstanbul: Bağlam, 1993), 362.

² Konuralp Pamukçu, *Su Politikası*, (İstanbul, Bağlam, 2000), 35.

³ Lütfü Şehsuvaroğlu, *Su Barışı Türkiye ve Ortadoğu Su Politikaları*, (İstanbul: Gümüşmotif, 1997), 36.

⁴ Aziz Koluman (ed.), *Dünyada Su Sorunları ve Stratejileri*, 2. b., (Ankara: Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi, 2003), 11.

⁵ Özhan Uluatam, *Ortadoğu da Su Sorunu*, (İstanbul:Türkiye İş Bankası, 1998), 223.

olup, bu miktarla toplam ve faydalanılabilir su varlığı arasındaki fark büyüktür.⁶ Tablo 1'de ülkemizin akarsu havzaları belirtilmiştir.

Tablo -1 Türkiye'nin Akarsu Havzaları

Havza Adı	Yıllık Akış (Km ³)	Yıllık Toplam Akış %'si
Fırat	31.61	17.0
Dicle	21.33	11.5
Doğu Akdeniz	11.07	6.0
Antalya	11.06	5.9
Batı Akdeniz	8.93	4.8
Seyhan	8.01	4.3
Ceyhan	7.18	3.9
Kızılırmak	6.48	3.5
Sakarya	6.40	3.4
Çoruh	6.30	3.4
Yeşilirmak	5.80	3.1
Araş	4.63	2.5
Büyük Menderes	3.03	1.6
Gediz	1.95	1.1
Meriç-Ergene	1.33	0.7
Küçük Menderes	1.19	0.6
Asi	1.17	0.6

Kaynak: Mehmet Tomanbay, Dünyanın Su Bütçesi ve Ortadoğu Gerçeği, (Ankara: Gazi, 998), 139. Ülkemizin diğer ülkelerle su varlığı mukayesesinde kişi başına faydalanılabilir su varlığının esas alınması daha doğru bir yaklaşım olacaktır. Çok düzensiz yağış ve akış şartları, su kaynaklarının ekonomik olarak değerlendirilmesini sınırlayan bir faktördür. Dolayısı ile kişi başına düşen toplam su potansiyeli ile faydalanılabilir su potansiyeli arasında önemli bir fark bulunmaktadır.⁷ Bu açıdan Türkiye, sanılanın aksine su zengini bir ülke değildir. Bütün nehirlerimizden, çaylarımızdan ve derelerimizden bir yılda ortalama olarak 186 milyar m³ su akarken, Tuna Nehri'nin yıllık ortalama su potansiyeli 206 milyar m³'tür.⁸ Su zengini olmayan ülkemizde kişi başına düşen yenilenebilir su potansiyeli, 2000 yılı nüfusu temel alındığında yaklaşık 3500 m³'dür. Kişi başına düşen teknik ve ekonomik olarak kullanılabilir yıllık su miktarı ise 1500 - 1735 m³ civarındadır ve ülkemiz su azlığı yaşayan bir ülke konumundadır. Dünya ortalaması olan 7600

⁶ Devlet Planlama Teşkilatı, VIII. BYKP, Su Havzaları ÖİK Raporu, Ankara, 2001.

⁷ Mehmet Tomanbay, Dünya Su Bütçesi ve Ortadoğu Gerçeği, (Ankara: Gazi, 1998), 138.

⁸ Ferruh Müftüoğlu, Ortadoğu Su Meseleleri ve Türkiye, (İstanbul: Maarifet, 1997), 11.

m³'e göre, ülkemiz su fakiri olmamakla birlikte, su kısıtı bulunan ülkeler arasında sayılmaktadır.⁹

Dünya' da 261 civarında uluslararası nehir ve göl havzası bulunmaktadır. Bunların 145 adedi iki veya daha fazla ülke tarafından paylaşılan nehir havzalarından oluşmaktadır.¹⁰ İki ülke arasında paylaşılan nehirler ile ilgili sorunların çözümü diğerlerine nazaran daha kolaydır. Nehirleri paylaşan ülke sayısı arttıkça, paylaşan ülkeler arasındaki sorunlar daha karmaşık hale gelebilmekte ve çözümleri ise güçleşmektedir.¹¹

Suların Tanımı ve Bu Tanımlardaki Farklılıklar

Dünyadaki sınır aşan sularla ilgili anlaşmalar incelendiğinde; aralarında anlaşmazlık olan kıyıdaş ülkelerin genellikle "hakça paylaşım" ilkesini uygulayarak, sorunu çözdükleri ve hatta ortak sulama ve enerji üretim projeleri geliştirdikleri görülmektedir. Fakat bu çözümlerde uygulanan yöntemler, uluslararası hukuk alanında genelleştirilemediği gibi, kıyıdaş devletlerin haklarını ve yükümlülüklerini belirleyen nitelikte uluslararası kurallar da bulunmamaktadır. Bununla birlikte bu ülkeler, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun "Devletlerin Ekonomik Hak ve Yükümlülükleri" hakkındaki 12 Aralık 1974 tarihli kararın 3'ncü maddesini dikkate almakla yükümlüdürler.¹² Uluslararası bir kural haline gelen bu madde hükmüne göre; bu kaynakları paylaşan ülkeler diğer kıyıdaş ülkelere nehir sularından hakkaniyet ölçüleri içerisinde faydalanma ve paylaşılmasına dikkat etmek zorundadırlar.¹³ Sınıraşan akarsular konusunda, uluslararası hukuk açısından dört yaklaşım söz konusu olmuştur.¹⁴ Bunlar:

1. Mutlak Egemenlik Görüşü (Harmon Doktrini): İlk kez 1895 yılında ABD ile Meksika arasındaki Rio Grande nehri uyuşmazlığına uygulanmış olup yukarı kıyıdaş devletin mutlak egemenliğini kabul eden bir görüştür. Bu görüş olumsuz yönleri içerdiğinden artık terkedilmiştir.

2. Doğal Bütünlük Görüşü: Bu görüş, tamamen aşağı kıyıdaş ülkenin yararına bir görüş olup mutlak egemenlik görüşüne bir tepki olarak doğmuştur.

3. Kullanımda öncelik: Bu görüş mutlak egemenlik görüşünün biraz daha esnek şeklidir ve yukarı kıyıdaş devlet tarafından kullanılmasında aşağı kıyıdaş ülkeninde önceliğinin olduğunu kabul etmektedir.

4. Hakkaniyete uygun kullanım: Bu görüş de, ülkeler tarafından en fazla rağbet gören, benimsenen bir görüştür.

Sınıraşan sulara ilişkin kabul edilen en son hukuksal belge, 17 Haziran 1999'da Londra'da gerçekleştirilen III. Çevre ve Sağlık Bakanları Konferansında imzalanan "Su ve Sağlık Protokolüdür. 35 ülkenin imzaladığı Protokol, 1992

⁹ Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Toprak Ve Su Kaynaklarının Kullanımı Ve Yönetimi, (Özel ihtisas Komisyonu), Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007_2013) http://plan9.dpt.gov.tr/oik25_topraksu/Rapor.doc. (17 May. 2006), 108.

¹⁰ Age.7.

¹¹ Şehsuvaroğlu, 112.

¹² Ali İhsan Bağış, *Sınır Aşan Sular Sorununun Çözüm Yolları*, <http://www.dunyasugunu.org/2001.asp> (21 May., 2006)

¹³ Age.

¹⁴ Age.

tarihli BM Avrupa Ekonomik Komisyonu (AEK) "Sınır aşan Sular ve Uluslararası Göllerin Korunması ve Kullanımı Sözleşmesine ek olarak hazırlanmıştır. Temelde AEK Sözleşmesi ile aynı anlayışı yansıtan ve hatta sınır aşan suyollarının kullanımına ilişkin kısıtlayıcı bazı yeni ifadeler içeren Protokol ülkemiz tarafından imzalanmamıştır. Avrupa sularının ortak bir standarda göre korunmasına yönelik kapsamlı bir politika; 2000/60/EEC sayılı "Su politikaları alanında Topluluk için bir çerçeve su kanunu oluşturmaya yönelik, 23 Ekim 2000 tarihli" Su Çerçeve Direktifi (SÇD) ile belirlenmiştir. Ayrıca, sınır aşan sular konusunda hukuksal olarak bağlayıcı olan, "Sınır aşan Sular ve Uluslararası Göllerin Korunması ve Kullanımı Sözleşmesi" BM (AEK) tarafından hazırlanmış ve 1997'de yürürlüğe girmiştir. Fırat-Dicle nehir havzası, AEK Sözleşmesi kapsamına girmemektedir. Ancak AEK Sözleşmesi; sınır aşan su kaynaklarını, su kaynağının havzasında yer alan ülkelerden oluşan bir ortak organ marifetiyle yönetilmesini öngörmektedir. Ayrıca memba ülkelerinin su kaynaklarının geliştirilmesine ilişkin olarak gerçekleştirecekleri projeler konusunda mansap ülkelerini önceden haberdar etme ve onaylarını alma zorunluluklarında getirmektedir. Bu nedenle, özellikle henüz tamamlanmayan GAP göz önüne alınarak AEK Sözleşmesi bu aşamada çevresel açıdan değil, stratejik ve uluslararası politikamız açısından değerlendirilmelidir.¹⁵

BM Kalkınma ve Çevre Dünya Zirvesi (1992) ve 22 Mart Dünya Su Günü nedeniyle 1994'te hazırlanan BM Su Raporu'nda Türkiye, 2005 yılından itibaren kuraklığın baş göstereceği, 2025'te ise ekonomik olarak su sıkıntısını çekecek ülkeler arasında gösterilmektedir.¹⁶ Birleşmiş Milletlerin 21 Mayıs 1997'de kabul ettiği, "Uluslararası Suyollarının Ulaşım Dışı Amaçlarla Kullanımları Kanunu Hakkındaki Sözleşmesi" başlığını taşıyan kararı, sınır-aşan veya sınır-oluşturan suların yer aldığı havzaları "uluslararası suyolları" olarak tanımlamaktadır. Kıyıdaş ülkeler ile bu ülkelerle ekonomik anlaşmaları olan ülkelere de görüşmelere katılma ve suların "hakça" (equitable) ve "makul" (reasonable) biçimde kullanılması ve "önemli zarara sebebiyet verilmemesi" (not to cause significant harm) esasını benimsemiştir.¹⁷ AB'de 14 Nisan 2003 tarihli Türkiye Katılım Ortaklığı Belgesi'nde Fırat ve Dicle nehirlerinden bahisle, AB Çerçeve Su Direktifi (SÇD) ve AB'nin taraf olduğu uluslararası sözleşmelere uygun olarak Türkiye'nin su sorunlarının çözülmesini öngörmektedir. Türkiye, AB'nin atıfta bulunduğu sulara ilişkin üç sözleşmenin hiçbirine taraf değildir. Sözleşme "uluslararası sular" kavramı temeli üzerine oturtulmuştur. Türkiye, bu kavram yerine "sınır aşan sular" kavramını kullanmaktadır. Bu yönü ile Fırat ve Dicle Irmakları Suriye ve Irak için "**Uluslararası Su**" Türkiye için ise "**Sınır Aşan Su**" (Transboundary rivers) dur.

Uluslararası sular ve sınıraşan sular kavramları çok zaman birbirine karıştırılmıştır. Sınıraşan su; Fırat ve Dicle gibi bir ülkeden doğan, beslenen ve bu ülkede bir müddet aktıktan sonra bir veya birkaç ülkeye akan sulardır. Uluslararası su ise iki devletin sınırlarını çizen sular olup iki ülke tarafından eşit şekilde paylaşılanlardır. Bu durumdaki sular Talveg hattı denen bir orta çizgi ile

¹⁵ <http://www.abchukuk.com/arsiv/lausanne.html> (12 May., 2005)

¹⁶ Age.

¹⁷ <http://www.suvakfi.org.tr/sudosyolari/uluslararasısu/suhukuku.htm> *Türkiye'nin sınır-aşan sularının su hukuku ve su siyaseti açısından durumu*, (12 May., 2005)

paylaşımına tabidir ve ulaşımda ortak kullanılır. Meriç (Türkiye-Yunanistan), Arpaçay (Türkiye-Ermenistan) bu türden sulardır. Meriç aynı zamanda sınıraşan sudur. Bunun gibi bazı sular hem sınıraşan hem de uluslararası su kavramına girmektedir.¹⁸ Uluslararası Akarsu: iki ya da daha fazla sayıda devletin ülkesinden geçerek denizlere ulaşan veya bu devletlerarasında doğal sınır oluşturan akarsulardır. Genelde 20 Nisan 1921 "Barcelona Sözleşmesi" ile belirlenen hukuki statüleri gereği geçiş serbestlikleri vardır. Kıyı devletleri ulaşımı engelleyecek önlemler alamaz ve özel hizmetleri karşılığı dışında hiçbir ücret talep edemezler.¹⁹ Bu kural başka bir görüşe göre ise şu şekilde ifade edilmektedir; "Bir ülkenin topraklarından doğan, iki veya daha çok ülkenin topraklarını kat ederek bir denize veya göle dökülen akarsuların kollarını da kapsayan sulardır."²⁰ Bir nehrin "uluslararası su" olarak kabul edilmesi durumunda, nehirdeki suyun kullanılmasında nehirden yararlanan tüm ülkeler söz sahibidir. Bir nehrin "sınıraşan su" olarak kabul edilmesi durumunda, belirleyici olan nehrin doğduğu ve beslendiği ülkedir.²¹ Ulusal Akarsu ise, Kaynağından denize aktığı yere kadar aynı devletlerin sınırları içinde kalan akarsulardır.²² Devletlerin kendi ülkeleri içerisindeki su kaynaklarını işletmesi ve bundan faydalanması "ulusal yetki" kavramı içerisinde ele alınmaktadır. Uluslar arası hukuk bu konuda ülke devletine tam bir hareket özgürlüğü tanımaktadır.²³

Sınıraşan sular ile ilgili hukuksal çerçeve ile yapılan anlaşmalara yönelik yaklaşımlar

Faydalanma hakkı; dayandığı ilke "ülke egemenliği" kavramıdır. Bu kavrama göre oluşturulmuş olan; Kanada ile ABD arasında Colombia Nehri'nin kullanılması hakkında çıkan bir uyuşmazlıkla ilgili olarak ABD Dışişleri Bakanlığı'nın, 1958 tarihli muhtırasında, kıyıdaş devletlerin faydalanma hakkı şu şekilde teyit edilmektedir: "... kıyıdaş bir devletin, uluslararası akarsu sistemlerinin egemenliği altında bulunan kesimlerinden, egemenliğe dayanan azami faydalanma hakkı vardır..."²⁴ oysa sınır aşan sular ile ilgili olarak uluslar arası ilişkiler açısından genel kabul görmüş olan husus; **"Adil Kullanım Doktrini" ve "Akılcı, Hakça ve Optimum Kullanım"** görüş ve doktrindir.

Uluslararası Suların Ortak idaresi Doktrini (Adil Kullanım Doktrini): Bu doktrin, suyun hakkaniyete uygun şekilde kullanılması gerektiği düşüncesinden hareketle, sınır aşan nehirlerin üzerinde ortak yönetim kurulmasını sağlamayı ve gerçekleştirilecek projelere tüm havza ülkelerin maddi destekte bulunması yolunda işbirliğine teşvik etmeyi amaçlamaktadır. Bu fikirdeki anahtar nokta, suyun kıyıdaş ülkelere hakkaniyet ölçülerinde tahsis edilmesi ve

¹⁸ http://www.geocities.com/su_sempozyumu/turkiye_sulama_politikasi.htm (23 May., 2006)

¹⁹ Ülke Arıboğan, Gülden Ayman ve Beril Dedeoğlu, **Uluslararası İlişkiler Sözlüğü**, (İstanbul: Der, 2000), 714.

²⁰ Cemal Zehir, **Türkiye ve Ortadoğu Su Meseleleri**, (İstanbul: Marifet, 1998), 41.

²¹ http://www.yol-is.org.tr/genel/bizden_detay.php?kod=198 (23 May., 2006)

²² Cem Sar, **Uluslar Arası Nehirlerden Endüstriyel ve Tarımsal Amaçlarla Faydalanma Hakkı**, (Ankara: Sevinç, 1970), 50.

²³ Tiryaki, 5.

²⁴ Age, 18.

kullanılmasıdır.²⁵ Aslında "Hakkaniyet" sübjektif bir kavram olarak değerlendirilirse taraflara anlaşmazlık kapılarını açık tutmaktadır.

Karşılıklı Haklar Doktrini (Akılcı, Hakça ve Optimum Kullanım Görüşü): Amerika'da toprak sahipleri arasında yeraltı su kaynaklarının kullanımı ile ilgili iç hukuk davalarında sıkça yer verilmiş bir doktrindir. Bazı hukukçular, bu doktrinin, uluslararası havzalar içinde uygulanabilir özellikte olduğunu savunmaktadırlar.²⁶ *Bu doktriner yaklaşım Lozan da da benimsenmiş olup karşılıklı menfaati ön planda tutmuştur.* Buna göre; **Lozan Barış Antlaşması'nın 109'uncu maddesi şöyledir**^{27,28} *"Tersine hükümler olmadıkça, eğer yeni bir sınırın çizilmesi yüzünden bir devletin sularının düzeni (kanallar açılması, su baskınları, sulama, drenaj, ya da benzeri işler) öteki bir devletin toprağında yapılacak işlere bağlı bulunduğu, ya da bir devletin toprakları üzerinde, savaştan önceki yapılan işler gereğince, öteki bir devletin topraklarından çıkan sular ya da hidrolik enerji kullanılıyorsa, ilgili devletler arasında, her birinin çıkarlarını ve kazanılmış haklarını koruyacak nitelikte, bir anlaşma yapmaları gerekir."* Söz konusu bu madde ile getirilen hüküm, sınırların yeniden tespiti nedeniyle, *1 nci Dünya Savaşı'nın başlamasından önce Türkiye-Suriye-Irak arasında mevcut bulunan su rejimlerinin devamını temin için bu üç devlet arasında anlaşmalar yapılmasını öngörmektedir.* Yapılacak anlaşmalarla ilgili devletlerden birindeki su rejiminin, diğer bir devletteki tesislere bağlı olması halinde bunların değiştirilmemesi, 1 nci Dünya Savaşı'ndan önce ilgili devletlerin kullandıkları su miktarının kazanılmış hak şeklinde saklı tutulması sağlanacak ve antlaşmalar yapılırken, ilgili devletler birbirinin menfaatlerini de gözeteceklerdir. Kısaca ülkemiz açısından sınır aşan sular ile ilgili olarak kabul edilen yaklaşım Lozan'da da benimsenmiş olan yaklaşımdır.

Avrupa Birliği Komisyonu'nun, 06.10.2004 tarihinde, Brüksel'de açıkladığı, Türkiye ile ilgili 2004 İlerleme Raporu çalışma belgelerinden birisi olan, "Türkiye'nin Muhtemel Üyeliğinin Avrupa Birliği'ne Etkileri" başlıklı belgede; **Ulus aşırı Konular** başlığı altında "Bölgede önemi bulunan konulardan biri kalkınma ve sulama için gerekli suya erişimdir. Ortadoğu'da su konusunun stratejik önemi önümüzdeki yıllarda artacaktır. Dolayısıyla AB Fırat ve Dicle nehirlerine uluslararası bir kaynak ve sorun olarak bakma eğilimindedir.^{29,30} Fırat ve Dicle nehirlerini uluslararası su olarak tanımlayan bir düzenleme yoktur. Türkiye sahip olduğu su kaynakları itibarıyla Ortadoğu'da belirleyici bir role sahiptir. Bu rol, Ortadoğu'da suların paylaşımında; "Su insanlığın ortak malıdır" veya "Paylaşılan kaynak" (shared resource) "Irak ve Suriye'nin daha fazla suya ihtiyacı olduğu, bu gerçekleşmez ise su savaşının kaçınılmaz olacağı" gibi söylemleri tarihsel faktörleri de göz önüne alarak değerlendirerek; strateji ile politikaların oluşturulmasını gerektirmektedir.

²⁵ Vedat Durmazuçar, *Suyun Artan Stratejik Değeri*, (istanbul: IQ Kültür Sanat, 2002),51.

²⁶ Şehsuvaroğlu, 94-97.

²⁷ Durmazuçar, 59.

²⁸ <http://w\AAA/abchukuk.com/arsiv/lausanne.html> (12 Mayıs 2005)

²⁹ <http://www.belgenet.com/arsiv/ab/etkL2004.html>

³⁰ <http://www.obiv.org.tr/ilter185.htm> AB ve sular meselesi

Türkiye'nin Fırat ve Dicle'den yararlanma çabaları, karşılıklı güvenin çok güçlü olmadığı bu bölgede daima kuşkuyla karşılanmıştır. Genellikle Fırat, Dicle, Nil havzalarını da kapsayan, "su savaşlarına yol açabilecek "kriz" senaryoları ile barış için alınacak önlemler konusunda çalışmalar ve yayınlar; 1980'li ve 1990'lı yıllarda yaygınlaşmağa başlamış, GAP projeleri siyasi açıdan da uluslararası alana taşınmıştır. Türkiye'nin bölgesinde istikrar unsuru olarak kalkınmasını devam ettirebilmesi için mevcut su kaynaklarını en verimli şekilde kullanması ve koruması şarttır. Suyun doğal bir kaynak olarak; değerlendirilemeyen belli bir kısmının ihtiyacı olan ülkelere geçici bir süreyle pazarlanması da düşünülmesi gereken konulardan biridir.³¹ Çünkü Türkiye, GAP çerçevesinde yaptığı barajlarla suyu düzenlemekte ve debi farklarından etkilenmeyecek bir şekilde komşu ülkelere su sağlamakta, dolayısıyla doğal kaynağı verimli şekilde kullanılabilir hale getirerek büyük ölçüde onlara yararlı olmaktadır. Fırat ve Dicle'nin debileri kurak dönemlerde çok azalmaktadır. Bu yönü ile Türkiye'nin yürüttüğü GAP aynı zamanda bölgesel bir barış yatırımdır. Ortadoğu da kışkırtılmaya eğilimli bir yapı mevcuttur. Nitekim su yolu konusunda Şattül- Arap'taki anlaşmazlıktan dolayı İran ve Irak 8 yıl savaşmış, ancak bu ülkelerin hiç birisi kazanç sağlamamıştır. Savaş bu iki ülkenin petrollerine egemen olmalarını engellemiş, silah satan ülkelerin cirolarını yükseltmiştir. Fırat-Dicle havzasında Türkiye, mutlak egemenlik görüşünü esas almakla birlikte, G.A.P.'da yapılan çalışmalarla suyun kontrolünü bölgesel bir kalkınma projesine dönüştürdüğü dikkate alındığında, su ihtiyacının, hakça ve makul kullanım görüşü ile örtüştüğü görülecektir. Bu yaklaşım, hakça ve makul kullanımın temel felsefesine uygun olduğu gibi, havza bütününden en iyi yararlanma görüşünün de en iyi örneklerinden biridir.³²

Bölgemizde Su Sorununu Yaratan Etkenler:

Ortadoğu bölgesindeki beş önemli sınır aşan nehir sisteminden üçü Türkiye topraklarından doğmakta veya denize dökülmektedir. Bu sular Fırat, Dicle ve Asi nehirleridir.

Sınır aşan sular konusu Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk kuruluş yıllarında 1920 Gümrü, 1921 Moskova, 1921 Ankara ve 1924 Lozan Antlaşmalarında da gündeme gelmiş ve anlaşma maddelerinde yerini almıştır. Bu anlaşmalardaki sular, Türkiye'nin sınırlarını çizmek için ele alınmıştır. Türkiye'nin Güneydoğu komşuları Irak ve Suriye, Dicle Nehri'nin su rejimiyle ilgili ilk talepleri Türkiye'nin 1950'li yıllarda Fırat ve Dicle üzerinde barajlar inşa etmeye başlaması ile ortaya çıkmıştır. 1970'lerden sonra Güneydoğu Anadolu Projesinin (GAP) geliştirilmesinden sonra, Irak ve Suriye, Türkiye'nin suyu kendilerine karşı silah olarak kullanacağı endişesiyle; gerek uluslararası ortamda, gerekse de Türkiye'ye hasım unsurları ve terör odaklarını destekleyerek karşı taarruza geçmişlerdir. Nihayet Türkiye ve Irak arasında imzalanan bir protokol uyarınca bölgesel sular sorununu görüşmek amacıyla 1978 yılında bir ortak teknik komite kurulmuş, Suriye'de bu komiteye 1983'te katılmıştır. Bu komite de defalarca

³¹ http://www.mitaged.org.tr/2sy_su_hsasancan.doc

³² <http://www.suvakfi.org.tr/sudosalari/uluslararasısu/suhukuku.htm>

toplanmasına rağmen, 1992 yılına kadar bir sonuç alamamıştır. Görüşmelerin beşincisinde Türkiye üç aşamalı bir plan ileri sürmüştür. Bu plana göre;

1. Su kaynakları envanter çalışmaları yapılmalı,
2. Toprak kaynaklarının envanter çalışmalarını kapsamalı,
3. Su ve toprak kaynaklarının envanter çalışmalarının sonuçları bu

aşamada değerlendirilerek bir sonuca varılmalıdır. Ancak Irak ve Suriye bu planı da kabul etmemiş ve buna karşı da bir alternatif sunmamışlardır.³³ Toplantılardan sonuç alınamamasının temelinde, Irak ve Suriye'nin Fırat ve Dicle üzerinde söz sahibi olmak istemeleri ve bu konuda uzlaşmaz tutumları olmuştur. Türkiye ise kendi topraklarından kaynaklanan bu sulara kimsenin bir hak iddia edemeyeceğini; fakat hakça kullanım çerçevesinde komşularını mağdur etmeyeceğini belirtmiştir.³⁴

Ortadoğu'da su varlığı konusunda tam bir görüş birliği yoktur. Yazar ve kaynaklara göre su miktarı çok çeşitlilik göstermekte ve bu nedenle de sürekli tereddütleri beraberinde getirmektedir. 1990 yılı itibarıyla yapılan bir mukayesede; kişi başına düşen su miktarının ABD'de 10.000 m³, Kanada'da 12.000 m³, Irak'ta 5.500 m³, Türkiye'de 4.000 m³, Suriye'de 1800 m³, Mısır'da 1100 m³, İsrail'de 460 m³ ve Ürdün'de 260 m³ olduğu belirtilmektedir. Bahse konu olan rakamlar dikkate alındığında, bugün Ürdün ve İsrail'de ciddi bir su sorunu olduğu, Suriye ve Mısır'ın şu anda normal durumda olduğu, Irak ve Türkiye'nin ise ihtiyacından fazla suya sahip ülkeler sınıfına girdiği görülmektedir. Diğer taraftan Ortadoğu'daki mevcut suyun % 83'ü tarımda kullanılmakta ve çiftçiler gereğinden %70 daha fazla su kullandıkları da diğer bir gerçektir. Petrol zengini bölge ülkelerinin (S.Arabistan, Kuveyt ve BAE) tarımda kendi kendilerine yeterli olma amacıyla yürüttükleri tarım projeleri de eklenildiğinde var olan su kaynakları hızla azalmaktadır. Kaynaklar açısından yeterli suya sahip olmayan Ortadoğu ülkeleri; var olan suların faydalanma hakkı konusunda da farklı düşüncükleri için paylaşımında zorluk çekmektedirler. Dokuz ülkenin topraklarından geçen "Nil" nehri özellikle Mısır, Sudan ve Etiyopya arasında ciddi sorunlar yaratmaktadır.³⁵ Ortadoğu'da bölgesel ve genel anlamda su sorunu, ülkelerin kendi içlerinde bulunan su rezervlerinin kullanılmasından değil, ülkeler arasında ortak kullanıma açık olan su rezervlerinin paylaşımında sınırsız ve mantıksız isteklerden kaynaklanmaktadır.³⁶ Söz konusu olan bu rezervler, iki ve ya daha çok ülke toprakları içinde akan akarsulardır. *Ortadoğu'da sorun yaratan beş su havzası vardır.* Bunlar;

1. Türkiye'den kaynaklanıp, önce Suriye'yi sonra Irak'ı geçen Fırat ile Türkiye'den kaynaklanan Irak'ı geçerken Fırat'la birleşerek Şattülrap'ta Basra Körfezine dökülen; Dicle nehirlerinin oluşturduğu havza,

2. Golan tepelerinin batısından kaynaklanıp önce Teberiya Gölü'ne, oradan İsrail işgali altındaki toprakları geçerek Ölü Deniz'e dökülen Ürdün Nehri'nin oluşturduğu havza,

³³ <http://www.dunyasugunu.org/2001 .asp>

³⁴ Mustafa Taşar, *Fırat Suyu*, http://www.mustafatasar.gen.tr/yayinlar/dusunce_g/firat_suyu.htm (12 May., 2005)

³⁵ Bilen Özden, *Ortadoğu Su Sorunları ve Türkiye*, (İstanbul, Beta, 2000), 25- 43.

³⁶ Pamukçu, 127.

3. Bir kolu Viktorya Gölü'nden, öteki kolu Habeşistan'dan başlayarak Sudan'da birleşen Nil Nehri havzası,
4. Asi Nehri havzası,
5. Batı Şeria ve Gazze şeridi ile güney Ürdün'deki yeraltı su kaynaklarının oluşturduğu havzalardır.

Fırat ve Dicle Havzaları'nın toplam yıllık ortalama doğal akım miktarı veya su potansiyeli "85.26 milyar m³"dür. Bunun da 56.80 milyar m³'ü Türkiye'de, 5 milyar m³'ü Suriye'de 23.30 milyar m³'ü de Irak'tadır.³⁷ Türkiye'nin elde edilebilir toplam su potansiyeli 205 km³ (193 +12), ekonomik olarak tüketilebilir su potansiyeli ise 110 (98 + 12) km³tür.³⁸ Türkiye 26 adet hidrolojik havzaya ayrılmıştır. Tablo-1 de görüldüğü gibi havzaların verimleri son derece farklıdır. Fırat-Dicle Havzaları toplam ülke potansiyelinin %28,5'ini oluşturmaktadır. Fırat-Dicle Havzaları ile Asi nehrini bu anlamda ele alırsak:

Fırat nehri: Doğu Anadolu ve Toroslar kaynaklı Karasu ve Murat suyu tarafından beslenmekte, daha sonra Peri suyu, Pülümür çayı, Eski köprü çayı, Tohma Çayı ve Munzur çayı ile desteklenmektedir. Suriye'den Fırat'a katılan Balık ve Habur Irmaklarının da Türkiye'den doğduğu göz önüne alınırsa Fırat'ın %98 oranında Türkiye Kaynaklı olduğu söylenebilir. Basra Körfezi'ne dökülmeden 110 kilometre önce, Dicle ile birleşerek Şatt-ül Arap suyunu oluşturmaktadır. Fırat yıl boyunca oldukça düzensiz akan bir ırmaktır. Baharda artan suları yazın ve sonbaharda cılızlaşmaktadır.

Dicle nehri: Dicle'nin Fırat'tan farkı Dicle'ye Anadolu'dan sonra İran ve Irak'tan önemli ırmakların katılmasıdır. Dicle'yi oluşturan kollar, Berkilin çayı, Batman çayı, Bitlis çayı, İlisu, Botan çayı, Garzan çayı olarak sayılabilir. Dicle'nin akışında da Fırat gibi mevsimsel düzensizlikler gözlenmektedir.

Asi nehri: Lübnan'da Bekaa vadisinden doğmakta, Suriye'yi geçtikten sonra Hatay'dan denize dökülmektedir. Sularının büyük çoğunluğu Suriye tarafından kullanılan Asi nehrinden Türkiye ancak %2'lik kendi topraklarından kaynaklanan oran kadar yararlanmaktadır.

Fırat-Dicle Havzaları konusunda bölge ülkelerinin tezleri:

Suriye'nin tezleri:

Suriye, Dicle ve Fırat'ın sınır aşan değil uluslararası sular kategorisinde bulunduğu ve bu nedenle kıyıdaşlar arasında paylaşılması gerektiğini öne sürmektedir. Burada bir matematiksel formüle dayanarak payların hesaplanmasını önermektedir. Ayrıca Türkiye'nin suyu siyasal baskı amacıyla kullanmak istediğini savunmakta ve sorunun uluslararası kuruluşlar hakemliğinde çözülmesini talep etmektedir. Suriye ayrıca GAP'ın Fırat'ın sularında kirlenme ve tuzlanmaya yol açarak suyun kalitesini düşürdüğünü savunmaktadır.

³⁷ Orhan Tiryaki, Sınır aşan sular ve Ortadoğu'da Su Sorunu, (İstanbul HAK'lığı, 1994). 102.

³⁸ Doğan Altınbilek, "Türkiye'nin Su Potansiyeli," Devlet Su İşleri Bülteni, Ankara, (463-464), (Ocak-Şubat 2000), 2.

Irak'ın tezleri:

Irak'ın öne sürdüğü en önemli tez kazanılmış tarihsel haklar üzerinedir. Irak, yüzyıllardır. Mezopotamya bölgesi insanı tarafından kullanılan Fırat ve Dicle sularının kullanımının artık kazanılmış bir hak olduğunu ve Türkiye tarafından kısıtlanamayacağını öne sürmektedir. Ayrıca Suriye gibi 1987 protokolünün geçerliliğini yitirdiğini ve Türkiye'nin Fırat'tan bıraktığı su miktarının yeniden saptanması gerektiğini savunmaktadır.

Türkiye'nin tezleri:

Türkiye'nin su sorununun çözümü amacıyla yaptığı öneriler şöyle sıralanabilir:

- Sorunun uluslararası platforma taşınması yerine üç ülke arasındaki görüşmelerle çözülmesi.

- Ülkeler arasındaki görüşmelere Asi nehri de dâhil olmak üzere bölgedeki bütün su kaynaklarının dâhil edilmesi.

- Dicle ve Fırat'ın tek bir havza gibi ele alınması, gerektiğinde bu iki nehir arasında su nakli olasılığının göz önünde tutulması.

- Kurulacak bir ortak teknik komitenin 'Üç aşamalı plan' dâhilinde çalışmaya başlaması. Türkiye'nin üç aşamalı planı şu şekildedir: ilk aşamada Fırat ve Dicle havzasındaki su kaynaklarının bilimsel yöntemlerle envanteri çıkartılmalı. Daha sonra ilgili ülkelerde toprak sınıflandırması yapıp su gereksinimleri saptanmalı. Son aşamada ise bu bilgiler ışığında su tahsisi yeniden düzenlenmelidir. Türkiye'nin bu önerileri, çeşitli gerekçelerle Suriye ve Irak tarafından reddedilmiştir. Bugün tamamen farklı tezler öne süren ülkeler arasındaki anlaşmazlık sürmektedir. Suriye; özellikle Asi nehrini tartışmanın tamamen dışında bırakmaya özen göstermektedir. Çünkü Suriye Asi'nin Türkiye'ye geçtiği Hatay'ı hala Türk toprağı olarak tanınamakta ve kendine ait olarak kabul etmektedir.³⁹

Suriye ve Irak aralarındaki tüm sürtüşme ve anlaşmazlıklara rağmen, 16 Nisan 1990'da Arap Birliği nezaretinde, Türkiye'den bırakılan Fırat sularının %58'inin Irak'a, %42'sinin Suriye'ye kalmasını öngören anlaşmayı imzalamışlardır. Anlaşma ile iki ülke arasında bir ortak komite kurulması ve Türkiye'yi Fırat suları ile ilgili bir anlaşmaya yönleltmek amacıyla işbirliği yapılması kararlaştırılmıştır. Ancak Körfez Savaşı nedeniyle bu anlaşma hiçbir zaman hayata geçirilememiştir.⁴⁰ Uluslararası standartlara göre kişi başına yılda 1.000 m³'ten az suya sahip ülkeler su fakiri, kişi başına yılda 10.000 m³'ten çok suya sahip olan ülkeler su zengini sayılmakla birlikte; genellikle dünyada kişi başına yılda 1.200 m³ su yeterli kabul edilmektedir. Ortadoğu'da kişi başına düşen su miktarı ise 1.744 m³/yıdır. Ortadoğu'daki bazı ülkelerin su tüketimleri Tablo - 2'de verilmiştir.

³⁹ <http://www.mfa.gov.tr/grupa/ad/adg/default.htm>

⁴⁰ Sami Kara, **Fırat ve Dicle Suları ve Bölge Güvenliğine Etkileri**, (izmir: NATO Güneydoğu Avrupa Müttefik K.K.K. Iığı, 1998), 41-42.

Tablo-2 Ortadoğu Ülkelerinde Su Tüketimi

Ülke Bazında Yıllık Su Tüketimi	Kişi Başına Yıllık Tüketimi (m ³)
İsrail	380
Ürdün	140
Gazze Şeridi	130
Batı Şeria	90
Mısır	1 200
Suriye	1 300
Lübnan	3000
Irak	4 400-4 250
Türkiye	4500-3100

Kaynak: Alper Şen, Dünyada Su Sorunları ve Stratejileri, Ed. Aziz Koluman, (Ankara: ASAM, 2003), 43-45.

Tablo -2'de görüldüğü gibi İsrail, Ürdün, Batı Şeria ve Gazze'de su tüketimi oldukça düşüktür. Yıllık tüketimleri 500 m³/kişi değerinin altında olan bu ülkeler uluslararası standartlara göre su fakiri sayılmaktadır. Bunların dışındaki ülkeler ise, normal ya da su zengini sayılmaktadır. İsrail, 1967 Arap-İsrail savaşından sonra, büyük kısmı Filistin bölgesinde akan Ürdün Nehri'nin (şeria) suları ile Suriye'nin Golan tepelerindeki su kaynaklarını da ele geçirmiştir. Ürdün Nehri'nin 1.9 milyar m³ olan su kapasitesi havza ülkelerinin gereksiniminin çok altındadır. Tüm suyun 1.55 milyar m³lük bölümünü 5 milyonluk İsrail kullanırken, sadece 0.350 milyar m³lük bölümü işgal altındaki topraklardaki yaşayan 1.8 milyon Filistinli tarafından tüketilmektedir, İsrail, bölgedeki su kaynaklarının yaklaşık % 80 kadarını denetleyebilmektedir, İsrail'in Lübnan'ı işgal ettiği 1982 yılından itibaren de, Lübnan'da doğup Ürdün'e akan Hasbani ve Wazzani Nehirleri ile Litani Nehri'nden daha fazla su almaktadır, İsrail'in Irak'ın yeni yapılanmasına gösterdiği ilginin nedenlerinden biri de, bölgenin zengin su kaynaklarıdır.^{41,42} Kişi başına düşen faydalanılabilir su miktarı açısından yaklaşık 2150 m³ su ile bölgenin en su zengini ülkesinin Irak olduğu ve ardından kişi başına 1735-1850 m³ su ile Türkiye'nin geldiği görülmektedir, İsrail'de ise kişi başına yaklaşık 325 m³ su düşmekte ve mevcut suyun büyük bölümünü, yukarıda belirtildiği gibi İsraili Yahudiler tarafından tüketilmektedir.⁴³

Ortadoğu'daki su sorununun temel gerekçeleri şu şekilde sıralanabilir:⁴⁴

Kurak ve yarı kurak bölgelerde tatlı su ekonomik gelişmenin önemli bir unsurudur. Bölgede tatlı su eşit olmayan bir şekilde dağılmıştır.

⁴¹ Israel lays claim to Palestine's water, <http://www.newscientist.com/article.ns?id=dn5037>(12 May. 2006)

⁴² West Bank Water Usage, http://www.ifamericansknew.org/cur_sit/water.html(12 May. 2006)

⁴³ Ayca Ariyuruk, Turkish Water to Israel?

<http://www.washingtoninstitute.org/templateC05.php?CID=1660> (12 May. 2006)

⁴⁴ Özden, 39 - 72.

- Su arzındaki kısıtlamalara karşın su tüketimi 100 yıl boyunca 10 kat artmıştır.
- Su kaynakları iyice kıt hale gelmiş, yeni su kaynakları yaratılmasının maliyeti artmış ve var olan kaynaklar üzerindeki ülkeler arası rekabet büyük boyutlara ulaşmıştır.
- Bölge ülkelerinin nüfus artışındaki aşırı yüksek hız, kişi başına düşen tatlı su miktarını hızla azaltmaktadır.
- Endüstri, kentsel atık sular ve tarımsal ilaçlama ve gübreleme kökenli kirlilik, bölgesel su kaynaklarının kullanımını daha da zorlaştırmaktadır.
- Büyük miktarda sulamada kullanılması nedeniyle, yer altı suları hızlı bir şekilde azalmıştır.
- İkel sulama metotları nedeniyle, büyük su kayıpları ortaya çıkmakta ve toprakta tuzlanma sorun haline gelmektedir.
- Mevcut su potansiyelinin ancak 40 milyar metreküpü fiilen kullanılmakta, bunun %12'si içme ve kullanma, %10'u sanayide, %78'i ise tarımsal sulamada kullanılmaktadır.⁴⁵

Küresel ve Bölgesel Aktörler ile Su Sorunu

Bölge aktörleri olarak başta Türkiye olmak üzere, Suriye, Irak ile İsrail'in günümüzdeki su politika ve stratejileri, ikinci körfez harekâtının ve bölgedeki dengelerin sonuçlanmasını bekler durumdadır. Ortadoğu bölgesi; soğuk savaş döneminin nispeten dengede olan düzeninden; sorun yaratan ve yaratmaya devam edecek olan bölge durumuna gelmiştir. Doksanlı yıllar içerisinde anlam bulan ABD kaynaklı Ortadoğu projeleri ile, Türkiye bu alanda merkez olmanın yanı sıra hem çevresindeki sorunlardan etkilenmiş hem de değişime uğrayan konumu ile jeopolitik değerini artırmıştır. Bu değer artışın da ABD'nin Ortadoğu ve Hazar havzasındaki enerji kaynaklarının güvenlik ve kontrolünü sağlamanın yanı sıra; Suriye ve İran'ı da kontrol altına alma isteği yatmaktadır. Türkiye, bir tarafta ABD ve AB'nin, diğer tarafta ise Çin ve İran ile Rusya'nın bölgeyi kontrol etme istek ve yöntemleri arasındaki mücadele de, tarihsel ve bölgesel rolü ile münasip olmayan bir şekilde geri planda kalmıştır. Bölgenin yeraltı kaynaklarının cezbediciliği yanında demografik durumu, idari ve politik yapısı, ABD tarafından zafiyet/tehdit olarak değerlendirilmektedir.⁴⁶

ABD'nin 2002 yılında ortaya koyduğu küresel hedeflerine ulaşırken izleyeceğini belirttiği "küresel veya bölgesel çatışmaları proaktif bir yaklaşımla 'önleyici müdahale' stratejisi ile tehditleri doğmadan ve olgunlaşmadan yok etmek ve silahlı güçlerini bu tehditlere göre yapılandırmak" ilkesini dikkate aldığımızda; ABD'nin bölgede bir şekilde kalıcı olacağı sonucu ortaya çıkmaktadır.⁴⁷ Kimi çevrelerce su savaşları olarak adlandırılan muhtemel senaryolar da 30-40 yıl sonrasının konjonktürel yapısı mevcut durum itibarıyla değerlendirildiğinde; bölgede askeri, ekonomik ve teknolojik alanda baskın

⁴⁵ Levent Çakmak, **Su kirliliği ve etkileri**, (Ankara: Çevre Bakanlığı, 2000), 2.

⁴⁶ Emin Değer, *Emperyalizmin Tuzaklarındaki Ülke: Oltadaki Balık Türkiye*, 9. b. (İstanbul: Otopsi, 2005), 198-199.

⁴⁷ The National Security Of The United States Of America, Semptember 2002,1-31.

<http://www.whitehouse.gov/nsc/nss.pdf>, 20 Kasım 2004. Bu alıntıyı yapan, Akın ALKAN, *Stratejik Dengeler Bakımından...*, YL. Tezi, HAK. Str.Arş.Ens. İstanbul, 2005.

gücün İsrail olduğu görülmektedir. Bölgede suyun en fazla sorun olduğu veya olabileceği ülkelerden biri İsrail'dir. Bölge ülkeleri içerisinde İsrail'in dışında hali hazırda su yüzünden savaşı göze alacak ülkenin bulunmadığı düşünülmektedir. Dolayısı ile, Türkiye'nin güvenlik ve su meselelerinde, başlıca rol oynayan Ortadoğu ülkesi İsrail'dir, İsrail'in konuşlandığı Ortadoğu bölgesi, politik olaylar açısından en kaygan zemindir. Türkiye ve İsrail'in bu bölgede jeopolitik ve stratejik açıdan büyük önemleri ve Ortadoğu'nun hassas dengelerinde etkileri vardır. Bu iki ülke, bölgedeki çok yönlü stratejileri etkileyecek konumdadırlar. Amerikanın Irak işgali ile birlikte bölgede fiili güç ve söz sahibi olması; onu, bölgede etken olan üçüncü aktör durumuna getirmiştir. ABD bu sürecin sonunda bölge politikalarının belirlenmesinde ve petrolün yanı sıra su kaynaklarının kullanımında da söz sahibi olacağını göstermektedir. Ayrıca küreselleşen dünya ekonomisi, doğal kaynaklar ve enerji üzerinde; özellikle gelişmiş ülkelerin hegemonik kontrol kurma isteklerini kamçılamıştır.⁴⁸ Bu durum, 20'inci yüzyıl teknolojisinin temel enerji kaynağının petrol olmasından kaynaklanmaktadır. Günümüzde hegemonik gücün korunması, askeri ve ticari açıdan güçlü olmaya bağlıdır. Bu durumda gücün sürdürülebilirliğinin ön şartı; hammadde kaynaklarına kendi sınırları içerisinde sahip olmak, mülkiyeti kendine ait olmayan hammadde kaynaklarını ise kontrol altında tutmaktır. Buna örnek olarak; ABD'nin kendi kaynaklarına sahip olmasına karşın, başta Japonya olmak üzere Almanya ve Fransa'nın ulusal sınırları dışından temin ettikleri kaynakları kullanarak zenginliğe ulaşmalarını verebiliriz.⁴⁹ İkinci Dünya savaşın'da zafere götüren stratejik etken; zengin petrol yataklarının ve ulaşımının kontrolünün ele geçirilmesidir. Bu kapsamda, su petrolün yerini almakta ve önemi her geçen gün artmaktadır. Bölge egemenliğinin elde edilmesi ve sürdürülmesinde, stratejik kaynaklardan biri olarak suyun kontrolünün önemi her geçen gün artmaktadır.

Suların kullanımı ile ilgili olarak bir devletin kendi iradesini kabul ettirmek için hedef ülkedeki barajlar, tüneller, boru hatları ve tuz arıtma tesisi gibi kritik noktalara tahrip ve sabotaj yapmaları ve Suriye örneğinde olduğu gibi o ülkede faaliyet gösteren terör örgütlerini desteklemek suretiyle çıkarılan alçak yoğunlukta çatışmalar kullanılabilir. Bölgede, ikinci körfez harekâtı ile birlikte Amerika Birleşik Devletlerinin Irak'a yerleşmesi ile su sorunu şimdilik rafa kaldırılmıştır. Ancak bölgede oluşacak yeni güç dengelerinin Türkiye'nin ulusal çıkartan açısından yeniden değerlendirilmesini, geçmişteki su politikalarının yeni duruma göre incelenmesini gerektirmektedir. Irak'ta düzenin sağlanması ile Irak ve Suriye'nin eski su politikaları çerçevesinde Fırat ve Dicle sularının, Fırat havzasının kontrolüne yönelik isteklerin yeniden gündeme geleceği, İsrail'in de Golan tepelerindeki su rezervine karşılık Suriye'nin istekleri konusunda bu ülkeyi destekleyici politikalara yönelebileceği değerlendirilmesi gereken senaryolardır. Son on yılda artan Türkiye-İsrail yakınlaşmasında; Türkiye'nin

⁴⁸ Alkan Soyak, (Der), *Küreselleşme: İktisadi Yönelimler ve Sosyopolitik Karşıtlıklar*, (İstanbul: Om, 2002),11.

⁴⁹ Emre Akbaş, *Küreselleşen Dünyada Hegemonik Güç Arayışlarının Yansımaları: Enerji Politikaları*, Alkan Soyak, Der., *Küreselleşme: İktisadi Yönelimler ve Sosyopolitik Karşıtlıklar*, (İstanbul:Om, 2002), 157-158.

savunma sanayine yönelik ihtiyaçlarına karşılık, İsrail'in su ve bölgede egemenlik ile ilgili argümanlarının rol oynadığı değerlendirilmektedir.

Sonuç

Bu değerlendirmeler kapsamında, muhtemel krizlerin önlenmesine yönelik olarak; Ortadoğu'daki hızlı nüfus artışı, tarımsal sulama, yeraltı kaynaklarının uzun süre kullanımdan dolayı tükenmeye yüz tutması gibi hesapsız ve israf ölçülerinde su kullanılmasını önlemeye yönelik politikalar oluşturulmalı ve desteklenmelidir. Bölgedeki su rejimlerinin düzenlenmesine yönelik tedbirlerin geciktirilmeye devam edilmesi, su israfının sürdürülmesi halinde; önümüzdeki yakın süreç içerisinde ciddi su krizleri yaşanacak ve bölgedeki birçok ülke yakın gelecekte su yoksulu ülkeler arasına girecektir. Türkiye, su kaynaklarının verimli kullanılmasına yönelik olarak; bölge ülkeleri ile ortak projeler geliştirmek, su kaynaklarının rejiminin düzenli hale getirilmesi yönünde tedbirler almak durumundadır. Enerji kaynaklarının elde bulundurulması, pazarlara ulaşım güvenliğinin sağlanmasına yönelik yürütülen politika ve savaşların sona erdirilmesi veya dengeye ulaşmasını müteakip, bölgedeki su kaynaklarının ve suyun değerlendirilmesi, bölgenin yeni sorunu olarak ortaya çıkacaktır.

Türkiye'nin bu kapsamda üstlenmesi gereken rol; geçmişteki anlaşmazlıklardan hareketle muhtemel gelişmelere karşı stratejiler üretmek yerine; yeni jeopolitik gelişmeler çerçevesinde, proaktif yaklaşımla değişimi yönetmesidir. Etkili ve sürekli diplomatik faaliyetlerin yanı sıra; operasyonel askeri tedbirler, su ve sudan kaynaklanabilecek sorunları krize dönüşmeden evvel çözecektir. Bu tedbirleri almak, bölgesel işbirliğini sağlayarak çatışma riskini düşürecektir.

KAYNAKÇA

- Arıboğan Ülke, Ayman Gülden ve Dedeoğlu Beril, Uluslararası ilişkiler Sözlüğü, (İstanbul: Der, 2000). Altınbilek Doğan, "Türkiye'nin Su Potansiyeli," (Ankara: *Devlet Su İşleri Bülteni*, 2000).
- Alkan Akın, Stratejik Dengeler Bakımından..., YL.Tezi,(İstanbul, HAK.Str.Arş.Ens., 2005).
- Ali İhsan Bağış, *Sınır Aşan Sular Sorununun Çözüm Yolları*,
- Alkan Akın, The National Security Of The United States Of America, Semptember 2002, 1-31. <http://www.whitehouse.gov/nsc/nss.pdf>, 20 Kasım 2004. Bu alıntıyı yapan, *Stratejik Dengeler Bakımından...*, YL. Tezi, HAK. Str.Arş.Ens. istanbul, 2005.
- Akbaş Emre, *Küreselleşen Dünyada Hegemonik Güç Arayışlarının Yansımaları: Enerji Politikaları*, Alkan Soyak, Der, Küreselleşme: İktisadi Yönelimler ve Sosyopolitik Karşıtlıklar, (İstanbul: Om, 2002)
- Ayca Ariyörük, Turkish Water to Israel? <http://www.washingtoninstitute.org/templateC05.php?CID=1660> (12 May. 2006)
- Bağış Ali İhsan, *Sınır Aşan Sular Sorununun Çözüm Yolları*, <http://www.dunyasugunu.org/2001.asp> (21 May., 2006)
- Bilen Özden, Ortadoğu Su Sorunları ve Türkiye, (İstanbul, Beta, 2000).
- Çakmak Levent, Su kirliliği ve etkileri, (Ankara: Çevre Bakanlığı, 2000).
- Devlet Planlama Teşkilatı, VIII. BYKP, Su Havzaları ÖİK Raporu, Ankara,2001.
- Değer Emin, Emperyalizmin Tuzaklarındaki Ülke: Oltadaki Balık Türkiye, 9. b. (İstanbul: Otopsi, 2005).
- Duran Orhan, Türkiye Irak İlişkilerinde Sınır Aşan Su Faktörü, (Ankara: Hacettepe Ün. 1999).
- Durmazuçar Vedat, Suyun Artan Startejik Değeri, (İstanbul: IQ Kültür Sanat, 2002).
- Jean Robert, Suyun Ekonomi - Politikliği, Çev. Metin Duran ve Mustafa Erdem Sakınç,(Ankara: Ütopya, 2003).
- Akbaş Emre, *Küreselleşen Dünyada Hegemonik Güç Arayışlarının Yansımaları: Enerji Politikaları*, Alkan Soyak, Der., Küreselleşme: İktisadi Yönelimler ve Sosyopolitik Karşıtlıklar, (İstanbul: Om, 2002)
- Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı, Toprak Ve Su Kaynaklarının Kullanımı Ve Yönetimi, (Özel İhtisas Komisyonu), Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007_2013)
- Kara Sami, Fırat ve Dicle Suları ve Bölge Güvenliğine Etkileri, (İzmir: NATO Güneydoğu Avrupa Müttefik K.K.K İlığı, 1998).
- Koluman Aziz (ed.), *Dünyada Su Sorunları ve Stratejileri*, 2. b., (Ankara: Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi, 2003).

- Müftüoğlu Ferruh, Ortadoğu Su Meseleleri ve Türkiye, (İstanbul: Maarifet, 1997).
- Pamukçu Konuralp, Su Politikası, Bağlam Yayınları, Mayıs 2000.Şen Sebahattin (Haz.), Su Sorunu, Türkiye ve Ortadoğu, Rifat Ucarol, Tarihte; Dicle-Fırat Nehirleri Basra Körfezi ve Çevresindeki Önemli Gelişmeler, (İstanbul: Bağlam, 1993).
- Pamukçu Konuralp, Su Politikası, (İstanbul, Bağlam, 2000).
- SAR Cem, Uluslar arası Nehirlerden Endüstriyel ve Tarımsal Amaçlarla Faydalanma Hakkı, (Ankara: YYY. 1970).
- Soyak Alkan, Der. Küreselleşme: İktisadi Yönelimler ve Sosyopolitik Karşıtlıklar, (İstanbul: Om, 2002)
- Şehsuvaroğlu Lütfü, Su Barışı Türkiye ve Ortadoğu Su Politikaları, (İstanbul: Gümüşmotif, 1997).
- Şen Sebahattin (Haz.), Su Sorunu, Türkiye ve Ortadoğu, Rifat Ucarol, Tarihte; Dicle-Fırat Nehirleri Basra Körfezi ve Çevresindeki Önemli Gelişmeler, (İstanbul: Bağlam, 1993).
- Israel lays claim to Palestine's water, <http://www.newscientist.com/article.ns?id=dn5037>(12 May. 2006)
- Taşar Mustafa, *Fırat Suyu*, http://www.mustafatasar.gen.tr/yayinlar/dusunceg/firat_suyu.htm (12 May., 2005).
- Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Toprak Ve Su Kaynaklarının Kullanımı Ve Yönetimi, (Özel İhtisas Komisyonu), Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007_2013) http://plan9.dpt.gov.tr/oik25__topraksu/Rapor.doc. (17 May.2006).
- Tiryaki Orhan, Sınır aşan sular ve Ortadoğu'da Su Sorunu, (İstanbul:HAK'lığı, 1994).
- Tomanbay Mehmet, Dünya Su Bütçesi ve Ortadoğu Gerçeği, (Ankara: Gazi, 1998).
- Uluatam Özhan, Ortadoğu da Su Sorunu, (İstanbul:Türkiye İş Bankası, 1998).
- Zehir Cemal, Türkiye ve Ortadoğu Su Meseleleri, (İstanbul: Marifet, 1998).
- West Bank Water Usage, http://www.ifamericansknew.org/cur_sit/water.html(12 May. 2006)
- <http://www.dunyasugunu.org/2001.asp> (21 May., 2006)
- <http://www.abchukuk.com/arsiv/lausanne.html> (12 May., 2005)
- <http://www.suvakfi.org.tr/sudosalari/uluslararasısu/suhukuku.htm> *Türkiye'nin sınır - aşan sularının su hukuku ve su siyaseti açısından durumu*, (12 Mayıs 2005) <http://www.belgenet.com/arsiv/ab/etkL2004.html>) (12 Mayıs 2005)
- <http://www.obiv.org.tr/ilter185.htm> AB ve sular meselesi (12 Mayıs 2005)

ORTA DOĞU'DA SU SORUNU VE TÜRKİYE AÇISINDAN İNCELENMESİ

- http://www.mitaged.org.tr/2sy__su__hsasancan.doc (12 Mayıs 2005)
<http://www.suvakfi.org.tr/sudosyalari/uluslararasisu/suhukuku.htm> (12 Mayıs 2005)
<http://www.dunyasugunu.org/2001.asp> (12 Mayıs 2005)
http://www.mustafatasar.gen.tr/yayinlar/dusunce__g/firat__suyu.htm
(12 Mayıs 2005)
<http://www.mfa.gov.tr/grupa/ad/adg/default.htm> (12 Mayıs 2005)
<http://www.abchukuk.com/arsiv/lausanne.html> (12 Mayıs 2005)
<http://plan9.dpt.gov.tr/oik25Jopraksu/Rapor.doc> (17 May. 2006), 108.
<http://www.abchukuk.com/arsiv/lausanne.html> (12 Mayıs 2005)

ETKİ ODAKLI HAREKÂT KONSEPTİNİN TARİHİ GELİŞİMİ, KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ VE TÜRK SİLAHLI KUVVETLERİNDEKİ YERİ

Yazan: Hasan Hüseyin ECİK*

Özet

Sun Tzu'dan günümüze kadar, harp etme sanatı üzerine ve düşmanın nasıl mağlup edileceğine yönelik olarak farklı yaklaşımlar ortaya koyulmuştur. Bu yaklaşımlar, mevcut teknolojik imkanlarla da desteklenerek harp ortamını etkilemişlerdir.

Son yıllarda silahlı kuvvetler, değişen stratejik ortam ve hızlı teknolojik ilerlemelerin de etkisiyle yeni bir harp dönemine girmiştir. Günümüzde, Endüstri Çağı'ndan Bilgi Çağı'na doğru bir geçiş süreci yaşanmaktadır. Bununla birlikte, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB)'nin dağılması ve Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle güvenlik algılamalarında ciddi değişim yaşanmıştır. Bu değişimlerden dolayı, silahlı kuvvetlerin diğer milli güç unsurlarıyla desteklenmesini ve harekâtlarda minimum insan kaybına karşılık maksimum etki yaratılmasını sağlayacak bir yaklaşım olan Etki Odaklı Harekât (EOH) Konseptinin, çok uluslu bir çabayla geliştirilmesine ihtiyaç duyulmuştur.

Dost, düşman ve tarafsızların davranışlarını değiştirmeye yönelik, barış, kriz ve savaşta uygulanan bir dizi eylem olarak da tanımlanabilen Etki Odaklı Harekât, yeni bir yaklaşım tarzı değildir. Geçmişte birçok komutan ve planlamacılar, harekâtları etki odaklı yaklaşımlarla planlamış ve uygulamışlardır. 21'inci yüzyılda EOH, harbin siyasi hedefine ulaşılmasını sağlamada belirli etkilerin yaratılması için uygulanan planlama, icra ve değerlendirme metodolojisi olarak kullanılmaktadır.

1999 yılında kurulan Çok Uluslu Karşılıklı Çalışabilirlik Konseyi (Multinational Interoperability Council-MIC) tarafından geliştirilmeye çalışılan konsept için günümüze kadar dört tatbikat icra edilmiştir. Gelişmeleri yakından takip eden Türk Silahlı Kuvvetleri son tatbikatta görev almış ve önümüzdeki dönemlerde Çok Uluslu Karşılıklı Çalışabilirlik Konseyi'ne üye olmaya yönelik girişimlere başlamıştır.

Anahtar kelimeler: Stratejik Ortam, Teknolojik ilerlemeler, Soğuk Savaş, Etki Odaklı Harekât, Çok Uluslu Karşılıklı Çalışabilirlik Konseyi

Abstract

Different approaches for the ways of war fighting and defeating the enemy were established from the time of Sun Tzu till today. These

* Hv.Per.Ütğm., Harp Akademileri Komutanlığı, Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, 2004-2005 mezunu.

approaches, together with backing up by the current technological opportunities, have influenced the war battles.

In the recent years, military forces have entered a new era in warfare —an era in which warfare is affected by a changing strategic environment and technological development. Nowadays there is a transition from the Industrial Age to the Information Age. In addition to that, with the collapse of the Soviet Union and the end of the Cold War, our security environment has undergone profound transformation. Due to these transformations, a multinational effort for developing the concept of Effects-Based Operation, which is an approach for supporting the military forces with the national power factors and creating a maximum effect in the operations as opposed to minimum casualties, has been needed.

Effects-based operation (EBO), described as: "Sets of actions directed at shaping the behavior of friends, neutrals, and foes in peace, crisis, and war", is not a new approach. Throughout history, decision makers have sought to create conditions that would achieve their objectives and policy goals. Military commanders and planners have attempted to plan and execute campaigns to create these conditions—an approach that would be considered "effects-based" in today's terminology. EBO in the 21st century is a methodology for planning, executing, and assessing military operations designed to attain specific effects that achieve desired national security outcomes.

For the concept, which was tried to improve by the Multinational Interoperability Council (MIC), established in 1999, there have been four operations executed till today. Turkish Armed Forces, which follows the developments very closely, took part in the last operation and gave a start to its efforts to be a member of MIC for the coming periods.

Key words: *Strategic Environment, Technological Development, Cold War, Effects-Based Operation, Multinational Interoperability Council*

Giriş

Soğuk Savaş döneminin sona ermesiyle birçok alanda olduğu gibi güvenlik alanında da büyük değişiklikler yaşanmıştır, iki kutuplu güç dengesinin yaşandığı dönem, yerini ABD'nin küresel güç olduğu bir döneme bırakmış ve dünya bu ortamda yeni tehdit algılamalarıyla tanışmıştır. Güvenliğe yönelik tehditler; kitle imha silahlarının yarattığı tehditleri, terörizmi, sabotajları ve örgütlü suçları da içine alacak şekilde genişlemiştir. Buna bağlı olarak, günümüzde; barışı destekleme harekâtı, terörle mücadele, kriz yönetimi, güç gösterisi, abluka, ambargo, insanî yardım gibi faaliyetler, silâhlı kuvvetlerin karşılaşacağı yeni harekât türleri olarak öne çıkmıştır.

"Belirsizlikler ve sürprizler çağı" olarak karakterize edilen bu yeni dönemde: Tahmin edilebilirlikten belirsizliğe ve sürprize; basit yapıdaki tehditlerden kompleks yapıdaki tehditlere; tehdit-tabanlı planlardan yetenek-tabanlı planlara; statik yapıdaki müttefiklikten dinamik yapıdaki ortaklığa; büyük

ETKİ ODAKLI HAREKÂT KONSEPTİNİN TARİHİ GELİŞİMİ, KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ VE TÜRK SİLAHLI KUVVETLERİNDEKİ YERİ

konvansiyonel harekâtlardan asimetrik harekâtlara; tanklara, gemilere, silahlara ve uçaklara önem vermekten, bilgiye ve zamanında elde edilen istihbarata önem vermeye; kuvvet yoğunluğu oluşturmaktan etki yoğunluğu oluşturmaya kadar daha birçok alanda değişim yaşanmaktadır.

Günümüzde harp ortamını etkileyen birtakım gelişmeler yaşanmakta, buna bağlı olarak da harp prensipleri değişmektedir. Bu gelişmelerden birincisi; dünya kamuoyunun çatışmalara verdiği desteğin her geçen gün azalmasıdır. Dünya kamuoyunun desteğini kazanabilmek için, düşmanı fiziksel olarak yok etmek yerine, onun savaşıma azim ve kararlılığını yok etme düşüncesi ön plana çıkmaktadır, ikinci olarak; uluslararası politik desteğin kazanılmasına daha fazla ihtiyaç duyulmaktadır. Bu maksatla da koalisyonlar oluşturulmakta ve çok uluslu harekâtlar icra edilmektedir. Üçüncü olarak; Kuvvete kuvvetle karşılık vermekten ziyade, muhtemel tehditlere önceden tedbir almak önem kazanmaktadır. Dolayısıyla güvenlik ortamını şekillendirme çalışmaları barış zamanından itibaren yapılmaktadır. Son olarak da; askerî güç, günümüz harp ortamında arzu edilen son durum için yeterli görülmemekte, millî güç unsurlarının uygun kombinasyonunun barış zamanından savaşın sonuna kadar birlikte kullanılmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Bahsedilen ihtiyaçları karşılamak maksadıyla Etki Odaklı Harekât konsepti oluşturulmuştur.

Harbin siyasî hedefine ulaşmak maksadıyla, tüm millî güç unsurlarının, harbin bütün seviyelerinde sinerji oluşturacak şekilde ve bir sistem yaklaşımı içerisinde uygulanmasıyla, düşman, dost ve tarafsızlar üzerinde istenen stratejik etkinin yaratılması süreci olarak tanımlanan Etki Odaklı Harekât konsepti, mevcut yapı ve teknolojik imkânlarla kullanılabilen, yani yeniden yapılandırmaya ihtiyaç duymamaktadır. Çünkü Etki Odaklı Harekât konsepti, zaten var olan bir yaklaşımı içermektedir. Etki odaklı yaklaşım, günümüze kadar birçok harp teorisini tarafından dile getirilmiş, başarılı devlet adamı ve komutan tarafından da uygulanmıştır. Günümüzde yapılan çalışmaların öncelikli amacı, bu yaklaşımı, harekâtlarda sürekli kullanılacak şekilde formüleştirmektir. Yani, planlamada, icrada ve değerlendirmede etki odaklı yaklaşım içeren işlemler oluşturmaktır.

Etki Odaklı Harekat Konseptinin Tarihi Gelişimi ve Teorik Çerçevesi:

EOH konsepti isim olarak yeni olsa da, dayandığı temel ilkelerin birçoğu yeni değildir. Tarih bu yaklaşımın savunucuları olan teorisyenler ve uygulayıcıları olan başarılı komutanlarla doludur. Klasik harp teorisyenlerinin eserlerinde, düşmanı mağlup etmenin birçok yönteminin yer aldığını ve askerî gücü diğer millî güç unsurlarıyla desteklemenin önemini vurguladığı görülmektedir. Harp tarihi incelendiğinde ise, bazı komutanların etki odaklı yaklaşımı benimsediği ve uyguladığı dikkati çekmektedir. Fakat bu düşünce ve uygulamalarla ilgili bir doktrin ortaya koyulmamıştır. EOH konseptiyle ilgili çalışmalar da bu sebeple başlatılmıştır.

ETKİ ODAKLI HAREKÂT KONSEPTİNİN TARİHİ GELİŞİMİ, KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ VE TÜRK SİLAHLI KUVVETLERİNDEKİ YERİ

EOH konseptinde, geçmişte ortaya koyulan yaklaşımlar ve edinilen tecrübelerden faydalanılmıştır. Öyleyse konseptin dayandığı temel özelliklerin, tarihsel süreç içerisinde nasıl şekillendiğini incelemek gerekmektedir.

Harp üzerine ortaya koyduğu düşüncelerden birçoğunun geçerliliğini korumaya devam ettiği bilinen Çinli teorisyen Sun Tzu, kuvvet kullanımının son çare olduğunu, savaş becerilerine sahip olanların düşman ordusunu muharebeye gerek kalmadan mağlup edebileceklerini ve savaşta en iyi politikanın, devletin bütünlüğünü muhafaza etmek olduğunu söylemiştir.¹ Michael I. Handel, "Savaşın Üstatları" isimli eserinde Sun Tzu'nun, bir düşmanı teslim olmaya zorlamak için -siyasî, diplomatik ya da ekonomik- savaş dışında kalan diğer tüm vasıtaları kullanmayı tercih etmek gibi bir idealizme sahip olduğunu söylemektedir.² EOH konseptine göre de, savaşlar sadece askerî boyutta yer almamaktadır. Ekonomik, diplomatik, kültür ve bilgi savaşlarının da yer aldığı günümüzde, düşmanı mağlup etmek için kimi zaman askerî gücün kimi zaman ise diğer millî güç unsurlarının ağırlık kazanması gerekmektedir. Sun Tzu'nun, "askerî gücü kullanmanın son çare olduğu" görüşünü idealizmin savunuculuğunu yapmak için değil, "Etki Odaklı" düşündüğü için ortaya koyduğu değerlendirilmektedir.

Klasik harp teorisyenlerden ve imha odaklı harekâtın önde gelen savunucularından biri olan Clausewitz de, doğrudan siyasî sonuçlar doğuran ve yeni müttefikler kazandıran harekât türlerinin de mevcut olduğunu belirterek, bu tür harekâtların başarılı bir şekilde uygulanabilmesi durumunda düşman kuvvetlerini mağlup etmeden başarı kazanılabileceğini söylemiştir.³ Etki Odaklı yaklaşımda da, düşmanı mağlup etmek için doğrudan siyasî sonuçlar doğuran etkiler yaratılmaya çalışılmaktadır.

Katıldığı tüm savaşlarda ve özellikle Kurtuluş Mücadelesinde ortaya koyduğu yaklaşımla EOH'nin uygulayıcılarından biri olan Gazi Mustafa Kemal Atatürk ise Söylev'de; "Bir milletin başarısı, mutlaka bütün millî güçlerin bir istikamette oluşması ile mümkündür. Bu nedenle bilelim ki, elde ettiğimiz başarı, milletin güç birliği etmesinden, ortak hareket etmesinden ileri gelmiştir. Eğer aynı başarı ve zaferleri gelecekte de tekrarlamak istiyorsak, aynı esasa dayanalım ve aynı şekilde yürüyelim"⁴ diyerek sadece askerî gücün kullanımına dayanan klasik manada icra edilen harbin mutlak başarıyı getirmede yetersiz olduğunu, bu sebeple millî güç unsurlarının müşterek kullanımının gerekli olduğunu ifade etmiştir.

¹ Sun Tzu, **The Art of War**, Çev. Samuel B. Griffith, New York, Oxford University Press, 1971, s. 79. Bu kitabın Türkçe baskısı için bkz. Sun Tzu, **Savaş Sanatı**, Çev. Thomas Cleary/ Sibel Özbudun-Zeynep Ataman, İstanbul, Mart Matbaacılık, 1996; Çev. Em.Dz. Kur.Alb. Mert Boyat.

² Michael I. Handel, **Master of War: Classical Strategic Thought**, 3'üncü baskı, Oregon, Frank Cass Publishers, 2001, ss. 136-138. Bu kitabın Türkçe baskısı için bkz. Michael I. Handel, **Savaşın Üstatları Klasik Stratejiler**, Çev. Berna Kara, İstanbul, Doruk Yayınları.

³ Cari von Clausewitz, **On War**, Çev. Michael Howard ve Peter Paret, New Jersey, Princeton University Press, 1976, ss. 92-93. Bu kitabın Türkçe baskısı için bkz. Cari von Clausewitz, **Savaş Üzerine**, Çev. Şair Yalçın, İstanbul, May Yayınları, 1975; Çev. Em. Tuğg. Fahri Çeliker, 1991.

⁴ **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, Cilt II, Ankara, AAM yayınları, 1959, s.76.

ETKİ ODAKLI HAREKÂT KONSEPTİNİN TARİHİ GELİŞİMİ, KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ VE TÜRK SİLAHLI KUVVETLERİNDEKİ YERİ

20'nci yüzyılın başlarından itibaren hava gücünün kullanılmaya başlamasıyla birlikte, EOH yaklaşımı daha fazla ön plana çıkmıştır. Hava gücü stratejisinin tarihsel gelişimi incelendiğinde önde gelen teorisyenlerin, imha etmeye yönelik yaklaşımları tercih etmedikleri, onun yerine herhangi bir şekilde düşmanın tutum ve davranışlarını etkileyerek başarının daha kısa sürede elde edileceğini savundukları görülmektedir. EOH yaklaşımının temelinde de aynı düşünce yatmaktadır. Teorisyenlerin Etki Odaklı yaklaşımlarının farklılık arz ettiği konu ise, düşmanın tutum ve davranışlarını etkileyerek savaşıma azmini yok etmek için nasıl bir yöntem kullanılacağıdır.

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra hava gücünün önemi, kara ve deniz gücüne oranla daha fazla hissedilmeye başlamıştır, iki dünya savaşı arasında geçen dönemde İtalyan Giulio Douhet, Amerikalı William "Billy" Mitchell ve İngiliz J.C. Slessor gibi teorisyenlerinin ortaya koyduğu görüşler, İkinci Dünya Savaşı'nda hava gücünün kullanılma yöntemi üzerinde etkili olmuştur. Bu dönemde, düşman birliklerinin bombalanmasıyla direkt etkinin elde edildiği "Taktik Bombardıman" yerine; limanlar, endüstriyel alanlar, demiryolları gibi ağırlık merkezlerinin imha edilmesini hedefleyen "Stratejik Bombardıman" yöntemiyle düşmanın en kısa sürede mağlup edilebileceği görüşü önem kazanmıştır.⁵

Hava gücünün kullanımı konusunda ilk önemli teorisyen olan İtalyan Hava Generali Giulio Douhet, "hava gücünün babası" olarak da bilinmektedir.⁶ Düşman ordularını bertaraf etmek için ikmal yollarının ve kaynaklarının imha edilmesi gerektiğini söyleyen Douhet, sivil halkın bombalanmasıyla bir milletin savaşıma azminin daha çabuk kırılacağını ve böylelikle zaferin daha kısa sürede kazanılacağını savunmuştur.⁷ Douhet'in yaklaşımı her ne kadar amaçlanan son durumun daha kısa yoldan elde edilmesini sağlıyor olsa da, kullanılan yöntemin klasik imha odaklı harekâta oranla daha acımasız olduğu ve insani değerlerle bağdaşmadığı değerlendirilmektedir.⁸

⁵ U.S. Centennial of Flight Commission, "Strategic and Tactical Bombing", (Çevrimiçi) <http://www.centennialofflight.gov/essay/DJctionary/bombing/DI124.htm>, 12 Aralık 2005.

⁶ U.S. Centennial of Flight Commission, "The Prophets: Advocates of Strategic Bombing", (Çevrimiçi) http://72.14.203.104/search?q=cache:NNjrGcAQncwJ:www.centennialofflight.gov/essay/Air_Power/Prophets/APH.htm, 12. 03. 2006.

⁷ Giulio Douhet, **The Command of the Air**, Çev. Dino Ferrari, Washington D.C., US Government Printing Office, 1983, s.22, 25, 57 ve 126. Douhet'in ilk eseri olan "Command of the Air", 1921 yılında yayınlanmıştır. 1942 yılında Dino Ferrari tarafından İngilizceye çevrilmiştir. 1983 yılında Air Force History Office tarafından baskı yenilenmiştir. Douhet'in teorisinin daha ayrıntılı analizi için bkz. Edward M. Earle, **Makers of Modern Strategy: Military Thought from Machiavelli to Hitler**, Princeton, Princeton University Press, 1943, ss. 485-503; John R. Elting, **The Superstrategists: Great Captains, Theorists, and Fighting Men Who Have Shaped the History of Warfare**. New York, Scribner's Sons, 1985, ss.200-206; Raymond R. Flugel, **United States Air Power Doctrine: A Study of the Influence of William Mitchell and Giulio Douhet at the Air Corps Tactical School 1921-1935**, Norman, University of Oklahoma, 1966; John Keegan, Andrew Wheatcroft, **Who's Who in Military History: From 1453 to the Present Day**. New York, William Morrow, 1976, s. 95.

⁸ Son durum; üst makamlar tarafından, harekâat sonunda sistemin görülmek istendiği durum veya sistemden beklenen davranış şekli olarak tanımlanabilir. İçinde insan bulunduran sistemler sürekli

ETKİ ODAKLI HAREKÂT KONSEPTİNİN TARİHİ GELİŞİMİ, KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ VE TÜRK SİLAHLI KUVVETLERİNDEKİ YERİ

Douhet'in yorumlarından birçoğuna katılan Amerikalı general William Mitchell, hava kuvvetlerinin kullanılmasındaki öncelikler ve düşmanın ağırlık merkezleri konularında görüşler ortaya koymuştur. Ulaşım, endüstri ve insanların savaşma azminin düşmanın ağırlık merkezlerini oluşturduğunu belirten Mitchell, hava kuvvetlerinin öncelikli olarak düşman halkının savaşma azmini yok edecek şekilde kullanılması gerektiğini söylemiştir.⁹ Hava kuvvetleri için en kritik hedeflerin, düşman ülkenin endüstriyel kaynakları olduğunu ortaya koyan teorisyen, bu şekilde "kuvvete karşı kuvvet" kullanılan klasik yaklaşımdan uzaklaşarak, stratejik seviyede fonksiyonel etki yaratacak bir yaklaşımı benimsemiştir.¹⁰

1930'lu yıllarda İngiliz Kara Harp Akademisinde ders veren Kraliyet Hava Kuvvetleri subayı J.C. Slessor ise, hava gücünün düşman üzerinde fonksiyonel etki yaratacak şekilde kullanılmasıyla başarı kazanılabileceği düşüncesini ortaya koymuştur. Teorisyenin konuşmaları 1936 yılında "Hava Gücü ve Kara Orduları" adlı bir kitapta toplanmıştır. Hava kuvvetlerinin bağımsız olarak kullanıldığı harekâtlarda öncelikli hedeflerin düşmanın ağırlık merkezleri olduğunu belirten Slessor, müşterek harekâtlarda ise hava kuvvetleriyle kara kuvvetlerinin birbirlerini tamamlayacak şekilde kullanılması gerektiğini ifade etmiştir.¹¹

Slessor, düşmanı bir sistem olarak görmüş ve bu sistemi etkileyecek yollar aramıştır. İnsanların, orduların ve milletlerin ağırlık merkezlerinin bulunduğunu belirten Slessor, ağırlık merkezlerinin etkisiz hale getirilmesiyle sistemin çökertilebileceğini söylemiştir. Etkisiz hale getirmek için fiziksel olarak imha etmenin gerekli olmadığını¹² vurgulayan teorisyen, öyleyse savaşlarda düşman kaynaklarını yok etmek yerine, daha basit bir şekilde kaynak üretimi engellenerek ve düşmanı kaynaklardan tecrit ederek aynı sonucun alınabileceğini savunmuştur.¹³

1920'de kurulan ABD Kara Kuvvetleri Hava Kolordusu Taktik Okulunda, muharebelerde kademeli etki yaratmanın öneminden bahsedildiği görülmektedir. Okulda anlatılanlara göre, milletlerin sosyal, ekonomik, politik ve askerî güçleri birbirleriyle bağımlılık içinde olduğundan, bunlardan herhangi

değişim gösterdiklerinden, son durum, kabul edilebilir davranışlar kümesi olarak da tanımlanabilmektedir.

⁹ Douhet aksine Mitchell, sivil halkın bombalanması yaklaşımını savunmamıştır.

¹⁰ William Mitchell, **Winged Defense: The Development and Possibilities of Modern Airpower—Economic and Military**, New York, Dover Publications, 1988, s. 127. Mitchell'in teorisinin daha ayrıntılı analizi için bkz. Curt Anders, **Fighting Airmen**, New York, Putnam, 1966, ss. 17-57; Roger Burlingame, **General. Billy Mitchell' Champion of Air Defense**, New York, McGraw-Hill, 1952; Donald Cooke, **For Conspicuous Gallantry: Winners of the Medal of Honor**, Maplewood, NJ C.S. Hammond, 1966, ss. 54-57.

¹¹ Slessor'a göre müşterek harekâtta kara kuvvetleri düşman kara kuvvetlerini baskı altında tutarken, eşzamanlı olarak hava kuvvetleriyle düşman kara kuvvetleri tecrit edilmeli ve lojistik destek alması engellenmelidir. J.C. Slessor, **Air Power and Armies**, London, Oxford University Press, 1936, s. 213.

¹² A.e.s. 16.

¹³ A.e. s. 66.

ETKİ ODAKLI HAREKÂT KONSEPTİNİN TARİHİ GELİŞİMİ, KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ VE TÜRK SİLAHLI KUVVETLERİNDEKİ YERİ

birisi üzerine yapılacak taarruz değerlerini de belirli oranlarda etkileyecektir. Dolayısıyla taarruz edilmesi halinde toplamda en çok etkiyi yaratacak olan düğüm noktaları tespit edilmelidir.¹⁴ Tespit edilen düğüm noktalarında etki yaratmak için her zaman fiziksel tahribata ihtiyaç duyulmayabilir. Örneğin sosyal karmaşaya sebep olmak veya ekonomiyi sarsmak için kimseyi öldürmeye gerek yoktur. Bu düşünce günümüzde "düğüm analizi" yapmada kullanılmaktadır.¹⁵ Okulda ayrıca, düşmanın moralinin yüksek olmasının savaşın uzamasına neden olacağı belirtilerek, millî güç unsurlarından herhangi birinin üzerinde oluşturulacak baskıyla moralin kırılabileceği ve böylelikle başarı kazanılabileceği ifade edilmiştir.¹⁶

Lojistik üzerine ortaya koyduğu fikirlerle tanınan Amerikalı Amiral Henry E. Eccles ise, millî seviyelerde yapılan analitik çalışmalarda lojistiğe yeterince önem verilmediğini tespit ederek, ekonomi ile muharebe gücü arasında köprü vazifesi gören lojistiğin düşmanı kontrol etmek için en kritik etken olduğunu ileri sürmüştür.¹⁷ Dolayısıyla sistemsel bir yaklaşım içerisinde, düşmanın operatif seviyedeki lojistik kontrol sistemlerine taarruz edilmesiyle, taktik seviyedeki hareketlerinin kısıtlanacağını ve muharebe edemez hale geleceğini belirtmiştir.¹⁸ Eccles savaşın psikolojik boyutuna da değinerek başarılı olmak için sadece düşmanın muharebe alanını nasıl tasavvur ettiğini bilmenin yeterli olmayacağını, bununla birlikte onun hareketlerimizden nasıl etkileneceğini de tahmin etmemiz gerektiğini söylemiştir.¹⁹

Nükleer caydırıcılık teorisiyle ilgili görüşleriyle tanınan Thomas C. Schelling, savaşlarda korkutma ve basamak basamak artan kuvvet kullanımı yoluyla psikolojik etki yaratmanın ve düşman davranışını değiştirmenin önemi üzerinde durmuştur. Schelling'e göre önemli olan zarar verdimen değil, o zararın düşman davranışı üzerindeki etkisidir.²⁰

Schelling harbin stratejik seviyesinde düşmanın hükümeti ve halkının hedef alınabileceğini söylemiştir.²¹ Teorisyene göre amaç, niyet ve yaratılan etkiye göre birbirinden ayrılan iki çeşit güç kullanma yöntemi bulunmaktadır:

¹⁴ Scott D. West, **Warden and the Air Corps Tactical School**, Maxwell Air Force Base, Alabama, Air University Press, 1999, ss. 1-9.

¹⁵ T. W. Beagle, **Effects-Based Targeting: Another Empty Promise?**, Maxwell Air Force Base, Alabama, Air University Press, 2000, s. 19.

¹⁶ A.e.

¹⁷ Gene S. Bartlow, "The Operator-Logistician Disconnect", **Aerospace Power Journal**, Fall 1988, (Çevrimiçi), <http://72.14.203.104/search?q=cache:WTsSW8lhSsOJ:www.airpower.maxwell.af.mil/airchronicles/apj/apj88/bartlow.html>, 12 Mart 2006.

¹⁸ Henry E. Eccles, **Logistics in the National Defense**, Harrisburg Pa., The Stackpole Company, 1959,5.22.

¹⁹ A.e.,s.25.

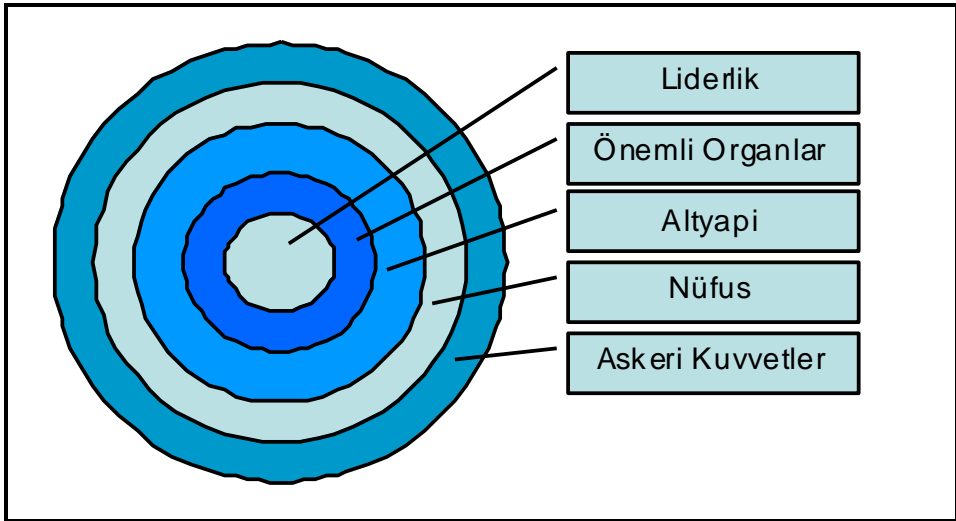
²⁰ Thomas C. Schelling, **Arms and Influence**, New Haven, Yale University Press, 1966, s. 3.; William S. Huggins, "Deterrence After The Cold War: Conventional Arms And The Prevention Of War", **Airpower Journal**, Summer 1993, (Çevrimiçi) <http://72.14.203.104/search?q=cache:oYHkbVpwOJKJ:\Aww.airpower.maxwell.af.mil/airchronicles/apj/huggins.html>, 15 Mart 2006

²¹ Thomas C. Schelling, A.g.e., s. 180.

ETKİ ODAKLI HAREKÂT KONSEPTİNİN TARİHİ GELİŞİMİ, KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ VE TÜRK SİLAHLI KUVVETLERİNDEKİ YERİ

Zorlama ve kaba kuvvet kullanma.²² Kaba kuvvet kullanmanın amacı, imha ve tahribat yoluyla düşman davranışını ortadan kaldırmaktır. Zorlama stratejisinin amacı ise, artan oranda baskı uygulayarak veya belirli ölçülerde kuvvet kullanarak düşmanın davranışlarını değiştirmeye çalışmaktır. Schelling savaşların imha ederek ve ülkeleri fethederek değil; etkileme, zorlama, caydırma ve ikna etme yoluyla kazanılması gerektiğini savunmuştur.²³ Schelling'in düşmanı etkileme düşüncesi, günümüzde de inceleme konusu olmaya devam etmektedir.

ABD Hava Kuvvetlerinden Albay John Warden, geliştirdiği sistem yaklaşımıyla Birinci Körfez Harbindeki hava harekâtının mimarı olarak gösterilmektedir. Warden bütün ülkelerin ve stratejik unsurların sistem yaklaşımı ile analiz edilmesi gerektiğini ortaya koyarak, bu maksatla iç içe geçmiş beş halkadan oluşan bir model geliştirmiştir.²⁴ Modelde merkezden dışarıya doğru ve azalan öneme göre sırayla liderlik, önemli organlar, altyapı, nüfus ve askerî kuvvetler yer almaktadır(Şekil-3).²⁵

Şekil-3: Warden'in Halka Modeli

²² A.e., s.

²³ 5. ²³A.e., s. 33.

²⁴ John A. Warden III, "Strategic Warfare: The Enemy as a System", **Concepts in Airpower for the Campaign Planner**, Ed. Albert U. Mitchum, , Maxwell AFB, Alabama, Air Command and Staff College, 1993, s. 4.

²⁵ David R. Mets, **The Air Campaign: John Warden and the Classical Airpower Theorists**, Maxwell Air Force Base, Alabama, Air University Press, Nisan 1999.. s. 59.; John A. Warden III, Strategic Warfare: The Enemy as a System", Concepts in Airpower for the Campaign Planner, Ed. Albert U. Mitchum, Maxwell AFB, Alabama, Air Command and Staff College, 1993, s. 4.; Joseph F. Birchmeier, "The Reliability of Warden's Theory on the Use of Air Power", (Çevrimiçi) www.stormingmedia.us/60/6002/A600283.htm, 5 Ocak 2006.

ETKİ ODAKLI HAREKÂT KONSEPTİNİN TARİHİ GELİŞİMİ, KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ VE TÜRK SİLAHLI KUVVETLERİNDEKİ YERİ

Kaynak: David R. Mets, **The Air Campaign: John Warden and the Classical Airpower Theorists**, Maxwell Air Force Base, Alabama, Air University Press, Nisan 1999, s. 59.

Modele göre stratejik planlar her zaman öncelikle liderliği hedef almalıdır. Eğer liderliğin hedef olarak alınması mümkün olmuyorsa, diğer halkalar arasından hedef seçimi yaparken düşman liderlerinin zihnini etkileyecek olanlar üzerinde odaklanılmalıdır. Dolayısıyla diğer halkaların her birinin içinde, vurulması halinde belirli oranlarda fiziksel etki yaratarak düşman liderlerinin muharebeyi devam ettirme kararlılığını azaltacak ağırlık merkezleri tespit edilmelidir. Kısacası model ile anlatılmak istenen husus; liderlik halkasının ağırlık merkezlerinin imha edilmesi durumunda sistemin komple etkisiz hale gelmesi sağlanabilirken, diğer halkaların ağırlık merkezlerine yapılacak taarruzlar kısmi etki yaratacak ve liderler üzerinde psikolojik baskı oluşturacaktır.²⁶

Albay Warden'ın bir diğer özelliği de, teknolojinin getirmiş olduğu yeniliklerin düşman sistemi üzerinde "paralel taarruzu" mümkün kıldığını ve bunun sıralı taarruzdan daha verimli olduğunu ortaya koyan ilk kişi olmasıdır.²⁷ EOH yaklaşımının geçmişteki uygulamalarına bakıldığında, teknolojik yetersizliklerden dolayı istenilen seviyede verim alınmadığı görülmektedir.²⁸ Yakın tarihte askerî alanda ortaya çıkan radara yakalanmayan uçaklar, hassas vuruş yeteneği, gelişmiş mühimmat ve gelişmiş komuta kontrol sistemleri gibi yenilikler sayesinde yeni yetenekler geliştirildiğini²⁹ ve teknolojideki buna benzer gelişmelerin EOH'yi uygulanabilir bir konsept haline getirdiğini söyleyebiliriz. Warden modeline göre de, modelde yer alan herhangi bir halkadaki ağırlık merkezini hedef olarak almak ve dış halkadan başlayarak bir sıraya göre hedeflere taarruz etmek yerine, bütün halkalarda eşzamanlı paralel taarruz başlatılmasıyla daha çabuk sonuç alınabilecektir.³⁰ Albay Warden'ın ortaya koyduğu bu model, hedef odaklı olduğundan ateş destek sistemlerinin planlamasında kullanılabilmesine karşın, EOH konseptinin son haliyle kıyaslandığında çok yetersiz kaldığı görülmektedir.

Diğerlerinden farklı olarak, harp planlarını yapanların imha etmeyle değil etki yaratmayla ilgilenmelerini en açık şekilde söyleyen teorisyen, Korgeneral David. A. Deptula'dır. Deptula, John Warden'ın paralel harp ile ilgili görüşünü geliştirerek, bu yaklaşımı sadece hava kuvvetlerinin değil, bütün millî

²⁶ David S. Fadok, John Boyd, John Warden, *Air Power's Oust for Strategic Paralysis*, Maxwell AFB, Alabama, Air University Press, Aralık 1995, s. 25

²⁷ Mets, A.g.e., s. 59.; Warden, A.g.e., s. 6.

²⁸ United States Air Force, Air Combat Command, "Effects-Based Operations", White Paper, Langley AFB, VA, ACC/XP, May 2002, s. 24., (Çevrimiçi), <https://www.mil.acc.af.mil/xp/xps/Web%20Page%20Items/EBO%20Items/ACC%20EBO%20WHITE%20PAPER%20SIGNED2.pdf>, 7 Kasım 2005.

²⁹ Donald H. Rumsfeld, **Quadrennial Defense Review Report**, Washington,, Government Printing Office, 2001.

³⁰ Mets, A.g.e., s. 60.

ETKİ ODAKLI HAREKÂT KONSEPTİNİN TARİHİ GELİŞİMİ, KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ VE TÜRK SİLAHLI KUVVETLERİNDEKİ YERİ

güç unsurlarının kullanabileceğini belirtmiştir.³¹ Ortaya koyulan geliştirilmiş konsept, harekâtların daha sistemsel yaklaşım içerisinde planlanmasını, icrasını ve değerlendirilmesini mümkün kıldığı gibi, millî hedefe ulaşmak ve harp ortamını şekillendirmek için daha etkili yollar sunmaktadır.³²

General Deptula ayrıca imha ve yıpratmaya dayalı klasik yaklaşım yerine, düşmanı kontrol etmeyi öngören alternatif bir yaklaşım belirlemiştir. Bu yaklaşıma göre, düşmanın istediği şekilde savaşmasını engelleyecek etkiler yaratmak, silahlı kuvvetlerini imha etmekten daha önemlidir. Yani düşmanı mağlup etmek için yapılması gereken en önemli şey, onu yapmayı planladığı her şeyden mahrum bırakmak olmalıdır.³³ Bunu sağlamak için askerî güç ile birlikte diğer millî güç unsurları da kullanılmalıdır.

Görüldüğü üzere EOH yaklaşımı tarihsel süreç içerisinde teorisyenlerin görüşleri ve edinilen tecrübelerle birlikte gelişim göstermiştir. Araştırmalar, düşmanı imha etmeden mağlup etmenin değişik yöntemleri üzerinde yoğunlaşmış, harbin psikolojik yönü ağırlık kazanmış ve başarıya götüren yeni modeller ortaya koyulmuştur.

Etki Odaklı Harekât Konseptinin Özellikleri:

EOH ile ilgili tanımlar, aynı zamanda bu konseptin özelliklerini de vermektedir. Bu özellikler:

- Millî veya uluslararası bir harekâtta insanî yardımdan, küresel nükleer harbe kadar değişik harekât türlerinde kullanılabilir.
- Sadece askerî bir faaliyet olmayıp, millî güç unsurlarının birlikte, uyumlu ve sinerji yaratacak şekilde kullanılmasını öngörür.
- Bilgi harekâtının gelişmiş bir şekli olmayıp, tüm kaynakların (personel, malzeme, sistem, bilgi ve zaman) entegre edilmesini ve sinerji yaratacak şekilde kullanılmasını öngörür,
- Politik amacın elde edilmesi hedeflenir.
- Yalnız düşman üzerinde değil, dost ve tarafsız unsurlar üzerinde de etki yaratılmaya çalışılır.
- Stratejik, operatif ve taktik seviyelerde uygulanabilir.
- Her şeyin iç içe girdiği ve birbirine bağımlı olduğu karmaşık ortamlar için öne sürülen ve yeni bir bilimsel metot olan "Sistemlerin Sistemi" yaklaşımını, konseptin temel yaklaşımı olarak kabul etmektedir.
- Düşmanı yok ederek değil, psikolojik etki yaratarak davranışını değiştirmek suretiyle başarı kazanmayı amaçlar.

³¹ David A. Deptula, **Effects-Based Operations: Change in the Nature of Warfare**, Arlington, Aerospace Education Foundation, 2001, s. 4.; Ailen W. Batschelet, "Effects-based operations: A new Operational Model?", **Strategy Research Project**, 9 April 2002, (Çevrimiçi), www.iwar.org.uk/military/resources/effect-based-ops/ebo.pdf, 2 Ocak 2006.

³² Richard Hayes, Sue Iwanski, "Analyzing Effects Based Operations (EBO), Workshop Summary", **PHALANX. The Bulletin of Military Operations Research.**, Vol. 35, No. 1., (Çevrimiçi) http://www.mors.org/meetings/ebo/ebo__phalanx/, 05 Şubat 2006.

³³A.e., s. 11.

ETKİ ODAKLI HAREKÂT KONSEPTİNİN TARİHİ GELİŞİMİ, KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ VE TÜRK SİLAHLI KUVVETLERİNDEKİ YERİ

- Ayrıntılı kurallar koyan veya görev odaklı bir harekât değildir.
- Konseptin uygulanabilmesi için yeni araçlar, teknolojiler veya programların geliştirilmesine ihtiyaç duyulmamaktadır. Fakat her türlü yenilik konseptin verimini artıracaktır.
- Sadece bir kuvveti başka bir kuvvetle muharebeye sokmaktan ziyade düşman ülkenin pek çok hassas tarafı ve zafiyetini ortaya çıkararak, bundan faydalanmayı amaçlamaktadır.³⁴
- Çok uluslu harekâtlarda, askerî organizasyonların ortak etkilere ve son duruma odaklanmaları sağlanarak sinerji yaratılır ve harekâtın temposu artırılır.³⁵ EOH konsepti, her türlü ortamda (millî/çok uluslu, müşterek/birleşik, barışı destekleme harekâtlarından yüksek yoğunluklu çatışmalara kadar) ve tüm millî güç unsurlarından faydalanarak harekât icra edebilmeyi öngörmektedir. Harbin karmaşık doğasında bunu sağlayabilmek için Bilgi Çağı'nın sunduğu imkânlardan faydalanılmalı ve durumsal farkındalığın artırılması sağlanmalıdır. Bu noktada 'Ağ Merkezli Harp' teorisi devreye girmektedir.

Etki Odaklı Harekât Konseptini Açıklayan Modeller

EOH üzerine yürütülen çalışmalarda, konseptin tanımlamasını ve işleyişini anlatmak amacıyla birtakım modeller oluşturulmuştur. Bu modellerden bir kısmı EOH sürecini basit bir şekilde, bazıları ise daha kapsamlı olarak açıklamaktadır. Burada konseptin daha kolay anlaşılmasını sağlayacak üç model üzerinde durulacaktır.

Birinci Model:

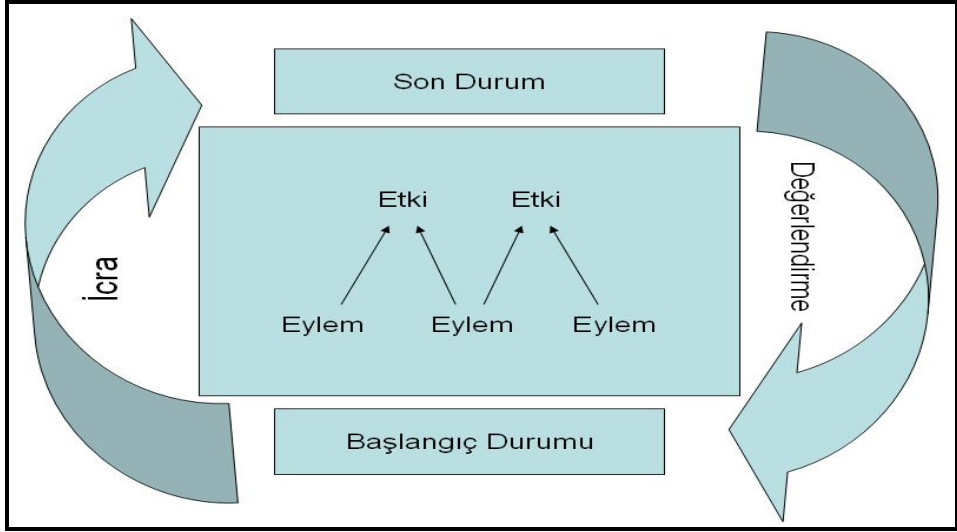
EOH'nin, ilgili millî güç unsurlarının belirli hareket tarzlarını uygulaması sonucu etkilerin yaratılması ve buna bağlı olarak istenilen son durumun elde edilmesi süreci olduğu belirtilmişti. Öncelikle, istenilen son duruma ulaşmak için geçen süreci lineer bağlantılarla gösteren modeli inceleyebiliriz(Şekil-4).³⁶

³⁴ United Kingdom Joint Doctrine and Concepts Centre, "A Multi-National Concept For The Planning, Execution & Assessment Of Future Military Effects Based Operations", **Discussion Paper**, y.y., 4 August2003., s.3.

³⁵ United States Joint Forces Command Joint Experimentation Directorate EBO Prototyping Team, Effects-Based Approach to Multinational Operations, Concept of Operations (CONOPS) with Implementing Procedures (Version 0.90), y.y., 19 Aralık 2005, s. 2-1.

³⁶ Effects-based Operations", **White Paper (Draft)**, y.y., 11 Feb 2003, s. 2.

ETKİ ODAKLI HAREKÂT KONSEPTİNİN TARİHİ GELİŞİMİ, KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ VE TÜRK SİLAHLI KUVVETLERİNDEKİ YERİ

Şekil-4: Etki Odaklı Harekât Modeli (1'inci Model)

Kaynak: Effects Based Operations, White Paper (Draft), y.y., 11 Feb 2003, s. 2.

Bu modele göre bir harekâta öncelikle, elde etmek istediğimiz en son amaç, yani son durum belirlenir. Müteakiben belirlenen son durumu elde etmek için yaratılması gereken etkiler tespit edilir. Son olarak da, istenen etkilerin yaratılmasını ve istenmeyen etkilerin engellenmesini sağlayan hareket tarzları (eylemler) belirlenerek buna göre görevler oluşturulur.

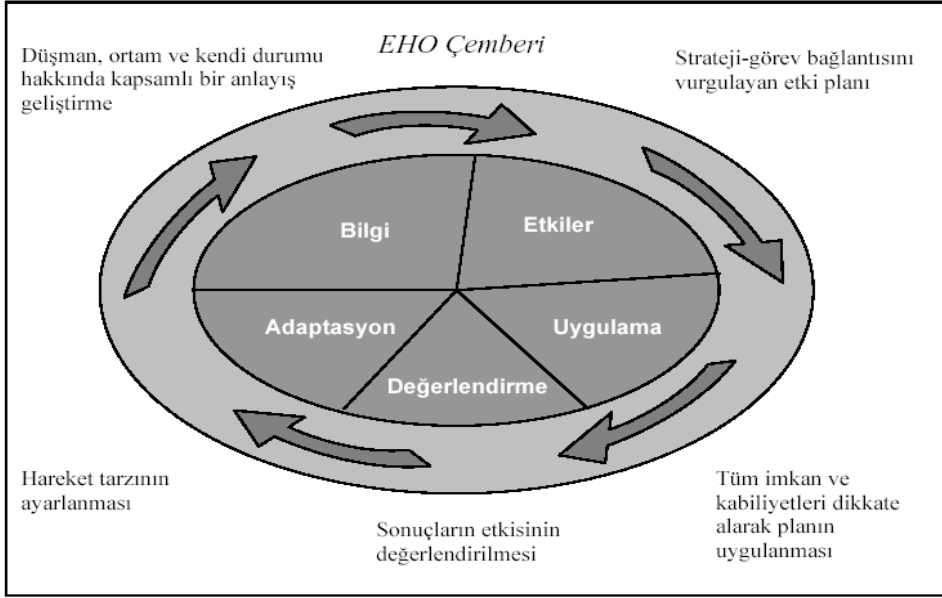
Bahse konu model, EOH ile ne yapılmak istendiğini en basit şekliyle anlatmaktadır. Fakat bu modele göre hedef önceliklendirmesinin ve etki değerlendirmesinin yapılıp yapılmayacağı belli olmamaktadır. Hâlbuki muharebede birçok eylemin yer alacağı ve her eylemin istenen veya istenmeyen birçok sonucu doğurabileceği düşünüldüğünde hedef belirlemede öncelik oluşturulması gerektiği değerlendirilmektedir.

İkinci Model:

EOH konsepti, harekât sürecini birbirini takip eden beş safhada gösteren model ile daha ayrıntılı açıklanabilir (Şekil-5).³⁷

³⁷ David A Deptula, **Effects-Based Operations: Change in the Nature of Warfare**, Arlington, Aerospace Education Foundation, 2001, s. iii.

ETKİ ODAKLI HAREKÂT KONSEPTİNİN TARİHİ GELİŞİMİ, KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ VE TÜRK SİLAHLI KUVVETLERİNDEKİ YERİ

Şekil-5: Etki Odaklı Harekât Modeli (2'nci Model)

Kaynak: David A. Deptula, **Effects-Based Operations: Change in the Nature of Warfare**, Arlington, Aerospace Education Foundation, 2001, s. iii.

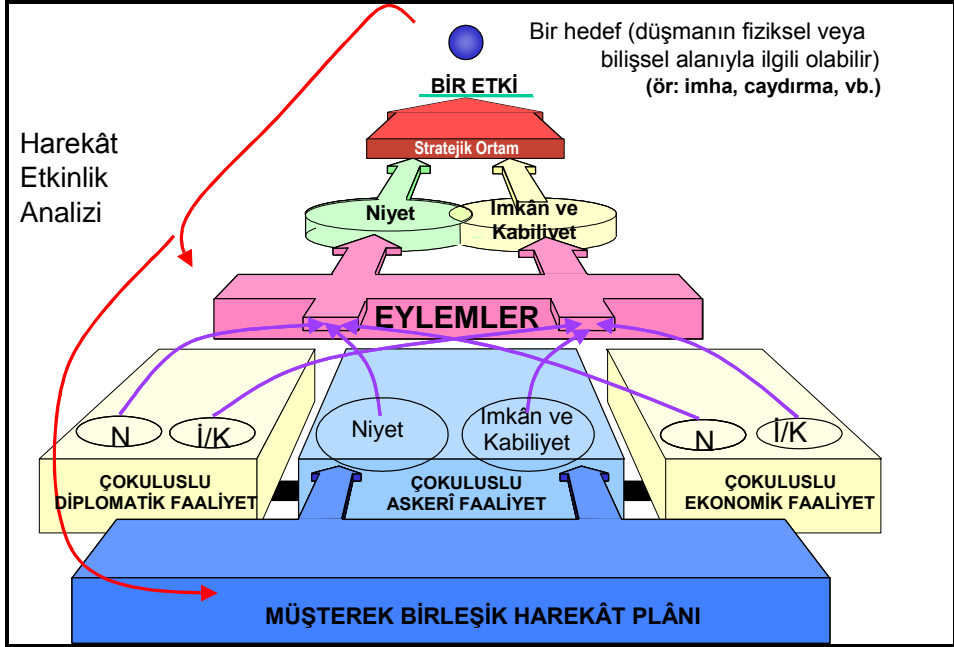
Modele göre merkezde bilgi toplama, etkiyi planlama, uygulama, değerlendirme ve uyarılma safhaları bulunmaktadır. Dışarıdaki elipste ise her safhayla ilgili eylemler gösterilmektedir. Harekât süreci dost, düşman ve muharebe ortamını geniş kapsamlı anlamayı gerektiren bilgi toplama safhasıyla başlamaktadır. Etkiyi planlama safhasında, istenilen sonucun alınabilmesi için gereken planlamalar yapılmaktadır. Uygulama safhasında millî gücün tüm unsurlarının katılımı aranır. Değerlendirme safhasında etkilerin sonuçları toplanır ve analiz edilir. Değerlendirme ile hareket tarzları yeniden ifade edildiği uyarılma safhasıyla süreç son bulur. Burada da görüleceği üzere EOH, belirli etkilerin elde edilmesinde harekâtın sistematik bir şekilde planlanması, uygulanması ve değerlendirilmesi faaliyetlerini kapsamaktadır.

Üçüncü Model:

UKJDC'nin hazırladığı raporda, EOH'nin kavramsal modeli daha geniş kapsamlı ve daha anlaşılır bir şekilde yer almıştır (Şekil-6).³⁸

³⁸ Uk Joint Doctrine And Concepts Centre, "A Multi-National Concept For The Planning, Execution & Assessment Of Future Military Effects Based Operations", **Discussion Paper**, y.y., 4 Aug 2003, s. 7.

ETKİ ODAKLI HAREKÂT KONSEPTİNİN TARİHİ GELİŞİMİ, KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ VE TÜRK SİLAHLI KUVVETLERİNDEKİ YERİ

Şekil-6: Etki Odaklı Harekât Modeli (3'üncü Model)

Kaynak: Uk Joint Doctrine and Concepts Centre, "A Multi-National Concept for the Planning, Execution & Assessment of Future Military Effects Based Operations", **Discussion Paper**, y.y., 4 Aug 2003, s. 7.

Raporda, geleceğin harekâtlarında bir krizle ilgili olarak açıkça tanımlanan bir son durumun askerî plânlamanın ilk aşamalarında belirlenmesi ihtimalinin giderek azalmakta olduğu, daha ziyade, istenen hedeflere ulaşıldıkça, zamanla daha kesin hatlarla belli bir son durum haline gelebilecek, bir takım 'arzu edilen sonuçlar' belirleneceği vurgulanmaktadır. Ancak, EOH'ye başlanmadan önce, harekâtla ilgili stratejik amaç³⁹ açıkça ifade edilmelidir. Daha sonra, alt grupları silâhlı kuvvetler tarafından gerçekleştirilebilecek bir dizi

³⁹ Stratejik Amaç (Strategic Aim): Herhangi bir komuta kademesinde geliştirilebilecek bir plandan önce belirlenmesi gereken tek ve açık amaçtır.

ETKİ ODAKLI HAREKÂT KONSEPTİNİN TARİHİ GELİŞİMİ, KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ VE TÜRİK SİLAHLI KUVVETLERİNDEKİ YERİ

stratejik hedef⁴⁰ belirlenebilir. Ardından askerî planlamacılar, bu hedeflere ulaşmakta kullanılacak gerekli etkileri⁴¹ belirleyecektir.

Raporda herhangi bir stratejik hedefin stratejik amaca olan katkısının, stratejik ortam göz önüne alınarak değerlendirilmesi gerektiği, böyle davranmak suretiyle, belirlenen hedefe ulaşmak için millî gücün hangi unsurunun en iyi şekilde nasıl kullanılacağını ve silâhlı kuvvetlerin gerçekleştireceği ilgili stratejik hedefleri belirlemenin mümkün olduğu belirtilmektedir.

Stratejik seviyede yapılacak etkili bir analiz ile millî gücün birden fazla unsurunun kullanılmasını gerektiren hedeflerin tespiti yapılabilir. Örneğin, bazı etkilere ulaşılmasında silâhlı kuvvetler, bu etkilerin gerçekleştirilmesinde hâlâ önemli bir rol oynayan diplomatik veya ekonomik eylemlerle desteklenebilir. Bunun aksine, diğer bazı etkilerin yaratılması için silâhlı kuvvetler de diplomatik ya da ekonomik eylemleri destekleyebilir. Bu nedenle, askerî plânlama süreci, sadece askerî stratejik hedeflerin desteklenmesi için gerekli eylemleri değil, aynı zamanda askerî eylemlerin diplomatik veya ekonomik faaliyetlerde nasıl kullanılabileceğini de dikkate alacak şekilde elastiki olmalıdır.

EOH kavramsal modelleri, konseptin daha anlaşılabilir olmasını sağlamakta ve harekâtın planlanması, icrası ve değerlendirilmesi saf halan ndaki yeni yaklaşımları kaba hatlarıyla ortaya koymaktadır. EOH konseptinin aslında bir işletim sistemi olduğu da söylenebilir. Bu işletim sistemi ile neyin amaçlandığı anlaşıldığına göre şimdi kısaca EOH'nin alt basamaklarının neleri kapsadığına bakabiliriz. Bunun için EOH konseptini inceleyen ülkelerin NATO kapsamında ortaya koydukları rapor örnek alınabilir.

NATO'da EOH konseptinin çok uluslu muharebe ortamlarında kullanılması amacıyla yürütülen çalışmalarda, harekât süreci; Bilgi Tabanı Gelişimi, Etki Odaklı Planlama, Etki Odaklı İcra ve Etki Odaklı Değerlendirme olmak üzere dört fonksiyon alanıyla incelenmektedir.

Konseptin Uygulaması

Bilgi Tabanı Gelişimi: Durumun gerektirdiği zamanlarda düşmana sadece baskı uygulamaktansa, istenmeyen sonuçların daha az olacağı birçok seçeneğimiz olmasını istiyorsak, diğer aktörlerin sadece kuvvet ve yeteneklerine değil, aynı zamanda onların arzu ve isteklerine de odaklanmalıyız. Davranışlar, sahip olunan yeteneklerin ve isteklerin birleşimi sonucu oluşmaktadır. İstekler ise, her aktörün kendine has karakteristiği ve değerlerinden oluşan kompleks yapısı içerisinde saklıdır. EOH'ye göre hasmın

⁴⁰ Stratejik Hedef (Strategic Objective): Koalisyonun amaç ve çıkarlarından hareketle elde edilen bir tek veya bir dizi etkinin ulaşılması istenen sonucudur. Bir koalisyonun stratejisi, politikası, çabaları ve kaynakları bu hedef/hedeflere göre yönlendirilir.

⁴¹ Burada askerî eylemlerin veya görevlerin gerçekleştirilmesinin sonucu ortaya çıkan etkilerden bahsedilmektedir. Etkiler, fiziksel alanda hasmın imkân ve yetenekleri üzerinde ve/veya bilişsel alanda hasmın azim ve kararlılığı üzerinde yaratılabilir. Aynı şekilde, dost ve tarafsızlar üzerinde de etki yaratmak mümkündür. Fiziksel alanda geleneksel askerî hedeflere saldırırken başlıca etki, muharebe gücünün imhasıdır. Tali sonuçlar ise genellikle bilişsel alanda ortaya çıkmaktadır. Örneğin, zırhlı araçları ve bunların personelini süratle imha etmek suretiyle düşman birliklerinin dağıtılması sağlanabilir ve sonuçta da hayatta kalanların savaşıma isteği yok edilebilir. Ancak, muhtemel olumsuz ya da istenmeyen etkilerin oluşabileceği hususu da dikkate alınmalıdır. Neticede, bütün etkiler, bir şekilde düşmanın bilişsel alanını etkileyecek şekilde planlanmalıdır.

ETKİ ODAKLI HAREKÂT KONSEPTİNİN TARİHİ GELİŞİMİ, KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ VE TÜRK SİLAHLI KUVVETLERİNDEKİ YERİ

düşünce yapısı ile değerlerini bilmek ve onları etkileyerek davranışını değiştirmeye çalışmak amaçlandığından, öncelikle bunun nasıl yapılacağını tespit etmek gerekmektedir.⁴²

Düşmanı tanımak için kültür, tarih, ekonomi, dil, din, liderlik, düşünce yapısı, ahlak ve askerî yetenek gibi faktörler tümüyle değerlendirmeye tabi tutulmalıdır. Düşmanın birçok faktörden oluşan bu kompleks yapısının anlaşılabilmesi için uygulanan etkili metot "Sistemlerin Sistemi (System of the Systems)" yaklaşımıdır. Bu yaklaşıma göre düşman sistemi, altı alt sisteme -politik, askerî, ekonomik, sosyal, altyapı ve bilgi-(PAESAB)- ayrılarak incelenmelidir. Etki Odaklı Harekât konseptinde, düşmanı anlamak ve davranışlarını etkileyebilmek için Sistemlerin Sistemi yaklaşımı kullanılmaktadır.⁴³

Etki Odaklı Planlama: Geleneksel olarak planlamalar doğrusal yöntemlerle ve belirli bir sıraya göre yapılmaktadır. EOH'de ise geleneksel plânlama tekniklerinin yerini, mevcut durumun daha bütüncül bir şekilde, gerçek zamanlı planlanması ve değerlendirilmesi almıştır. Bu plânlama ve değerlendirme, eylemlerimizin etkisinin ve öneminin gerçek zamana yakın bir şekilde geri beslemesiyle desteklenmektedir.⁴⁴ Planlama sürecinde, öncelikle millî ve/veya koalisyon amaçları, müteakiben bu amaçların elde edilmesini sağlayacak askerî harekâtların hedefleri tespit edilir. Daha sonra tespit edilen hedeflerin gerçekleşmesine olanak sağlayan eylemler belirlenir. Etki Odaklı Planlama süreci, istenen Stratejik Hedefleri, başarılı bir şekilde etkilere dönüştürebilme ve daha sonra da bu etkileri yaratacak uygun eylemleri belirleyebilirle yeteneğine sahip olmalıdır.⁴⁵ Geleneksel planlama sürecinde, amaçlarla eylemler arasındaki bağlantı sezgisel yöntemlerle oluşturulmakta, dolayısıyla planlar daha çok sübjektif tahminler üzerine bina edilmektedir. Etki Odaklı Planlama'da ise bu bağlantı, bir karargâh çalışması sonucu yaratılması istenen etkilere belirlenmesiyle sağlanmaktadır. Etkiler burada sadece köprü vazifesi görmemekte, aynı zamanda organizasyonlar arası işbirliğini inşa etmekte ve harekât etkinliğinin sürekli değerlendirilebilmesi için temel oluşturmaktadır.⁴⁶

Etki Odaklı İcra: Yaratılması istenen etkiler belirlendikten sonra, bu etkilerin oluşumunu sağlayan eylemler planlanır ve uygulanır. Fakat eylemler etki odaklı yaklaşımla belirlendiğinden, Etki Odaklı İcra'nın iki önemli avantajı ortaya çıkmaktadır. Birincisi, eylemler diğer ülke ve hükümet dışı organizasyonlarla koordine ve senkronize edilebilmektedir, ikincisi ise, Etki

⁴² United States Joint Forces Command Joint Experimentation Directorate EBO Prototyping Team, Effects-Based Approach to Multinational Operations, Concept of Operations (CONOPS) with Implementing Procedures (Version 0.90), y.y., 19 Aralık 2005, s. 1-1.

⁴³ A.e.

⁴⁴ United Kingdom Joint Doctrine and Concepts Centre, "A Multi-National Concept For The Planning, Execution & Assessment Of Future Military Effects Based Operations", **Discussion Paper, y.y., 4 Aug 2003.**, s.3.

⁴⁵ A.e., s. 6.

⁴⁶ United States Joint Forces Command Joint Experimentation Directorate EBO Prototyping Team, Effects-Based Approach to Multinational Operations, Concept of Operations (CONOPS) with Implementing Procedures (Version 0.90), y.y., 19 Aralık 2005, s. 1-1.

**ETKİ ODAKLI HAREKÂT KONSEPTİNİN TARİHİ GELİŞİMİ, KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ VE
TÜRK SİLAHLI KUVVETLERİNDEKİ YERİ**

Odaklı Değerlendirme sayesinde, yapılan planlarda daha sık düzenlemeler yapılması ve böylelikle planların daha az zarar görmesi imkânı yaratılmış olur.⁴⁷

Etki Odaklı Değerlendirme: EOH'nin uygulanması esnasında hem eylemlerin icrasının başarılı olup olmadığına, hem de etkilerin doğru yaratılıp yaratılmadığına yönelik değerlendirmeler yapılmaktadır. Bunun için; "işlemler doğru bir şekilde yapıldı mı?" ve "doğru şeyler mi yapıldı?" sorularının cevapları aranmalıdır. Böylelikle planlanan ve uygulanan hareket tarzlarının arzu edilen etkiyi yaratması için gerekli düzenlemelerin yapılmasına olanak sağlar.

EOH yaklaşımının uygulanmadığı durumlarda "doğru şeyler mi yapılıyor?" sorusunun cevabı, ancak hareketin belirli safhalarının geçilmesinden sonra doğru olarak verilebilecektir. Etki odaklı yaklaşımın uygulanması ise önceden tahmin etmeyi değil, ihtiyaç duyulan konularda düzenlemeleri esas almaktadır. Dolayısıyla etki odaklı planlar mükemmel olmayıp, uygulama sürecinde ve sürekli değerlendirmeler doğrultusunda gerekli düzenlemelere ihtiyaç duymaktadır.

Bahse konu prensiplerin pratikte uygulanmasını desteklemek amacıyla birçok işlem modeli geliştirilmiştir. Bu modellerin bir kısmı ise bazı NATO ülkeleri tarafından kullanılmaktadır. Burada kullanılan modelin tercih edilmesinin sebebi ise, çok uluslu hareketlerde, operatif seviyede, her türlü coğrafi ortamda ve her çeşit kuvvet yapısında uygulanabilir olmasıdır.⁴⁸

Türk Silahlı Kuvvetlerinde Etki Odaklı Harekât konsepti:

NATO'da yürütülen dönüşüm çalışmalarının bir parçasını da "Karar Alma Sürecinin Dönüşümü" oluşturmaktadır. Gelecekte ağ merkezli hareket icra edebilecek kuvvetlerin karar alma sürecini daha etkin hale getirebilmek için Etki Odaklı Harekât konsepti geliştirilmeye başlanmıştır. EOH konseptini geliştirmeye yönelik uygulamalar 2000 yılında başlamış ve bugüne kadar dört tatbikat icra edilmiştir:

• (MNE)-01; 2000 yılında EOH kapsamında ABD'de icra edilmiştir. ABD, Almanya, Avustralya, Fransa, İngiltere, Kanada'nın katılımı ile icra edilen çalışmaya NATO katılmamıştır.

• MNE-02; 2002 yılında Harekât Ağı Değerlendirmesi (HAD) kapsamında ABD, Almanya, Avustralya, Fransa, İngiltere, Kanada ve NATO Transformasyon Komutanlığının katılımıyla ABD'de icra edilmiştir.

• MNE-03; 2004 yılında yine Etki Odaklı Planlama kapsamında NATO (tam kadro), ABD, Almanya, Avustralya, Fransa, İngiltere, Kanada'nın katılımıyla Almanya'da icra edilmiştir.

• MNE-04; 20 Şubat-17 Mart 2006 tarihleri arasında "Çok Uluslu Harekâta Etki Odaklı Yaklaşım" kapsamında Türkiye'de bilgisayar destekli olarak icra edilmiştir.

İlk üç tatbikatta EOH Konsepti için hazırlanan CONOPS Versiyon 0.65 temel alınmıştır. Tatbikattaki sonuçlara dayanarak CONOPS Versiyon 0.70,

⁴⁷ A.e.,s. 1-2.

⁴⁸ A.e.,s. 1-2.

**ETKİ ODAKLI HAREKÂT KONSEPTİNİN TARİHİ GELİŞİMİ, KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ VE
TÜRK SİLAHLI KUVVETLERİNDEKİ YERİ**

0.80 ve 0.90 hazırlanmıştır. En son hazırlanan CONOPS Versiyon 0.90'ın içeriği MNE-04 tatbikatında uygulanmıştır.

Katılımcı ülkeler Etki Odaklı Harekât çalışmalarını kendi yetenekleri doğrultusunda, plânlamalara esas teşkil edecek şekilde yapmakta, bu yönde teşkilatlarını değiştirmekte, uygulanacak usul ve yöntemleri geliştirmektedir. Buradaki temel düşünce, "Bu gücü zarar görmeden ve daha da önemlisi yeni düşmanlar kazanmadan nasıl kullanım ve istenen millî hedeflere nasıl ulaşırım?" sorusuna cevap bulmaktır. Bu sebeple; Etki Odaklı Harekât Konsepti ile bu soruya cevap bulunabileceği düşünülmekte ve NATO da bu konseptin geliştirilmesini desteklemektedir. Konseptin NATO'da 2010 yılında uygulamaya konması beklenmektedir.

EOH konseptinin denenmesiyle ilgili ilk üç tatbikata katılmayan Türkiye, MNE-4 tatbikatında görev alabilmek için yoğun girişimlerde bulunmuştur. Tatbikatın yapılacağı yer konusunda belirsizliklerin hâkim olduğu bir dönemde, Türkiye'nin İstanbul'da yapılmasına yönelik talebini olumlu karşılayan NATO, TSK'dan 10 kişilik bir ekibin gözlemci statüsünde katılımına da onay vermiştir.

Tatbikatın planlanmasında daha sonra yaşanan gelişmeler, TSK'nın katılım oranını artırmıştır. MNE-4 için bir aylık bir süreç belirlenmesi, üç NATO karargâhının yoğun mesai ortamından ayrılarak tatbikata iştiraklerinin önünde engel teşkil etmiş, bunun üzerine 3'üncü Kolordudan 21 kişilik (18'i Türk) bir ekip listeye eklenmiştir. Türk Silahlı Kuvvetleri, Genelkurmay Başkanlığından bir Tümgeneral olmak üzere 19 subay ve NATO'da görev yapan 7 Türk subayı da tatbikata katılınca, 120 kişilik tatbikat kadrosu'nun 34'ünün TSK'dan oluşması gibi önemli bir sonuç elde edilmiştir. Bunun üzerine Genelkurmay Başkanlığı, MNE-4 içinde ele alınacak konseptler hakkında millî bilgi birikimi sağlamak amacıyla;

- Kara Kuvvetleri Komutanlığı tarafından Etki Odaklı İcra,
- Deniz Kuvvetleri Komutanlığı tarafından Bilgi Üstünlüğü (Information Superiority), Bilgi Yönetimi, (Knowledge Management), Sistemlerin Sistem Analizi (System of Systems Analysis) ve Müşterek Bilgi Ortamı (Collaborative Information Environment),
- Hava Kuvvetleri Komutanlığı tarafından Etki Odaklı Planlama,
- Harp Akademileri Komutanlığı tarafından Etki Odaklı Değerlendirme ve Sivil İşler Grubu (Civil Affairs Group),
- 3'üncü Kolordu Komutanlığı tarafından NATO Bilgi Harekâtı (Information Operations) konseptleri,
- Genelkurmay Bilgi Karar Destek Merkezi Başkanlığı tarafından ise Harp Oyunu ve Simülasyon Merkezi ile koordineli olarak Modelleme ve Simülasyon (Modelling and Simulation) sistemlerinin incelenmesini başlatmıştır.

Etki Odaklı Harekât konseptine yönelişimiz henüz çok yeni olduğundan, talimnamelerimizde bu konseptten hiç bahsedilmemekte, fakat kullanılan bazı ifade ve tanımlar konseptin özellikleriyle uyusmaktadır.

Etki Odaklı Harekât konseptinin bir özelliği, arzu edilen son durumun elde edilmesi amacıyla, sadece askerî güç kullanmak yerine, millî güç unsurlarının uygun görülen kombinasyonunun kullanılmasını gerektirmesidir. Bu anlayış, harbin ve harekâtın tanımlarını değiştirmiştir. Harbin ve harekâtın tanımlardaki değişim, talimnamelerimize de yansımıştır.

ETKİ ODAKLI HAREKÂT KONSEPTİNİN TARİHİ GELİŞİMİ, KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ VE TÜRİK SİLAHLI KUVVETLERİNDEKİ YERİ

Harp, 20'nci yüzyılın sonlarına kadar geçen dönemde, diplomatik yollarla halledilemeyen uyuşmazlıkların giderilmesi için bir devlet veya devletler grubunun diğeri bir devlet veya devletler grubuna karşı millî güç unsurlarının⁴⁹ tamamı veya bir kısmıyla mücadele etmesi olarak tanımlanmış ve harp ile silahlı çatışmanın var olduğu bir ortam algılanmıştır.⁵⁰ Bu çerçevede harbin hedefi, diğeri millî güç unsurlarıyla desteklenen askerî gücün hasım ülkenin askerî gücünü yok etmesi yoluyla millî menfaatlerin gerçekleştirilmesi olarak belirlenmiştir. Bu tanımla destekleyecek şekilde ALTUĞ harbi, "barışçı ilişkilerin kesilmesi ile birlikte iki veya daha çok devlet arasında bir şiddet durumu",⁵¹ MERAY ise "Devletler Hukuku kurallarına uygun olarak, devletlerarasında silahlı bir çatışma, bir çekişme"⁵² olarak ifade etmiştir. Buraya kadar açıklanmaya çalışılan şekliyle klasik manada harp yıpratma odaklıdır.

Fakat özellikle Soğuk Savaş ve sonrası döneme bakıldığında, meydana gelen çatışmaların birçoğu bilinen harp tanımının dışında kalmıştır. Bu dönemdeki askerî güçlerin savaş dışı ortamlarda da kullanılmasını gerektiren gelişmeler harp kavramının yeniden tanımlanmasını gerektirmiştir.

Günümüzde de harbin tanımı yapılırken, yine millî menfaatlerin gerçekleştirilmesi için bir devlet veya devletler grubunun diğeri bir devlet veya devletler grubuna karşı millî güç unsurlarının tamamını veya uygun olanlarını kullanarak yaptıkları bir mücadele olarak ifade edilmektedir.⁵³ Fakat bu tanıma göre mücadelelerde kullanılacak olan millî güç unsurlarının kapsamı, niteliği ve biçimi değişmektedir. Yani askerî güç kullanımı ve silahlı çatışmanın olması gerekmemektedir. Zaten günümüzde, dünya kamuoyu ve uluslararası kuruluşların baskıları nedeniyle, devletler arası mücadeleler artık askerî olmaktan çok ekonomik, siyasî, kültürel, psikolojik ve teknolojik alanlarda cereyan etmekte olup, ekonomik harp, bilgi harbi, psikolojik harp ve teknolojik harp gibi kavramlar kullanılmaya başlanmıştır. Harbin siyasî maksadı; harbin hedefinin siyasî, ekonomik, psikolojik ve askerî güç kullanmak suretiyle elde edilmesi olarak tanımlanırken, harbin askerî hedefi de; bu siyasî maksadı gerçekleştirmek için düşman silahlı kuvvetlerinin etkisiz kılınması, bir kısmının yok edilmesi veya savaşma azim ve iradesinin yok edilmesi şeklinde ifade edilmiştir.⁵⁴ Dolayısıyla harbin, hasmın askerî gücünü ve fiziki yeteneğini yok etmeyi hedefleyen klasik yıpratma odaklı yaklaşımı içeren manası, hasmın azim ve iradesini kırmayı hedefleyen etki odaklı yaklaşımı da içerecek şekilde genişlemiştir.

Harekât ise; askerî güç unsurlarının barış, kriz ve savaşta icra ettiği faaliyetleri kapsamaktadır. Dikkat edilecek olursa harbin klasik manasıyla

⁴⁹ Millî güç: Millî menfaatleri gerçekleştirecek millî hedeflere ulaşılabilmesi için bir devletin kullanabileceği insan gücü, coğrafi, ekonomik, askeri, politik ve idari, psiko-sosyal ve teknolojik güçlerden oluşan maddî ve manevî unsurların toplamıdır.

⁵⁰ Genelkurmay Başkanlığı, **TSK Müşterek Harekat Talimnamesi (MT 145-1)**, Genelkurmay Basım Evi, 2001, s.1-3.

⁵¹ Yılmaz Altuğ, **Devletler Umumi Hukuku (Barış, Harp ve Hava Hukuku)**, Hava Harp Okulu Yayını, İstanbul, 1968, s. 133.

⁵² Seha L. Meray, **Devletler Hukukuna Giriş**, C.2, Ankara, 1975, A.Ü.S.F. yayınları, s.469.

⁵³ Genelkurmay Başkanlığı, **TSK Müşterek Harekat Talimnamesi (MT 145-1)**, Genelkurmay Basım Evi, 2001, s.1-3.

⁵⁴ Genelkurmay Başkanlığı, **TSK Müşterek Harekat Talimnamesi (MT 145-1)**, Genelkurmay Basım Evi, 2001, s. 1-4.

ETKİ ODAKLI HAREKÂT KONSEPTİNİN TARİHİ GELİŞİMİ, KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ VE TÜRK SİLAHLI KUVVETLERİNDEKİ YERİ

harekâtın tanımı örtüşmektedir. Dolayısıyla dokümanlarda yer alan dokuz harp prensibinin aslında askerî harekât prensipleri olduğu görülmektedir. Bugünkü manasıyla harp, millî gücün diğer unsurlarının kullanımını da içerdiğinden, mevcut prensipler; harp prensipleri⁵⁵ ve harekât prensipleri⁵⁶ başlıkları altında yeniden düzenlenmiştir.⁵⁷

Yeni harp prensiplerinin içeriği, Etki Odaklı Harekât konseptinin özellikleriyle uyumludur. Örneğin Etki Odaklı Harekât konseptinin, düşmanın savaşı sürdürme azmini kırmayı amaçlaması (Yıpratma odaklı harplerde ise, düşmanın silahlı kuvvetlerini yok etmek hedeflenir.), harp prensiplerinden "Uluslararası Hukuka Göre Haklılık", "Uluslararası Politik Destek" ve "Kamuoyu Desteği" prensiplerinin sağlanmasını kolaylaştıracaktır.⁵⁸

"Güvenli Ortamının Şekillendirilmesi" prensibiyle, düşman veya muhtemel hedef ülkelere yönelik olarak, barıştan itibaren alınacak politik, ekonomik, psikolojik ve askerî tedbirlerin tespit edilmesi ve bunların uygulamaya koyulmasıyla dost ve istikrarlı ülkelere oluşan bir kuşak yaratılması ifade edilmektedir.⁵⁹ Etki Odaklı Harekât konsepti de barıştan itibaren diplomatik, bilgi, askerî ve ekonomik tedbirlerin alınmasıyla güvenlik ortamını şekillendirmeyi amaçlamaktadır.

"Nitelik üstünlüğü" prensibinden, askerî açıdan caydırıcılığın; silah sistemlerinde "Sayı Üstünlüğü" yerine "Etki Üstünlüğü" ile sağlanabileceği anlaşılmaktadır.⁶⁰ Etki Odaklı Harekât konseptinin temelinde de "Etki Üstünlüğü" yer almaktadır.

Son olarak, "Millî güç unsurlarının koordineli ve uygun kullanılması" prensibine göre: Millî gücün geliştirilmesi için millî güç unsurlarının birbirlerine sağlayacağı desteğin belirlenmesi ve unsurlar arasında sürekli bir koordinasyonun olması gerekmektedir. Millî güç unsurları arasındaki koordinasyon ve işbirliği ise, millî gücün dengeli bir şekilde geliştirilmesine imkân vermektedir. Millî güç unsurlarından bir kısmının gerektiğinde askerî gücün kullanımına tahsisi; ilgili kurum ve kuruluşlar arasında barıştan başlayarak kriz ve savaşta da devam edecek şekilde koordinasyon ve işbirliğini gerektirmekte, bu kapsamda sivil-asker işbirliği faaliyetleri önem kazanmaktadır. Etki Odaklı Harekât konseptine göre de, millî menfaatlerin elde

⁵⁵ Harp Prensipleri; Uluslararası Hukuka Göre Haklılık, Uluslararası Politik Destek, Kamuoyu Desteği, Güvenlik/Harp Ortamının Hazırlanması/Şekillendirilmesi, inisiyatif, Hedef, Milli Güç Unsurlarının Koordineli ve Uygun Kullanılmasıdır.

⁵⁶ Harekât Prensipleri; Hedef, Emir ve Komuta Birliği, Taarruz, Sıklet Merkezi, Kuvvet Tasarrufu, Manevra, Baskın, Emniyet ve Sadeliklik.

⁵⁷ Genelkurmay Başkanlığı, **TSK Müşterek Harekat Talimnamesi (MT 145-1)**, Genelkurmay Basım Evi, 2001.S. (1-7)-(1-11).

⁵⁸ İletişim alanındaki gelişmeler ve buna bağlı olarak, dünyanın herhangi bir yerinde meydana gelen bir olayın kısa sürede tüm dünya tarafından öğrenilmesi nedeniyle dünya kamuoyunun olaylar üzerindeki etkisi giderek artmaktadır. Bunun sonucu olarak herhangi bir ülkenin tek başına hareket etmesi güçleşerek, kamuoyu oluşturma ve politik destek bulma zorunluluğu ön plana çıkmıştır. Bu oluşumdan askeri harekât da etkilenmiş ve herhangi bir askeri harekâttan önce uluslararası destek ve kamuoyu oluşturma zorunlu hale gelmiş, harekâtın uluslararası hukuka ve meşru müdafaa hakkına dayandırılması önem arz etmeye başlamıştır. A.e., s. (1-13).

⁵⁹ Genelkurmay Başkanlığı, **TSK Müşterek Harekat Talimnamesi (MT 145-1)**, Genelkurmay Basım Evi, 2001, s. (1-8).

⁶⁰ A.e.

ETKİ ODAKLI HAREKÂT KONSEPTİNİN TARİHİ GELİŞİMİ, KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ VE TÜRK SİLAHLI KUVVETLERİNDEKİ YERİ

edilmesi için barıştan itibaren millî güç unsurlarından uygun olanların bir karışımı kullanılmalıdır.

Sonuç

Etki odaklı yaklaşım ile TSK'nın sahip olduğu anlayış uyumlu olduğuna göre, vakit kaybetmeksizin; NATO bünyesinde icra edilen planlama, modelleme, simülasyon ve uygulamalarına katılarak konseptin geliştirilmesinde etkin rol alınması; gelecekte ihtiyaç duyulabilecek organizasyon değişiklikleri için şimdiden altyapının güncelleştirilmesi ve geleceğe yönelik planlar hazırlanmasının uygun olacağı değerlendirilmektedir.

Etki Odaklı Harekâtlar, millî gücün ihtiyaç duyulan unsurlarının birlikte ve uyumlu kullanılmasını gerektirmektedir. Bu maksatla, düşman hakkındaki bilgilerin toplanması ve yaratılmak istenen stratejik, operatif ve taktik seviyelerdeki etkilerin tespiti aşamalarında millî gücün unsurlarının katılımının sağlanmasına yönelik düzenlemeler yapılmasının faydalı olacağı değerlendirilmektedir.

Etki Odaklı Harekâat konseptinin, insancıl hukuka uygun bir yaklaşım ortaya koyduğu da söylenebilir, insancıl hukuk, uluslararası hukukun uluslararası ya da iç silahlı çatışmalarda uygulanan ve tarafların uyması gereken kuralları düzenleyen dalıdır, insancıl hukukun iki amacı bulunmaktadır. Birincisi savaşa katılmayan ya da savaş dışı kalmış insanları korumaktır ki bunlar siviller, düşman eline geçen savaşçılar, hasta ve yaralılardır. İkinci amacı ise kullanılmasına izin verilen savaş araç ve yöntemlerini düzenlemektir. Böylece gereksiz acı ve orantısız güç kullanımı engellenebilecektir. Etki Odaklı Harekâat konseptinde de düşmanı imha etmek yerine, onun savaşa azim ve iradesini kırmak amaçlanmaktadır. Bu maksatla, insancıl hukukun ilkelerini benimseyen TSK'nın da, gelecekte icra edeceği harekâtlarda Etki Odaklı Harekâat konseptini uygulamaya ihtiyaç duyacağı değerlendirilmektedir.

23-24 Nisan 1999 tarihlerinde gerçekleştirilen NATO Washington Zirvesi'nde; İttifak'ın gelecekte yürüteceği askerî harekâtların, Soğuk Savaş dönemindeki planlama çalışmalarının temelini teşkil eden harekâtlardan daha küçük olacağı; bu harekâtların çok uluslu işbirliğini daha aşağı seviyelere kadar yayabileceği; birçok durumda 5'inci madde dışındaki harekâtların Ortaklar ve büyük olasılıkla ittifak üyesi olmayan diğer devletler tarafından tahsis edilecek kuvvetleri içereceği belirtilmiştir. Bu gelişmeler, özellikle birlikte çalışabilirlik alanında ittifaka yöneltilecek talepleri arttıracaktır. Tüm ülkelerin, savunma yapıları arasındaki farklılıklara rağmen İttifak'ın tüm misyonlarına adil bir katkıda bulunabilecek durumda olmaları önemlidir. Etki Odaklı Harekâat konsepti ise çok uluslu harekâtlarda karşılıklı çalışabilirliği ve uyumu sağlayabilecek en gelişmiş yöntemleri kullanmaktadır.

2002'de icra edilen NATO Prag Zirvesi'nde, terörizm ve Kitle imha Silahları'ndan kaynaklanan tehditlerin Orta Doğu odaklı olduğu değerlendirilmesi yapılmış ve bunun engellenebilmesi için tedbirler alınması kararlaştırılmıştır. Bu maksatla Orta Doğu'ya yönelik birbirini tamamlayan Genişletilmiş Akdeniz Diyalogu ve İstanbul İşbirliği Girişimi başlatılmıştır. Bu girişimlerle, hem Avrupa'nın güvenliğinin güneyden desteklenmesi hem de NATO içinde enerji intikal yollarının emniyete alınması amaçlanmıştır. Türkiye'ye ise; Orta Doğu'nun güvenlik sorunlarıyla ilgilenme ve küresel terörizmle mücadelede en

ETKİ ODAKLI HAREKÂT KONSEPTİNİN TARİHİ GELİŞİMİ, KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ VE TÜRK SİLAHLI KUVVETLERİNDEKİ YERİ

etkin müttefik ülke olma misyonu verilmiştir. Türkiye, bölge ülkeleriyle olan ilişkilerini geliştirmek ve istikrarın oluşturulmasına yardımcı olmak amacıyla bu girişimleri desteklemektedir. Bölgede istikrarın sağlanmasında sistemsel bir yaklaşım sergilenmesi gerektiği değerlendirilmektedir. Etki Odaklı Harekât konsepti, "Sistemlerin Sistemi" yaklaşımıyla en ideal seçenek olarak karşımıza çıkmaktadır. Türkiye, NATO'nun gelecekte alan içi veya alan dışına yönelik politikalarda söz sahibi olabilmesi ve millî çıkarlarını gözetebilmesi için, Etki Odaklı Harekât konseptini uygulamaya ihtiyaç duyacaktır.

Prag Zirvesi'nde, yeni tehditlerden kaynaklanan yeni görevlerin icra edebilmesi için, birbirini tamamlayan üç alanda yeniden yapılandırma çalışmalarının yürütülmesi planlanmıştır. NATO'nun komuta, kuvvet ve yetenek alanlarında yeniden yapılandırılmasını etkileyen konseptler arasında Etki Odaklı Harekât konsepti de bulunmaktadır. Türkiye, NATO'nun askerî alanda yaşadığı dönüşüm sürecini zamanında görerek, bu dönüşüm içerisinde yer almak ve mümkün olduğu oranda yönlendirmek amacıyla NATO'daki faaliyetlere iştirak etmektedir. Dolayısıyla, Türk Silahlı Kuvvetlerinin NATO'ya olan katkısı, bu konseptin benimsenmesiyle daha da ileri bir seviyeye çıkarılabilecektir.

NATO'da Etki Odaklı Harekât konseptinin, NATO Mukabele Kuvveti (NRF) üzerinde uygulanması planlanmaktadır. 30 gün süreyle kendi kendine yeterli olan tugay seviyesinde bir kara unsuru, günde 200 sorti üretebilecek bir hava unsuru ve NATO görev kuvveti seviyesinde bir deniz unsurundan oluşturulan müşterek ve birleşik yapıya sahip NRF kuvvetlerinin; krizlere müdahale, barışı destekleme, terörizm ile mücadele ve ambargo harekâtlarında kullanılması planlanmaktadır. Geleceğin muharebelerinde, NRF kuvvetlerine benzeyen, küçültülmüş kuvvet yapılarına ihtiyaç duyulacağı düşünülmektedir. NATO'ya üye birçok ülke, silahlı kuvvetlerini bu doğrultuda dönüştürme yolunda çalışmalara başlamıştır.

Önüne çıkan fırsatları değerlendirerek, bir taraftan komşu ülkelerle olan ilişkileri geliştirmeyi, diğer taraftan da AB üyeliği ile ekonomik ve siyasi birlik içinde olmayı hedefleyen Türkiye için NATO, önemini korumaya devam etmektedir. Dolayısıyla NRF'nin kuruluşuna aktif destek sağlamış bir ülke olarak Türkiye'nin, gelecekte NATO'nun icra edeceği harekâtlarda da önemli roller alabilmesi için, Etki Odaklı Harekât konseptini bir yandan NATO içerisindeki geliştirilmesi çalışmalarında daha aktif olması, diğer yandan da millî çalışmalarına hız vermesinin gerekeceği değerlendirilmektedir.

21'inci yüzyılda Türkiye'nin güvenliği, bölgesel ve küresel güvenlik ile bir bütünlük oluşturmaktadır. Türkiye, bu yüzyılda Ulu Önder Mustafa Kemal ATATÜRK'ün çağdaş uygarlık düzeyine erişme hedefine her zamankinden daha çabuk ulaşmalıdır. Bu hedefe aynı zamanda Türk Silahlı Kuvvetlerinin en gelişmiş harekât konseptlerini benimsemesi ve uygulaması ile katkı sağlanabilecektir. Türk Silahlı Kuvvetleri bilimsel ve teknolojik gelişmelerin bir öncüsü olarak Etki Odaklı Harekât konseptini en iyi uygulayan çağdaş bir ordu olarak bölgesinde ve dünyada bir istikrar unsuru olmaya devam edecektir.

KAYNAKÇA

- ALTUĞ, Yılmaz **Devletler Umumi Hukuku (Barış, Harp ve Hava Hukuku)**, Hava Harp Okulu Yayını, İstanbul, 1968. ANDERS, Curt, **Fighting Airmen**, New York, Putnam, 1966.
- Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, Cilt II, Ankara, AAM yayınları, 1959, s.76.
- BARTLOW, Gene S. "The Operator-Logistician Disconnect", *Aerospace Power Journal*, Fail 1988, (Çevrimiçi), <http://72.14.203.104/search?q=cache:WTsSW8lhSsOJ:www.airpower.maxwell.af.mil/airchronicles/apj/apj88/bartlow.html, 12 Mart 2006>.
- BATSCHULET, Ailen W. "Effects-based operations: A new Operational Model?", **Strategy Research Project**, 9 April 2002 <www.iwar.org.uk/military/resources/effect-based-ops/ebo.pdf>.
- BEAGLE, T. W. **Effects-Based Targeting: Another Empty Promise?**, Maxwell Air Force Şase, Alabama, Air University Press, 2000.
- BİRCHMEİER, Joseph F. "The Reliability of VVarden's Theory on the Use of Air Power", 5 Ocak 2006.<www.stormingmedia.us/60/6002/A600283.htm>.
- BURLINGAME, Roger General. **Billv Mitchell' Champion of Air Defense**, New York, McGraw-Hill, 1952.
- COOKE, Donald For Conspicuous Gallantry: VVinnners of the Medal of Honor, Maplewood, NJ C.S. Hammond, 1966.
- CLAUSEVVİTZ, Cari von **On War**, Çev. Michael Howard ve Peter Paret, New Jersey, Princeton University Press, 1976.
- DEPTULA, David A. **Effects-Based Operations: Change in the Nature of Warfare**, Arlington, Aerospace Education Foundation, 2001.
- DOUHET, Guilio **The Command of the Air**, Çev. Dino Ferrari, Washington D.C., US Government Printing Office, 1983.
- EARLE, Edward M. **Makers of Modern Strategy: Military Thought from Machiavelli to Hitler**, Princeton, Princeton University Press, 1943.
- ECCLES, Henry E. **Logistics in the National Defense**, Harrisburg Pa., The Stackpole Company, 1959.
- "Effects-based Operations", **Vtffhite Paper (Draft)**, y.y., 11 Feb 2003.
- ELTING, John R. **The Superstrategists: Great Captains. Theorists, and Fighting Men Who Have Shaped the History of VVarfare**. New York, Scribner's Sons, 1985.
- FADOK, David S. J. BOYD, J. VVARDEN, **Air Power's Quest for Strategic Paralysis**, Maxwell AFB, Alabama, Air University Press, Aralık 1995.
- FLUGEL, Raymond R. **United States Air Power Doctrine: A Study of the Influence of VVilliam Mitchell and Giulio Douhet at the Air Corps Tactical School 1921-1935**, Norman, University of Oklahoma, 1966.
- Genelkurmay Başkanlığı, **TSK Müşterek Harekat Talimnamesi (MT 145-1)**, Genelkurmay Basım Evi, 2001.
- HANDEL, Michael I. **Master of War: Classical Strategic Thought**, 3'üncü baskı, Oregon, Frank Cass Publishers, 2001.
- HAYES, Richard S. İVVANSKI, "Analyzing Effects Based Operations (EBO), Workshop Summary", PHALANX. The Bulletin of Military Operations Research.,

**ETKİ ODAKLI HAREKÂT KONSEPTİNİN TARİHİ GELİŞİMİ, KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ VE
TÜRK SİLAHLI KUVVETLERİNDEKİ YERİ**

Vol. 35, No. 1 <<http://www.mors.org/meetings/ebo/ebojDhalanx/>>.

HUGGINS, VWilliam S. "Deterrence After The Cold War: Conventional Arms And The Prevention Of War", *Airpower Journal*, Summer 1993 <<http://72.14.203.104/search?q=cache:oYHkbVpwOJkJ:www.airpower.maxwell.af.mil/airchronicles/apj/huggins.html>>

KEEGAN, John A. VVHEATCROFT, **Vtfho's Who in Military History: From 1453 to the Present Day**. New York, VWilliam Morrow, 1976.

MERAY, Seha L. **Devletler Hukukuna Giriş**, C.2, Ankara, A.Ü.S.F. yayınları, 1975.

METS, David R. **The Air Campaign: John Warden and the Classical Airpovver Theorists**, Maxwell Air Force Base, Alabama, Air University Pres, Nisan 1999.

MITCHELL, VWilliam VVinged Defense: The Development and Possibilities of Modern Airpovver—Economic and Military, New York, Dover Publications, 1988.

SCHELLING, Thomas C. **Arms and Influence**, Nevv Haven, Yale University Press, 1966.

U.S. Centennial of Flight Commission, "Strategic and Tactical Bombing", (Çevrim içi)

<http://www.centennialofflight.gov/essay/Dictionary/bombing/DI124.htm>, 12 Aralık 2005.

U.S. Centennial of Flight Commission, "The Prophets: Advocates of Strategic Bombing", (Çevrimiçi)

http://72.14.203.104/search?q=cache:NNjrGcAQncwJ:www.centennialofflight.gov/essay/Air__Power/Prophets/AP11.htm, 12. 03. 2006.

centennialofflight.gov/essay/Air__Power/Prophets/AP11.htm, 12. 03. 2006.

RUMSFELD, Donald H. **Ouadrennial Defense Review Report**, Washington, Government Printing Office, 2001.

SLESSOR, J.C. **Air Power and Armies**, London, Oxford University Press, 1936.

TZU, Sun **The Art of War**, Çev. Samuel B. Griffith, New York, Oxford University Press, 1971.

WARDEN John A. III, "Strategic VVarfare: The Enemy as a System", **Concepts in Airpovver for the Campaign Planner**, Ed. Albert U. Mitchum, , Maxwell AFB, Alabama, Air Command and Staff College, 1993.

VVEST, Scott D. **Warden and the Air Corps Tactical School**, Maxwell Air Force Base, Alabama, Air University Press, 1999.

United States Air Force, Air Combat Command, "Effects-Based Operations", White Paper, Langley AFB, VA, ACC/XP, May 2002

<<https://wwwmil.acc.af.mil/xp/xps/>

Web%20Page%20Items/EBO%20Items/ACC%20EBO%20WHITE%20APER%20SIGNED2.pdf>.United Kingdom Joint Doctrine and Concepts Centre, "A Multi-National Concept For The Planning, Execution & Assessment Of Future Military Effects Based Operations", Discussion Paper, y.y., 4 August 2003.

United States Joint Forces Command Joint Experimentation Directorate EBO Prototyping Team, Effects-Based Approach to Multinational Operations, Concept of Operations (CONOPS) with Implementing Procedures (Version 0.90), y.y., 19 Aralık 2005.

EKONOMİ POLİTİK DENGEDE PETROL FİYATLARI

Yazan: Sabit ATMAN*

Özet

Günümüzde ekonomik politik dengede petrol fiyatı, büyük bir belirsizlik içinde bulunmakta olup, küresel petrol talebinin her yönünü, üretim kapasitesini, yatırım olanaklarını, arz ve talebin esnekliğini önemli ölçüde etkilemektedir. Bu makale, büyük çapta petrol fiyatları ile ilgili konulara odaklanmaktadır. Dünya pazarında petrol fiyatlarında yaşanan büyük değişimlerin ana hatlarını belirlemenin yanında, dünya petrol arz ve talebinin analizi yapılmaktadır. Yüksek petrol fiyatlarının dünya petrol pazarı üzerindeki potansiyel gücü, petrol fiyatlarının OPEC (Petrol İhraç Eden Ülkeler Topluluğu) 'in geleneksel petrol üretim politikası ve jeopolitik riskler üzerindeki etkisi analiz edildiğinde daha iyi anlaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Petrol fiyatları, Petrol ihraç Eden Ülkeler Topluluğu, Küresel petrol arzı, Küresel Rekabet, Petrol Pazarı.

Abstract

The price of oil is a major uncertainty that affects every aspect of global oil demand, production capacity, investment, and the elasticity of demand and supply. This article does focus on a wide range of oil prices related issues. It attempts to analyze world oil supply and demand in addition to outlining major developments in the world market for oil prices. The potential impact of high oil prices in easy the strain on world oil market becomes even clearer when one looks at the impact of oil prices on the need for OPEC (Organization of the Petroleum Exporting Countries) conventional oil production policy and geopolitical risks.

Key Words: Oil Prices, Organization of the Petroleum Exporting Countries, Global Oil Supply, Global Competition, Oil Market.

1. Petrol Fiyatlarına Teorik Yaklaşım

Enerji pazarı içinde büyük bir paya sahip olan petrol piyasasında; meydana gelen her türlü değişimlere bağlı olarak, büyük sürprizler ve yüksek riskler mevcuttur. Petrolün keşfiyle birlikte günümüze kadar geçen süre içerisinde meydana gelmiş olan birçok olay ve incelemelerin ardından, özellikle geleceğe yönelik analiz ve öngörüler yapmak için, tüm mevcut geçmiş

* Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Müdürlüğü Yüksek Lisans 2. Sınıf.

tecrübeler ve verilere rağmen, petrol piyasasını sosyal bilimlerle ilişkilendirerek açıklayabilecek genel bir teori mevcut değildir.¹

Küresel rekabet pazarında petrol fiyatlarını herhangi bir seviyede sabit tutmak mümkün gözükmemektedir.

Nitekim petrol fiyatlarında meydana gelen değişimler, farklı boyutlarda dünyada hem ithalatçı hem de ihracatçı konumdaki ülkeleri başta ekonomik olmak üzere, birçok alanda etkileme gücüne sahip bulunmaktadır. Petrol fiyatlarındaki ani çıkış ve inişler, pazar içindeki tarafları etkilediği gibi, büyük ölçekte dünya ekonomisi için yüksek risk oluşturmaktadır.² 2000 ve 2001 yılları içerisinde oluşan yüksek petrol fiyatları, tüketicileri büyük oranlarda sıkıntıya sokmuş ve petrolü politik gündemin en önemli maddesi konumuna getirmiştir. Özellikle 2005 yılının ikinci yarısından itibaren artış eğiliminde olan ve günümüzde de tarihin zirve noktasında yer alan petrol fiyatları konusunda, farklı senaryolar ve analizlerle gelecek öngörüler yapılmaktadır. Bu kapsamda petrol arzı ve fiyatları nedeniyle oluşan kaygılar, enflasyon oranları, ticaret dengeleri ve hükümetlerin başarıları üzerindeki endişeler artmaktadır.³ Günümüzde tüketiciler hükümetlerini, petrol kaynakları konusunda hareket ve önlem almaya yönelik politikalarını sergilemeleri amacını güderken, petrolün aynı zamanda siyasi bir faktör olarak da kullanılmakta olduğu gözlenmektedir.

Özellikle sosyal bilimlerdeki teoriler, petrol piyasaları içinde petrol fiyatlarının önceden tahmin edilebilir değerlerle inceleme konusunda tek başına başarılı olamamıştır. Nitekim artan petrol arzının devletlerin ekonomi politikası üzerine etkisini analiz etmekte kullanılabilecek genel ve tutarlı bir enerji teorisi de yoktur.⁴ Petrol talebinde, ticareti ve arzını ilişkilendirecek ve petrol fiyat yapısını açıklayarak tahmin edebilecek tutarlı bir yaklaşım mevcut değildir. Çünkü sadece fiyatlara bağlı olarak ekonomik analizlerle yorum yapmak yeterli olmamaktadır. Geçmişten itibaren uluslararası petrol piyasasını, ekonomik bir modelle açıklama çabaları genellikle ya başarısız olmuş ya da güvenilirliği az tahminleri ortaya çıkarmıştır.⁵ Bu bağlamda doğru ya da yaklaşık tahminler için, özellikle piyasaları etkileyen jeopolitik faktörleri uluslararası ilişkilerle eklenilendirerek detaylı bilgilerle irdeleyerek, öngörü ve varsayımların yapılması gerekmektedir.

2. Petrol Piyasasında Fiyatlar

Küresel rekabet içerisinde dünya petrol pazarında petrol fiyatları arz ve talepten bağımsız olarak hareket ettiğine ilişkin görüşlerin yanında, tam tersinin geçerli olduğunu öne süren yaklaşımlar da mevcuttur.⁶ 1970 yılından itibaren

¹ Susan Strange, **States and Markets**, London, Pinter Publishers, 1988, s. 187.

² Philip Verleger, **Adjusting to Volatile Energy Prices**, Washington.DC., Institute for International Economics, 1993, s.28.

³ Fatih Birol, "Küresel Enerji Talebi:Uzun Vadeli Bir Bakış Söyleşisi", Enerji Politikaları ve Planlama, Dünya Enerji Konseyi, Davos.CNN Haber Programı, 12 Ocak 2006.

⁴ Bernard Beaudreau, **Energy and Rise Fail of Political Economy**, London, Greenwood Press, 1999,5.7.

⁵ John Mitchell and Koji Morita, **The New Economy of OH**, London, The Royal Institute of International Affairs, 2001, s.25.

⁶ Rogvaldur Hanneson, **Petroleum Economics**, London,Ouarum Books,1998, s.3.

EKONOMİ POLİTİK DengeDE PETROL FİYATLARI

dünyanın toplam petrol arzının fiyat esnekliği yoktur. Bu da petrol fiyatlarındaki değişimin küresel arz miktarlarını etkilemediği anlamına gelmektedir.⁷ Özellikle önemli konumdaki Orta Doğu petrol ihracatçısı ülkeler geçmişten günümüze kadar geçen süreçte, bazen uyum sağlayan bazen de değişken çıkar ve amaçlara yönelik politikalar ortaya koymaktadırlar. Bu nedenle dünya petrol piyasasının arz yönünü ortaya koyarken, bu değişken politikaları göz önüne almak ve petrol zengini bu ülkelerdeki meydana gelen ekonomik, politik ve sosyal değişimleri analiz ederek, gelecek öngörülerinde kullanmak gerekmektedir. Bununla birlikte ülkelerde petrolden sağlanan ekonomik rant, eksik rekabet ve OPEC'in ortaya koyduğu petrol stratejileri ve politikaları petrol fiyatlarını etkileyen unsurlar olarak değerlendirilmelidir.⁸

Diğer piyasalarda olduğu gibi arz ve talebin dengesi, sonuçta fiyatı belirlemektedir. Ancak petrol piyasası eksik rekabet koşulları ve petrol üretiminin başta Suudi Arabistan olmak üzere önemli konumdaki ülkelerde bulunmasının yarattığı güç nedeniyle etkilenmektedir. Petrol pazarında çok miktarda satıcı ve alıcı olmasına karşın, üretici konumunda bulunan ülkeler belirli bir sayıdadır ve bu üreticiler arz miktarını ayarlama yoluyla petrol fiyatlarını etkileme gücüne sahip bulunmaktadır. Ekonomik anlamda ifade etmek gerekirse petrol piyasası; önemli sayıdaki üretici konumundaki ihracatçıların elinde bulundurduğu, genelde istikrarsız olan ve arzı talepten daha değişken olan bir yapıdadır.⁹ Petrol fiyatlarındaki büyük değişiklik; 1970 yılından itibaren talepteki değişimlerden ziyade arz miktarlarındaki ani değişimlerden nedeniyle meydana gelmiştir. Petrol arzı ve fiyatları, petrol pazarını ekonomik ve politik güçlerin bir araya geldiği önemli ve tek alan haline getiren OPEC içinde yer alan az sayıdaki üretici konumundaki Orta Doğu ülkelerince belirlenmektedir. Başlıca üretici ülkelerin Orta Doğu'da yer alması nedeniyle bölgesel politikaların piyasa üzerindeki etkisi de önem taşımaktadır. Aynı zamanda petrol talebi, günlük tüketimlerin yanında, mevsimsel değişimlerle birlikte dünya üzerinde meydana gelen jeopolitik faktörlere karşılık spekülatif hareketlerle de belirlenen piyasa yapısının birleşiminden oluşmaktadır.¹⁰ Bu faktörler petrol piyasasını diğer mal ve hizmet piyasalarından ayırmaktadır. Petrol fiyatlarının oluşumu, arz ve talep dengesindeki mevcut ve olması beklenen değişimlerden oldukça etkilenmektedir. Petrol fiyatlarındaki istikrar, petrol arzındaki hassas bir dengeye ihtiyaç duymaktadır. Bu bağlamda petrol mevcudunu kontrol altında tutarak arz ayarlanabilmektedir. Petrol fiyatlarının oluşumundaki etki güçleri fazla olmayan üretici ülkelerin büyük bir kısmı, farklı maliyetlerle değişen fiyatlara uyum sağlayabilmektedir.¹¹ Bir ya da birkaç büyük üretici ülke; fiyat seviyeleri ve pazar payları üzerinde işbirliği yaparak, birlikte vazgeçilmez bir üretici ve fiyat belirleyicisi gibi hareket ederek

⁷ David Huetner and A.F. Alhajji, "The Target Revenue Model and World Oil Market: Empirical Evidence From 1971 to 1994", **The Energy Journal**, No:21/2, 2000, ss.121-144.

⁸ George Philip, **Oil and Politics in Latin America**, Cambridge, Cambridge University Press, 1982, s.1.

⁹ Oystein Noreng, **Crude Power Politics and Oil Market**, Norway, Norwegian Institute Press, 2002, s.21.

¹⁰ Khalid Al-Rodhan and Anthony Cordesman, **The Changing Risks in Global Oil Supply and Demand**, Washington, DC., Centre for Strategic and International Studies, October 2005, ss. 7-8.

¹¹ A.g.e.

istikrarı sağlamaya yönelik bir strateji belirleyebilmektedir. Bu şekilde bir yaklaşım, geçmiş dönemlerde petrol pazarında zaman zaman meydana gelmiştir.¹² 1970'li yıllardan itibaren maliyeti düşük petrol arzının Orta Doğu'daki az sayıdaki ülkelerden sağlanması istikrarsızlığın en büyük kaynağı olmuştur. Çünkü başta Suudi Arabistan, Irak ve İran gibi petrol ihracatçısı konumundaki ülkeler; petrol fiyatlarını en azından geçici olarak etkileyebilecek yeterli piyasa gücüne sahip bulunmuş ve genel anlamda da fiyat seviyeleri ve pazar payları konusunda birbirleri ile uyum içinde yer almışlardır. Değişken petrol talepleri ile karşı karşıya olan düşük maliyetli petrol ihracatçısı ülkeler, miktarların ve fiyatların ve bazen her ikisinin de ayarlanmasında önemli bir güce sahip olmuşlardır. Esasen OPEC'in politika ve stratejilerinde de bu unsurun ön planda yer aldığı gözlenmektedir. Öncelikle belirtildiği gibi sadece fiyat oluşumlarına ekonomik perspektifte bakıldığında esas hata faktörünün, bu ülkelerde meydana gelen değişim ve gelişmelerin göz önüne alınmamasından kaynaklandığı değerlendirilmektedir. Orta Doğu petrol arzına yönelik olarak gelecekte meydana gelecek olası belirsizlikler ve kaygılar, piyasayı önemli ölçüde etkileyebilecektir. Çünkü Suudi Arabistan, İran, Irak ve Kuveyt gibi ülkeler, petrol pazarında önemli bir güce sahip bulunmaktadır.¹³ Her bir ülke petrol fiyatlarını etkileyebilecek, farklı amaç ve çıkarlar için küresel rekabette zaman zaman birbirlerine karşı üretimlerini artırma ve azaltma stratejileri içerisinde hareket edebilmektedir. Venezüella Orta Doğu dışında benzer piyasa gücüne sahip bir ülke konumunda yer almaktadır. Ekonomik anlamda pazar gücünün bu şekildeki dağılımı, her bir belirtilen ülkenin, en azından belirli bir zaman diliminde, fiyatlarda belirleyici olarak hareket edebileceği ve diğer ülkeleri sonuçta petrol gelirlerini azaltabilecek ve ekonomik çıkarlarını zarara uğratabilecek belirlenen fiyatı kabullenmeye zorlayabileceği anlamına gelmektedir.¹⁴ Politik anlamda ise, bu ülkelerde meydana gelen başta ekonomik ve siyasi olmak üzere birçok alandaki istikrarsızlıklar, doğrudan fiyatlara yansımaktadır. Nitekim bu ülkelerin büyük çoğunluğunda petrol gelirlerine bağımlı yönetimler bulunmaktadır. Artan nüfus, sosyal yaşamda meydana gelen başta işsizlik olmak üzere birçok problemler, bağımlılığı olumsuz yönde etkilemektedir.

1973 yılından itibaren petrol fiyatlarında istikrar sağlanabilen dönemler 1974-1978, 1981-1985 ve 1991-1997 yılları arasındaki zaman dilimleri olmuştur. 1974-1978 ve 1981-1985 yılları arasındaki dönemde Suudi Arabistan, önemli miktardaki gelir ve kapasitesi ile değişmez üretici ve fiyat belirleyicisi olarak hareket etmiştir. Suudi Arabistan petrol arz miktarını ve fiyatlarını belirlemiş, diğer ülkelerde bu ülkeyi izleyen politikalar ortaya koymuşlardır.¹⁵ 1970'li yılların sonunda politik anlamda istikrarsızlıklar meydana gelmemiş, İran, Irak, Kuveyt ve Suudi Arabistan arasında önemli bir çatışma yaşanmamıştır. Ancak 1979 yılındaki İran Devrimi ile dengeler tamamen değişmiştir. Bu dönem

¹² Christopher Tugendhat and Adrian Hamilton, **Oil-The Biggest Business**, London, Eyre Methuen Press, 1975,5.24.

¹³ A.e., ss.25-26.

¹⁴ Anthony Cordesman, **Geopolitics and Energy:Key Trends 2000-2020**, Washington,DC.,Centre for Strategic and International Studies, July 2002, ss. 3-4.

¹⁵ Gary Sick and Lawrence Potterjrne **Persian Gulf in the Millennium**,New York, St. Martin's Press, 1997,ss.83-114.

içinde petrol fiyatları yaklaşık olarak iki katına çıkmış, sonuçta meydana gelen politik anlamdaki bölgesel değişim tüm piyasada etkisini göstermiştir. 1981-1985 yılları arasındaki süreçte de İran, devrim ve sonrasında Irak savaş nedeniyle yalnız bırakılmıştır. Bu dönem de petrol arzının güvenliğine ilişkin yaygın endişe, fiyatları arttırmıştır. 1990 yılında ise petrol piyasası krizi Irak'ın Kuveyt'i işgali ile ortaya çıkmıştır. Bir ay gibi kısa bir süre içinde Kuveyt'in petrol üretimi yarı yarıya düşmüş ve fiyatlar ikiye katlanmış, Irak'ın üretimi ise önceki seviyesinin çok altına inmiştir. Bu dönem içinde Suudi Arabistan atıl kapasitesini harekete geçirmesine ve üretimini arttırmasına rağmen krizin sona ermesinden sonra, eski seviyesine uzun bir dönemden sonra ulaşılabilmiştir.¹⁶ Özellikle bu süreçte, gelecekte petrol arzına yönelik kaygılar fiyatları önemli ölçüde etkilemiştir. Daha sonraki dönemlerde Orta Doğu merkezli yaşanan çatışma ve bölgesel istikrarsızlıklar önemli ölçüde piyasada kendini göstermiştir. ABD'nin Irak'a müdahalesi sonrasında Irak'ın günlük üretiminin önemli ölçüde düşüşü ve bunun Suudi Arabistan'ın yedek kapasitesi ile dengelemesi ile petrol fiyatları belirli aralıklarda tutulmaya çalışılmıştır. Ancak 2005 yılının ikinci yarısından itibaren günümüze kadar geçen süreçte petrol fiyatlarının artış eğiliminde olması kapsamında; özellikle ABD'nin İran'a nükleer faaliyetlerine yönelik olarak uyguladığı politikalar ile BM Güvenlik Konseyi'nden durdurma kararına rağmen ülke içinde başta cumhurbaşkanı olmak üzere ortaya konulan politik tutum piyasaları önemli ölçüde etkilemekte ve fiyatları en üst zirve noktasına taşımaktadır. Görülmektedir ki, Orta Doğu'da birkaç güçlü üretici konumdaki ülkelerde meydana gelen gelişmelerin yanında, sadece olası senaryoların kaygıları bile günlük petrol fiyatlarını önemli ölçüde yükseltebilmektedir.

3. Petrol Fiyatlarının Uluslararası Alandaki Gücü

Değerlerle ölçüldüğünde petrol, dünyadaki en önemli ticari mal konumunda yer almaktadır. Petrol, belki de fiyat hareketleri içerisinde değerlendirildiğinde, ekonomik etkiler yaratan tek hammadDEDİR. Petrol talep ve arzının kısa dönem düşük fiyat esnekliği, miktar değişimlerinden ziyade fiyat değişimlerinin enflasyon oranı ve ticari dengeleri etkileyeceği anlamına gelmektedir.¹⁷ Bu da petrolün, ekonomik açıdan ülke dengelerini etkileme gücünü göstermektedir. Petrol fiyatlarında meydana gelebilecek değişimler, ülkelerin piyasa hareketlerini etkilemektedir. Faiz oranları, altın ve borsa piyasaları kapsamında; petrol fiyatlarının ekonomik istikrar ve ülkelerin siyasi süreklilikleri üzerinde de, etkisi söz konusu olmaktadır. Sonuçta günümüzde ham petrol fiyatları ile ekonomik ve politik ilişkiler çok büyüktür.

Petrol fiyat hareketleri dolaylı olarak faiz oranları ve ekonomik değişimleri etkileme gücüne sahip bulunmaktadır. Sonuçta petrol fiyatlarının ekonomik istikrar ve petrol ithal eden ülkelerde hükümetlerin süreklilikleri üzerinde de etkisi vardır. Petrol; petrol ithalatçısı ülkeler ve ihracatçı ülkelerinde ekonomi politik alanda; ticaret dengeleri, enflasyon oranları ve ekonomik istikrar için önem taşımaktadır.¹⁸ Petrol talebinin kısa dönem düşük fiyat esnekliği

¹⁶ A.e.

¹⁷ Alessandro Roncaglia, *The International Oil Market*, London, Macmillan, 1985, ss.10-15.

¹⁸ Hillard Huntington, "Crude Oil Prices", *The Energy Journal*, No: 19/4,1998, ss.107-132.

genellikle petrol fiyatlarının makro ekonomik etkilerini yaratmaktadır: ticari dengelere, enflasyon oranlarına, alım gücü ve ekonomik faaliyet düzeylerine yansımaları söz konusudur.¹⁹ 1970 yılından itibaren petrol pazarı ve dünya ekonomisi arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır. Özellikle petrolün kolaylıkla ikame edilememesi ve bir ölçüde diğer enerji kaynakları arasında fiyat açısından önemli konumda yer alması bu etkiyi ön plana tutmaktadır. Petrol piyasasında fiyatlarda meydana gelen değişimler, kısa ve uzun dönemde farklı etkileri ortaya çıkarmaktadır. Kısa dönemli etkiler ilk olarak tüketicileri etkilemekte ve enerji ihracatçıları ile ithalatçıları arasında gelir aktarımına yol açmaktadır. Uzun dönemde ise yatırım seçenekleri etkilenmekte ve dünyanın farklı bölgelerindeki sermaye birikimi ile ekonomik faaliyetler üzerinde değişimler meydana gelmektedir. Aynı zamanda petrol fiyatlarındaki hareketlenmeler istikrarsızlıkların var olduğu bölge ülkelerinde diğer ekonomik değişimleri de harekete geçirmektedir.²⁰

Tarihsel perspektifte incelendiğinde; 1973-1974 ve 1979-1980 yılları arasındaki dönem içerisinde petrol fiyatlarında artış eğiliminde yaşanan değişimler, 1980'li yıllar boyunca Batılı ekonomileri geniş çaplı bir yeniden yapılanma sürecine itmiştir.²¹ Bunun altında yatan sebep ise petrol ihraç eden ülkelere ithalatçı ülkelere ani gelir transferlerinin gerçekleştirildiği ekonomik durgunluk dönemleridir. Birkaç aksaklık dışında büyüme oldukça tatmin edici düzeyde kalmıştır. 1973-1974'te yaşanan ilk petrol fiyat şoku beraberinde düşük reel faiz oranlarını getirmiş, bu da diğer enerji kaynaklarına yoğun yatırımlar yapılmasını sağlamıştır. Öncelik elektrik üretiminde fueloilin yerini alabilecek kömür ve nükleer enerjiye verilmiştir.²² 1979-1980'de yaşanan ikinci fiyat şoku ise reel faiz oranlarının yükselmesine ve ciddi ekonomik etkilenmelere yol açmış; enerji üretiminde benzer bir yatırımın yapılması değil, enerjinin korunması ve enerji yoğunluklu sanayilerde kısıtlamalara gidilmesi ya da yerli, ucuz enerji kaynakları bulunan gelişmekte olan ülkelere nakledilmesi sonucunu doğurmuştur. Sermaye enerji sektörü yerine, modern teknolojiye dayalı hafif sanayi ve hizmetler sektörlerine kaymış, bunun sonucunda petrol talebi düşüşe geçmiştir.²³

Irak'ın Kuveyt'i işgalinden sonra 1990 yaz ve sonbahar dönemlerinde fiyatlarda yaşanan yükselişler, belirtilen istikrarlı büyümeyi sonlandıracak kadar kaynak transferine yol açmamıştır. Fiyat artışının uzun dönemli etkileri, kısa dönem etkilerinden çok daha önemli olması kapsamında; petrol fiyatları altı aydan uzun bir süre yüksek kalmış ve artan Suudi petrol gelirlerinin bir kısmı ABD savaş harcamaları için kullanılmıştır. Irak'ın yenilgisi ve petrol piyasasına düşük fiyatlarla geri dönüşünün ardından, ABD ekonomisi için enflasyon baskısı, bütçe ve ticaret açıkları ve artan işsizlikle birleşen göstergeler pek de

¹⁹ Robert Gilpin, **The Challenge of Global Capitalism**, Princeton, NJ:Princeton University Press, 2000,5.71.

²⁰ Noreng, **Crude Power Politics and Oil Market**, s.54.

²¹ David Huetner, "OPEC and World Crude Oil Markets From 1973 to 1994:Cartel,Oligopoly or Competitive?", **The Energy Journal**, No:21/3, 2000, ss.31-60.

²² Massood V. Samii, "OPEC in an Interdependent Global Economy", **The Journal of Energy and Development**, Vol.: XI,No:1,1986, ss.95-103.

²³ A.y.

parlak olmamıştır.²⁴ Benzer şekilde Avrupa ve Japonya ekonomileri de farklı nedenlerle daha sakin ekonomik dönemlerle karşı karşıya kalmışlardır. 1997-1998 yılları arasında ise petrol fiyatlarındaki düşüş-, Doğu Asya krizinin, dünya ekonomisinde yarattığı olumsuz etkiyi telafi ederek ABD'nin yüksek bir ekonomik faaliyet seviyesini yakalamasını sağlamıştır. Ancak bu krizin sadece İran ve Suudi Arabistan için değil, tüm Orta Doğu petrol ihracatçısı ülkeler için maliyeti oldukça yüksek olmuştur. 1997-1999 yılları arasındaki düşük fiyatlar talebi uyarmış, makro ekonomik etkileriyle Doğu Asya ekonomilerindeki büyümeye yardımcı olmuştur.²⁵ Düşük petrol fiyatları aynı zamanda petrol şirketlerinin kazançlarını da etkilemiş, Orta Doğu dışındaki araştırma geliştirme faaliyetlerini en aza indirmiştir. 1998 yılındaki fiyat azalışı, pazarın 1999 ve 2000'deki daralmasına zemin hazırlamış, önde gelen Orta Doğu petrol ihracatçı ülkelerinin pazarlık güçlerini arttırmış ve sonuç olarak yeni bir fiyat artışına sebebiyet vermiştir. Daha sonra 1999-2001 yılları arasındaki yüksek petrol fiyatları, Kuzey Amerika ve sonrasında Avrupa'da ekonomik faaliyet hızının düşmesine katkı sağlayan bir faktör olmuştur.²⁶

İncelendiği gibi geçmişten günümüze kadar geçen zaman içerisinde, petrol krizlerinin yaşanması ile birlikte fiyatlara bağlı olarak yüksek dış ticaret açıkları, ekonomik açıdan ülkeleri olumsuz yönde etkilemiştir. Petrol krizleri sonrasında, dünya ekonomisinde ve özellikle petrol ithalatçısı konumundaki gelişmekte olan ülkelerde yaşanan ekonomik sorunlar, küresel rekabette petrolün önemini bir kez daha orta koymuştur. Nüfusun yükselişi ve hızla artan petrol tüketimi, başta gelişmekte olan ülkeler olmak üzere, bu talebe cevap verecek düzeyde yeterli yurtiçi petrol kaynağı bulunmayan dünya ülkelerinin; giderek artan oranda petrol ithalatına bağımlı hale gelmesine yol açmıştır.

4. Petrol Fiyatlarında Değişimlerin Gelecek Yansımaları

1970'li yılların başından günümüze kadar geçen süreç içerisinde petrol fiyatları, yükseliş ve düşüşlere bağlı olarak istikrarsız bir seyir izlemektedir. 2005 yılının ilk yarısından itibaren artış eğiliminde olan petrol fiyatları, günümüzde de Uluslararası Enerji Ajansı başta olmak üzere, birçok kurumun olası tahminlerinden yüksek seviyelerde bulunmaktadır. Bu süreçte petrol fiyatları 55 \$'dan 74 \$'a kadar değişken bir aralıkta olup, gelecekte de büyük ölçüde yükseliş eğiliminde olacağı öngörülmektedir. Ancak devam etmesi tahmin edilen yüksek petrol fiyatlarının uluslararası alanda etkileri söz konusu olacaktır. Başta ABD'nin Irak'a müdahalesiyle günümüze kadar geçen süreç içinde devam eden istikrarsızlık, Nijerya, Venezüella ve Suudi Arabistan gibi üretim bakımından önemli ülkelerde başta siyasi olmak üzere meydana gelebilecek gelişmelerin yanında petrol tesisleri ile ulaşım hatlarına yapılabilecek terörist eylem ve saldırılar, deniz yolunda ulaşım hatlarında ve boğazlarda, tanker taşımacılığını etkileyebilecek farklı tehditler, başta OPEC olmak üzere petrol ihraç eden ülkelerin ortaya koyacağı politikalar, İran'ın nükleer faaliyetleri ile BM Güvenlik

²⁴ J.Walter Mead, "The OPEC Cartel Thesis Reexamined:Price Constraints from Oil Substitutes", *The Journal of Energy and Development*, Vol.:XI, No:2, 1986, ss.213-243.

²⁵ A.y.

²⁶ Cordesman, *Geopolitics and Energy:Key Trends 2000-2020*, s.5.

EKONOMİ POLİTİK DENGEDE PETROL FİYATLARI

Konseyi'ne şevki ile başlayan süreç, olası yaptırımlarla meydana gelebilecek ambargolar, petrol ihraç eden ülkelerin politik baskı aracı olarak petrolü kullanabilecek olması ve 2005 yılında ABD'de meydana gelen Rita ve Katrina kasırgalarına benzer ya da büyük ölçüde olabilecek fırtına ve felaketler gibi tüm jeopolitik faktörler petrol fiyatlarının artışına sebebiyet verebilecektir. Aynı zamanda özellikle petrol talebinin güçlü seviyelerde giderek artması, üretim artışının sınırlı olması, rafineri kapasitelerinin yeterli düzeyde bulunmaması da gelecek açısından piyasayı etkileyebilecektir.

Yüksek petrol fiyatları, tamamen dışa bağımlı ülkeleri ekonomik açıdan olumsuz yönde etkileyecektir. Günümüzde küresel rekabette ülkelerin petrol tüketimi, yurt içi kaynaklara dayalı ekonomilerin aksine, petrol girdilerinin büyük bir bölümünü ithalatla karşılayan bir ülke ekonomisinde bir dış ticaret sorunu haline gelmektedir. Dış ticaret hacmi Gayri Safi Milli Hâsılasına göre küçük olan bu tip bir ekonominin, petrol fiyatlarındaki değişimden önemli ölçüde etkilenmesinin kaçınılmaz olduğu değerlendirilmektedir. Bu şekildeki bir ülke, petrol fiyat artışını karşılayabilmek için, ihracatını da yaklaşık olarak aynı oranda artırmak zorunda kalacaktır. Eğer ülke içinde bir şekilde ihracat artışı sağlanamıyorsa, geriye farklı seçenekler kalmaktadır ki bu seçenekler:²⁷

- Petrol tüketimini kısmak,
- Diğer ithal girdileri azaltmak,
- Farklı araçlarla borçlanmaktır.

Kısa dönemde ilk ikisini gerçekleştirmek; ekonomik ve siyasi bakımdan çok güç olacağından genelde borçlanma yolu tercih edilebilecektir. Fakat borçlanma ile tüm açığın kapatılması olanaklı değilse, ilk iki şık bir arada uygulanabilecektir. Bu durumda, ekonomide ve sanayileşme çabalarında hissedilir bir yavaşlama gözlenebilecek ve dahası hem işsizlik hem de enflasyonla ilgili birçok problem ortaya çıkabilecektir.²⁸

Gelecekte küresel petrol ihtiyacının artan oranda Orta Doğu kaynaklı OPEC ülkeleri tarafından karşılanacak olmasının, OPEC'in fiyatlar üzerindeki etkisini arttırabileceği, bu nedenle OPEC üyesi ülkelerin, talep artışını karşılayacak oranda üretim artışını uzun vadede yapmalarının gerektiği, üretimin talebi karşılamaması halinde ise, petrol fiyatlarının artacağı öngörülmektedir. OPEC'in yüksek fiyatlı politikalarının uzun vadede sürmesi ve piyasada rekabet edilebilir petrol fiyatlarının oluşmaması durumunda; ithalatçı ülkelerin, yüksek seviyedeki fiyatlara bağlı olarak, farklı alternatif arayışında olabilecekleri ve aynı zamanda OPEC'e olan büyük orandaki bağımlılıkların azaltılmasına yönelik stratejiler izleyebilecekleri değerlendirilmektedir. Gelecek öngörülerinde olası fiyat şokunun yaşanması ile dünya ekonomisinin geçmişte olduğu gibi kötüye gitmesinin mümkün olacağı ve petrol talebinin büyük oranlarda düşebileceği de öngörülmektedir. Diğer bir açıdan da, fiyatların aniden yükselmesi ya da uzun süre yüksek seviyelerde kalması teknik gelişmeleri de hızlandırabilecektir. Bu gelişmelere bağlı olarak da, farklı bölgelerdeki keşfedilmemiş petrol rezervlerin bulunabileceği ya da çıkarılması

²⁷ Cenk Pala, **Odundan Atoma Küresel Enerji Serüveni**, (Taslak Kitap), 2006, ss.15-16

²⁸ A.e.

güç bölge rezervlerine yönelik keşif çalışmalarının artabileceği öngörülmektedir. OPEC içinde kolay kazanılan petrol gelirleriyle birlikte, kısa dönemli nakit akışından faydalanılabileceği, yüksek getirili petrol sektörünün ülkeler içinde bulunan diğer sektörlerin gelişmesini engelleyebileceği değerlendirilmektedir. Diğer bir açıdan da değerlendirildiğinde, elde edilecek nakit geliri ihracatçı ülkelerin ekonomilerini olumsuz yönde etkileyebilecektir. Fiyat şokunun yaşanması ile dünya ekonomisinin geçmişte olduğu gibi kötüye gitmesi petrol talebini düşürebilecek ve sonuç olarak bu ülkelerin ekonomilerini zarara uğratabilecektir.

OPEC açısından da gelecekteki ekonomik açıdan elde edilecek kazançlar, büyük oranda petrolün rekabet edebilir bir fiyatta kalmasına bağlı olacaktır. Bu nedenle üye ülkelerinin, hem çok kısa dönemli gelirlerini maksimize etmeye, hem de gelecek için rekabete dayalı bir petrol fiyatına ihtiyaçları söz konusudur. Bu şekilde ortaya konulacak politikalarla, uzun vadede gelirlerin artışı sağlanabilecektir. Ancak piyasada rekabet edilebilir petrol fiyatlarının oluşması önceliklidir. Eğer rekabet edilebilir fiyatlar sağlanabilirse, fiyatların düşmesine bağlı olarak, OPEC'in petrol ihracat oranları artacak, payı ve üretimi ve sonucunda da piyasadaki gücü artacaktır.

Petrol fiyatlarının gelecekte varil başına yüksek fiyat seviyelerinde olması, başta Rusya, Norveç, Meksika olmak üzere OPEC üyesi olmayan üretici ülkelerin ekonomik açıdan çıkarına olacaktır. Bu şekildeki petrol gelirleri ile ülkeler dış ticarete açıklarını önemli ölçüde kapatabilecek ve bütçe fazlası ek gelirlerle farklı sektörlerin gelişmesine olanak sağlayabilecektir. Bununla birlikte ülkeler arasındaki küresel petrol rekabeti önemli oranda artabilecek ve stratejilerde keşif, arama ve sondaj konusunda yatırımlar önemli ölçüde artabilecektir.

Özellikle 2005 yılının son çeyreğinden itibaren artış eğilimindeki yüksek petrol fiyatları, dünyanın bir numaralı tüketicisi konumundaki ABD'nin uzun vadedeki çıkarına uymayacağı öngörülmektedir. ABD'nin ortaya koyduğu günümüz küresel petrol stratejilerinde; ithalata olan bağımlılıktan çok petrol fiyatları önem taşımaktadır. Çünkü sebebi her ne olursa olsun ABD dışında gerçekleşse bile, ABD'li tüketiciler petrol fiyatlarındaki herhangi bir yükselişten büyük ölçüde etkilenmektedirler. Fiyat artışlarından ve şok krizlerden etkilenmemek için, tek bir petrol kaynağına aşırı bağımlılıktan kaçınmak amacıyla kaynakları; *"çeşitlendirilen, rekabetçi ve iyi işleyen bir piyasa ve buna karşı alınan önlemlere dayalı politikalar ve izlenen karşılıklı bağımlılığı ortaya koyan ikili ilişkiler ABD'nin çıkarına olacaktır"*.²⁹ Aynı zamanda yüksek petrol fiyatlarının devamında, ABD küresel rekabette önemli konumdaki hem Rusya'nın hem de nükleer faaliyetleri sebebiyle politik anlamda uluslararası alanda bölgede bir güç olmasını desteklemediği İran'ın ekonomik açıdan gelir sağlamasına olanak verecektir. Bununla birlikte 11 Eylül saldırılarının ardından ABD'nin Suudi Arabistan ile mesafeli politikaları izlenmesi neticesinde, Suudi üretimine olan bağımlılığını azaltabilecektir. Farklı arz ülke kaynaklarını tercih

²⁹ **USA National Energy Policy Report, Report** of the National Energy Policy Development Group, Washington, DC., Government Printing Office, 2001.

EKONOMİ POLİTİK DENGEDE PETROL FİYATLARI

etmesine yönelik politikalar ise, Suudi Arabistan'ın değişmez petrol üreticisi konumunu olumsuz yönde etkileyebilecektir.

Gelecek öngörülerini kapsamında; faiz, enflasyon oranı ve ticaret dengelerini etkilediği için, ekonomik açıdan stratejik öneme sahip bir hammadde olan petrolün; piyasada oluşan fiyat hareketlerinin istikrarlı olmasının dünya ekonomisinin yararına olacağı değerlendirilmektedir.

KAYNAKÇA:

1. AL-RODHAN, K. and CORDESMAN, A. **The Changing Risks in Global ON Supply and Demand**, Washington,DC.,Centre for Strategic and International Studies, October 2005.
2. BEAUDREAU, Bernard. **Energy and Rise Fail of Political Economy**, London, Greenwood Press, 1999.
3. CORDESMAN, Anthony. **Geopolitics and EnergyıKey Trends 2000-2020**, Washington,DC.,Centre for Strategic and International Studies, July 2002.
4. GILPIN, Robert. **The Challenge of Global Capitalism**, Princeton, NJ:Princeton University Press, 2000.
5. HANNESON, Rognvaldur. **PetroleumEconomics**, London,Ouarum Books,1998.
6. HUETNER D. and ALHAJJI, A.F.'The Target Revenue Model anı VWorld Oil Market:Emprical Evidence From 1971 to 1994", **The Energy Journal**, No:21/2, 2000, 121-144.
7. Huetner, David. "OPEC and VWorld Crude Oil Markets From 1973 to 1994:Cartel,Oligopoly ör Competitive?", **The Energy Journal**, No:21/3, 2000, 31-60.
8. HUNTINGTON, Hillard. "Crude Oil Prices", **The Energy Journal**, No: 19/4,1998, 107-132.
9. MEAD, J.VValter. "The OPEC Cartel Thesis Reexamined:Price Constraints from Oil Substitutes", **The Journal of Energy and Development**, Vol.:XI, No:2, 1986, 213-243
10. MITCHELL, J. and Morita, K. **The New Economy of Oil**, London, The Royal Institute of International Affairs, 2001.
11. NORENG, Oystein. **Crude Power Politics and Oil Market**, Norway, Norwegian Institue Press, 2002.
12. PALA, Cenk. **Odundan Atoma Küresel Enerji Serüveni**, (Taslak Kitap), 2006.
13. PHILIP, George. **Oil and Politics in Latin America**, Cambridge, Cambridge University Press, 1982.
14. STRANGE, Susan. **States and Markets**, London, Pinter Publishers, 1988.
15. USA National Energy Policy Report,Report **of the National Energy Policy Development Group**, Washington, DC.,Government Printing Office, 2001.
16. VERLEGER, Philip. **Adjusting to Volatile Energy Prices**, Washington,DC., Institute for International Economics, 1993.
17. YERGIN, Daniel. **Petrol Para ve Güç Çatışmasının Epik Öyküsü**, Çev. Kamuran Tuncay, Ankara.İş Bankası Kültür Yayınları, Genel Yayın No. 332,1995.

TÜRKİYE'DEKİ DİŞA BAĞIMLILIĞIN ÜLKE GÜVENLİĞİNE OLAN STRATEJİK ETKİLERİ

Yazan: Ali Nedim KARABULUT*

Özet

Bağımsızlık, Türkiye Cumhuriyeti için vazgeçilmez bir husus olmasına rağmen onu ortadan kaldıran dışa bağımlılık konusuna ne yazık ki aynı hassasiyet gösterilmemiştir. Dışa bağımlılık, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan beri onun politik, ekonomik ve sosyal hayatında önemli rol oynamıştır ve oynamaya da devam etmektedir. Bağımlılık oluşturma, güçlü ülkelerin diğer ülkeleri kendi menfaatleri doğrultusunda hareket etmeye zorlamasının modern ve etkili bir yöntemini oluşturmaktadır. Dışa bağımlı bir ülke, bağımlı olduğu oranda hareket etme serbestisini kaybetmektedir. Türkiye Cumhuriyeti de kısa devlet hayatında dışa bağımlılığın pek çok olumsuz sonucunu yaşamıştır ve bugün de yaşamaya devam etmektedir. Bu makale dışa bağımlılığı her ülke için hayatî olan millî savunma yönünden ele alarak, Türkiye'deki askerî açıdan dışa bağımlılığın boyutlarını ve bunun ülke hayatı için mevcut ve gelecekteki muhtemel etkilerini ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Dışa Bağımlılık, Bağımsızlık, Tehdit Değerlendirmesi, Savunma Sanayii, Sömürgecilik

Abstract

In spite of the fact that by all means independence is essential for the Turkish Republic, foreign dependency, which is mutually exclusive with independence, is not always considered as crucial. Foreign dependency has played a major role on Turkish political, economic and social life since the Republic's establishment. Building dependency is a modern and effective way for developed countries to force other countries to act in their best interest. A dependent country loses its freedom of action in proportion with the degree of its dependency. The Turkish Republic has also experienced many disadvantages because of foreign dependency throughout her history and continues to experience them today. This article focuses on a very vital issue, the national security aspect of foreign dependency and explores dimensions of military dependency in Turkey as well as its effects on the country's life now and in the future.

Key Words: Foreign Dependency, independence, Threat Evaluation, Defense Industry, Colonization

* Hv.İkm.Yzb.Ali Nedim KARABULUT, Hava Harp Akademisi 2'nci Sınıf Öğrenci Subayı.

TÜRKİYE'DEKİ DİŞA BAĞIMLILIĞIN ÜLKE GÜVENLİĞİNE OLAN STRATEJİK ETKİLERİ

Giriş

Dışa bağımlılık, Türkiye Cumhuriyetinin kuruluşundan itibaren gündeminden düşmeyen bir konu olmuştur. Bağımlılığın zıt anlamlıőı olarak alabileceğimiz bağımsızlık, aslında Türkiye Cumhuriyetinin anayasasında sabittir ve devletin kuruluşundaki temel hedeflerindedir. Binlerce yıllık bir tarihe sahip olan Türk Milleti, tarihinin hemen hiç bir döneminde başka ölkelerin egemenliği altına alınamamıőtır. Osmanlı İmparatorluğunun son dönemlerinde de diğer egemen ölkelerin boyunduruğu altına girmeyi reddederek Türk Kurtuluş Savaőını gerçekteőiren ruh, gücünü Türk milletindeki bu duygudan almıştır. Başka ölkelerin yönetimi altına girmek, en fazla ihtiyaç duyulabilecek dönemde bile devletin kurucuları tarafından benimsenmemiő, bağımsızlık fikri milleti harekete geçiren güc olmuş, yüzyıllar süren yokluğu ve çekilen acılara rağmen Türk milletinin varını yoğunu tekrar ortaya koymasına yetmiőtir.

Bağımsızlık fikir olarak Türk Milleti ve Türkiye Cumhuriyeti için bu kadar önemli ve bu kadar vazgeçilmezken, onu ortadan kaldıran şartlara karşı reaksiyon maalesef bu kadar güçlü olamamıştır. Türkiye Cumhuriyeti Devleti bağımsızdır, kimse bunun aksini savunamaz ve aksi teklifte bulunamaz. Ancak kelime olarak bu kadar hassas olduğumuz bir konunun őartlarını ortadan kaldırmakta herhangi bir suç unsuru bulunmamaktadır. Ülkenin hareket serbestisini ortadan kaldıran; temel değerlerine, ulusal ölkülerine, hatta toprağına bir saldırı olduğu zaman öлке menfaatlerinin gerektirdiği biçimde değil de kendisine izin verildiği ölçüde hareket edebilmesine sebep olan, gerek iç, gerekse dış politikada öлке çıkarlarına uygun bir yol izleyememesine yol açan bağımlılık, kısa devlet hayatımızda, pek çok örneklerle kendisini göstermiştir ve hâlen de göstermeye devam etmektedir.

Bağımsızlığı sadece bir kelimeye hapsetmek ve gerçekte hayatta onu başaramamak, Türkiye Cumhuriyetine ağır maliyetlere yol açmıştır. Askerî açıdan dışa bağımlılık, Kıbrıs çıkarmasını senelerce geç icra etmemize ve adadaki binlerce soydaőımızın hayatını kaybetmesine yol açmıştır. Malî açıdan dışa bağımlılık, ekonominin kurtarılabilmesi için yabancı kaynaklı reçeteleri ve finansal desteği zorunlu hale getirmiştir. Teknolojik açıdan dışa bağımlılık, kullanacağımız her sistemi milletimizin dıőinden tırnağından artırdığı paralarla dışarıdan tedarik etmemize ve onların tam anlamıyla kontrolüne sahip olamamamıza sebep olmuştur. Örnekler çoğaltılabilir, ancak dışa bağımlılığın öлке hayatında oynadığı rol inkâr edilemez.

Bir ölkenin gerçekte anlamda egemenliğine kavuőabilmesi ve öлке savunmasını sağlayabilmesi için dışa bağımlı olmaması şarttır. Günümüz dünyasında dışa bağımlılığı tamamen ortadan kaldırmak pek mümkün değildir; Ancak onun boyutlarını belirlemek ve doğru sınırlar altına çekmek, bizim bu ölkenin kurucularına olan borcumuzdur. Bağımlılığın en az olması gereken yer ise muhakkak ki Silâhlı Kuvvetlerdir. Her öлке için kendi silâhlı gücünü millî menfaatleri doğrultunda kullanabilmek, hayatî öneme sahiptir. Bu düşüncelerden yola çıkarak hazırlanan bu makalenin amacı, dışa bağımlılığın ölkeler arası ilişkilerde ne şekilde kullanıldığını incelemek, Türk Silâhlı Kuvvetlerindeki dışa bağımlılığın boyutlarını ve oluőma şekillerini ortaya

TÜRKİYE'DEKİ DİŞA BAĞIMLILIĞIN ÜLKE GÜVENLİĞİNE OLAN STRATEJİK ETKİLERİ

koymak, geleceğe yönelik değerlendirmelerde bulunmak ve dışa bağımlılığın ortadan kaldırılabilmesi için somut tekliflerde bulunmaktadır.

Bağımsızlık ve Dışa Bağımlılık

Türk Dil Kurumu'nun Türkçe sözlüğünde bağımsızlık "Bağımsız olma durumu veya niteliği, istiklâl" şeklinde, bağımsız ise "Davranışlarını, tutumunu, girişimlerini herhangi bir gücün etkisinde kalmadan düzenleyebilen, hür, özgür, müstakil"¹ şeklinde tanımlanmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, "Devletin temel amaç ve görevleri, Türk milletinin bağımsızlığını ve bütünlüğünü, ülkenin bölünmezliğini, cumhuriyeti ve demokrasiyi korumak için gerekli şartları hazırlamaya çalışmaktır" ifadesiyle bağımsızlığı sağlamayı devletin temel görevlerinden saymıştır. Aynı sözlükte bağımlılık "Bağımlı olma durumu, tabiiyet" olarak ifade edilmekte, bağımlı ise "Başka bir şeyin istemine, gücüne veya yardımına bağlı olan, özgürlüğü, özerkliği olmayan, tâbi" şeklinde tanımlanmaktadır.

Ülke söz konusu olduğunda bağımsızlık, "ulusun ulusal menfaatleri doğrultusunda politika ve faaliyetlerini herhangi bir gücün etkisi altında kalmadan belirleyebilir ve gerçekleştirebilme gücü" olarak tanımlanabilir. Burada etkisi altında kalınmaması hedeflenen güçlerin dış ülkeler ve yabancı güçler olduğu açıktır. Ulusal iradenin önünün kapanmaması, millî menfaatler doğrultusunda hareket edebilme kabiliyetinin yabancı ülkeler tarafından engellenmemesi kastedilmektedir. Dolayısıyla ulusal anlamda bağımsızlıktan bahsederken onun zıt anlamı olarak "bağımlılık" yerine "dışa bağımlılık"tan bahsetmek daha uygun olacaktır. Ülke açısından dışa bağımlılık, gerek politika belirlerken, gerekse bu politika doğrultusunda tutum ve davranışlar sergilerken dış ülkelerin onayına ve desteğine ihtiyaç duyma anlamına gelmektedir.

Dışa bağımlılık, bugün ülkeler arası ilişkilerde değişik amaçlarla kullanılabilir. Siyasî anlamda bağımsızlığını sağlamış pek çok ülke diğer alanlarda oluşturulan bağımlılıkla kontrol altına alınabilmektedir. Bu yönüyle dışa bağımlılık, diğer ülkeler üzerinde hâkimiyet oluşturmanın modern bir yöntemidir.

Ülkelere Hükmetme Sanatı

Türkiye Cumhuriyeti, son zamanlarında hemen her türlü iç veya dış işlerine yabancı ülkelerin müdahale ettiği, hatta müdahale etmenin de ötesine çıkarak önemli devlet faaliyetlerini bilfiil yürüttüğü Osmanlı Devleti'nin mirası üzerine kurulmuştur. Osmanlı Devleti, gerek askerî, gerekse ekonomik açıdan bağımsızlığını kaybetmenin maliyetini çok ağır ödemiştir. Tarihinden ders almayan milletler, geçmişte yapılan hataları tekrar etmeye mahkûm olduğundan altı asır hüküm süren bir devletin nasıl yok olduğunun iyi anlaşılması, yeni kurulan Cumhuriyetin bekası için şarttır.

¹ Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük, Ankara, 2005.

TÜRKİYE'DEKİ DİŞA BAĞIMLILIĞIN ÜLKE GÜVENLİĞİNE OLAN STRATEJİK ETKİLERİ

Tarihin ışık tutabildiği ilk zamanlardan beri; ne savaşlar, ne insan toplulukları arasındaki rekabet, ne de ülkelerin birbirlerine hükmetme emelleri değişmiştir. İnsanın var olması ve topluluklar oluşturmasıyla beraber bu toplulukların arasındaki mücadele de başlamış ve tarihe damgasını vurmuştur. Ancak amaçtaki değişmezlik, amacı gerçekleştirmede kullanılan yöntem ve teknikler için geçerli değildir. Dönemin kendi özelliklerini dikkate almayan stratejiler başarısız olmaya mahkûmdur. Bu sebeple uygulanan stratejiler zamana ayak uyduramadığında en güçlü devletler bile çöküş sürecine girmiştir.

19'uncu yüzyıl, devletler arası ilişkilerde ve sorunların çözülmesinde yeni yöntemlerin ağırlık kazanmaya başladığı asır olmuştur. Bu dönemde gerçekleşen sanayi devrimi yüksek oranda hammadde ihtiyacı doğururken gelişen ulaşım imkânları da dünyada daha önce gidilemeyen bölgelere ulaşılmasına fırsat vermiştir. Coğrafi olarak ana ülkelerden çok uzakta bulunan yeni beldeleri aynı ülke sınırları içinde birleştirmek mümkün olmadığından yeni bir kavram siyasî hayata girmiştir; "Sömürgecilik." Yeni yerler keşfeden ve bu yerlerdeki hammadde kaynaklarına ihtiyaç duyan zamanın güçlü ülkeleri, sömürgecilik sayesinde bu bölgelerdeki halkı ve kaynakları ihtiyaçları doğrultusunda kullanırken, buralara herhangi bir yatırım yapma zorunluluğundan da kurtulmuşlardır.

Sömürgeciliğin güçlü ülkeler açısından pek çok faydası olmasına rağmen aynı oranda olumsuzlukları da beraberinde getirdiği bir gerçektir. Yeni keşfedilen ve bol hammaddeye sahip bölgeler ülkeler arasında çekişmenin ana kaynağı olmuştur. Yerleşmiş oldukları topraklarından binlerce kilometre uzakta olan yeni yerleri fethetmek, yönetmek ve diğer ülkelere karşı elde tutmak için çok fazla güç ve para harcanmış, geniş bir coğrafyada geniş bir kuvvetin idamesi gerekmiştir. Hiçbir zaman kurulan hâkimiyetin devamı garanti olmadığından, 19'uncu Yüzyıl tarihe sömürgeciliğin sebep olduğu ağır savaşlarla geçmiştir.

Hâlbuki bu dönemin başka bir özelliği de savaşın ülkeler üzerinde yaptığı tahribatın artması sonucu boyut değiştirmeye başlamasıdır. Nedenleri ne olursa olsun savaş, yani plânlı ve silâhlı çatışma, tarih boyunca insanın amacına ulaşmada kullandığı en etkili aracı ve zor kullanma eğiliminin en sürekli ve en sık görülen belirtisidir.² Ancak özellikle II'nci Dünya Savaşı'ndan sonra sıcak savaş artık çekiciliğini kaybetmeye başlamıştır. Harp silâh ve araçlarındaki gelişmeler, savaşların sonucunu giderek ağırlaştırmış, hem kazanan, hem de kaybeden ülke için kabul edilemez seviyelere getirmiştir. Savaşarak toprak kazanma, kazanılan topraklar üzerindeki halkı bastırma ve asimile etme gittikçe zorlaşırken, savaşın maddî ve manevî külfetleri kazanan ülkeler için bile çok ağır hale gelmiştir. Günümüz dünyasında meydana gelebilecek büyük çaplı bir savaşın sonuçları sadece katılan ülkeler için değil, tüm dünya için kabul edilemez seviyelerde olacaktır. Hatta küçük çaplı bölgesel krizler bile dünyanın uzak köşelerinde yaşayanları olumsuz etkilemeye yetmektedir. Ayrıca savaşlar devletler arası ilişkilerde "nihaî belirleyici" olma

² BALDWIN, Hans W., Yarının Stratejisi, HAK Yayını, İstanbul, 1985, sayfa 65.

TÜRKİYE'DEKİ DIŞA BAĞIMLILIĞIN ÜLKE GÜVENLİĞİNE OLAN STRATEJİK ETKİLERİ

vasıflarını da kaybetmeye başlamışlardır. Artık devletler, savaş alanında kazansalar bile masada kaybedebilmekte, iki ülke arasındaki gerginliğe çeşitli ülkeler müdahil olabilmekte ve kendi çıkarları doğrultusunda sonuçların oluşmasına çalışabilmektedirler.

Sıcak savaşların cazibesini kaybetmesi ülkeler arasındaki mücadeleyi ve rekabeti değiştirmemiş, sadece başka alanlara taşımıştır. Yeni dönemde ülkelerin birbirlerine ihtiyaçları ve birbirleri üzerindeki emelleri azalmamış, aksine daha da artmıştır. Yatay büyüme yerini dikey büyümeye bırakmıştır.

Ülkelerin çıkarları sadece kendi bölgelerini değil tüm dünyayı ilgilendirir hale gelmiş, bu da aslında diğer ülkeler üzerinde baskı kurma ve onları istekleri doğrultusunda hareket ettirme ihtiyacını artırmıştır. Bugün ülkelerin diğer ülkeler üzerindeki amaçları, sadece hammadde ve diğer kaynakları kullanma ihtiyacıyla ile sınırlı değildir. Ekonomik ilişkiler artmış, dünya küçülmüş, ülkeler arası ilişkilerin boyutları büyümüştür. Büyük güçler artık kendi bölgelerinde değil tüm dünyada etkin olmaya çalışmaktadır. Küçük bir ülkenin bile kendi kabuğuna çekilmesi ve kendini dünyadan soyutlaması mümkün olmamaktadır. Tüm bu gelişmeler, ülkelerin ulusal menfaatleri doğrultusunda arzu ettiklerini gerçekteşirebilmeleri, diğer uluslarla ilişkilerini düzenleyebilmeleri ve onları kendi menfaatleri doğrultusunda hareket ettirebilmeleri için yeni yöntemlerin geliştirilmesini zorunlu hale getirmiştir.

Yeni Nesil Sömürgecilik

Sömürgecilik döneminde güçlü ülkeler sömürgelerindeki hammadde kaynaklarının yanı sıra oradaki insanları da istedikleri gibi kullanabiliyorlar, savaşlarda kendi adlarına savaştırabiliyorlardı. Çanakkale savaşlarında dünyanın öbür tarafında bulunan ve Osmanlı Devleti'yle hiçbir sorunu olmayan Hindistan, Avustralya ve Yeni Zelandalı binlerce insan kendilerini bilmedikleri bir amaç uğruna feda ettiler. Sadece İngiltere değil sömürgesi olan pek çok ülke 18 ve 19'uncu yüzyıllardaki savaşlarda sömürgelerinden getirdikleri insanları kullandı.

20'nci Yüzyıla gelindiğinde sömürgelerde yaşayan halkların birbiri ardına ayaklanmasıyla artık bu yerleri uzaktan kontrol etmek mümkün olmaktan çıktı. Siyasi bağımsızlık ülkeler için birinci öncelikli konuma geldi. Birbiri ardına verilen bağımsızlık mücadeleleriyle sömürgecilik tarihe karıştı. Ancak bu durum, güçlü ülkelerin nispeten geri kalmış bölgelerdeki kaynakları kullanabilmesini ya da buralardaki halkı kendi amaçları uğruna savaştırabilmesini engellemedi, hatta iddia edilebilir ki daha kolay ve kârlı hale getirdi.

Sömürgecilik döneminde hammadde kaynaklarını çıkarmak ve ana ülkeye taşımak belli bir maliyet gerektiriyordu. Ayrıca dünyanın değişik ve uzak bölgelerine yayılmış sömürgeleri korumak, oradaki halkı yönetmek, ulaşım yollarını kontrol altında tutmak ve saldırılara karşı korumak sürekli bir mücadeleyi zorunlu kılıyordu. Savaşlar için sömürge ülkelerindeki insanları kullanırken de durum farklı değildi. On binlerce kilometre uzaklıkta bulunan sömürgelerdeki binlerce insanı toplamak, eğitmek, beslemek, teçhiz etmek,

TÜRKİYE'DEKİ DİŞA BAĞIMLILIĞIN ÜLKE GÜVENLİĞİNE OLAN STRATEJİK ETKİLERİ

savaş bölgesine taşımak, savaş boyunca desteklemek, ölümlerini gömmek, hastalarını tedavi etmek, sağ kalanlarını tekrar geri taşımak ve belki hayatları boyunca desteklemek önemli bir maliyet ve külfet oluştuyordu.

Oysa günümüz dünyası gelişmiş ülkelere yeni fırsatlar sundu. Sömürgeler bir bir elden çıkmış ve bağımsızlıklarını kazanmış gibi görünmesine rağmen, bu ülkelerin daha değişik yöntemlerle kontrol altına alınmaları sağlandı. Böylece hem bu ülkelerdeki hammadde kaynakları ve insan gücü gelişmiş ülkelerin hizmetinde kalmaya devam etti, hem de bunların kullanmanın getireceği maliyet bertaraf edilmiş oldu, hatta kârlı hâle getirildi. Bugün geri kalmış ülkeler yine gelişmiş ülkelerin menfaatleri uğruna savaşa girmekte, yurttaşlarını güçlü ülkelerin menfaatleri uğruna ölüme gönderebilmektedir. Ama bu sefer silâhlarını kendi paralarıyla almakta, askerlerini kendi paralarıyla eğitmekte, ölümlerini kendi elleriyle gömmektedir. Gelişmemiş ülkeler yine hammaddelerini gelişmiş ülkelere akıtmaktadır. Ancak bu ülkelerin halkı tüketici olarak ekonomiye kazandırılmış, gelişmiş ülkelerin malları için çok geniş bir pazar oluşturulmuştur. Böylece gelişmemiş ülkelere ucuzca alınan hammadde işlenerek çok yüksek fiyatlara bu ülkelere geri satılmaktadır. Kamuoyunu etkileyebilecek, demokrasiyi kullanarak istenen yönetimlerin iktidara gelmesini sağlayacak, ülke içi dengelerden faydalanılmasına imkân verecek, kısaca iç ve dış politika aracı olarak kullanılacak pek çok yeni vasıta teknolojinin de yardımıyla geliştirilmiştir. Sonuç olarak uygun yöntemlerin kullanılması sonucu gelişmemiş ülkeler, sömürgecilik döneminden daha tutkulu bir şekilde kendi iç ve dış politikalarını güçlü ülkelerin arzu ve istekleri doğrultusunda belirlemektedir.

Dış Politika Aracı Olarak Dışa Bağımlılık

Günümüzde güçlü ve gelişmiş ülkelerin daha az gelişmiş ülkeleri kendi ulusal menfaatleri doğrultusunda hareket etmeye zorlamak için kullandıkları ve güç kullanmaktan çok daha ucuz ve kullanışlı olan pek çok yöntemden bahsedilebilir. Bunlar arasında;

İç karışıklıklar çıkarma,

Bağımlılık oluşturma,

Ortak düşman belirleme,

Kamuoyunu etkileme vasıtalarını (basın, sivil toplum örgütleri, vb.) kullanma,

Karşı ideolojiyi savunan terör örgütleri oluşturarak kendine yaklaştırma gibi spekülâtif ve gizli uygulanan yöntemlerin yanı sıra ekonomik ve askerî alanda işbirliği yapma, bölgesel ittifaklar kurma gibi daha masum yöntemler de sayılabilir. Bu yöntemlerin arasında belki de en çok ve en kolay kullanılanı bağımlılık oluşturmaktır.

Bir ülke için bağımlılık; "ulusal menfaatleri doğrultusunda politika ve faaliyetlerini herhangi bir gücün etkisi altında kalmadan ve desteğini almadan belirleyebilirle ve gerçekleştirebilme gücünün ortadan kalkması" olarak tanımlanabilir. Bu ise ulusal iradenin önünün kapanması, millî menfaatler

TÜRKİYE'DEKİ DİŞA BAĞIMLILIĞIN ÜLKE GÜVENLİĞİNE OLAN STRATEJİK ETKİLERİ

doğrultusunda hareket edebilme kabiliyetinin yabancı ülkeler tarafından engellenebilmesi anlamına gelmektedir. Bağımlı bir ülke, gerek politika belirlerken, gerekse bu politika doğrultusunda tutum ve davranışlar sergilerken dış ülkelerin onayına ve desteğine ihtiyaç duyacaktır. Gördüğü gibi bağımsızlık ve dışa bağımlılık birbirinin yok edicisi durumundadır. Başka bir deyişle birinin olduğu yerde diğeri olmayacak, birinin artması diğeri azaltacaktır. Dolayısıyla "dışa bağımlı bir ülke, bağımsızlığını kaybetmiş bir ülkedir" ifadesi kendi içinde tutarlılığı olan bir ifade olacaktır.

Dışa bağımlılık, bugün ülkeler arası ilişkilerde yabancı kaynakların kullanılmasından çok daha fazla anlam ifade etmektedir. Dışa bağımlı bir ülke, siyasî anlamda bağımsız olarak kabul edilse bile gerek diğere uluslarla ilişkilerini, gerekse iç işlerini bağımlı olduğu ülkeye göre belirlemek zorundadır. Bu yönüyle dışa bağımlılık, diğere ülkelere hükmetmek ve yeni nesil bir sömürgecilik oluşturmak için modern ve kullanışlı bir yöntemdir. Bir ülkenin güç kullanmadan başka bir ülkeyi kendi millî menfaatleri doğrultusunda hareket etmeye zorlamanın en uygun yöntemlerinden birisini oluşturmaktadır.

Devletler arası ilişkilerin boyutlarının artması, bağımlılık oluşturulabilecek alanların ve bu amaçla kullanılacak vasıtaların da artmasına yol açmıştır. Bugün bağımlılık, askerî, ekonomik, sosyo-kültürel, teknolojik, vb. pek çok alanda; malî ve ekonomik yardımlar, askerî ittifaklar, silâh yardımı ve satışı, kültür ve ideoloji ihracı gibi pek çok vasıta kullanılarak oluşturulabilmekte ve ülkeler arası ilişkilerde etkin olarak kullanılabilir. Hangi alanda ve hangi seviyede olursa olsun dışa bağımlılık istenmeyen ve olumsuz sonuçları olan bir durum olmasına rağmen askerî açıdan dışa bağımlılık, ülke güvenliği açısından ayrı bir öneme sahiptir.

Türkiye'de Askerî Açıda Dışa Bağımlılık

Devletlerin uluslar arası alanda kendilerini ve çıkarlarını koruyabilmeleri için bir savunma gücünün bulundurulmasını hayati hale getiren birçok neden vardır.³ Şartlar ne kadar değişirse değişsin, ülkelerin birbiri üzerindeki emelleri ve bunun sonucu olarak etkin ve bağımsız bir savunma gücüne olan ihtiyaçları tarih boyunca değişmemiştir. Bu sebeple savunma gücündeki dışa bağımlılık, bir ülkenin dış ve bazen de iç politikaları üzerinde mutlak etkiye sahip olacaktır.

Osmanlı imparatorluğunun çöküş döneminde silâh sistemlerinin dışarıdan temin edilmesi, askerî yöntem ve uygulamaların benzer ya da aynı hale getirilmesi, ordu ve donanma içinde yabancı ülkelere getirilen askerî uzmanların kullanılması şeklinde başlayan askerî alandaki dışa bağımlılık, zaman ilerledikçe mantık sınırlarının dışına çıkmıştır. Dış etkileri içine alan her sistem aynı masum ve haklı düşünceden yola çıkar: "Dışarıdaki gelişmeleri takip etme, onlardan yararlanma". Başlangıçtaki amaç her zaman için faydalı ve gerekli olanı alma, gereksiz ve faydasız olanı dışarıda bırakmadır. Alınan her

³ Muammer ŞİMŞEK, Üçüncü Dünya Ülkelerinde ve Türkiye'de Savunma Sanayii, Ankara, 1989, sayfa 5-8.

TÜRKİYE'DEKİ DIŞA BAĞIMLILIĞIN ÜLKE GÜVENLİĞİNE OLAN STRATEJİK ETKİLERİ

unsurun bünyeye uydurulması, kendimize has hale getirilmesi öngörülür. Ancak ilk bakışta karşı çıkılmayacak bu düşünceyi arzu edildiği şekilde gerçekleştirmek kendi gelişimlerini tamamlayamayan ülke ya da sistemler için hiç bir zaman mümkün olmamıştır. Alınan sistemlerle beraber düşünce yapısı, savaşma anlayışı ve dünya görüşü de ithal edilmiş, küçük adımlarla başlayan yabancı etkisi sonuçta ihtiyaç duyulsun duyulmasın dış unsurların her alanda ve olduğu şekliyle kopyalanması derecesine varmıştır. Daha da kötüsü dışarıdan hazır almak insanları hazırcılığa ve dışarıdan geleni olduğu gibi kabul etmeye alıştırmış, toplumun kendine olan güvenini sarsmış, dışarıdan gelenin her zaman daha iyi olduğu düşüncesi bilinçaltına yerleşmiş ve dalları yıllar sonraya uzanacak ve kolay kolay kökü kazmamayacak toplumsal yetersizlik duygusuna, zihinsel sömürgeleşmeye yol açmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında üzerinde önemle durulan ve hassasiyetle takip edilen bağımsızlık, kendini askerî alanda da göstermiş ve Türk Devleti kendi uçağını üretme noktasına kadar gelmiştir. Ancak takip eden dönemlerde yabancı sistemlerin cazibesi ve uluslar arası ilişkilerdeki yanlış değerlendirmeler millî savunma sanayinin gelişmesini engellemiştir. Ulu Önder ATATÜRK'ün, 1 Kasım 1937 yılında Türkiye Büyük Millet Meclisini açış konuşmasında, savunma sanayii ile ilgili ifadeleri şöyledir: "Savunma sanayii kuruluşlarımızın, daha çok gelişmesi ve genişletilmesi için alınan önlemlere devam edilmeli ve sanayileşme çabalarımızda ordu gereksinimi ayrıca göz önünde tutulmalıdır." Ulu Önderimizin bu direktifleri, maalesef, uzun yıllar gerçekleştirilememiş ve Türkiye, dışa bağımlı olarak aldığı harp silâh ve araçlarını ihtiyaç duyduğu zaman kullanamayabileceğini Kıbrıs Barış Harekâtı'nda ve iç Güvenlik Harekâtı'nda öğrenmek zorunda kalmıştır. 1964 Kıbrıs bunalımında ABD Başkanı Johnson'un Başbakan İnönü'ye "ABD menşeli silâhları üçüncü bir ülkeye karşı kullanamazsınız" uyarısı ile Türk Hükümeti ve Kamuoyu ilk defa millî savunma sanayiinin ne kadar önemli olduğunu hatırlamış, açılan kampanyalar ve fedakâr Türk Halkı'nın desteği ile savunma sanayiinde önemli atılımlara gidilmiştir. Ancak ikinci Dünya Savaşı sonrasında, NATO ittifakına girilmesi ile başlayan ve kısa sürede artış gösteren askerî yardımlar henüz kuruluş aşamasında bulunan Türk Savunma Sanayii'nin gelişmesini önemli ölçüde durdurmuştur.

Bugün uluslar arası savunma pazarını büyük oranda ABD (%44), İngiltere (%15) ve Fransa (%12) elinde tutmaktadır. Rusya (%8), Almanya (%4), Çin (%2) ve İsrail de sayılırsa savunma teçhizatı pazarının %85-90'ının bu yedi ülke arasında paylaşıldığı söylenebilir. Geriye kalan %10-15'lik dilim Türkiye'nin de aralarına bulunduğu 40 ülke arasında bölüşülmektedir⁴

Özellikle 1980'li yıllarda gerçekleştirilen yasal ve yapısal düzenlemeler sonucunda Türk Savunma Sanayii; bugün TSK'nin ihtiyacı olan silah ve destek sistemlerinden hafif silah, zırhlı araç, tank topu namlusu, uçaksavar topu, gemi, denizaltı ve savaş uçağı ile bu sistemleri destekleyen malzemelerin imal/montaj ve tamirini yapabilecek imkân ve kabiliyete sahip olmuştur. Türkiye'de son

⁴ D. Ali ERCAN, Savunma Sanayii Müsteşarı; Konferans; Millî Güvenlik Akademisi; 11.06.2002.

TÜRKİYE'DEKİ DİŞA BAĞIMLILIĞIN ÜLKE GÜVENLİĞİNE OLAN STRATEJİK ETKİLERİ

yıllarda savunma alanındaki yatırımların yıllık tutarı 300 milyon dolara ve fert başına düşen yatırım da 5 dolar düzeyine erişmiştir.⁵ Ancak tüm gelişmelere rağmen hâlen Türk Silâhlı Kuvvetlerinin tüm savunma ihtiyaçlarının %35'i, ana silâh sistemleri ihtiyaçlarının ise %79'u dış pazarlardan karşılanmaktadır.⁶ Dünya savunma harcamalarının en büyük kısmının silâh ve teçhizat alımı olduğu düşünülürse, dünya savunma pazarının bu tür toplam alımları içindeki dışalıkların oranı yaklaşık olarak yüzde 8 düzeyindedir. Bir başka deyişle, ülkelerin savunma teçhizat alımlarını iç piyasadan karşılama oranı ortalama %92'dir. ABD için bu oran yüzde 98, ıspanya için yüzde 75-80 iken, Türkiye için ise yüzde 20 dolayındadır.⁷ Mevcut durum devam ettiği takdirde; Türkiye'nin gelecek 10 yıl içinde, ana silâh ve sistem tedarik harcamalarına ayırmayı düşündüğü yaklaşık 50 milyar dolarlık bütçesinin büyük bir bölümünün de dış pazarlara gitmesi kaçınılmaz olacaktır.

Askerî Açından Dışa Bağımlılığın Etkileri

Askerî alanda dışa bağımlılığı oluşturan en önemli etken, gelişmiş silâh sistemlerinin kolay yoldan elde edilmesi yoluna gidilirken bu sistemlerin savaş zamanında kullanılmasında doğabilecek sıkıntıların göz ardı edilmesidir. Sistemlerinin teknolojik açıdan gelişmiş olması, askerî gücün başarısını da artıracaktır. Bu durum silâh ve teçhizatın büyük oranda yurt dışı kaynaklı olmasına yol açmakta, bu da dışa bağımlılık oranını artırmaktadır. Dışa bağımlılığın sadece silâh tedarikinde veya onların desteklenmesinde olduğunu düşünmek eksik olacaktır. Silâh satan ülke sattığı silâhın nasıl ve hangi şartlarda kullanılacağını, diğer sistemlerle nasıl entegre edileceğini, nasıl bir lojistik sistemle desteklenmesi gerektiğini, harekâta nasıl kullanılacağını ve kullanmak için hangi eğitimlerin alınması gerektiğini de doğal olarak belirlemektedir. Silâh ve teçhizatın dışarıdan tedarik edilmesi, bu silâhları kullanmada esas olacak konsepti ve doktrinlerin de dışarıdan tedarik edilmesini gerektirmekte, bu da silsileli olarak kuvvet yapısının ve onu kullanma prensiplerinin, organizasyon ve teşkilatın, askerî usul ve yöntemlerin yabancı ülkelerdeki şekliyle olduğu gibi kabul edilmesine yol açmaktadır. Dolayısıyla dışa bağımlılığı ya da askerî birimler üzerindeki yabancı etkisini sadece sistemlerin satın alınmasıyla sınırlandırmak neredeyse imkânsızdır. Sistem tedarikinde yüksek oranda dışa bağımlılık, askerî harekâta ve dolayısıyla dünya güvenlik ortamına bakış açısının, harekâti icra etmedeki usul ve yöntemlerin, daha da ileri gidersek askerî hayat tarzının ve düşünce yapısının da bağımlı olmasına yol açmaktadır. Bunun en büyük zararı ise, özellikle Türkiye gibi köklü bir geçmişe ve başarılı bir askerî tarihe sahip milletler için geçmişten alınan bilgi birikiminin bugüne taşınmaması, kuvvet yapılanmasında kendi güvenlik

⁵ Millî Savunma Bakanlığı internet sitesi www.msb.gov.tr

⁶ Tefik Fikret SAATÇIOĞLU, SADER Yönetim Kurulu Başkanı; "SADER'in Ulusal Savunma Sanayiine Bakış Açısı"; Ulusal Strateji Dergisi, 2003 Temmuz.

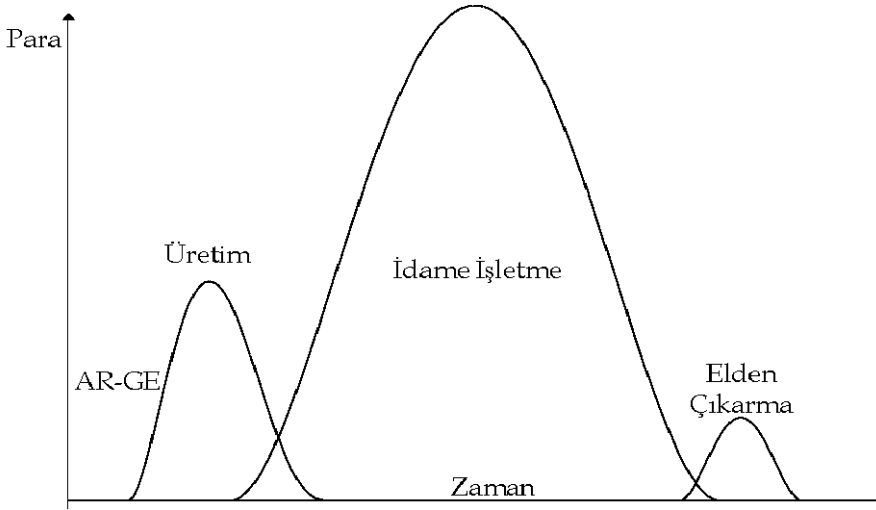
⁷ Ali Külebi, (TUSAM Ulusal Güvenlik Stratejileri Araştırma Merkezi Yönetim Kurulu Başkan Yardımcısı), Cumhuriyet Strateji, 21.02.2005.

TÜRKİYE'DEKİ DIŞA BAĞIMLILIĞIN ÜLKE GÜVENLİĞİNE OLAN STRATEJİK ETKİLERİ

İhtiyaçlarının dikkate alınamaması ve nihayet askerî kuvvetin ülke ihtiyaçları ve menfaatleri doğrultusunda kullanılamamasıdır.

Silâh sistemlerini dışarıdan tedarik etmenin başlıca üç etkisi ise hem ülke açısından kritiktir, hem de bu etkiler ileride oluşacak daha derin bağımlılığın temellerini atmaktadır:

1. İleri teknoloji ürünü sistemlerin dışarıdan tedarikinde ödenen yüksek maliyet, sadece bir başlangıç olmakta, bu sistemlerin kullanımı süresince sürekli ve daha fazla kaynağın dışarıya aktarılması gerekmekte, idame-işletmede tek kaynak sıkıntısı çekilmekte, herhangi bir rekabet ortamı oluşturulamadan tek bir üreticiden onun şartlarına göre destek alınması gerekmektedir. Artık muharebe gücünü artıracak bir ana silâh sistemini tedarik etmek, gerek malî açıdan gerekse harekât etkinliği yönünden bir son değil bir başlangıçtır. Ana silâh sistemine harcanan para, sistem ömrü boyunca harcanan paranın küçük bir bölümü olmaktadır (Şekil 1). Dolayısıyla ilk bütçede sistem için kaynak bulmak yeterli olmamakta, sonradan daha yüksek miktarda ve sürekli olarak dış ülkelere kaynak aktarımı gerekmektedir.

Şekil-1: Zaman İçerisindeki Ömür Devri Maliyetleri

2. Silâh sistemlerin dışarıdan tedarik edilmesi, teknolojik özelliklerinin yabancı ülkeler tarafından bilinmesi anlamına gelmektedir. Teknolojik özelliklerinin bilinmesi bir silâh sisteminin tamamen etkisiz hâle getirilmesi için yeterlidir. Bu duruma en iyi örnek olarak Falkland Savaşı'nda Arjantin tarafından İngiltere'ye karşı kullanılan Fransa yapımı Exocet füzelerinin beklenen performansı göstermemesi verilebilir. Savaşın başlarında İngiliz gemilerine karşı etkili olan füzeler, ilerleyen dönemde Fransa'nın İngiltere'ye silâhların

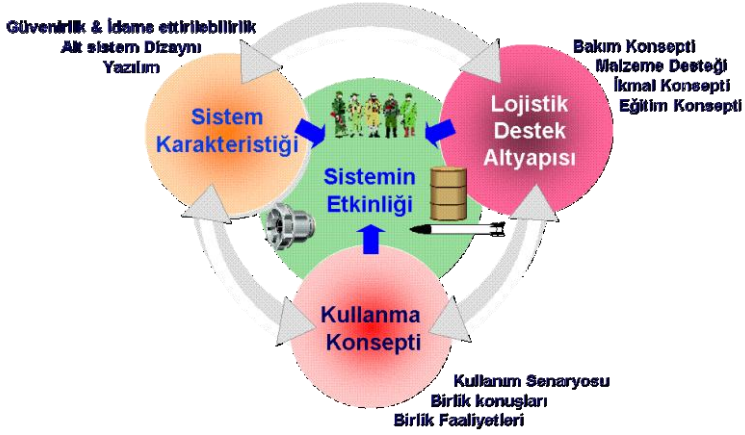
TÜRKİYE'DEKİ DIŞA BAĞIMLILIĞIN ÜLKE GÜVENLİĞİNE OLAN STRATEJİK ETKİLERİ

parametrelerini vermesiyle etkisiz hâle gelmişlerdir. Dışarıdan tedarik edilen sistemlerin etkin olarak kullanılması için sahip oldukları teknolojinin ve silâhların teknik özelliklerinin hasım ülkeler tarafından bilinmemesi gerekir. Bu ise her zaman için üretici ülkenin inisiyatifinde olacaktır.

3. Silâh sistemlerinin dışarıdan tedarik edilmesi, lojistik destek yönünden ve dolayısıyla da silâhları kullanma özgürlüğü açısından satıcı ülkenin güdümüne girilmesi anlamına gelmektedir. Süreklilik gösteren ve tek kaynak bağımlılığı oluşturan lojistik ihtiyaçlar sonucu silâhları kullanırken satıcı ülkenin kurallarının dışına çıkılamamakta, kısacası sadece o ülkenin destek verdiği harekât icra edilebilmekte, izin vermediği edilememektedir. Gittikçe daha fazla gelişmiş ve karmaşık sistemlerin kullanılması sonucu artık bir sisteme sahip olmak, onu kullanabilmek için yeterli değildir. Silâh sistemleri, bugün insanlardan daha fazla ihtiyaçları olan ve sürekli beslenmeleri gereken unsurlar haline gelmiştir. Dışarıdan tedarik edilen sistemleri besleyen tüm kanalların kontrolünü elde bulundurmamak ise gelişmekte olan bir ülke için pek mümkün değildir. Sadece stok yapmak ya da ihtiyaç durumunda alternatiflere yönelerek bu kanalların canlı tutulması yöntemi giderek geçerliliğini kaybetmektedir. Artık silâh sistemleri, bir ülkenin savaş gücünü göstermede tek ölçüt değildir. Hatta durum o kadar muğlak bir hal almıştır ki, bir ülkenin askerî gücü, ülkelere göre göreceli hâle gelmiştir. Bir ülke, sahip olduğu silâh sistemlerini desteklemeye yönelik tüm unsurları kontrol altında tutamadığı sürece, diğer ülkelere karşı caydırıcılığı, bu unsurların kontrolünü elinde tutan güçlerin izin verdiği ölçüde olacaktır.

Özetle bir silâh sisteminin tedarik edilmesi, onun harekât zamanında etkinlikle kullanılabileceği anlamına gelmemektedir. Tedarik edilen sistemlerin amaca uygun kullanılabilmesi ve arzu edilen harekât etkinliğinin sağlanabilmesi için sistem karakteristik yapısı ve tasarım özellikleri, lojistik destek altyapısı ve sistemin kullanma konsepti belirleyici unsurlardır (Şekil 2). Sistem hangi kullanma konseptine yönelik üretilmişse, satın alan ülke onu da kabul ediyor demektir. Dolayısıyla dışarıdan sistem tedariki sadece alım safhasında bitmemekte, sistemin kullanılması ve desteklenmesinde de bağımlılığı zorunlu hale getirmekte, satın alan ülkenin harekâta bakış açısını ve dolayısıyla güvenlik ortamı değerlendirmesini ister istemez etkilemekte, millî menfaatler ve ihtiyaçlar yerine bağımlı olunan ülkenin ihtiyaçları doğrultusunda kuvvetini yapılandırmasına ve kullanmasına imkân vermektedir.

TÜRKİYE'DEKİ DIŞA BAĞIMLILIĞIN ÜLKE GÜVENLİĞİNE OLAN STRATEJİK ETKİLERİ

Şekil-2: Silâh Sistemlerin Harekât Etkinliğine Etki Eden Unsurlar

Belirtilen sebeplerle dış tedarik, ülke açısından kritik olan pek çok alanda dışa bağımlılığın da temelini oluşturmaktadır. Oluşacak dışa bağımlılık çeşitleri sadece bu kadarla sınırlı değildir ve sistemsel bazda da kalmayabilir.

Askerî Açından Dışa Bağımlılığın Çeşitleri

Sanıldığıının aksine askerî alandaki tek dışa bağımlılık konusu silâhların dışarıdan temin edilmesi değildir. Aşağıda belirtilen ve birbiriyle bağlantılı pek çok bağımlılık çeşidinden bahsedilebilir:

- Sistem Bazında Dışa Bağımlılık
- Sistem Tedariğinde Dışa Bağımlılık
- Sistemlerin Kullanılmasında Dışa Bağımlılık
- Politik Açından Dışa Bağımlılık
- Teknolojik Açından Dışa Bağımlılık
- idame işletmede Dışa Bağımlılık
- Yedek parça
- Hizmet ve Neşriyat
- Onarım
- Malzeme ve Teçhizat
- Fonksiyonlarda Dışa Bağımlılık
- Eğitimde Dışa Bağımlılık
- Usul ve Yöntemlerde Dışa Bağımlılık
- Altyapı ve Tesislerde Dışa Bağımlılık
- Zihinsel Dışa Bağımlılık

TÜRKİYE'DEKİ DİŞA BAĞIMLILIĞIN ÜLKE GÜVENLİĞİNE OLAN STRATEJİK ETKİLERİ

Bu bağımlılık çeşitlerinin her biri ayrı ayrı ele alınması gereken ve hepsi birbirinden önemli bağımlılıklardır. Genel olarak hangi bağımlılık çeşidinin daha önemli olduğuna karar verirken aceleci davranmamak gerekir; zira hangisinin ülke menfaatlerinin gerçekleştirilmesi açısından daha kısıtlayıcı olduğu ya da diğer bağımlılık çeşitlerini tetiklediği tartışılmalıdır. Örneğin burada bahsedilen "zihinsel bağımlılık" belki de üzerinde en fazla durulması gerekmesine rağmen pek araştırılmamış, incelenmemiş ya da dile getirilmemiş bir konudur. Yenilikleri sürekli dışarıdan bekleme, dış ülkelerden empoze edilen teknik, yaklaşım, tarz, dil, giyim kuşam gibi alakalı alakasız her türlü unsuru almaya karşı aşırı istek gösterirken kendi içinden gelebilecek teklif ve önerilere karşı isteksizlik gösterme, kendi bünyesindeki gelişim ve değişim yollarının önünün kapalı olması ve gelişmenin, dışarının kopyalanmasıyla özdeşleştirilmesi şeklinde özetleyebileceğimiz bu bağımlılık çeşidi, gerçek bağımsızlığın sağlanmasındaki zihinsel bariyerleri gösterdiğinden oluşabilecek bağımlılıkların en sinsi ve en tehlikelidir. Zira davranışta değişikliğin oluşması için önce doğru düşünce yapısının oluşması gerekir. Ancak bu konu hem sosyal ve psikolojik yönlerinin ağırlıklı olması, hem de bu makalenin kapsamının dışına taşması sebebiyle burada incelenmeyecek, daha somut verilerle ortaya koyulabilen ve belki de bağımsızlık arayışlarında ilk hareket noktası sayılabilecek sistem bazında dışa bağımlılık ağırlıklı olarak ele alınacaktır.

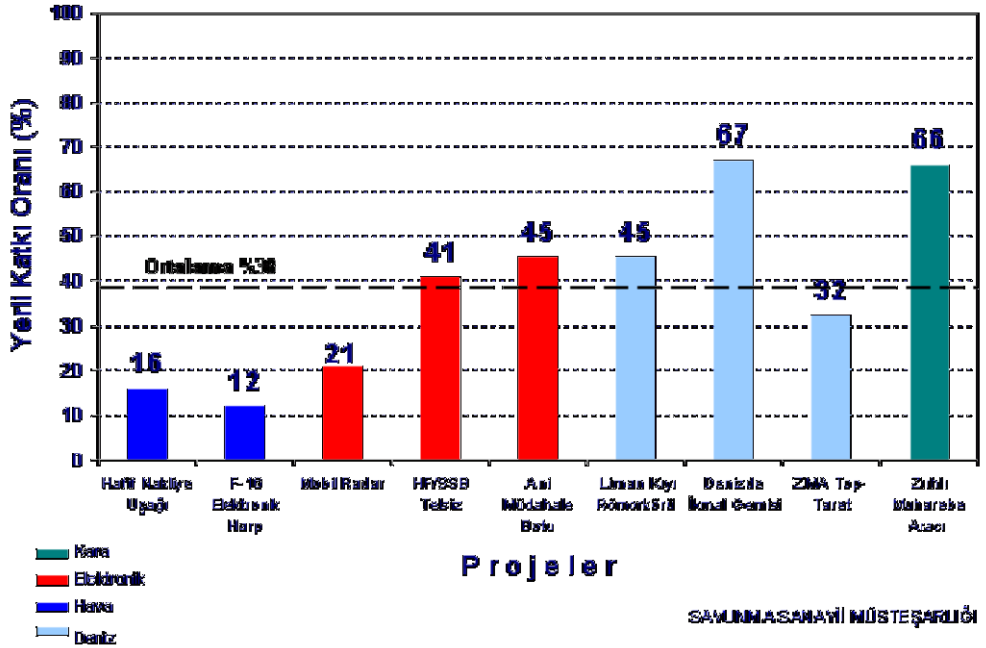
Silâh Tedariğinde Dışa Bağımlılık

Türkiye çapında % 79 civarında olan silâh ve teçhizat alımlarındaki dışa bağımlılık, ana silâh sistemleri düşünüldüğünde daha da artmaktadır. Türk Savunma Sanayii bünyesinde hizmet veren kuruluşların pek çoğu ya yabancı şirketlere aracı olmakta, ya da onların bir alt kuruluşu olarak faaliyet göstermektedir. Bu da araya muhtelif basamaklar girebilmesine rağmen ana tedarik kaynağının yabancı şirketler olduğu gerçeğini değiştirmemektedir.

Ana silâh sistemlerinin tedarik anlaşmalarında çeşitli düzenlemeler yapılarak yerli savunma sanayiine pay alınmaya çalışılsa da bu oran çok düşük kalmakta, proje kapsamında gerçek anlamda teknoloji transferi yapılamamakta ve proje bittiğinde yerli girişimler devam ettirilemediğinden savunma sanayinde kalıcı gelişme sağlanamamaktadır. Büyük çaplı savunma projelerinde millî şirketler genelde yabancı şirketin alt birimi olarak faaliyet gösterdiğinden bu projelerin ülke bütçesine malî katkısı da yetersiz olmaktadır. Örneğin Hava Kuvvetlerine tedarik edilen F-16'ların üretimde pay alan Türk Uzay ve Havacılık Şirketi -Turkish Aerospace Industry (TAI)'nin büyük ortağı üretim boyunca yabancı üretici firma olduğundan, TAI'de tamamlanan F-16 uçakları önce ana üretici firmaya devredilmiş sonra tekrar üzerine belli bir kâr koyularak Hava Kuvvetlerine satılmıştır. Bu durum, yabancı firmalardan tedarik edilen silâh sistemlerinin bir kısmı aslında yurt içinde üretilmiş gibi gözükse de aslında alman payın oldukça düşük olmasına sebep olmaktadır. Ayrıca kritik sistemler genellikle ortak üretim anlaşmalarının dışında tutulmakta ya da teknoloji transferi engellenerek üretim kabiliyetine kalıcı olarak sahip olunmasına imkân verilmemektedir. Dolayısıyla yabancı ülkelere tedarik edilen silâh sistemlerinde yerli firmalara verilen pay, ihaleyi alabilmek için ülkenin ağızına çalınan bir parmak bal gibidir. Kalıcılığı yoktur ve katkısı genellikle

TÜRKİYE'DEKİ DİŞA BAĞIMLILIĞIN ÜLKE GÜVENLİĞİNE OLAN STRATEJİK ETKİLERİ

görüldüğünden daha az olmaktadır. Son yıllarda gerçekleştirilen savunma projelerine katkı oranları Tablo 1'de sunulmuŐtur.⁸

Tablo-1: Tamamlanan Projelerdeki Ulusal Katkı Oranları

Dışa Bağımlılık Döngüsü

Bir ülkede dışa bağımlılık bir kere oluştuktan sonra kuvvetli bir Şekilde yerleŐir, alışkanlık yapma, kolayla alıŐtırma ve giderek Őiddetlenme eğilimi gösterir. Heri teknoloji ürünü sistemler, karmaşık yapıları gereği karmaşık bir teknik ve lojistik destek sistemini gerektirmekte ve çoğu zaman bu destek sisteminin yapısı tasarlanma aşamasında çizilmektedir. Bu sistemlerin dışarıdan tedarik edilmesi, onların idame iŐletmesinde de dışa bağımlılığı doğurmaktadır. Tüm kaynakların dıŐarı akması sonucu millî firmalar geliŐememekte, ortaya yabancı ölkelerle rekabet edecek sistemler koyamamaktadır. Bu sebeple yeni sistem tedariki söz konusu olduğunda tekrar yurt dışına yönelmekte ve aradaki fark giderek kapanamayacak seviyelere gelmektedir.

Daha önce de belirtildiği gibi silâh sistemlerinin dışarıdan tedarik edilmesi, daha sonra oluşacak pek çok açıdan dışa bağımlılığın temellerini oluşturmaktadır. Tedarik edilen sistemlerin faaliyetlerinin sağlanması için sürekli kaynak ayrılması gereklidir ve bu kaynağın tek bir ölkeye akması, lojistik destek hususunda o ölkenin kurallarına/yaptırımlarına uyulması zorunludur. Sistemleri satın alırken alıcı ölkenin elinde alternatifler olabilir ama bir kere aldıktan sonra

⁸ Savunma Sanayi MüŐteŐarlıĐı internet sitesi www.sss.gov.tr

TÜRKİYE'DEKİ DIŞA BAĞIMLILIĞIN ÜLKE GÜVENLİĞİNE OLAN STRATEJİK ETKİLERİ

onları desteklemek için satıcı ülke dışında alternatif yoktur. Tek bir kaynağa bağımlılık söz konusudur ve onun kurallarıyla oynamaktan başka şans bulunmamaktadır. Sadece desteklemek değil, modernize etmek, revizyona gitmek, değişen teknolojileri sisteme ithal edebilmek bile izne ve ücrete tâbidir. Satıcı ülke hukukî olarak sattığı silâhların kullanımı üzerinde söz sahibidir ve bu hakkını, satın alan ülkenin aleyhine uluslar arası arenada kullanabilir. Ayrıca lojistik destek kanallarını elinde tutması zaten askerî gücün kullanımına istediği anda müdahale edebilme imkânını ona vermektedir. Sattığı sistemin her türlü teknik bilgisine sahip olması ise, silâhların istemediği ülkelere karşı kullanılmasına gizli ya da açık şekilde engellemesini kolaylaştırmaktadır.

Bu yüzden tedarik aşamasındaki dışa bağımlılık, takip eden dönemde oluşabilecek daha yüksek, daha tehlikeli ve daha maliyetli bağımlılığın sadece başlangıcını oluşturmaktadır. Özellikle silah sistemlerinin kullanılmasında oluşacak dışa bağımlılık, ülke için hayatî olan askerî gücü dış müdahaleye açık ve dış desteğe muhtaç bir hale getirecektir.

Silâh Sistemlerinin Kullanımındaki Dışa Bağımlılık

Dışa bağımlılığın ülke güvenliği açısından değerlendirilmesinde silâh sistemlerinin dışarıdan temin edilmesinden çok, savaş durumunda idame ettirilmesindeki ve kullanımındaki bağımlılığı esas almak daha doğru olacaktır. Zira silâh sistemlerinin dışarıdan temin edilmesi, dışarıya aktarılan millî kaynaklar açısından önemli olmasına rağmen, onları idame ettirmenin dışa bağımlı olması, askerî gücün ihtiyaç duyulduğunda ülke menfaatleri doğrultusunda kullanılamaması ya da izin verildiği ölçüde kullanılabilmesi anlamına gelecektir. Sistemlerin kullanılmasında herhangi bir kısıtlama olmaması, temin kaynakları ne olursa olsun askerî anlamda bağımlılığın olmaması olarak yorumlanabilir. Benzer şekilde temin kaynağı millî bile olsa bir sistemin idamesi için dış kaynak gerekmesi ise dışa bağımlılığı gösterecektir. Bu sebeple mevcut askerî kabiliyeti kullanmadaki dışa bağımlılık, asil dikkat edilmesi gereken ve millî bağımsızlığı zedeleyen unsur olarak değerlendirilebilir ve değerlendirilmelidir.

Dışarıdan silâh tedarik eden ülkelerin bu silâhları millî menfaatleri doğrultusunda bağımsız bir şekilde kullanmasını engelleyen ve satıcı ülkeleri silâh sattıkları ülkelerin iç ve dış politikalarında söz sahibi yapan üç temel faktör vardır:

1. Politik/Hukuksal Faktörler

Uluslar arası kanunlar ve teamül, silâh satan ülkeye silâhların kullanımı üzerinde bazı yazılı olan ya da olmayan haklar vermektedir. Örneğin tedarik anlaşmalarına koyulan bazı maddeler tedarik edilen silâhların üçüncü ülkelere satışını ya da üçüncü ülkelere karşı kullanımını engellemektedir. Silâh satan ülkeler kendi silâhlarının diğer ülkelerdeki kullanılma durumunu rahatlıkla dış politika malzemesi ve söz konusu ülkeye baskı unsuru olarak kullanabilmektedir. Bu duruma örnek olarak ABD'nin 1964 yılında uyguladığı ve bir süre devam ettirdiği ambargo dönemi ile Almanya'nın sattığı silâhların İç Güvenlik Harekâtında kullanılması sebebiyle izlediği tutum gösterilebilir. Hiç bir ülke sattığı silâhların sınırsız kullanım hakkını devretmez. Bu sebeple yazılı bir

TÜRKİYE'DEKİ DIŞA BAĞIMLILIĞIN ÜLKE GÜVENLİĞİNE OLAN STRATEJİK ETKİLERİ

kural olsun ya da olmasın silâh satmak, ülkelerin eline çok büyük bir koz vermektedir. Her satıcı ülke herhangi bir uluslar arası anlaşmazlık durumunda silâh satın alan ülkenin menfaatlerin aksine bir tavır sergileyebilir, silâhlarının alıcı ülkenin arzu ettiği şekilde kullanmaması yönünde baskı yapabilir ve kullanılması durumunu kendi menfaatleri doğrultusunda izleyeceği davranışlara mazeret olarak kullanabilir.

2. Teknolojik Faktörler

Silâh sistemlerinin dışarıdan tedarik edilmesi durumunda etkin kullanımlarının yanı sıra silâhların etkinlikleri de şüpheli olacaktır. Silâh sistemlerinin teknik özelliklerinin ve parametrelerinin bilinmesi, onlara karşı önlem alınması için yeterlidir. Ayrıca ileri teknoloji ürünü sistemler yazılım desteği, kalibrasyon, güncelleştirme gibi hususlarda sürekli teknik destek gerektirmektedir. Yüksek teknolojinin getirdiği başka bir husus ise sistemlerin tamamına nüfuz edilememesidir. Bu sistemlerin savaş durumunda uzaklardan verilecek bir komutla işlemez hâle getirilmeyeceğinin garantisi yoktur.

3. Lojistik Faktörler

Günümüz silâhlı kuvvetlerinde en son teknolojiyle üretilen sistemler kullanılmaktadır. Pek çok alt sistemi de içeren gelişmiş silâh sistemlerinin karmaşık yapısı, sürekli lojistik desteği zorunlu hâle getirmektedir. Dışarıdan tedarik edilen sistemleri tamamen millî imkânlarla uzun süre idame ettirecek destek altyapısına sahip olmak hemen hemen imkânsızdır. Dolayısıyla yabancı ülkelere silâh sistemleri tedarik eden ülkeler, sistemlerin gelişmişliği ve karmaşıklığına doğru orantılı olarak satıcı konumundaki ülkeye bağımlı hale gelmektedir. Satıcı ülke politik tavır takınmasına ya da açık şekilde baskı yapmasına gerek kalmadan lojistik desteği keserek ya da yavaşlatarak silâhların kullanımını kısıtlayabilir. Hatta satıcı konumundaki ülkenin tarafsız kalması bile lojistik desteğini kesmesi anlamına geleceğinden, bu ülke eğer tek ya da hâkim tedarikçi durumundaysa onun tam destek sağlamadığı herhangi bir harekâtı uzun süre icra edebilmek mümkün olmayacaktır. Desteğin herhangi bir kriz durumunda kesilmesi ise daha harekât başlamadan sistemlerin faaliyet oranlarının hızla düşmesi anlamına gelecektir. Bu durumda hasım ülkenin doğru bir durum değerlendirmesiyle kriz durumunu uzatması, sahip olunan kuvvetin kullanımında büyük sıkıntılara yol açacaktır.

İdame işletme açısından yüksek bağımlılık, illâ ki üçüncü bir ülkeyle anlaşmazlık olmasına ya da açık bir ambargo uygulanmasına gerek kalmadan bu durumun çok değişik şekillerde politik amaçlarla kullanılmasına da yol açabilir. Satıcı ülkenin çeşitli sebeplerle yedek parça naklini yavaşlatması bile sistemlerin faaliyetini olumsuz yönde etkilemeye yetecektir.

Dışa Bağımlılıkta Tek Kaynak Durumu

Dışa bağımlı olmaktan daha tehlikelisi, tek ülkeye bağımlı olmaktır. Bu durumda tek bir unsur, ülke kaderi üzerinde söz sahibi olacaktır. Bağımlı olunan ülke, bağımlı ülke üzerinde direkt etki etme imkânına kavuşacak, kendi ulusal

TÜRKİYE'DEKİ DİŞA BAĞIMLILIĞIN ÜLKE GÜVENLİĞİNE OLAN STRATEJİK ETKİLERİ

menfaatleri doğrultusunda hareket etmesi için onu zorlayabilecek mekanizmalara sahip olacaktır. Bu sebeple dışa bağımlılığın kaçınılmaz olduğu durumlarda, en azından bağımlılık oluşan ülke ya da unsurların dağıtılarak kaynak çeŐitliliđi oluşturulması, entegrasyon ve standardizasyon açısından güçlükler oluŐturabilse de özellikle ülke savunması söz konusu olduğunda daha uygun bir yaklaşım olacaktır. Böylece tek bir unsurun tüm kontrolü elinde tutması engellenmiŐ olur. Tek kaynağa mutlak bağımlılığın oluŐturulabilmesi için iki ülkenin stratejik hedeflerinin, güvenlik algılamalarının ve millî politikalarının benzer hatta birebir aynı olması ya da birinin, diğerini mutlak hâkimiyetini kabul etmesi gerekir. Aynı bölgede farklı hedefleri olan, değişik emeller güden, farklı güvenlik algılamalarına sahip ülkelere karşı oluşturulan bağımlılık her seviyede tehlikelidir, ilave olarak tek kaynak durumu varsa bu durum o ülke için acil önlem alınmasını gerektirir.

Türk Silâhlı Kuvvetleri için ABD, ana savunma sistemlerindeki dışa bağımlılıktaki tek kaynak durumundadır. Bağımlılık seviyesi serbest harekât icra edebilme kabiliyetini önemli ölçüde etkileyebilecek düzeydedir. Oysa Türkiye'nin de içinde olduğu bölgede ABD ile Türkiye'nin güvenlik algılamaları, stratejik değerlendirmeleri, ileriye yönelik hedefleri büyük oranda farklılık arz etmektedir. Bu farklılık o düzeydedir ki bir ülkenin tehdit kabul ettiğini diğer ülke hedef olarak ortaya koymakta (Türkiye topraklarında da emelleri olan bağımsız bir Kürt Devletinin kurulması gibi), birinin öncelikli tehdit olarak kabul ettiği bir ülkeye karşı diğer silâhlarını kullanmasını yasaklamaktadır (Kıbrıs Barış Harekâtı'nda yaşandığı gibi).

Türkiye için yapılacak tehdit değerlendirmesi tartıŐılabilir; ancak önemli olan konu, dünyadaki çekiŐmelerin merkezinde olan Türkiye ile stratejik bir güç olan ABD'nin güvenlik algılamalarının ve bölgesel hedeflerinin her zaman için farklı olacağı gerçeğidir. Gelecek dönemde de Türkiye'nin içinde bulunduğu coğrafyanın büyük güçler arasında önemli çekiŐmelere sahne olmaya devam edeceği açıktır. Türkiye'nin ABD ile yakın işbirliğini geliŐtirmesi ve ortak politika belirlemesi kendisi için önemli ve de gereklidir. Ancak bu gereklilik kendi bağımsız savunma gücünü oluşturmasını engellememelidir. Türkiye hiçbir zaman bir Batı Avrupa ülkesi gibi ülke savunmasını ABD'ye entegre etmemelidir. Bu sebeple dışa bağımlılığın azaltılması Türkiye için hayatî bir konudur.

Dışa Bağımlılığın Azaltılması için Yaklaşımlar

Başlangıç Noktasının Belirlenmesi Yıllardır ortaya koyulan dışa bağımlılığın azaltılması hedefinin gerçekleştirilememesinin en önemli sebebi, herhangi bir risk almadan bu hedefin gerçekleştirilmesi amacıdır. Teknolojiyi dışarıdan hazır almak her zaman için daha kolay ve emin bir yol olarak görülmektedir. Gelişmiş silâh sistemlerinin üretimi gibi büyük çaplı projeler, çok büyük riskleri ve belirsizlikleri beraberinde taşımaktadır. Projenin ne zaman biteceği, ne kadar maliyet oluşturacağı, sonuçta üretilen sistemin ihtiyacı tam anlamıyla karşılayıp karşılayamayacağı hep belirsizdir. Oysa dışarıdan hazır alıma gidildiğinde ne kadar para ödeneceği ve sonuçta ne alınacağı (çok uzun tedarik süreleri bu konuda da bazı aksaklıklara yol amasına rağmen) bellidir.

TÜRKİYE'DEKİ DİŞA BAĞIMLILIĞIN ÜLKE GÜVENLİĞİNE OLAN STRATEJİK ETKİLERİ

Cumhuriyetin kuruluş yıllarında sahip olduğu silâh üretim teknolojisi ve silâh fabrikalarının, yurt dışından hazır silâh temin edildiği zaman kapatılmasının sebebi de budur. Maliyeti daha yüksek olarak sonuçta başarısının ne olacağı belli olmayan sistemlerle uğraşmak yerine hazır üretilmiş ve gayet iyi çalışan sistemlerin yurt dışından satın alınması mâkul görülmüştür. Silâhlı Kuvvetler kendini ülke ekonomisini geliştirmekle yükümlü bir kurum olarak değil, onun güvenliğini sağlamakla yükümlü bir kurum olarak görmektedir. Bu görüşünde haklıdır da, ancak gözden kaçan nokta, dışa bağımlı bir kuvvetin ülke savunmasını da etkinlikle gerçekleştiremeyeceğidir.

Dışa bağımlılığın azaltılması hedeflerinin gerçekleştirilememesinin başka bir önemli sebebi de ortaya somut ve zorlayıcı hedefler koyulmamasıdır. İyi niyetle oluşturulmaya çalışılan stratejiler hep temenni şeklinde ifade edilmiş, gerçekleştirilememesi durumunda herhangi bir etkisi olmamış, yeni temenniler dile getirilmiştir. Dışa bağımlılık gerçekten ortadan kaldırılmak ya da en azından makul seviyelere çekilmek isteniyorsa ortaya somut ve zamanlandırılmış hedefler koyulmalı ve bazı risklerin olacağı kabul edilmelidir.

Türk Silâhlı Kuvvetleri için nihaî amaç, gelişmiş silâh sistemlerinde dışa bağımlılığı ortadan kaldırmak olmalıdır. Alt sistemlerden başlayarak bağımlılığın azaltılmasının sağlanması oldukça güçtür. Gelişmiş sistemler pek çok alt sistemi bünyesinde barındırmaktadır. Bütün bu sistemler birbirinin tamamlayıcısı durumundadır ve bir alt sistemi diğerinden bağımsız ele almak imkânı neredeyse yoktur. Bu ise ana silâh sisteminde bağımlılık olması durumunda tüm alt sistemlerde de bağımlılığı getirmektedir. Ana silâh sisteminde bağımlı olunması durumunda herhangi bir kritik alt sistemde bağımlılığın azaltılması hem çoğu zaman mümkün olmamakta, hem de kendi başına silâhların etkin kullanımı açısından çok anlam taşımamaktadır.

Dışa bağımlılığın azaltılması için başlatılacak çabaların başarıya ulaşabilmesi için iki önemli hususun kabul edilmesi şarttır. Birincisi, bu yönde girişilecek her türlü çabanın beraberinde büyük riskler taşıdığı gerçeğidir. Bilgi birikimi ve tecrübe eksikliği, teknolojik ve finansal yetersizlikler her adımda kendini gösterecektir. Kısa vadede çözüm üretmek, hazır üretilmiş ve etkinliği kanıtlanmış en gelişmiş sistemleri dışarıdan tedarik etmek, barış zamanı şartlarına odaklanarak ilk bakışta en modern sistemlere sahip bir askerî güç olduğu izlenimini vermek her zaman için cazibesini koruyacaktır. Daha fazla para harcayarak daha uzun vadeli ve sonu belirsiz projelere girişmek, güçlü bir irade gerektirecektir. Bu irade ancak dış müdahale olmadan kullanılabilecek bir askerî gücün önemine inanmakla, kendi kontrolümüzde olmayan, başkasından izin almadan kullanamayacağımız bir gücün gerçek gücü göstermeyeceğini kabul ve geleceğin uluslar arası ortamının kayganlığında millî gücün olmazsa olmaz bir ihtiyaç olduğuna olan inançla sağlanabilecektir.

İkinci önemli husus ise Türk Silâhlı Kuvvetlerinin dışa bağımlılığın azaltılmasında kilit rolü oynayacağı gerçeğidir. Önce millî teknolojinin gelişmesini beklemek yeterli olmayacaktır. Hem ihtiyaç sahibi, hem de kaynakları elinde tutan makam olarak TSK bu konuda liderliği ele almalı, kuvvet yapısı hedeflerini oluştururken nicelikten çok niteliğe önem vermeli, kaç tane silâha değil hangi şartlarda çalışacak hangi özellikte silâh sistemlerine sahip olacağını ortaya koymalıdır. TSK ülke bütçesinin önemli bir bölümünü

TÜRKİYE'DEKİ DIŞA BAĞIMLILIĞIN ÜLKE GÜVENLİĞİNE OLAN STRATEJİK ETKİLERİ

kullanılmaktadır. Zorunlu harcamalar düşülürse ülkenin büyük çaplı projeleri geliştirmek amacıyla kullanılacak kaynaklar sadece TSK'nın elinde mevcuttur.

İşbirliği Yapılacak Ülkelerin Seçimi

ileri teknoloji gerektiren büyük ölçekli bir projenin tamamen millî imkânlarla kısa sürede ve uygun maliyetle gerçekleştirilmesi pek mümkün görülmemektedir. Hangi silâh sistemi seçilirse seçilsin kullanılacak her türlü teknoloji Türkiye'de mevcut değildir. Hepsinin yurt içinde kazanılması teknolojik olarak mümkün değildir, mümkün olanların ise maliyetleri çok yüksek olacaktır. Üstelik Türk Silâhlı Kuvvetlerinin ihtiyaçları sınırlıdır ve üretilen sistemleri daha sonra pazarlama imkânı da araştırılmalıdır. Ancak tamamen millî imkânların kullanılması da gerekli değildir. Önemli olan millî menfaatlerin çalışmadığı, yeterli teknolojiye sahip ve teknoloji transferine olumlu bakan doğru ortak ya da ortakları bulabilmektir.

Askerî alanda işbirliği yapabilmek ve ortak projelere girişmek için belli bir potansiyele sahip ülkeler detaylı bir şekilde incelenmeli, karşılıklı görüşmeler yapılmalı ve sonuçta en ideal ülkeler seçilerek işbirliğine gidilmelidir. Ortak savunma yatırımları yapabilecek ülkeler belirlenirken bazı kriterler dikkate alınmalıdır:

Ulusal menfaatler birbiriyle çalışmaman, mümkünse kendi bölgesinin dışında olan ve emelleri ülkemizin içinde bulunduğu bölgeye ulaşmayan ülkelere öncelik verilmelidir.

İşbirliği yapılacak ülke gelişmiş silâh sistemlerini üretecek altyapı ve teknolojiye sahip olmalıdır.

Sahip olduğu teknolojiyi paylaşmaya ve transfer etmeye sıcak bakmalıdır.

Değerlendirme ve Sonuç

Türk Silâhlı Kuvvetleri için dışa bağımlılığın azaltılması ve ülke menfaatleri gerektirdiğinde sahip olduğu silâh sistemlerini hiçbir dış gücün desteğini almak zorunda kalmadan kullanabilmesi hayati bir zorunluluktur. Bu gerçek her seviyede sürekli belirtilmesine ve yıllardır politik ve stratejik seviye dokümanlarda öncelikli amaç olarak ortaya koyulmasına rağmen uygulamada ne yazık ki önemli bir ilerleme kaydedilememektedir.

Dışa bağımlılık, bir ülkenin millî menfaatleri doğrultusunda hareket etmesini etkilediği oranda kritiktir. Değişen dünya şartları ülkeler arası ilişkileri ve bir seviyeye kadar bağımlılığı normal hatta zorunlu hale getirmiştir. Önemli olan tek kaynağa bağımlılığın ortadan kaldırılması, bağımlı olan ülkelerin amaç ve hedefleriyle millî menfaatlerin çatışmaması, öngörülen harekât şartlarında bağımlı olunan unsur ya da unsurların muhtemel hareket tarzlarının ülkemizin hür iradesiyle hareket edebilme kabiliyetini kısıtlamamasıdır. Bugünkü şartlar ne olursa olsun yarın uluslar arası ortam ve tehdit değerlendirmesi değişebileceğinden muhakkak sağlanması gereken, tek kaynağa bağımlılığın ortadan kaldırılmasıdır.

TÜRKİYE'DEKİ DİŞA BAĞIMLILIĞIN ÜLKE GÜVENLİĞİNE OLAN STRATEJİK ETKİLERİ

Silâhlı Kuvvetler açısından sistemlerin tedarikindeki dışa bağımlılıktan çok, onları kullanmadaki dışa bağımlılık önemlidir. Tedarikin dışarıdan yapılması, ülke kaynaklarının dıŐarı akması açısından olumsuz bir durumdur. Ancak dış tedarik aynı zamanda sistemlerin kullanılmasını da dış desteğe bağımlı hâle getiriyorsa askerî yönden asıl kritik durum ortaya çıkmaktadır. Bu durumda hem dışarıya aktarılacak millî kaynaklar çok daha yüksek olacak, hem de buna rağmen akış kesildiği anda bu sistemler kullanılamayacaktır.

ABD dışa bağımlılıktaki Türk Silâhlı Kuvvetleri için tek kaynak durumundadır. Bağımlılık seviyesi dış destek olmadan harekât icra edebilme kabiliyetini önemli ölçüde kısıtlayacak seviyededir.

Türkiye'nin bölgesindeki güvenlik algılamaları ile ABD'nin bu bölgedeki hedefleri ve uygulamaları çeliŐmektedir. Gelecek dönemde de Türkiye'nin içinde bulunduğu coğrafyanın büyük güçler arasında önemli çekiŐmelere sahne olmaya devam edeceği açıktır. Bu sebeple Türkiye'nin bağımsız harekât icra edebilme kabiliyetini azaltması çok tehlikeli bir durumdur.

Bu durumda bir an önce millî imkânlarla idame ettirilebilen, dışarıya bağımlılığı en aza indirgenmiŐ bir kuvvetin oluşturulması için somut faaliyetlere başlanması zarurîdir. Yurt dışından gelişmiş sistemlerin tedarik edilmesi askerî gücün gerçek kabiliyetini göstermemektedir. Birinci Körfez harbinden önce Irak'ın dünyadaki beşinci büyük orduya sahip olması manidardır. Gelişmiş teknoloji, sistemlerin sürekli beslenmelerini, güncelleŐtirilmelerini ve desteklenmelerini zorunu hale getirmiştir. Artık silâh almak, onu etkin olarak kullanabilmekle eş anlamlı değildir.

Dışa bağımlılığın ortadan kaldırılması ve millî sanayinin geliştirilmesi için kanun yapma, niyet oluşturma ve doküman yazma gibi hususlarda yapılabilecek hemen hemen her Şey yapılmıştır. Kanun çıkarılması, ortak Őirketlerin kurulması, sempozyumlar düzenlenmesi yeterli olmamaktadır. Kurulan Şirketler yabancı Őirketlerin temsilcileri konumundan ileri gidememektedir. Bu sebeple somut adımların belirlenmesi, zamanlandırılmış hedeflerin ortaya koyulması, bazı risklerin alınması gerektiğinin kabul edilmesi ve dışa bağımlılığın ne pahasına olursa olsun azaltılması gerektiğine inanarak yeni bir bağımsızlık savaşının verilmesi gerekmektedir. Barış zamanı alınmayan riskler savaş zamanı çok daha acı sonuçların ortaya çıkmasına, daha ağır risklerin alınmasına rağmen daha az başarının elde edilmesine sebep olacaktır.

Dışa bağımlılığın azaltılması ana silâh sistemlerinde olmalıdır. Ana sistem dışarıdan tedarik edildikten sonra alt sistemlerde bağımlılık zorunlu olmakta, alt sistemler açısından dışa bağımlılığın ortadan kaldırılması çoğu zaman mümkün olmamakta, olduğu zaman ise bağımsız hareket edebilme açısından çok anlam ifade etmemektedir.

Büyük ölçekli projelere tamamen millî imkânlarla girilmesi gerekli değildir. Önemli olan millî menfaatlerin çeliŐmediĐi, yeterli teknolojiye sahip ve teknoloji transferine olumlu bakan doğru ortak ya da ortakları bulabilmek, ortaya somut hedefler koyabilmek, bazı risklerin olacağını kabul ederek başarılı olacağına inanmaktır.

Sonuç olarak dışa bağımlılık, ülke bağımsızlığını tehdit eden bir unsurdur. Dışa bağımlı bir ülke millî menfaatleri doğrultusunda hareket etme

TÜRKİYE'DEKİ DIŞA BAĞIMLILIĞIN ÜLKE GÜVENLİĞİNE OLAN STRATEJİK ETKİLERİ

kabiliyetini yok etmiş ya da azaltmış demektir. Dışa bağımlılık bir kere oluştuktan sonra büyüyerek artma eğilimi gösterir ve içinden çıkılması gittikçe daha zor bir hal alır. Ancak her şeye rağmen dışa bağımlılık çemberinin kırılması, imkânsız bir hedef değildir; sadece iyi bir plânlama, aşamalı bir yaklaşım, inanç, azim ve ilerideki daha büyük risklerden kurtulabilmek için yakın zamandaki daha küçük risklerin alınmasının şart olduğunu anlayabilmek gereklidir.

KAYNAKÇA:

1. Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük, Ankara, 2005.
2. BALDWIN, Hans W., Yarının Stratejisi, HAK Yayını, İstanbul, 1985.
3. ŞİMŞEK, Muammer, Üçüncü Dünya Ülkelerinde ve Türkiye'de Savunma Sanayii, Ankara, 1989.
4. ERCAN, D. Ali, Savunma Sanayii Müsteşarı; Konferans, Millî Güvenlik Akademisi, 11.06.2002.
5. Millî Savunma Bakanlığı internet sitesi www.msb.gov.tr
6. SAATÇIOĞLU, Tevfik Fikret, SADER Yönetim Kurulu Başkanı, "SADER'in Ulusal Savunma Sanayiine Bakış Açısı", Ulusal Strateji Dergisi, Temmuz 2003.
7. KÜLEBİ, Ali, TUSAM Ulusal Güvenlik Stratejileri Araştırma Merkezi Yönetim Kurulu Başkan Yardımcısı, Cumhuriyet Strateji, 21.02.2005.
8. Savunma Sanayi Müsteşarlığı internet sitesi www.sss.gov.tr

GELECEĞİN ASKERİ LİDERLİĞİNE DAİR DEĞERLENDİRMELER

Yazan: Unsal SİĞRİ*

Özet

İnsanlığın var oluşundan beri süregelen bir olgu olarak liderlik, en küçük gruplarda ortaya çıkabildiği gibi, en büyük kurumlarda da temel ve dinamik bir öge olabilmektedir. Stratejik ortamda meydana gelen hızlı değişimler dikkate alındığında, liderlik yapmak hem önemli hem de zordur. Askeri ve sivil liderler, birkaç yıl öncesine kadar hayal bile edilmesi zor olan yeni güçlüklerle karşı karşıyadır. Bu çalışma; liderlik kavramını, geçmişten günümüze ana hatlarıyla liderlik teorilerini incelemekte ve ardından askeri liderlik kavramını ele alarak, değişen ve gelişen dünyada askeri liderin gelecekte sahip olması gereken nitelikler üzerinde durmaktadır.

Askeri liderlik, temel esaslarıyla genel liderlik teorileri ve yaklaşımlarına benzer bir nitelik taşımaktadır. Barış zamanında Silahlı Kuvvetler genellikle iyi bir idarecilik ve yöneticilikle ayakta kalabilirken; savaş zamanında ordu bütün kademelerde yetkin bir liderliğe ihtiyaç duyacaktır. Savaş esnasında taktik ve stratejik seviyede duyulan bu ihtiyaç uzun bir eğitim ve etkili askeri liderler gerektirmektedir. Bu bağlamda önümüzdeki yüzyıla damgasını vuracak askeri liderliğin sahip olması gereken nitelik ve vasıflar konusunda çeşitli arayışlar devam etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Lider, Liderlik, Liderlik Teorileri, Askeri Lider, Askeri Liderlik, Değişim.

Abstract

Leadership is a concept that originates from the beginning of the world and appears in all size of the institutions. Changes in strategic environment make civilian and military leadership more important and also difficult. In this study; leadership, leadership theories and military leadership have been described briefly. The characteristics of military leadership in this changing world are also the topics evaluated in this study.

Military leadership looks like the leadership concept in the management literature, in the peace time, effective management approaches will be enough, but in the war time, the only thing that will be valid to manage Armed Forces effectively will be effective leadership

* Dr.Topçu Bnb., Kara Harp Akademisi, KOMKARSU öğrenimi Müdavimi, 20'nci Zırhlı Tugay Komutanlığı-ŞANLIURFA.

approaches. This issue emphasizes the search for defining the characteristics of the military leadership in the future.

Keywords: *Leader, Leadership, Leadership Theories, Military Leader, Military Leadership, Change.*

Giriş: Liderlik Tanımı ve Kuramları

İnsanlar gruplar halinde yaşayan sosyal varlıklardır. Herhangi bir amaçla birden fazla insanın bir araya gelerek oluşturdukları bir grupta, insanların doğası gereği bir liderin peşinden gitme ya da grubu peşinden sürükleme güdüsü yatmaktadır. Liderlik, grup yaşamının ortaya çıkardığı bir statüdür. Bu statünün tarihi, insanlık tarihi kadar eskidir. Tarihin her devresinde ve toplumlarda oluşan her grupta mutlaka bir lider etrafında toplanılmıştır. Son yüzyılda değişen şartlara bağlı olarak, liderlikle ilgili yapılan tanımlarda da farklılıklar göze çarpmaktadır. "Liderlik" ile ilgili son dönemlerde yapılan tanımlardan bazıları derlenerek aşağıda verilmiştir:

> Liderlik, resmi veya resmi olmayan yollardan ortaya çıkarak belli hedeflere ulaşmak için grup üyelerini etkileyebilme kabiliyetidir.¹

> Bir grup insanı belirli amaçlar etrafında toplayabilme ve bu amaçları gerçekleştirebilmek için onları harekete geçirme yetenek ve bilgilerinin toplamıdır.²

> Çevrelerini pozitif yönde etkileyebilen, yeni ilerleme yollarını çizebilen ve böylece insan gelişimine değer kalabilen kişilerin tüm alanlarda vizyonu doğrultusunda sürdürdüğü faaliyetlerdir.³

> Sonuçları itibarıyla yararlı sosyal amaçlar belirlemeyi sağlayan ve bu amaçların başarılması sonucunda hem liderin hem de astlarının tatmin olduğu bir inandırma sürecidir.⁴

> Verimlilik, kârlılık, yaratıcılık, yenilik ve hizmet sağlamak gibi belirli maksatlara ulaşmak için; grup veya örgüt içerisindeki bireylerin sahip olduğu soyut kaynaklarla, örgütün somut veya dolaylı kaynaklarının etkileşim içine sokulduğu süreçtir.⁵

> Örgütün amaçlarını gerçekleştirmek için çalışan insanları destekleme ve onlara güven verme kabiliyetidir.⁶

> Örgütün başarısı ve etkinliğini sağlamak için, liderin astları etkileme ve motive edebilme yeteneğidir.⁷

¹ Northouse, Peter G.. **Leadership**, Sage Publications, California, 1997, s.3.

² Eren, Erol. **Örgütsel Davranış ve Yönetim Psikolojisi**, Beta Yayınları, İstanbul, 2000, s.411.

³ Safty, Adel. "Liderliğin Geleceği". **Kara Harp Okulu Uluslar Arası Liderlik Sempozyumu Bildiri Kitapçığı**, Kara Harp Okulu Basımevi, Ankara, 2004, s.68-77.

⁴ Heifetz, A. Ronald. **Leadership Without Easy Answers**, Harvard University Press, London-England, 1998, s.17.

⁵ Blake, Mc Conse. **Leadership Dilemmas**. Grid Solutions, Gulf Publishing Company, Houston, Texas, 1991, s.3.

⁶ Dubrin, Andrew J.. **Leadership**, Prentice Hall, Houghton Mifflin Company, 1995, s.2.

“GELECEĞİN ASKERİ LİDERLİĞİNE DAİR DEĞERLENDİRMELER

> İhtiyaçların anlaşılması, üzerinde fikir birliği sağlanması ve etkili biçimde faaliyete geçilmesi için çalışanları etkileme süreci olup, aynı zamanda paylaşılan hedeflere ulaşmada, bireysel ve kolektif çabaların tümünü içermektedir.⁸

> İnsanların kendi başlarına bırakıldıklarında yapabileceklerini düşündüklerinden daha fazlasını başarmaları için onları daha çok çalışmaya iten güçlü bir yetenektir.⁹

> Belirli bir durumda, anda ve koşullar altındaki bir grubun; örgütsel hedeflere ulaşmak için gönüllü olarak çabalarını teşvik eden, ortak hedeflere ulaşmasına yardımcı olan, bireylerinin uygulanan liderlik türünden hoşnutluğunu sağlayan bir etkileme sürecidir.¹⁰

Yazarlar liderliğin değişik tanımlarını yapmışlardır. Liderlik teorilerinin araştırılmasında Stogdill bu kavramı tanımlarken, "ne kadar kişi varsa o sayıda liderlik tanımı vardır" demiştir.¹¹ Liderlikle ilgili olarak yapılan tüm tanımların da teyit ettiği gibi, birey ve grup süreçlerinin örgütsel hedeflere ulaşmasında ve kurumun etkililiğinin artmasında liderliğin esas faktör olduğu vurgulanmaktadır. Yirminci yüzyılın başlarından itibaren tüm dikkatlerin liderliğe çevrilmesi ve liderliğin öneminin kabul edilmesine rağmen liderlik halen bir kara kutu gibidir. Bu çerçevede liderlik çalışmaları son zamanlarda daha çok lider özellikleri ve becerileri üzerinde yoğunlaşmaktadır.

Liderler, grubun hedefleriyle ilgili düşünceleri ve hedefleri gerçekleştirmek için kullandıkları araçlar yönünden birbirlerinden farklı özellik ve davranışlar gösterirler. Bilim adamlarınca liderlik davranış şekillerini belirlemek amacıyla birçok çalışma yapılmış, buna bağlı olarak bir takım "liderlik teorileri" ve bunların içerisinde birbirine benzerleri kapsayan "liderlik yaklaşımları" ortaya çıkmıştır. Günümüzde liderlik, kurumların ihtiyaç duydukları en önemli araçlardan birisidir. Liderlik yaklaşımlarının, lidere yön gösteren birçok yanı vardır. Bu yön gösterme, bazen liderin hazır çözüm paketi oluşturmasını, bazen ise dolaylı bir şekilde kurumun iç ve dış çevreye uyumundan haberdar olmasını sağlamaktadır.

Özellikler yaklaşımını (traits approach) savunan liderlik teorisyenleri, bir lideri lider olmayanlardan ayırt eden özellikleri "kişisel özellikler" içerisinde aramışlardır. 1950'ler öncesinde liderlik ile ilgili çalışmalara bakıldığında, araştırmaların daha çok, etkin olan ve olmayan liderleri tespit etme amaçlı kişilik özelliklerindeki farklılıkları anlamayı amaç edindiği görülmektedir. Bu yaklaşım, 1800'lerin sonu ile 1940'lar arasındaki dönemde egemen olmuş bir

⁷ House, Robert J.. "A Path - Goal Theory of Leader Effectiveness", **Administrative Science Quarterly**, 1999, s. 184.

⁸ Yukl, Gary. **Leadership in Organizations**, (5.Basım), Prentice Hall, New Jersey, 2002, s.7.

⁹ Johnson, Gregory G.. "21nci Yüzyılda NATO: Liderlik Sayesinde Krizden Dönüşüme". **Kara Harp Okulu Uluslar Arası Liderlik Sempozyumu Bildiri Kitapçığı**, Kara Harp Okulu Basımevi, Ankara, 2004,5.38-51.

¹⁰ Werner, Isabel. **Liderlik ve Yönetim**, (Çev.: Vedat Üner), Rota Yay. Yap. Tanıtım Ticaret Ltd.Ş., İstanbul, 1993, s. 17.

¹¹ Stoner, James A.F.; Freeman R. Edward. **Management**, Prentice Hall International Inc., New Jersey, 1992, s.476

yaklaşımıdır.¹² Çıkış noktası, "liderler doğar mı yoksa sonradan mı bu özelliği kazanırlar?" sorusuna verilen "liderler doğar" yanıtıdır. Bu yaklaşıma göre, lideri üstün yapan özellikler sonradan edinilmemekte, doğuştan kazanılmaktadır. Bu alanda yapılan ilk çalışmalarda, liderin kişisel özelliklerindeki olağanüstü yetenek ve güçler, enerji, ileri görüşlülük, sezgi, kararlarda isabet ve karşı konulamaz ikna kabiliyetleri ön planda tutulmuştur.¹³

Özellikler yaklaşımı günümüzde geçerliliğini büyük ölçüde yitirmiştir. Özellikler teorisinin liderliği açıklamadaki başarısızlığı; grup ihtiyaçlarının dikkate alınmaması, özelliklerin göreceli olması nedeniyle öneminin tam olarak açıklanmasında başarısız olunması, durumsal faktörlerin göz ardı edilmesi ve bu özelliklerin olayların sonucuna tesirinin tam olarak tespit edilememesi şeklinde sıralanabilecek dört sebebe bağlanabilir.¹⁴ Bu nedenle bütün liderleri kapsayan belirgin ve üzerinde uzlaşmış bir dizi özellik ortaya konamamış ve neticede "davranışsal yaklaşım" ortaya çıkmıştır.

Kişisel özellik ve niteliklerin lideri belirleme konusundaki yetersizliğini gören bilim adamları, etkili liderleri tespit etmek için kurumunu zor şartlarda başarıya sürükleyen başarılı liderlerin belirgin ve farklı davranışlarını incelemeye başlamışlardır. **Davranışsal yaklaşım** (behavioral approach), kritik lider davranışlarının tespit edilebilmesi ve eğitimle geliştirilebilmesi düşüncesini taşımaktadır. Liderliği açıklamaya çalışan bu teorinin ana fikri, liderleri başarılı ve etkili yapan hususun, kişisel özelliklerden çok, sergilenen liderlik davranışlarında saklı olduğudur, inceleme konusu yapılan bu davranışlara; liderin astlarıyla iletişim şekli, yetki kullanım tarzı, planlama, takip ve kontrol tarzı örnek olarak verilebilir.

Davranışsal liderlik kuramlarını daha iyi anlamak için özellikler kuramından farklı olan yönlerini ele almak gerekir. Özellikler kuramı liderin "ne olduğunu" açıklamaya çalışırken, davranışsal kuram ise liderin "ne yaptığı" ve "nasıl yaptığı" sorularına cevap aramaktadır.¹⁵ Diğer bir deyişle davranışsal liderlik teorisi, liderin etkinliğinin, doğuştan gelen bir takım özelliklerden ziyade, davranışları ile ortaya çıktığını savunmasına rağmen, farklı durumlar da ortaya çıkabileceğinden "durumsallık yaklaşımları" belirlemiştir.

Liderlik konusunda geliştirilen "özellikler yaklaşımı" ve "davranışsal yaklaşım" genel olarak liderlerde olması gereken özelliklerin ve davranış kalıplarının belirlenmesinde yetersiz kalmıştır. Bu sebeple 1950'lerden sonra liderlik üzerine araştırma yapanlar, daha önceki çalışmalardan farklı olarak çevresel etkenleri ve takipçileri de çalışmalarına dâhil etmişlerdir. Bu kapsamda, etkin liderin özelliklerinin ne olduğu ve nasıl davrandığı konusuna ilave olarak durumsal faktörler de eskilerin üzerine eklenmiştir. Böylelikle değişik koşulların değişik liderlik biçimini gerektirdiği varsayımından yola çıkılarak birçok araştırma yapılmıştır. Çünkü bir liderin başarısı, liderin karşılaştığı durumlarda var olan

¹² Nahavandi, Afsaneh. **The Art and Science of Leadership**, (2.Basım), Prentice Hall, New Jersey, 2000, s.28.

¹³ Yukl,a.g.e., s.12.

¹⁴ Robbins, Stephen P.. **Organizational Behavior**, Prentice Hall Inc., New Jersey, 1986, s.349.

¹⁵ Güney, Salih. **Davranış Bilimleri**, Ankara, Nobel Yayınları, 2000, s.521.

faktörlere bağlıdır.¹⁶ **Durumsallık yaklaşımı** (contingency approach) etkin liderliğin; kişilik, görev, güç, tavırlar ve algıların karışımı sonucu gerçekleştiğini öngörmektedir.

Önceki teoriler bazı liderlik davranış ve özellikleri tarif etmiş, fakat hangi durumda hangi davranışın etkili olacağını söylememiştir. Mevcut koşulları dikkate alarak liderliği açıklamaya çalışan durumsallık yaklaşımı; liderliğin etkilendiği koşulları, amaç, astların yetenek ve beklentileri, kurumun özellikleri ve liderin kişiliği ve tecrübeleri olarak tarif etmiştir.¹⁷ Durumsal yaklaşıma göre, her davranış kalıbı farklı şartlarda değişik etki yapabilir. Bir liderlik tarzı bazı ortamlarda performansı artırırken, farklı şartlarda ise düşürebilir. Bu kapsamda etkili liderlik, kişiler ve durumlar arasındaki farklara uyum sağlayabilme esnekliği ile doğru orantılıdır.

Askeri Liderlik

Liderlik kavramı, Silahlı Kuvvetler için eskiden olduğundan daha önemli hale gelmiştir. Hem barış ortamında, hem de muharebede başarının temel unsuru askeri liderliktir. Askeri liderlik ile ilgili çalışmaların mazisi ilk çağlardaki topluluklara kadar uzanmaktadır. Askeri liderlik, bazı farklılıklara rağmen günümüzde geçerli olan genel liderlik yaklaşımlarından ayrı düşünülmemelidir. Askeri liderlik; vazifenin niteliği, tehdit ve çalışma ortamı, çalışanların eğitimi, mevzuat ve hizmet odaklılık gibi unsurlar açısından kendine özgü dinamikler taşımaktadır. Askeri liderlikte; şeref, yurt sevgisi ve vazife bilinci gibi manevi motivasyon kaynakları; maddi motivasyon kaynaklarına göre daha fazla ön plana çıkmaktadır.

Askeri kurumlardaki liderlik, "komutanlık" kavramının altında toplanabilir. Çünkü üstlenilen "vatani korumak ve kollamak" vazifesinin ifa edilebilmesi, ancak savaşta "zaferi kazanmak" barışta ise "zaferi kazanmaya hazır olmak" ile mümkündür. Bunu başarmak için birliklerin etkin olarak sevk ve idare edilmesi gerektiğinden dolayı, her komutan aynı zamanda lider olmak zorundadır. Komutan, profesyonel bir sevk ve idarecidir ve sevk ve idareyi hem bilim, hem de sanat yönüyle bilir ve uygular. Askeri liderliği diğer yönetimlerden ayıran özellikler şu şekilde sıralanabilir (Necioğlu,1991):¹⁸

> Askeri liderlik, vatanın çıkarlarını korumak amacıyla savaşmak ve bu savaşı kazanmak için yapılır. Bunun için her zaman savaşa hazır olmak gereklidir. Askeri liderliğin başarısız olması, savaşı kaybetmek anlamına gelir. Bu durum ise ülkenin yaşamsal çıkarlarını zedeler ve felakete sebep olur.

> Yönetilen kişiler özel kanun ve kurallara tabidir ve silahlanmıştır. Özel kanun ve kurallar, yönetimin sonuçlarından sadece komutanı sorumlu tutar. Başarısızlığın bedelini komutan şahsen öder. Diğer yönetimlerde sorumluluklar dağıtılabılırken, askerlikte dağıtılamaz.

¹⁶ Scanlan, B. ; Keys.B.. **Management and Organizational Behavior**, John Wiley & Sons Inc., London, 1983.

¹⁷ Koçel, Tamer. **İşletme Yöneticiliği**, Beta Basım Yay. Dağ A Ş., istanbul, 2001, s.476.

¹⁸ **Necioğlu, Safer Ayhan. "Komutanlık Öğrenilebilir mi?", Hava Harp Okulu Konferansı, İstanbul, 22 Mart 1991.**

“GELECEĞİN ASKERİ LİDERLİĞİNE DAİR DEĞERLENDİRMELER

> Savaş yapmak için en az iki taraf gerekli olduğuna göre, karşı tarafta da aynı özellikleri taşıyan bir güç vardır. Bu sebeple savaşta insanlar ve diğer tüm değerler hayati tehlike altındadır. Liderlik bu şartlar altında yapılacaktır.

Liderler olmadıkça, kurumların bir insan ve makine yığınınından pek farkı kalmayacaktır. Liderlik, bir kurumda ve üyelerinde var olan potansiyeli başarıyla sonuçlandıran nihai bir etken olarak rol oynar ve potansiyeli gerçeğe dönüştürür.¹⁹ Bugün askeri liderlik bir "kuvvet çarpanı" olarak ifade edilmektedir. Liderlik bütün manevra, ateş gücü ve korunma faktörlerinin en uygun şekilde bir arada senkronize bir tarzda sevk ve idaresini öngörmektedir.²⁰

Askeri liderlik kavramı yeni bir yaklaşım olmayıp, günümüzde ve genel olarak kullanılan yaklaşımlar çerçevesinde değerlendirilen, askeri lider ve astların bir kuruluş içinde etkileşimde bulunduğu bir süreçtir. Etkileşimin kaynağında; otorite, sorumluluk, emir-komuta zinciri gibi hususlar temel değişkenlerdir. Askeri liderlik ile hedeflenen, güvenlik hizmetinin verilmesi esnasında etkili lider davranışlarının sergilenmesi ve verimliliğin artırılmasıdır. Bu düşünceden hareketle askeri liderlik; vazifenin yerine getirilmesi için, bir liderin liderlik gereklerini uygulamak suretiyle astlarını etkilenmesi süreci olarak tanımlanabilir. Askeri lider ise, vazifenin başarılmasında, astlarını etkileyebilen kişidir.²¹

Günümüzde askeri liderlik; muharebe koşulları, barış durumu ve barışı koruma operasyonları şeklinde üç farklı ortam bağlamında incelenebilmektedir. Muharebe koşullarında, lider-ast etkileşimi üst düzeyde olurken; barış zamanında, insan kaynakları yönetimi, idari faaliyetlerin düzenlenmesi ve rutin eğitimler ön planda olmakta; barışı koruma operasyonlarında ise yerel halk ve kurumlarla ilişkiler ön plana çıkmaktadır.

Barış zamanında bir ordunun, tepeden aşağıya uzanan hiyerarşik bir yapı içinde, iyi yönetilmeye ve nitelikli yöneticilere ihtiyacı vardır. Bu yapının en üst noktada iyi bir yöneticilikle bütünleşmesi, başarılı olabilmesi için yeterlidir. Ancak savaş zamanında gereken salt yöneticilik değil, aynı zamanda her düzeydeki liderlik davranışlarıdır. Çünkü barış koşulları savaş koşullarına nazaran çok farklıdır. Barış koşullarında en önemli görev, iyi bir eğitimle savaş koşullarına hazır hale gelmektir. Bu eğitimin her aşaması ve en küçük ayrıntısı bile talimname ve yönergelerde çok detaylı olarak anlatılmıştır. Amirler bu süreci uygulamakla, astlar ise buna uymakla yükümlüdürler. Kuralların dışında hareket edenlerin ise nasıl cezalandırılacakları bellidir. Bu sebeple herkes görevle ilgili olarak üzerine düşen sorumluluğun gereğini yerine getirmekle görevini yapmış olmaktadır.

Barış ortamının belirgin ve açık koşullarına karşın, savaş ortamında durum çok farklı bir hal almaktadır. Muharebe koşullarında; emir-komuta zincirinin sağlanması, iletişimin sürekliliği, karşılıklı güven, karar alma, sorumluluk, cesaret, örnek olma ve bağlılık, askeri liderliğin ve askeri liderin

¹⁹ Davis, Keith. **İşletmede İnsan Davranışı**. İ.Ü. Yayını, İstanbul, 1984, s.141.

²⁰ **KKT 100-5: Harekat** (Sevk ve Muharebe), K.K.Basimevi Basılı Evrak Depo Müdürlüğü, Ankara, 1998, s.2-3.

²¹ **KHO Liderlik Geliştirme ve Değerlendirme Yönergesi**, Kara Harp Okulu Basimevi, Ankara, 1995.

“GELECEĞİN ASKERİ LİDERLİĞİNE DAİR DEĞERLENDİRMELER

önemli özellikleridir. Aslında savaş zamanında ne zaman ve nasıl hareket edileceği de talimnamelerle açıklanmıştır. Fakat buradaki en önemli fark, şartların ve durumun barış zamanı gibi komutanlarca ya da eğitimi planlayanlarca belirlenmemesi, muharebe sahasının bütün koşullarının kontrolsüz bir şekilde birbirini etkileyerek şartları sürekli ve çok hızlı bir şekilde değiştirmesidir. Bu durum ise doğru karar vermeyi oldukça güçleştirmektedir. Savaş şartlarında verilecek bir karar, insanların hayatını ve daha da önemlisi bir milletin geleceğini etkileyebilecektir. Bu kararların sorumluluğu da komutan pozisyonundaki askeri liderlere aittir. Bu sebeple savaş sırasında gerekli olan husus sadece askerlerin iyi yönetilmesi değil, aynı zamanda onlara etkili liderlik edilmesidir. Askerler, ancak liderlik özelliğine sahip olan kişilerin fikir olarak arkasında, beden olarak da önünde olurlar.

Askeri liderlik yaklaşımlarındaki farklılıklar, sadece içinde yaşanılan durumda değil, aynı zamanda bulunulan kademenin seviyesinde de kendini göstermektedir, içinde yaşanılan durumun özelliklerinin yanı sıra, farklı düzeylerdeki komutanların liderlik uygulamaları da harekât alanları açısından farklılaşmakta, liderlik ihtiyaçları ve biçimleri de değişebilmektedir. Stratejik düzey ile operasyonel/taktik düzeyde kullanılan liderlik tarzları farklı olmakta, operasyonel/taktik düzey doğrudan liderliğe daha yakın bir şekilde ve onun kaynak ihtiyaçlarını anında gidermeye çalışmaktadır. Liderlik ilkeleri açısından, farklı düzeydeki askeri liderler aynı prensipleri paylaşmasına rağmen, operasyon alanı ve diğer makro kavramlar liderlik ihtiyaçları ve biçimleri değişebilmekte ve bu husus, prensiplerin verimlilik ve etkililik açısından nasıl kullanılacağını belirlemekte ve birbirinden farklılaşabilmektedir.

Askeri Liderliği Etkileyen Değişim Boyutları

Dünyada yaşanan büyük değişimler, bazen, belli dönemlerde iz bırakan çalışmalardan kolaylıkla anlaşılabilir. Soğuk Savaşın bitimi ile birlikte, Huntington'un "Medeniyetler Savaşı" kitabında, büyük dinlerin egemen olduğu medeniyetler arasındaki savaşların gelmekte olduğu öne sürülmüştü. Yine Fukuyama "Tarihin Sonu" isimli kitabında tek kutbu kalan dünyanın, siyasi tarihinin de sonuna geldiğini iddia ediyordu. Aynı tarihlerde Alvin Toffler'ın "Üçüncü Medeniyet" kitabında, üçüncü medeniyetten kastedilen, tarımla başlayan birinci medeniyetin, yerini 300 yıl süren sanayi devrimine bırakmış olmasıydı. Berlin Duvarının yıkılması, bilgisayar ve teknoloji alanındaki diğer birtakım gelişmelerle birlikte, sanayi devrimi yerini "bilgi devrimine" yani "üçüncü medeniyete" bırakmakta idi. Paul Kennedy'nin yazdığı "21 nci Yüzyıl" isimli kitap ise, 21 nci yüzyıla damgasını vuracak olan esas unsurun, bilgiyi yönetenler ile yönetemeyenler arasındaki farklılıkta olacağını ifade ediyordu.

Her medeniyet dönemi, kendi medeniyetinin savaş ve askerlik felsefesini, tekniklerini, yöntemlerini ve teknolojisini de beraberinde getirmektedir. Tarım medeniyetinin orduları farklı bir felsefe ile yönetilmekte ve farklı teknikler, teknolojiler uygulamakta idi. Zaman içerisinde tarım medeniyeti yerini endüstri medeniyetine bırakmıştır. Buharlı makine ile başlayan ve dünyayı kapsayan endüstri devrimi, askeri felsefeyi, yönetimi ve teknolojiyi de etkilemiştir. Bunun bir sonucu olarak İkinci Dünya Savaşı sonrasında, iki kutuplu

"GELECEĞİN ASKERİ LİDERLİĞİNE DAİR DEĞERLENDİRMELER

nükleer tehdide karşı oluşturulan askeri düşünce egemen olmuştur. Ancak Berlin Duvarının yıkılışı ile başlayan yeni dönemin askerlik ihtiyaçlarına uygun olarak, kitle orduları yerini üçüncü medeniyetin askeri düşüncesine, yönetimine ve teknolojisine bırakmıştır. Bu dönemde askerin temel görevinde de büyük değişiklikler olmuş, askerden beklenen görevler de çeşitlenmiştir. Bu dönemin en önemli özelliği, internet ve bilgisayar ve benzeri teknolojiyi etkin bir şekilde kullanan askeri liderliğin ön plana çıkmasıdır. Bu dönemde; çok amaçlı, çabuk, esnek ve aynı zamanda güçlü, küçük sayıda fakat her bakımdan donanımlı orduların başarılı olacağı görülmektedir.

1980'lerde bilgi katlanma hızının 14 yıl olduğu öngörülmüştü, yani dünya kuralları beri üretilen bilgi 14 yılda bir ikiye katlanmakta idi. Bugün bu süre altı yıla inmiş durumdadır. Gelecek bilimci Alvin Toffler'ın da belirttiği gibi bilgiyi diğer güç kaynaklarından ayıran hususlar; tükenmez olması, aynı anda karşılıklı olarak kullanılabilmesi ve en önemlisi zayıfların ve yoksulların da sahip olabileceği bir unsur olmasıdır.²² Bu kapsamda askeri liderliği etkileyen değişim boyutlarını; tehditteki, vazifedeki ve teknolojideki değişimler başlıkları altında incelemek mümkündür.

"Tehditteki değişimler" bağlamında; bir ülkenin kendi topraklarına, rejimine, düzenine, iç ve dış politikalarına veya ilgi alanlarına yönelik olarak, tehlikeli gördüğü ülke veya gruplar "tehdit" kavramı içine girmektedir. Moskova'ya göre, eskiden tehdit, bir düşmanın ülkeyi işgali iken; Soğuk Savaş döneminde bu tehdit yerini nükleer savaş korkusuna bırakmıştır.²³ Soğuk savaşın sona ermesi tehdit algılamalarındaki değişim açısından bir dönüm noktası sayılabilir. Dandeker (1994)'in²⁴ "yeni zaman" kavramının ilk ve en önemli göstergesi, Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve iki süper güç arasındaki iki kutupluluğun belirliliğinden, daha belirsiz bir dünyaya doğru olan değişimdir. Bu çevrede açıkça belirgin bir tehdidin olmadığı ancak çok çeşitli risk ve tehlikenin olduğu da görülmektedir.²⁵

Soğuk Savaş döneminin müteakip "modern sonrası" dönemde tehdit, ne bir ülkenin işgal tehlikesi ne de nükleer tehdit değil, etnik kökenli çatışmalar ve uluslararası terörizm olmuştur.²⁶ Williams(2003)'ün 11 Eylül saldırılarından sonrasını betimlemek üzere "post modern sonrası" olarak adlandırdığı dönemde ise, iç tehdit ve anayurt güvenliği üzerine ağırlık verilmiştir. Williams (2003)'a göre; yüksek yoğunluklu askeri harekâtların yapılması olasılığının yanında demokrasilerin terörist saldırılar ile bir tehdit altında olması olasılığı hala vardır ve bu düşünceden temelde anayurt güvenliği ile ilgilenmek durumunda olan ve askeri imkân ve kabiliyetlerin artırılmasına destek veren bir "güvenlik devleti"

²² Toffler, Alvin; Toffler, Heidi. **21. Yüzyılın Şafağında Savaş ve Savaş Karşısı Mücadele**, Sabah Yayınları, İstanbul, s.54.

²³ Moskova, Charles, "What Ails the All-Volunteer Force: An Institutional Perspective"; Parameters, US Army War College, 00311723, Vol. 31, Issue 2, Summer 2001.

²⁴ Dandeker, Christopher. "New Times for the Military: Some Sociological Remarks on the Changing Role and Structure of the Armed Forces of the Advanced Societies", BJS, 45, 4, 1994, s.637-654.

²⁵ Manigart, Philippe, "Restructring of the Armed Forces", **Military Sociology**, 2002, s.323-343,

²⁶ Moskova, Charles C.. Toward A Postmodern Military: "The U.S. As a Paradigm", **The Postmodern Military: Armed Forces After The Cold War**, 2000, s.14-31.

"GELECEĞİN ASKERİ LİDERLİĞİNE DAİR DEĞERLENDİRMELER

kavramı ortaya çıkmaktadır.²⁷ Özetle; düşman tehdidinden nükleer savaşa kadar ve etnik şiddet ve terörizme kadar uzanan asıl tehdidin bir evrimi görülmektedir.

Teknolojideki gelişmeler ve tehditteki değişimler iç içe yaşanmaktadır. Bilginin kontrolü, yarının tüm kurumlarında yer alacak, dünya çapındaki güç mücadelesinin özünü oluşturmaktadır. Bilgi çağının günümüzde savaş kavramına getirdiği ikinci boyut ise, tehdidin niteliğinden çok yönü ile ilgilidir. Çağımızda bilginin kazandığı önem paralelinde; bilgiyi toplayan, işleyen ve yayan altyapı da tehdidin hedefi haline gelmiştir. Böylece "savaş dışı harekât" kavramı ortaya çıkmıştır.²⁸ Örneğin Amerika'da 15 yaşındaki bir çocuğun Savunma Bakanlığının gizli bilgilerine internet yoluyla ulaşması, teknolojideki değişimin tehditteki değişime nasıl etkide bulunduğunu vurgulamaktadır.

Üçüncü milenyumun başında, silahlı çatışmalar halen büyük yıkımların ve çok sayıda insan hayatının zayi olmasının başlıca nedenidir. Görünen odur ki, küreselleşme de bu sorunlara tam olarak çözüm getirememiştir. Zamanımızdaki savaşların sebepleri etnik, din ve medeniyet farklılıkları olarak gözükmekte fakat bunların ardındaki gerçek sebeplerin jeopolitik ve ekonomik çıkar çatışmaları olduğu da göze çarpmaktadır.

"Vazifedeki değişimler" bağlamında; tehdit konusunda görüldüğü gibi, teknolojideki değişimler ile vazifenin niteliğindeki değişimler de iç içedir. Teknolojideki gelişim paralelinde, savaş kavramı da değişmektedir. İlk olarak, artık savaş eski anlayıştaki gibi bir devlet veya devletler grubu ordularının çarpışması olarak düşünülmemektedir.²⁹ Soğuk Savaş sonrası dönemde, tehditlerin yeniden incelenmesi ile Silahlı Kuvvetlerin vazifesinde oldukça radikal değişimler meydana gelmiş ve var olan vazifelerin arasına yenileri de eklenmiştir. Eskiden büyük orduların görevi, topyekûn bir savaşa hazır olmaktı. Son yıllarda ise uluslararası barışın korunması ve insani yardım gibi görevlerle birlikte yelpazenin oldukça farklılaştığı görülmekle birlikte, günümüzde geleneksel savaşın "tamamen imkânsız veya hayal edilemez" olduğu da söylenememektedir.³⁰ Özetlemek gerekirse, son yıllarda Silahlı Kuvvetlerin teşkilat, teçhizat, eğitim ve doktrinine yön veren bloklar arası savaş ve nükleer savaş tehdidi yerini, kısmen terörizme, saldırgan milliyetçiliğe ve etnik savaşlara bırakmıştır.

Silahlı Kuvvetlerin sosyo-kültürel çevresine bakıldığında; bireysel haklar üzerindeki vurgunun artması, geleneksel değerlerin zayıflaması, materyalist değerlerin önem kazanması gibi birçok gösterge farklı bir zaman dilimine girildiğini vurgulamaktadır.³¹ Bu göstergelerin ışığında hareket edildiğinde, askerlerin motive edilmesinin güçleştiği, sivil-asker ilişkilerinin

²⁷ Williams, John Ailen. "Postmodern Silahlı Kuwetlerde Liderlik: Zorluklarla Başa Çıkabilmek". **Kara Harp Okulu Uluslar Arası Liderlik Sempozyumu Bildiri Kitapçığı**, Kara Harp Okulu Basımevi, Ankara, 2004, s.13-38.

²⁸ Toffler, Alvin; Toffler, Heidi, a.g.e., s.67.

²⁹ Toffler, Alvin; Toffler, Heidi, a.g.e., s.22.

³⁰ Dandeker, Christopher, "The U.K.: The Overstretched Military", *The Postmodern Military: Armed Forces After The Cold War*, 2000, s.32-50.

³¹ Snider, Don M., Watkins, Gayle L.. "The Future of Army Professionalism: A Need for Renewal and Redefinition", *Parameters*, Güz 2000, s.5-20.

"GELECEĞİN ASKERİ LİDERLİĞİNE DAİR DEĞERLENDİRMELER

yapısının değiştiği, genelde kurumlara olan güvendedeki azalmanın askeri kurumları da olumsuz yönde etkilediği görülmektedir.³²

1990'lı yıllardan itibaren hemen her alanda sıkça karşılaştığımız "küreselleşme" sözcüğü, günümüzde sadece ekonomik bir kavram olarak değil, içinde bulunduğumuz uluslararası sistemi tanımlamak içinde kullanılmaktadır. Küreselleşme; günümüz dünyasında yeni ortaya çıkan veya daha belirgin hale gelen çeşitli faktörlerin etkisi sonucunda, insani var oluşun, sosyal, kültürel ve iktisadi açıdan coğrafi sınırların önemini yitirmeye başlaması ile birlikte toplumların da gitgide bunun bilincine varmaları sürecini ifade eden bir kavramdır.³³

Küreselleşmenin askeri boyutuna bakılacak olduğunda; küreselleşmenin yarattığı dinamik ortam içinde ulus devletin egemenlik alanı daralmış, ulusal güvenliğe yönelik tehditler farklılaşmış; terörizm, ayrılıkçı hareketler, etnik ve dini çatışmalar, kitle imha silahlarının yayılması, uluslararası organize suçlar ve siber terörizm gibi "asimetrik tehditler" yeni tehdit parametreleri olarak ortaya çıkmış ve güvenlik algılamalarını değiştirmiş olduğu görülmektedir. Bunlardan biri, ulusal güvenliğün kolektif güvenlik anlaşmaları çerçevesinde sağlanması yönündeki eğilimdir. Öte yandan, yeni durumda ulusal güvenliğün sağlanması insan sayısı bakımından kalabalık ve zorunlu askerliğe dayanan silahlı güçlerin varlığıyla doğrudan doğruya ilişkili görülmemektedir. Bunun yerine mesleğinde profesyonelleşmiş, teknik donanımı güçlü ve hareket kabiliyeti üstün az sayıda askeri gücün, ulusal güvenliği daha etkin olarak sağlayabileceği yönünde görüşler tartışılmaktadır.³⁴

Günümüzde zaferin anahtarı olarak kaba kuvvetin yerini "teknolojik tecrübe" almaktadır.³⁵ "**Teknolojideki gelişmeler**" bağlamında; günümüzde Silahlı Kuvvetlerin bilgi teknolojilerinin nimetlerinden en üst düzeyde faydalanacak şekilde bir yapılanmaya gittikleri görülmektedir. Bu gelişmiş bilgi alt yapısı Silahlı Kuvvetlere birçok avantaj sağladığı gibi, aynı zamanda, harbin hedeflerinden biri haline de gelmiştir. Bilgi çağında askerler, daha çok muharebenin boyutlarının ne olacağıyla ilgilenmektedir. Bilgi çağı, üretim sürecini ve bireylerin* yaşam şeklini değiştirdiği gibi, günümüz harplerini de oldukça köklü biçimde etkilemektedir. Gelişen teknoloji bugün Silahlı Kuvvetlerin tüm sistemlerine yansımıştır. Bu kapsamda geçmişte strateji teknolojiyi belirlerken, birçok düşünür günümüzde teknolojinin stratejiyi belirlediğini tartışır olmuştur. Günümüzde Silahlı Kuvvetlerin güçlü olmasının yolu modern silahlara sahip olmak ve bu silahları yeni doktrinler ışığında kullanabilmekten geçmektedir.

Yirminci yüzyılın sonlarına doğru ortaya çıkan bütün teknolojik yeniliklerle, bazı araştırmacılar "askerlik mesleğinde devrim" (revolution in

³² Van Der Meulen, Jan S.. "The Netherlands: The Final Professionalization of the Military", The Postmodern Military: Armed Forces After The Cold War, 2000, s.101-120.

³³ Güven, Rana. "Gelişmekte Olan Ülkelerin Küreselleşme ile ilgili Sorunları", **Harp Akademileri Bülteni**, İstanbul, Kasım 2004, s.25-39.

³⁴ Süzer, Ahmet. **Profesyonelleşmenin K.K.K.İğında Uygulanabilirliğinin Analizi**. KHO Savunma Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2006, s.34. Moskos, a.g.e., 2001.

³⁵ Moskos, a.g.e., 2001.

“GELECEĞİN ASKERİ LİDERLİĞİNE DAİR DEĞERLENDİRMELER

military affairs-RMA) kavramından söz etmeye başlamışlardır. Bu teknolojik yeniliklerle ortaya çıkan silah sistemlerinin kullanımının kolay olması ve uzmanlık istememesine rağmen; lojistik, doktrin, komuta, kontrol ve koordinasyon anlamında karmaşık bir yapıyı ortaya çıkardığı değerlendirilmektedir. Bu durumda, yüksek eğitime sahip personele ihtiyaç artmış ve bu uzmanları eğitmenin oldukça maliyetli ve uzun sürdüğü anlaşılmıştır. Yeni bilgi teknolojilerinin, bilgiye direk ulaşmayı kolaylaştırması özelliğinden dolayı, geleneksel yapıları değiştirdiği değerlendirilmektedir. Bu durum ise üst kademeye orta kademe arasındaki hiyerarşiyi azaltmakta böylece muharebe alanındaki lidere ulaşımı kolaylaştırmaktadır. Bunun sonucunda, insanları kontrol etmeden önce, arada bulunan birçok hiyerarşik basamağın kalktığı göze çarpmaktadır.³⁶

Teknolojik gelişmeler göz önüne alındığında; muharebe sahası boyutlarının genişleyeceği, ilgi ve etki sahasının büyüyeceği, hızla değişen tehdit, silahsızlanma ve silahların kontrolü ile ilgili faaliyetler ve modern bir Silahlı Kuvvetlerin kurularak idamesinin maliyeti gibi faktörlerin; sayısal olarak az, fakat daha etkin bir silahlı kuvvetin geliştirilmesini gerektirecek olduğu, yüksek teknoloji ürünü silah sistemlerinin yoğun olarak kullanılması sonucu çok iyi eğitilmiş insan gücü ihtiyacının ortaya çıkacağı, bunun yanında; profesyonel askerliğin ve eğitimin önem arz edeceği değerlendirilmektedir.³⁷

Geleceğin Askeri Liderliğine Dair Değerlendirmeler

Prof. Dandeker, günümüzün ve geleceğin askeri liderliği konusundaki iki önemli sorunun; eğitilmiş ve kıvrak zekâlı liderlere olan ihtiyaç ve "kontrol diyalektiği" olduğunu vurgulamaktadır. İlk olarak, çevik güçlerin kıvrak beyinlerle nasıl donatılacağı sorunu vardır. Karmaşık operasyon ortamları bir dizi askeri ve askeri olmayan boyut sağlamakta, bu da "asker diplomatların" (Charles Moskos tarafından kullanılan bir terim) askeri ve askeri olmayan değerlendirmeleri komuta hiyerarşisi içinde alt seviyelerle de bağdaştırabilmelerini gerektirmektedir. Dolayısıyla, Silahlı Kuvvetlerin ne maksatla kullanılabileceğini veya kullanılamayacağını düşünmek ve ona göre danışmanlık hizmeti sağlamak için "bilge askerlere" (Charles Moskos tarafından tanımlanan bir başka rol) ihtiyaç vardır. Askeri liderlik konusundaki ikinci sorun ise; sorumluluğun alt komuta seviyelerine dağıtılması, ancak modern iletişim teknolojilerinin teşvikiyle mikro-yönetime cezbeden sakıncalardan kaçınma ihtiyacıyla ortaya çıkan "kontrol diyalektiğimin etkin olarak yönetilebilmesindeki güçlüklerdir."³⁸

³⁶ Manigart, a.g.e., 2002.

³⁷ Aklar, Yılmaz. **Türk Silahlı Kuvvetleri'nde Tasarruf Yapılabilecek Alanlar**, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 1998.

³⁸ Dandeker, Christopher. "21nci Yüzyıl için Esnek Kuvvetlerin Tasarımı: Liderlikte Karşılaşılabilecek Kritik Zorluklar". **Kara Harp Okulu Uluslar Arası Liderlik Sempozyumu Bildiri Kitapçığı**, Kara Harp Okulu Basımevi, Ankara, 2004, s.343-348.

"GELECEĞİN ASKERİ LİDERLİĞİNE DAİR DEĞERLENDİRMELER

Askeri liderlik başlangıcından bugüne oldukça uzun bir yol almıştır. Daha da alması gereken yol hakkında ABD Harp Akademisi öğretim üyesi Albay Raparone şunları söylemektedir.³⁹

"Silahlı Kuvvetler doktrinini geliştirenler liderliğin ne olduğunu karıştırmış gibiler. Liderliği tek yönlü olarak; yani takipçilere olan etkisinden daha ziyade, makam ve rütbe ile özdeşleştirilen bir nitelik olarak tanımlamaktadırlar. Ordu doktrini; stratejik planlamaya ve icraya ve lineer sebep-sonuç ilişkisine dayalı tavandan-tabana liderlik modelini benimsemektedir. Fakat, pek çok askeri olmayan literatür, tecrübeler dayanarak böyle bir yaklaşımın gerçek hayatta uygulanmadığını söyler ve normatif açıdan uygulanmamasının daha iyi olacağını izah eder. Kurumun bütününün uyum sağlayacağı çevre giderek taleplerini artırmaktadır. Yüksek çalkantılı ortamlar, değişikliğin yavaş yavaş hiyerarşik yolları izlemesini beklemez, böylelikle hiyerarşik liderliğin yeterliği giderek azalacaktır Çünkü işleri etkin yapmanın usulü dinamik olarak doğrusal değildir."

Her kurum gibi Silahlı Kuvvetler de dünyada yaşanan ve günümüzün en değişmez gerçeği olan sürekli değişimin etkisi altındadır. Bu değişim; teknolojik, sosyal ve ekonomik boyutlarıyla geleceğin askeri liderlerinden önemli taleplerde bulunmaktadır. Bu talepler, çoğunlukla ileri teknoloji ürünü olan savunma sistemlerini anlamak, tasarlamak, işletmek ve bu sistemlerin asıl unsuru olan insana liderlik etmek olarak sıralanabilir. Bu açıdan bakıldığında askeri liderlik; kaynak sağlayarak, amaç ve istikamet göstererek, motive ederek, birliğinin devamlı başarılı olması için, gerekli şartları oluşturarak, doğrudan ya da dolaylı vasıtalarla, başkalarını bir görevi tamamlama konusunda etkileme sürecidir.⁴⁰

Yirmi birinci yüzyılda, dünyamız bilgi çağını yaşamakta ve yeni yönetim arayışlarını ortaya koymaya çalışmaktadır. Günümüzde ayakta kalabilmek için, Silahlı Kuvvetler yönetim ve teknoloji sahalarında ön planda olmak zorundadırlar. Bilgi çağında daha esnek, dinamik ve yenilikçi bir yapıyı gerçekleştirmek; iletişim, rekabet ve işbirliği bilincinde olarak daha çok sorumluluğa sahip olmak ve daha fazla yönetsel ve kurumsal iş tatmini ve iş heyecanı gerektirmektedir.⁴¹

Silahlı Kuvvetlerde belirlenmiş hedeflere ulaşmak; yaratıcı düşüncenin ışığında ve açık sistem anlayışı içinde, etkili ve verimli çalışmadaki üstün performansı, sabırla, istekle, içtenlikle uygulamayı gerektirmektedir. Askeri liderlik sistemi; insan, yapı ve yöntem boyutlarından oluşan bir bütündür. Bu boyutlardan birinde gerçekleştirilen bir değişim, diğerlerini de etkilemektedir. Bu nedenle, liderliği geliştirmede kurumu tüm boyutları ile ele alan bütüncül bir yaklaşıma gerek vardır. Modern teknoloji, paylaşım, anlaşma, iletişim ve bilgi

³⁹ Raparone, Christopher R. "Military Leadership". Military Review, USA, Ocak-Şubat 2004.

⁴⁰ Büyükanıt, Yaşar. **Teğmen**, Kara Harp Okulu Basımevi, Ankara, 1996.

⁴¹ Senge, Peter M.. **Beşinci Disiplin**, (Çev.: Ayşegül İldeniz; Ahmet Doğukan), YKY, İstanbul, 1993, s.156.

"GELECEĞİN ASKERİ LİDERLİĞİNE DAİR DEĞERLENDİRMELER

toplumu, farklı bir liderlik ve yöneticilik anlayışını ön planda tutmayı öngörmektedir.

Modern harplerin icra edilmesi; liderlik, ekip ruhu ve inisiyatif gibi kavramları ön plana çıkarmıştır. Geleceğin harpleri, tarihteki benzerlerine kıyasla hem hataları daha az bağışlayıcı olacak hem de liderlik becerilerine, yaratıcılığa ve esnekliğe olan ihtiyacı daha çok hissettirecektir. Artık bilgi çağına girilmesi ve teknolojik gelişmelerin artması sonucu muharebe meydanları daha büyümüş ve zamanın önemi daha da artmıştır. Bununla beraber savaşların temposu artmış, başarı için düşmandan daha hızlı hareket etme gereği ve daha hızlı karar vermenin önemi artmıştır. Bu gelişmelerin ışığında "liderlik" savaşların kazanılmasında en önemli hususlardan biri haline gelmiştir. Özellikle alt seviyelerdeki liderlerin önemi daha çok artmış ve liderlik ve komutanlık bütünlüğüdür. Komuta sistemi, liderliğe ve yönetime ait esasları günümüze kadar bünyesinde muhafaza ederek, çeşitli ordularda kendi kültürlerine bağlı kalmak koşuluyla çeşitlilikler göstermektedir.

Prof. Soeters (2004), özellikle günümüzde önem kazanan barış gücü operasyonlarında ki temel liderlik başarısının, farklı kültürden insanların bir araya getirilebilmesinde ve çalıştırılabilmesinde yattığını vurgulamaktadır. Soeters'a göre askeri lider, sorunlar ortaya çıkmaya bile, tehlikenin bilincinde olarak öngörülü, her şeyden önemlisi akılcı ve açık fikirli bir şekilde olayların akışına müdahale etmelidir. Önce düşünen (nişan alan) ya da önce yapan (ateş eden) liderlik tarzlarının her ikisi de değişen duruma göre önemli unsurlardır. Gerginlik ve kriz dönemlerinde liderlerden aynı anda düşünüp harekete geçmeleri ya da en azından birbirleri ile ilişkili bir şekilde harekete etmeleri beklenir. Ancak en önemlisi geleceğin liderlerinden, ileride olabilecek olayları "önceden görebilmelerini" ve müteakiben harekete geçip tekrar bir arada çalışmaya başlama gerekliliği fikrini savunmaları beklenmektedir.⁴²

Silahlı Kuvvetlerde teknolojinin gücü ile insanların gücü büyük bir birleşim oluşturur. Vasıflı, motivasyonu yüksek insanlara yatırım yaparak ve bu insanların en gelişkin teçhizatlarla çalışmasını sağlayarak liderler teknolojik yatırımdan en büyük verimi alırlar. Bu ortamın oluşması ancak iyi eğitim almış astların varlığını ve insan merkezli politikaların uygulanmasını gerektirmektedir.⁴³ Askeri liderler sürekli iyileştirme hareketlerinin başarısı için, takım çalışmasının gelişmesini desteklemelidirler. Çünkü takım çalışması lokomotifin seri hareketlerine yeni bir ivme kazandırır. Bu çalışmalar sonucu elde edilen kendine güven duygusu sürekli gelişmeyi sağlar. Böylece kurumda; kalite, maliyet, hız üstünlüğü ve daha fazla rekabet sağlanacaktır.⁴⁴

Vogelaar (2004), çağımız Silahlı Kuvvetlerinin icra ettiği operasyonların belirsiz bir nitelik taşıdığına dikkat çekerek, bu kaosu alışılmadık açılardan irdeleyerek düzensizliğin içinde belirli biçimler keşfedebilecek ve kaosa entelektüel bir güvenle bakabilecek insanlar yetiştirmek zorunda olduğunu

⁴² Soeters, Joseph. "Küreselleşen Dünyada Halkları Bir Araya Getirmek". **Kara Harp Okulu Uluslar Arası Liderlik Sempozyumu Bildiri Kitapçığı**, Kara Harp Okulu Basımevi, Ankara, 2004, s.636-644.

⁴³ Rossen, H.Robert. **İnsan Yönetimi**, (Çev.: Gündüz Bulut), BZD Yayıncılık, İstanbul, 1999, s.58.

⁴⁴ Aktulga, Doğu. "**Liderlik**" Konferansı Metni, 10 Aralık 2002 tarihinde <http://www.kho.edu.tr> adresinden erişildi, s.3.

"GELECEĞİN ASKERİ LİDERLİĞİNE DAİR DEĞERLENDİRMELER

vurgulamaktadır. Bu ortamda değişik komuta kademelerdeki komutanların, sadece "kuralları uygulayan" komutanlar olmak yerine "düşünen komutanlar" olmaları gerekmektedir. Vogelaar'a göre bu husus ancak, farklı komuta kademelerinde bulunan komutanların, belirli ilkeler ve bir üst komutanın ana fikri doğrultusunda kendi kararlarını verme özgürlüğüne sahip olmaları ile mümkündür.⁴⁵

Gerçekten de bugün ve geleceği birbirinden ayıran en büyük fark, geleceğin belirsizliği ve değişkenliğidir. Her şey sürekli bir yenilik ve değişim içindedir. Bu hızlı değişim, Silahlı Kuvvetleri de hem iç hem de dış çevresel etkilerin ışığında sürekli olarak etkilemekte ve farklılaştırmaktadır. Geçmişte doğru olarak bilinen ve uygulanan işlemler; zaman içinde modası geçen, eskiyen, değiştirilmesi gereken yöntem, teknoloji, uygulama ve gelişmeleri de beraberinde getirmektedir. Bu husus, yeni yönetim gereklilikleri yanında; bütün bu gelişmeleri temelden ve derinden özümseyerek kucaklayabilen, belli bir denge içinde yönetebilecek becerilere sahip liderlere gereksinimi arttıracaktır. Askeri lider, yeni değişimlere hızla ayak uydurmalı, değişimi yönetmeli, ancak bunu kendi kurumundaki esnek uygulamaların ışığında; bütünleştirici, uyumlaştırıcı, olgunlaştırıcı biçimde gerçekleştirmelidir.⁴⁶

Geleceğin askeri liderlik anlayışını gerçekleştirmede, başarılı karargâh teşkilatının oluşturulması da önem arz etmektedir. Yaratıcılığı ilke edinmiş, uyarılmadan üretebilen, sorumluluğunu masalardaki evrakla sınırlı görmeyen, sorunlara çözüm bulan, bilgisayarla bütünleşmiş, analitik düşünen bir karargâh teşkilatını gerçekleştirmek için bilgi teknolojisinin verdiği imkânları kullanmak giderek öncelikli olmaktadır. Bilgi teknolojisi tabanlı bu modeller, becerikli etkin karargâh elemanları, yüksek performanslı ekipler, bilgi ağı temelinde birlikte ya da eş zamanlı, paralel çalışabilen bütünleşmiş karargâhları gerekli kılmaktadır.⁴⁷ Geleceğin muharebelerinin karmaşık yapısı ve kullanılan silahların etkileri göz önüne alındığında askeri liderlerin işinin ne denli zor olduğu görülmektedir.

Sonuç ve Tartışma

Günümüz dünyasında, alışık olunan kurallar ve düşünme biçimleri belirgin biçimde değişmektedir. Geleceğin lideri, belirsizliklerle yaşamaya alışık olmalıdır. Ancak burada altı çizilmesi gereken nokta; burada kullanılan "belirsizlik" kavramının, liderin kendi değer ve ilkeleri açısından bir belirsizliğe işaret etmediğidir. Belirsizlikten kasıt, bu yeni tip liderin hayata bakışı; kendinden daha farklı olan insanlarla da anlaşabilmesi ve kaynaşabilmesidir. Prof. Kırım, bunca karmaşık bir ortamda, "beşinci seviyedeki liderlik"⁴⁸ olarak

⁴⁵ Vogelaar, Ad. "Her Yönüyle Liderlik: Bir Denge UNSURLU". **Kara Harp Okulu Uluslar Arası Liderlik Sempozyumu Bildiri Kitapçığı**, Kara Harp Okulu Basımevi, Ankara, 2004, s.501-517.

⁴⁶ Covey, R.Stephen. **Etkili İnsanların Yedi Alışkanlığı**, (Çev.: Gönül Suveren), Varlık Yayınları, İstanbul, 2000, s.211.

⁴⁷ ⁴⁷ Marşap, Akin. "**Bilgi Toplumu ve Geleceğin Liderlik Anlayışı**", 20 Mart 2000 tarihinde <http://www.kho.edu.tr> adresinden erişildi, s. 11.

⁴⁸ Kırım, Arman. "Liderler için Rekabetçi Avantaj Önerisi: Farklılaşma". **Kara Harp Okulu Uluslar Arası Liderlik Sempozyumu Bildiri Kitapçığı**, Kara Harp Okulu Basımevi, Ankara, 2004, s.88-103.

"GELECEĞİN ASKERİ LİDERLİĞİNE DAİR DEĞERLENDİRMELER

adlandırdığı; kişisel alçakgönüllülük, disiplin ve profesyonel iradenin ikilemleri karışımını kullanarak büyüklüğü inşa eden liderliğin geçerli olacağını savunmaktadır. Beşinci seviyedeki liderin çalışkanlığını vurgulamak için onları "tören atından" daha ziyade "pulluk atma" benzetmektedir.

Gelişen teknoloji, muharebe alanını karmaşık bir hale getirirken, bu alanın boyutları süratle değişmiş ve söz konusu alandaki birliklerin sürati ise hayal edilemeyecek düzeylere ulaşmıştır. Askeri liderlerin böyle bir ortama ayak uydurabilme, teknolojisi devamlı gelişen harp silah ve araçları, doktrin ve taktiklere göre birlikleri sevk ve idare etme zorunluluğu "askeri liderlik" kavramını ön plana çıkarmıştır. Yıllarca Bosna'da savaşmış olan Orgeneral Rasim Deliç; küçük bir birlikten bir ülkenin en üst seviyedeki askeri kurumuna kadar komuta seviyesi yükseldikçe, görev gereklerinin daha karmaşık hale geldiğini söylemekte ve savaşta astların ölüm korkusunu yenmelerinde ve görevlerini başarılı bir şekilde yerine getirmelerindeki yegâne unsurun başarılı bir askeri lider ve komutan olduğunu vurgulamaktadır.⁴⁹

Yeni muharebe sahasında; çok iyi eğitime sahip, dayanıklı, bilgili, yeni teknolojiyi kullanabilen ve disiplinli insana olan ihtiyaç artacaktır. Geleceğin askeri liderleri, bilgili, tecrübeli, eğitilmiş olmasının yanında; sıhhatli muhakeme yapabilen, doğru ve zamanında karar verebilen ve elindeki imkân ve vasıtaları zamanında ve yerinde kullanabilen liderler olacaktır. Karar vermede dikkate alınacak faktörlerin sayısı arttıkça komutanların bilgi ihtiyacı da artacaktır. Bunun yanında bilgiye erişmek kadar, etkin olarak kullanmak da önem kazanacaktır.

İçinde bulunduğumuz dönemde, "değişimin hızı" ve "belirsizlik" geçmişe göre son derece artmıştır. "Aynı nehirde iki kez yıkanmanın imkânsızlığını vurgulayan" Heraklitus'un da dediği gibi, her şey bir başka şeye dönüşmekte ve hiç bir şey aynı kalmamaktadır. İşte bu çağda "liderlik" kavramı, yönetim sistemlerinde en çok aranan ve gözlenen olgulardan birisi olmaktadır. Çünkü tüm dünya, yönetim yolculuğunda karşılaşılan fırtınalarla değil, liderin gemiyi limana getirip getirmediğiyle ilgilenmektedir. Anlaşılacağı üzere liderlik, bir şeyin nasıl yapılacağından çok, liderin nasıl davranacağı ile ilgilidir. Askeri liderlikte bu husus, savaşların kazanılması zorunluluğuna işaret etmektedir.

Liderlik yaklaşımları birebir olarak sorunları çözecek formülü üretmekten daha çok, genel bir çerçeve çizmekte ve liderler tarafından kendi kurumunun faaliyet alanı, büyüklüğü, vizyonu ve kültürel değerleri ölçüsünde, ona uyacak bir sistemi oluşturmasına yardımcı olmaktadır. Liderler ve liderlik tarzı, hem içinde bulunulan koşulların bir ürünüdür; hem de buldukları ortamın özelliklerini belirlerler. Her özel durum farklı tarzda bir lidere ihtiyaç duyarken, her lider de çeşitli durumlarda kendi tarzını seçmelidir. Bazen güç kullanmak, bazen ise proaktif olmak gereklidir. Bazen iyi yönetme becerisi, bazen de bir kurumsal kültür oluşturmaya ihtiyaç duyulabilir. Çok zor durumlarda, gücü eline alabilecek ve radikal değişiklikler yapabilecek güçlü bir lidere ihtiyaç duyulurken, her şeyin iyi organize edildiği bir durumda ise, kurumu düzenli yönetebilecek ve küçük ilerlemeler kaydedebilecek bir lidere ihtiyaç

⁴⁹ Deliç, Rasim. "Savaşta Liderlik". **Kara Harp Okulu Uluslar Arası Liderlik Sempozyumu Bildiri Kitapçığı**, Kara Harp Okulu Basımevi, Ankara, 2004, s.227-244.

"GELECEĞİN ASKERİ LİDERLİĞİNE DAİR DEĞERLENDİRMELER

duyulabilmektedir, içinde bulunduğumuz bu çağ, bir çok konuda olduğu gibi, özellikle yönetim ve liderlik anlayışında da önemli paradigma değişimlerini kaçınılmaz hale getirmiştir.

Aslında askeri liderlerin özelliklerini yeniden keşfetmeye hiç de gerek yoktur. Esasında, tarihe bakıldığında, liderlere özgü temel özelliklerin büyük kısmının her zaman aynı kaldıkları görülmektedir. Sadece uygulama biçimleri, içinde bulunulan koşullara uygun olarak değişiklik göstermiştir. Zaten bir liderin en önemli özelliklerinden birisi de yeni koşullara uyum gösterebilme yeteneğidir. Ünlü gelecek bilimcisi Alvin Toffler, "Yeni Bir Uygarlık Yaratmak" adlı kitabında, insanlığın içinden geçtiği ilk dönem olan tarım döneminde odak noktasının "ne yetiştirildiği" üzerinde olduğunu, sanayi döneminde ise odak noktasının, "ne üretildiği" üzerine kaydığını söylemektedir. Her iki dönemde liderlik, üretmek ve üretimin kolaylaştırılmasını sağlamak üzerine olup, kişinin belli bir hiyerarşi içindeki yeri ile tanımlanır. Bilgi çağındaki lider ise, bilgi bombardımanından anlamlı sonuçlar çıkartacak kişidir. Kritik nokta; artık hiyerarşideki yeri değil, kişinin sadece kendisine ait özel üstünlükleridir.

Mustafa Kemal Atatürk "Zabit ve Kumandan İle Hasbıhal" adlı eserinde, Mareşal Goltz'un, "iyi bir ordunun meydana gelmesinde önemli olan türlü araçların en etkili, hiç kuşkusuz birliğin başındaki komutanın etkinliğidir" sözüne vurgu yaparak, askeri liderin etkinliğin önemine dikkat çekmiştir.⁵⁰ Tannenbaum ve Schmidt etkin liderliği, "Etkin lider ne çok otoriter ne de çok tavizkâr olmalıdır. Etkin lider daha çok durumun gereklerini çabucak görüp en uygun davranış şeklini sergileyen insandır" şeklinde tarif etmiştir. Başka bir deyişle her zaman geçerli tek bir yönetsel liderlik tarzı yoktur. Liderlik durumdan duruma değişkenlik gösterir. Bu bağlamda, Silahlı Kuvvetlerin kendine uygun dinamik ve uyumu kolaylaştıracak esnek bir yapıyı ortaya koymaları gerekmektedir. Bunu sağlamada, post-modern yönetim teknikleri ile bütünleşmiş genel liderlik yaklaşımlarına ihtiyaç vardır.

Tüm bu gelişmeler kapsamında, günümüz askeri liderinin sahip olması gereken nitelikler konusunda çok şeyler yazmak ve daha birçok sınıflandırmalar yapmak mümkündür. Küreselleşme ve bilgi çağının hızla değişmesi sonucu, Silahlı Kuvvetlerin kendine uygun dinamiklerini hayata geçirecek ve uyumu kolaylaştıracak esnek bir kurum görüntüsünü ortaya koymaları gerekmektedir. Bunu sağlamada, post-modern yönetim teknikleri ile bütünleşmiş, "zamana" ve "zemine" göre değişen askeri liderlik yaklaşımlarına ve anılan yaklaşımların sürekli olarak güncelleştirmesine ihtiyaç bulunmaktadır.

⁵⁰ Atatürk, Mustafa Kemal. Subay ve Komutan İle Konuşmalar. Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 1989, s.4.

KAYNAKÇA

- 1) Aklar, Yılmaz. **Türk Silahlı Kuvvetlerinde Tasarruf Yapılabilecek Alanlar**, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 1998.
- 2) Aktulga, Doğu. "**Liderlik**" Konferansı Metni, Kara Harp Okulu, 10.12.2002. <http://www.kho.edu.tr>.
- 3) Atatürk, Mustafa Kemal. **Subay ve Komutan İle Konuşmalar**. Harp Ak. Basımevi, İstanbul, 1989.
- 4) Blake, Mc Conse. **Leadership Dilemmas**. Grid Solutions, Gulf Publishing Company, Texas, 1991.
- 5) Büyükanıt, Yaşar. **Teğmen**, Kara Harp Okulu Basımevi, Ankara, 1996.
- 6) Covey, R.Stephen. **Etkili İnsanların Yedi Alışkanlığı**,(Çev.: Gönül Suveren), Varlık Yayınları, İstanbul, 2000.
- 7) Dandeker, Christopher. "The U.K.: The Overstretched Military", **The Postmodern Military: Armed Forces After The Cold War**, 2000.
- 8) Dandeker, Christopher, "New Times for the Military: Some Sociological Remarks on the Changing Role and Structure of the Armed Forces of the Advanced Societies", BJS, 45, 4, 1994.
- 9) Dandeker, Christopher. "21nci Yüzyıl İçin Esnek Kuvvetlerin Tasarımı: Liderlikte Karşılaşılabilecek Kritik Zorluklar". **Kara Harp Okulu Uluslar Arası Liderlik Sempozyumu Bildiri Kitapçığı**, Kara Harp Okulu Basımevi, Ankara, 2004.
- 10) Davis, Keith. **İşletmede İnsan Davranışı**, İ.Ü. Yayını, İstanbul 1984.
- 11) Deliç, Rasim. "Savaşta Liderlik". **Kara Harp Okulu Uluslar Arası Liderlik Sempozyumu Bildiri Kitapçığı**, Kara Harp Okulu Basımevi, Ankara, 2004, s. 227-244.
- 12) Dubrin, Andrew J.. **Leadership**, Prentice Hall, Houghton Mifflin Company, 1995.
- 13) Eren, Erol. **Örgütsel Davranış ve Yönetim Psikolojisi**, Beta Yayınları, İstanbul, 2000.
- 14) Güney, Salih. **Davranış Bilimleri**, Nobel Yayınları, Ankara, 2000.
- 15) Güven, Rana. "Gelişmekte Olan Ülkelerin Küreselleşme İle ilgili Sorunları", **Harp Akademileri Bülteni**, İstanbul, Kasım 2004.
- 16) Heifetz, A. Ronald. **Leadership Without Easy Answers**, Harvard University Press, London-England, 1998.
- 17) House, Robert J.. "A Path - Goal Theory of Leader Effectiveness", **Administrative Science Quarterly**, 1999.
- 18) Johnson, Gregory G.. "21nci Yüzyılda NATO: Liderlik Sayesinde Krizden Dönüşüme". **Kara Harp Okulu Uluslar Arası Liderlik Sempozyumu Bildiri Kitapçığı**, Kara Harp Okulu Basımevi, Ankara, 2004.
- 19) **KKT 100-5: Harekat** (Sevk ve Muharebe), K.K.Basımevi Basılı Evrak Depo Müdürlüğü, Ankara, 1998.

- 20) KHO Liderlik Geliştirme ve Değerlendirme Yönergesi, Kara Harp Okulu Basımevi, Ankara, 1995.
- 21) Kırım, Arman. "Liderler için Rekabetçi Avantaj Önerisi: Farklılaşma". **Kara Harp Okulu Uluslar Arası Liderlik Sempozyumu Bildiri Kitapçığı**, Kara Harp Okulu Basımevi, Ankara, 2004.
- 22) Koçel, Tamer. **İşletme Yöneticiliği**, Beta Basım Yay. Dağ. A.Ş., İstanbul, 2001.
- 23) Manigart, Philippe. "Restructring of the Armed Forces", **Military Sociology**, 2002.
- 24) Marşap, Akın. "Bilgi Toplumu ve Geleceğin Liderlik Anlayışı",20.03.2000. <http://www.kho.edu.tr>
- 25) Moskos, Charles. "What Ails the All-Volunteer Force: An Institutional Perspective"; **Parameters**: US Army War College, 00311723, Vol. 31, Issue 2, Summer2001.
- 26) Moskos, Charles C.. "Toward A Postmodern Military: "The U.S. As a Paradigm", **The Postmodern Military: Armed Forces After The Cold War**, 2000.
- 27) **Nahavandi, Afsaneh. The Art and Science of Leadership, (2.Basım), Prentice Hail, New Jersey, 2000.**
- 28) **Necioğlu, Safer. "Komutanlık Öğrenilebilir mi?, Hava Harp Okulu Konferansı, 22 Mart 1991.**
- 29) Northouse, Peter G.. **Leadership**, Sage Publications, California, 1997.
- 30) Raparone, Christopher R. "Military Leadership". **Military Review**, USA, Ocak-Şubat2004.
- 31) Robbins, Stephen P.. **Organizational Behavior**, Prentice Hail Inc., New Jersey, 1986.
- 32) Rossen, H.Robert. **İnsan Yönetimi** (Çev.: Gündüz Bulut), BZD Yayıncılık, istanbul, 1999.
- 33) Safty, Adel. "Liderliğin Geleceği". **Kara Harp Okulu Uluslar Arası Liderlik Sempozyumu Bildiri Kitapçığı**, Kara Harp Okulu Basımevi, Ankara, 2004.
- 34) Scanlan, B. ; Keys,B.. **Management and Organizational Behavior**, John Wiley & Sons Inc., London, 1983.
- 35) Senge, Peter M.. **Beşinci Disiplin**, (Çev.: Ayşegül ildeniz, Ahmet Doğukan), YKY, istanbul, 1993.
- 36) Soeters, Joseph. "Küreselleşen Dünyada Halkları Bir Araya Getirmek". **Kara Harp Okulu Uluslar Arası Liderlik Sempozyumu Bildiri Kitapçığı**, Kara Harp Okulu Basımevi, Ankara, 2004.
- 37) Stoner, James A.F.; Freeman R. Edward. **Management**, Prentice Hail International Inc., New Jersey, 1992.
- 38) Snider, Don M.. VVatkins, Gayle L.. "The Future of Army Professionalism: A Need for Renewal and Redefinition", **Parameters**, Güz 2000.

- 39) Süzer, Ahmet. **Profesyonelleşmenin K.K.K.İğında Uygulanabilirliğinin Analizi**. KHO Savunma Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2006.
- 40) Toffler, Alvin; Toffler, Heidi. **21. Yüzyılın Şafağında Savaş ve Savaş Karşıtı Mücadele**, Sabah Yayınları, İstanbul.
- 41) Van Der Meulen, Jan S.. "The Netherlands: The Final Professionalization of the Military", **The Postmodern Military: Armed Forces After The Cold War**, 2000.
- 42) Vogelaar, Ad. "Her Yönüyle Liderlik: Bir Denge Unsuru". **Kara Harp Okulu Uluslar Arası Liderlik Sempozyumu Bildiri Kitapçığı**, Kara Harp Okulu Basımevi, Ankara, 2004.
- 43) VVerner, Isabel. **Liderlik ve Yönetim** (Çev.: Vedat Üner) Rota Yay. Yap. Tanıtım Ticaret Ltd.Ş., İstanbul, 1993.
- 44) VWilliams, John Ailen. "Postmodern Silahlı Kuvvetlerde Liderlik: Zorluklarla Başa Çıkabilmek". **Kara Harp Okulu Uluslar Arası Liderlik Sempozyumu Bildiri Kitapçığı**, Kara Harp Okulu Basımevi, Ankara, 2004.
- 45) Yukl, Gary. **Leadership in Organizations**, (5.Basım), Prentice Hall, New Jersey, 2002.

KIBRIS'IN STRATEJİK ÖNEMİ BAĞLAMINDA ADADA ASKERİ FAALİYETLER VE İLGİLİ TARAFLARIN ASKERİ GÜCÜ

Yazan: Ulvi KESER*

Özet

Kıbrıs Adası, özellikle Annan Planı'nın gündeme gelmesi sürecinde bir kere daha uluslararası kamuoyunun ilgi alanına girmiştir. Stratejik konumuna bağlı olarak, Türkiye'nin güvenlik bağlamında en hassas dengelerinden birisini oluşturan Kıbrıs Adası, başta İngiltere ve Amerika olmak üzere Yunanistan, Kıbrıs Rum Kesimi ve Avrupa Birliği ülkeleri açısından da askeri önemini korumaktadır. Bugün gelinen noktada AB ve Annan Planı'nı destekleyenler tarafından hararetle savunulan konu ise, Türkiye'nin adadaki askeri mevcudiyetine derhal son vererek askeri gücünü geri çekmesi ve Kıbrıs'ta sadece bir tören birliği bırakmasıdır. Oysa bugün İngiltere, ABD, AB ülkeleri ve BM'e bağlı askeri güçler Kıbrıs'ta farklı nedenlerle de olsa görev başındadır. Coğrafi konumu göz önüne alınarak, İskenderun Körfezi'ne doğru uzanan bir uçak gemisine benzetilen Ada, her dönem stratejik önem ve özelliğini korumuştur Türk askerinin adadan geri çekilmesi, bugünkü şartlar çerçevesinde Türkiye açısından kabul edilemez bir durumdur

Anahtar Kelimeler: Kıbrıs, Annan Planı, Avrupa Birliği, UNFICYP, Türkiye

Abstract

The island named Cyprus once more gets the attraction of the international public subsequent to the Annan Plan process. Regarding the strategical importance, the island being one of the most fragile balances for Turkey gets the importance in regard to the British, American, Greek and Greek Cypriot interests as well as those of European Union countries'. The fact that Turkish forces on the island come to an end immediately, that Turkish Forces withdraw from the island, and that Turkey keep a symbolic "ceremony company" in Cyprus is the talk of town, nowadays, especially backed by the European Union, and Annan Plan supporters. On the other hand, the British forces, some American forces, United Nations Peace Forces, and some EU forces are, due to various reasons, on duty in Cyprus. The island similar to an aircraft carrier leading towards İskenderun Bay in consideration of its geographical position seems in fact to be a multinational scene. Withdrawal of the Turkish military forces from Cyprus in the light of the present situation is unacceptable for Turkey.

Key Words: Cyprus, Annan Plan, European Union, UNFICYP, Turkey

* Dr. öğ. Yb. Maltepe Askeri Lisesi Komutanlığı/izmir

1-Giriş

Tarihin neredeyse hemen hemen bütün dönemlerinde Kıbrıs adası ilgi odağı olmuş ve uluslararası kamuoyunun dikkatini çekmiştir. Adanın her zaman dikkat çekici bir unsur olmasının temel kaynağı ise Avrupa, Asya ve Afrika kıtalarının tam ortasındaki stratejik konumudur. Özellikle Doğu Akdeniz'in düğüm noktasını teşkil etmesi, Türkiye ve Suriye kıyılarına olan yakınlığı, bunlara ilaveten Ege Denizi'nin giriş çıkışına etkisiyle Mısır ve Süveyş Kanalı'na olan yakınlığı göz önüne alındığında adanın stratejik önemi çok daha kolay anlaşılır. Ancak adanın tarihi dokusu, insan özellikleri, nüfus, kültür değerleri, sosyal hayat, dil, geleneksel yaşantı tarzı, yer altı ve yer üstü coğrafi karakteri gibi demografik özellikleri incelendiği takdirde adanın esasında Anadolu topraklarının bir parçası olduğu ortaya çıkacaktır.

Türkiye'ye bu kadar yakın bir adanın coğrafi, kültürel, tarihi ve sosyal açıdan da Anadolu'dan farklı olacağı düşünülemez. Jeolojik sebeplerle Anadolu'dan 70 kilometre kadar uzaklara çekilen Kıbrıs'la ilgili olarak¹ "Kıbrıs; coğrafi, tektonik, jeolojik ve iklim koşulları yönünden Anadolu'nun bir parçasıdır" denmektedir.² Ayrıca "Kıbrıs'ın ilk sakinlerinin Anadolu'dan geldikleri anlaşılmaktadır. Nitekim adanın kuzeyinde ve Anadolu'ya en yakın olan Karpaz yarımadası üzerinde, neolitik devre ait yerleşme yerlerinde elde edilen buluntular, Anadolu'da Hacılar ve Çatalhöyük neolitik kültürünü meydana getiren insanların, Kıbrıs'ta da iskan etmiş olduklarını açıklamaktadır. Kıbrıs'ın diğer yerlerindeki Prehistorik kültürler de Anadolu ile olan sıkı ilişkiyi göstermektedir."³ İngiliz Tarihçi Sir George Hill, "Ada hiçbir zaman Yunanistan'ın bir parçası olmamıştır. Kıbrıs, Bizans imparatorluğu tarafından Yunanistan'ın ve Ege bölgesinin bir parçası olarak ele geçirilmedi. Kıbrıs kilisesi, Doğu Ortodoks kilisesinin Otosefal bir üyesiydi. Bundan dolayı dille birleşen din Kıbrıslıların Yunan kökenli olduğu fikrinin gelişmesini sağladı" demektedir.⁴ Kıbrıs taş devrinden itibaren ırk, maddi kültür ve dil bakımından Anadolu'ya bağlı kalmıştır. Doğudan Fenikeliler ve batıdan da Egeliler ve Frenkler de Kıbrıs'a gelerek yerleşmişlerse de, bunlar eski çağda azınlık teşkil etmişlerdir. Etnik çoğunluk yerli Kıbrıslılar, yani Anadolu'lulardır.⁵

Coğrafi, kültürel ve demografik yapı itibarıyla Anadolu yarımadasının bir parçası olduğu belirtilen Kıbrıs adasının Türkiye açısından en önemli stratejik özelliği ise coğrafi konumundan gelmektedir. Askeri strateji bağlamında tartışılmaz bir öneme sahip olan coğrafi konum, deniz gücü ile bir araya getirildiğinde tartışılmaz bir üstünlük sağlayacağı da kesindir. Deniz gücünün ve coğrafyanın azami şekilde kullanılması sadece askeri güvenlik konusuyla değil, ayrıca ekonomik ve politik menfaatlerle de ilgilidir. Kara Avrupa'sına karşı deniz gücünü kullanarak tarih boyunca gücüne güç katan İngiltere göz önüne

¹ Mustafa Haşım Altan, Atatürk Devrimlerinin Kıbrıs Türk Toplumuna Yansıması, KKTC Milli Eğitim, Kültür, Gençlik Ve Spor Bakanlığı Yayınları 39, Ankara, 1997, s. 3.

² V. Frey, Turkei Und Zygern, handbuch der Geogr. Wiss. Baud Vorder-und Süd-Asien, Postdam, 1937,s. 86.

³ Uluslararası ilişkiler Ajansı, Kıbrıs Gerçeğinin Bilinmeyen Yönleri, istanbul, 1992, s. 9.

⁴ Sir George Hill, A History Of Cyprus, Londra, 1952, s. 17.

⁵ Afif Erzen, "Kıbrıs Tarihine Bir Bakış", Milletlerarası Birinci Kıbrıs Tetkikleri Kongresi Türk Heyeti Tebliğleri, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara, 1971, s. 82.

KIBRIS'IN STRATEJİK ÖNEMİ BAĞLAMINDA ADADA ASKERİ FAALİYETLER VE İLGİLİ TARAFLARIN ASKERİ GÜCÜ

alındığında bu durum daha iyi ortaya çıkar. Özellikle deniz taşımacılığının ve ticaretinin gelişmesi doğal olarak deniz ticaret yollarının, buralardaki pazarların ve kaynakların ve özellikle de bu bölgelerdeki hassas coğrafi noktaların korunması ve güvenlik çemberine alınmasını gündeme getirdiğinden Kıbrıs adası Türkiye için çok büyük önem arz etmektedir. Alfred Mahan'ın jeostratejik teorisine göre deniz hakimiyetinin dünya hakimiyeti anlamına geldiği, denizlere hakim olanın dünyaya hakim olacağı düşünülecek olursa adanın önemi bir kat daha artar. Elde mevcut güçlerin ve kaynakların zenginliğine ve avantajlarına rağmen denizde bu avantajları kullanamamak kontrol ve hakimiyetin karşı tarafa geçmesine neden olacaktır. Jeostratejinin değişen unsurları olarak politik, askeri, sosyal ve ekonomik güçler birer tehdit vasıtası olmasının yanında ilk ve ara tehdit hedefleridir.⁶ Öte yandan coğrafi güçler ise tehdiye açık olan hedefler olarak ortaya çıkar. Bununla beraber coğrafi konum, coğrafi bütünlük ve stratejik kaynaklar bağlamında coğrafi özellikler tehdit için kullanılabilir özellikler olarak da düşünülebilir. Süveyş kanalı, Basra Körfezi, Kıbrıs adası bu bağlamda ilk akla gelenlerdir. Türkiye'nin güney emniyeti açısından hayati önem taşıyan Kıbrıs, düşman eline geçtiği takdirde "vatanın karnına saplanmış bir hançer gibi"⁷ olacaktır. Denizaşırı ticaret yapılması, bunun gerçekleştirilebilmesi için de güçlü bir donanmaya sahip bulunulması ve güvenli ticaret için denizlerde kritik noktaların, adaların, adacıkların, dar geçitlerin,⁸ kritik sahil şeridinin kontrol altında tutulması gerekmektedir. Güçlü bir donanmaya sahip olmak, kritik coğrafi noktaları kontrol altında tutmak; denizlerin mutlak hakimi olmak anlamına gelmektedir. Özellikle bugün geline nokta Kıbrıs adasının Akdeniz'de bu kadar hassas bir coğrafyada yer alması önemini bir kat daha arttırmaktadır. Bugünün dünyasında global jeopolitik güç merkezi olarak görülen Amerika Birleşik Devletleri, kıtasal jeopolitik güç merkezi olarak görülen Çin, İngiltere ve Fransa yanında bölgesel jeopolitik güç olarak Türkiye; Ortadoğu'dan Balkanlara ve Orta Asya'ya açılan kapı üzerindedir.⁹ Bu coğrafyada hakim güç olmak isteyen bir ülkenin Akdeniz'de sabit bir üs konumundaki Kıbrıs adasını göz ardı etmesi beklenemez. Mustafa Kemal Atatürk'ün Antalya'da bir tatbikat esnasında belirttiği üzere "Kıbrıs düşman elinde bulunduğu sürece, bu bölgenin ikmal yolları tıkanmıştır. Kıbrıs'a dikkat ediniz. Bu ada bizim için önemlidir."¹⁰ Böylece

"Akdeniz'in medeni çevresinde her zaman sevilmiş, fakat hiç sevmemiş fettan bir kız olan",¹¹ Ortadoğu'nun anahtarı, bir atlama taşı ve dünya ticaret, petrol ulaşımı ve Asya ile Avrupa'yı birbirinden ayıran Boğazlar

⁶ Suat İlhan, Jeopolitik Duyarlılık, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 1989, s. 47.

⁷ Hasan Ali Yücel, Kıbrıs Mektupları, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 1957, s. 111.

⁸ Amerikalı teorisyen ve ilk deniz stratejistlerinden Amiral Albert Thayer Mahan'ın da belirttiği üzere coğrafyayı ön plana çıkartmak suretiyle deniz gücünü kullanmak son derece önemlidir ve bu durum ulusların yazgısını değiştirebilecek güçtedir. Amerika Birleşik Devletleri'nin Karadeniz'e açılma isteği, bugün Katar'dan Almanya'ya, Akdeniz'den açık denizlere kadar Amerikan üslerinin geniş bir yelpazeye dağılması, Amerika'nın askeri gücünü bütün bu bölgelerde koruma ve idame ettirme düşüncesi bu yüzdendir.

⁹ Harp Akademileri Komutanlığı, Bugünün ve Geleceğin Dünya Güç Merkezleri ve Dengeleri ile Türkiye'ye Etkileri, İstanbul, Mayıs 1994, s. 48.

¹⁰ Ulvi Keser, Kıbrıs 1914-1923 Kıbrıs'ta İngiliz Esir Kampları Fransız Ermeni Kampları ve Atatürkçü Kıbrıs Türkleri, Akdeniz Haber Ajansı Yay., Lefkoşa, 2000, s. 5.

¹¹ Hasan Ali Yücel, Kıbrıs Mektupları, Ankara, 1957, s. 7.

KIBRIS'IN STRATEJİK ÖNEMİ BAĞLAMINDA ADADA ASKERİ FAALİYETLER VE İLGİLİ TARAFLARIN ASKERİ GÜCÜ

ile Asya ve Afrika'yı birbirinden ayıran Süveyş Kanalı bölgesinde Hazar, Aden ve Hürmüz su yollarının arasındaki konumuyla önemli bir üs olan Kıbrıs için eski İngiliz Başbakanlarından Disraeli de "Batı Asya'nın anahtarı" olarak bahseder.¹² Kıbrıs'ta hakim olan bir askeri gücün Kafkaslardan Balkanlar'a, Basra Körfezi'nden Orta Asya'ya kadar çok geniş bir yelpazede stratejik askeri açılımlar gerçekleştirebileceği göz önüne alınacak olursa Kıbrıs'ın önemi bir kere daha ortaya çıkar. Özellikle Basra Körfezi-Hürmüz Boğazı-Babülmendep Boğazı-Kızıldeniz-Girit-Malta-Cebelitarık Boğazı petrol ulaşım hattının en hassas noktalarından birisinde yer alan Kıbrıs adası, bu konumuyla Avrupa'nın Ortadoğu ve Uzakdoğu ile ticaretini sağladığı hat üzerinde de yerini almaktadır.¹³ Söz konusu bu ticaret hattı küresel ve kıtasal jeostratejik açıdan gerek ABD, gerekse AB üyesi ülkeler için son derece önemlidir. Küresel egemenlik konseptini benimseyen ve askeri, politik ve ekonomik alanda dünyanın bir numarası ve dünyanın jandarması konumuna gelmek isteyen ABD, yurttışı Mahan'ın teorilerine uygun olarak deniz gücünü Akdeniz'den açık denizlere kadar yayma ve deniz ulaşım güzergahlarını kontrol ve denetleme altına alma telaşındadır. Avrupa, Asya ve Afrika kıtaları arasında, bu kıtaların hemen hemen hepsine aynı mesafede bulunan ada, Girit ile birlikte su geçiş yollarının da üzerindedir. Bu bağlamda bakıldığında Kıbrıs adasının coğrafi özelliği ve deniz gücü bağlamında Türkiye'nin ekonomik, politik ve askeri güvenlik açısından konumu Mahan'ın¹⁴ jeopolitik konseptinin hala geçerliliğini korumakta olduğunu göstermektedir.

Ada sadece Akdeniz'e kıyısı olan ülkeler açısından da önemli değildir. Başta Yunanistan olmak üzere, İngiltere, Amerika Birleşik Devletleri ve son dönemde Avrupa Birliği üyesi ülkeler de adanın kendi çıkarları açısından önemini farkındadırlar. Doğu Akdeniz'de jeopolitik önemine bağlı olarak Avrupa, Asya ve Afrika kıtaları arasında kilit noktada bulunan ada her dönem stratejik önemini korumuştur. Stratejik açıdan Doğu Akdeniz'in düğüm noktasını teşkil eden Kıbrıs adası, Anadolu ve Suriye kıyılarına olan yakınlığı, Ege Denizi'nin giriş ve çıkışma etkisi ve Mısır ile Süveyş Kanalı'na olan yakınlığıyla İngiltere için de önemli bir adadır. 'Bir düşmana ya da saldırı hedefine coğrafi olarak yakın olmanın avantajı'¹⁵ da göz önüne alınınca, Doğu Akdeniz ve çevresi, Ortadoğu ve Hindistan'daki çıkar ilişkileri ve politikası açısından stratejik öneme haiz bu adanın İngiltere açısından tek kusuru ise Osmanlı İmparatorluğu'na ait olmasıdır. 3 Mart 1878 tarihinde imzalanan Ayastefanos

¹² Atilla Atan, "Yeni Bir Türk Devletinin Doğuşu-Kıbrıs", Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, S. 14, Ankara, Nisan 1986, s.57. Ayrıca bkz. Huriye Sevay Öznacar, "Batılmayan Ada Kıbrıs", Kıbrıs Mektubu Dergisi, Ankara, Kasım 1996, Cilt 9, No.7, s. 23.

¹³ Nejat Eslen, "Kıbrıs'ın Stratejik Önemi", Cumhuriyet Strateji, 18 Nisan 2005, Sayı 42, İstanbul, s. 8.

¹⁴ Amerika Birleşik Devletleri Deniz Akademisi mezunu olan Alfred Mahan (1840-1914) 1890 yılında yayımladığı "Deniz Kuvvetinin Tarihi Etkisi" "1660-1783" isimli eseriyle tanınmaktadır. Askeri bağlamda donanmanın ve denizlerin önemini tarihten değişik örnekler almak suretiyle ortaya koyar. Mahan, dünya gücü olabilmek için denizlere hakim olmak gerektiğini savunur.

¹⁵ Alfred Thayer Mahan, a. g. e., s. 52.

KIBRIS'IN STRATEJİK ÖNEMİ BAĞLAMINDA ADADA ASKERİ FAALİYETLER VE İLGİLİ TARAFHARIN ASKERİ GÜCÜ

(Yeşilköy) Antlaşması¹⁶ sonrasında Rusların ilerlemesini önlemek maksadıyla İngiltere, Osmanlı Devleti'ne yardım talebinde bulunur.¹⁷ Ayastefanos Antlaşması'nın Türklerin lehine ve çıkarlarına uygun hale getirilmesine çalışacağını belirterek¹⁸ Kıbrıs'ın yönetiminin geçici olarak kendisine devredilmesini ister.¹⁹ 4 Haziran 1878'de²⁰ Hariciye Nazırı Safvet Paşa ve İngiliz Elçisi Ostan Henry Layard²¹ arasında Yıldız Sarayında²² iki maddelik nihai antlaşma imzalanır²³ ve yıllık 92.986 Sterlin icar karşılığında²⁴ Kıbrıs adası "mader-i aslisinden (öz anasından) ve ağıuş-i şefkat ve merhametten (ana kucağından)"²⁵ ayrılır ve İngiltere'ye verilir.²⁶ Ancak İngilizler bu parayı da Kıbrıs'tan toplayıp öderler.²⁷ 17 Temmuz 1878 tarihinde İngilizlere ait 400 kişilik bir Hint Bölüğü Malta'dan Larnaka Limanı'na getirilir.²⁸ İngiliz Hükümeti'nin adanın idaresini ele almasıyla beraber pek çok Yunanlı, İngilizlerin adanın yönetimini kısa bir zaman içinde Yunanlılara devredeceğini düşünür ve Rum Ortodoks Kilisesi İngiliz idaresine yazılı müracaatta bulunarak "Yunanistan'ı istiklaline kavuşturan İngiliz Hükümeti'nin Kıbrıs'ı Yunanistan'a ilhak ettirmesini" talep ederler.²⁹ Daha sonrasında ise Osmanlı İmparatorluğu'nun da Birinci Dünya Savaşı'na girmesi sonrasında İngiltere adayı tek taraflı olarak ilhak ettiğini açıklar. Lozan Antlaşması'nın hemen sonrasında ise antlaşma hükümleri

¹⁶ Rusya ile Osmanlı imparatorluğu arasında Atastefanos (Yeşilköy)'da 3 Mart 1878 tarihinde Osmanlı imparatorluğu adına Hariciye Nazırı Safvet Paşa ve Berlin elçisi Sadullah Bey tarafından imzalanan 29 maddelik antlaşmadır. Buna göre Karadağ'ın geleceği kurulacak bir komisyonca belirlenecek, Sırbistan'a istiklali verilecek, Romanya'nın istiklali kabul edilip Osmanlı tarafından bu ülkeye tazminat verilecektir. Bulgaristan'a bazı imtiyazlar verilecek Manastır ve Selanik bu ülkenin toprakları içinde kalacaktır. O. imparatorluğu, Rusya ve Avusturya'nın onaylayacağı islahat hareketleri Bosna-Hersek'te derhal uygulanacaktır. Girit, Yanya, Teselya ve Rumeli'nin Hıristiyanların çoğunlukta olduğu bölgede ve Ermenilerin olduğu yerlerde de aynı islahat hareketleri uygulanacaktır. Rusya'ya büyük miktarda tazminat ve pek çok bölgeler bırakılacaktır. Bu antlaşmaya göre Rusya, Balkanlar ve Bulgaristan'da kesin bir nüfuz kazanmış, arazi ve nüfus açısından Güney Avrupa'ya kadar inmiştir. Bakınız; Mufassal Osmanlı Tarihi, 6.Cilt, İstanbul, 1963, s.3224-3227.

¹⁷ Colin Thubron, Journey Into Cyprus, Middlesex, 1986, s.217.

¹⁸ Mufassal Osmanlı Tarihi, 6.Cilt, İstanbul, 1963, s.3334

¹⁹ Uluslararası İlişkiler Ajansı, a. g. e., s. 24.

²⁰ İbrahim Arıç, Kıbrıs'ta Savaş Ve Barış, İstanbul, 1989, s. 31.

²¹ Abdülhaluk Çay, Kıbrıs'ta Kanlı Noel-1963, Ankara, 1989, s. 14.

²² Uluslararası İlişkiler Ajansı, a. g. e., s. 24.

²³ Nasim Zia, Kıbrıs'ın İngiltere'ye Geçışı Ve Adada Kurulan İngiliz İdaresi, Ankara, 1975, s. 39.

²⁴ Halil Fikret Alasya, Kıbrıs Tarihi Ve Kıbrıs'ta Türk Eserleri, Ankara, 1964, s.112.

²⁵ Harid Fedai, Müsevvid-zade Avukat Osman Cemal, Adsız Kitap, KKTC Millî Eğitim, Kültür, Gençlik Ve Spor Bakanlığı Yay.-35, Lefkoşa, 1997, s.8. Nihat Erim, Devletlerarası Hukuku Ve Siyasi Tarih Metinleri, Cilt 1, Ankara, 1953, s. 401-402.

²⁶ Esasında bu durum, İngiltere'nin Akdeniz'deki uzun vadeli stratejisinin bir parçası olarak, Mahan'ın da belirttiği üzere "barış zamanında, katı barış bir ülkeyi işgal ederek, katı satın alarak ya da antlaşmayla" sahil noktalarındaki bazı seçilmiş bölgelere yerleşerek yapılan işgal uygulamasına da uyar. Akfred Thayer Mahan, Deniz Gücünün Tarih Üzerine Etkisi, Q.Matris Yay., Eylül 2003, İstanbul, s. 44.

²⁷ Salahi R.Sonyel, "İngiltere Dışişleri Bakanlığı Belgelerine Göre: Osmanlı Padişahı Abdülhamit 48 Saat İçinde Kıbrıs'ı İngilizlere Nasıl Kiraladı?" .Belleten, Cilt XLII, Sayı 165-168, Ankara, 1978, s.741. Hasan Fehmi, A'dan Z'ye Kıbrıs, İstanbul, 1992, s.33.

²⁸ Robert Stephens, a. g. e., s. 70.

²⁹ Rauf R. Denktaş, Rauf Denktaş'ın Hatıraları, Cilt III, İstanbul, Mart 1997, s. 20.

KIBRIS'IN STRATEJİK ÖNEMİ BAĞLAMINDA ADADA ASKERİ FAALİYETLER VE İLGİLİ TARAFLARIN ASKERİ GÜCÜ

İngiltere tarafından 6 Ağustos 1924 tarihinde tasdik edilir.³⁰ O güne kadar Türk tebaası olarak görülen Kıbrıslı Türklerden İngiliz uyruğuna geçmek ve adada kalmak veya Türk tâbiyetine sahip olarak adayı terk etmek ve Türkiye'ye göç etmek isteyenlere tanınan bu haklarla yaklaşık pek çok Kıbrıslı Türk de kayıklar, tekneler veya vapurla Türkiye'ye göç eder.³¹ 10 Mart 1925 tarihinde İngiliz Kralı V.George'un emriyle de Kıbrıs bir Taç Koloni (Crown Colony) haline gelir.³²

Birinci Dünya Savaşı'nın devam ettiği dönemde adayı Çanakkale Cephesi'nde esir alınan Türk askerleri için kamp haline getiren İngiltere'den sonra Fransızlar da 30 Ekim 1918 Mondros Mütarekesi sonrasında işgal ettikleri Çukurova bölgesine sevk ettikleri Ermeni Doğu Lejyonu'nun her türlü askeri eğitim faaliyetini İngiltere'nin büyük desteğiyle adada gerçekleştirir.³³

³⁰ Murat Sarıca, Erdoğan Teziç, Özer Eskiurt, Kıbrıs Sorunu, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi yay., İstanbul, 1975, s. 7.

³¹ Haşmet Muzaffer Gürkan, Bir Zamanlar Kıbrıs'ta, Lefkoşa, 1996, s. 91.

³² Ulvi Keser, Kıbrıs'ta Yeraltı Faaliyetleri ve Türk Mukavemet Teşkilatı, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk ilkeleri ve inkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir, 2005, s. 5.

³³ Legion D'Orient olarak bilinen bu askeri güç daha önce Kasım 1916 tarihinde Arap yarımadasındaki askeri faaliyetler için tesis edilmiş olmasına rağmen, Kıbrıs'taki birlikte ilgisi yoktur. Mısır'da kurulan Fransız ermeni lejyonu sadece Arap yarımadasında görev yapmasına rağmen, İngiltere'nin desteğiyle Kıbrıs'ta yeniden kurulan birlik ise Anadolu'da ve Çukurova bölgesinde 1921 tarihli Ankara Anlaşması'na kadar görev yapar, İngilizlerin Çanakkale cephesinde esir aldığı Türk askerleri için Mağusa'nın Caralos/Karakol bölgesinde kurduğu esir kampının da içinde bulunduğu garnizona Fransızlara her türlü askeri, lojistik destek sağlar. Musa Dağı'ndan Fransız gemileriyle Port Said'e getirilen Ermenilerle özellikle Çukurova bölgesinden toplanan Ermeniler, ayrıca başta Amerika Birleşik Devletleri olmak üzere Fransa'dan Arjantin'e kadar farklı ülkelerden toplanan Ermeniler de Mağusa'daki Monarga Ermeni kampına getirilir. Bu kampta Ermeni lejyonerlere askeri eğitim Fransız subaylar tarafından verilir. Bütün bu faaliyetlerin başında ise Yarbay (daha sonra Albay) Romieu bulunmaktadır. Adanın kuzeyinde veya batısında kampın açılması konusunda İngilizlerin müsaade etmesiyle beraber Kıbrıs'ta Ermeni kamplarını açmakla görevlendirilen Albay Louis Romieu 4 Eylül 1916 tarihinde posta uçağıyla Marsilya'dan ayrılarak Mısır ve Kıbrıs'a gider, İngiliz yetkililerle görüşmeler yapar, kampın kurulacağı yer konusunda tespitlerde bulunur ve Fransa Savaş Bakanlığı'na bir rapor verir, İngiliz Hükümeti Yüksek Komiserinin (Genel Valisi) görüşleri ve adanın doğal kaynaklarını çok iyi bilen bir yetkilinin tavsiyelerine uyarak Mağusa'nın 24 kilometre kuzeyinde deniz kıyısı olan, meskenin olmadığı, devlete ait, suyu bol olan ve yeni su kuyuları açma imkanının bulunduğu yer seçen Albay Louis Romieu çalışmaları hızlandırır, İngiliz Dışişleri Bakanlığı ile Fransız Dışişleri Bakanlığı arasında yapılan görüşmelerden sonra bu toplantıların sonucu alınmadan hemen bölgeye intikal eden ve konuyla ilgili çalışmalara başlayan Port-Said'deki Fransız Askeri Şefi Yarbay Bremond'un 10 Eylül 1916 tarihli raporu Kıbrıs Genel Valisi'nin adaya Ermenilerin-özellikle de kadınların ve çocukların- getirilmesinden pek de hoşlanmadığını, bu memnuniyetsizliğin daha çok mali yükün İngiltere tarafından karşılanmasından kaynaklandığını gösteriyor. Boğaztepe (Monarga) bölgesinde kurulacak Ermeni askeri kampının Karakol bölgesindeki İngiliz esir kampına yakın olması ve iki kamp arasındaki bölgenin Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla beraber askeri eğitim alanı olarak kullanılması Fransız ve İngilizlerin bu konuda da işbirliği içerisinde olduklarını çok net bir şekilde gösterir. Fransızlara ait bu kampın istihkamla ilgili bütün yapım, onarım ve bakım işleri başlangıçta adaya Ermenilerin getirilmesine pek de taraftar olmayan İngiliz Genel Valisi Sir John Eugene Clauson'un Türk savaş esirlerinin bulunduğu esir kampına yaptığı denetleme esnasında esir kampındaki hastane yapımı ile ilgili olarak büyük takdirini kazanan Kraliyet İstihkam Birliği'nden Yüzbaşı E. H. D. Nicolles'dir. Gerek İngilizlerin Mağusa'daki askeri faaliyetleri, gerekse esir kampındaki Türk askerleri ve Ermeni kampındaki faaliyetler 1916 yılından itibaren tesis edilen 4. Tayyare Bölüğü tarafından keşif ve istihbarat faaliyetleri çerçevesinde takip ve kontrol edilir. Sina cephesine gönderilinceye kadar bu bölüğün başında Üsteğmen Mithat Tuncel görev yapmaktadır. Bu tayyare bölüğünün istihbaratı sonucunda hazırlanan bir raporda ise "...Monarga mevkiinde öteden beri mevcut ordugahta beş bin kadar Ermeni askeri vardır. Bir miktar Fransız zabitan ve küçük zabitanı tarafından bunlara muallimlik edilmektedir. Bu Ermenilerin İskenderun, Dörtöl, Suriye taraflarından getirildiğini

KIBRIS'IN STRATEJİK ÖNEMİ BAĞLAMINDA ADADA ASKERİ FAALİYETLER VE İLGİLİ TARAFLARIN ASKERİ GÜCÜ

İkinci Dünya Savaşı döneminde Akdeniz'in ortasında sabit bir uçak gemisi pozisyonunda İngiliz ordusuna büyük lojistik katkı sağlayan ada aynı önemini daha sonraki dönemde de koruyacaktır.

Bir devletin ulusal çıkarları söz konusu olduğunda ön plana çıkan unsurlar; vatan ve milletin bölünmezliği ile bağımsızlığı, ekonomik menfaatler, bölgesel güvenlik ortamlarının sağlanmasıyla ilgili çıkarlar ve ulusal değerlerin korunmasıyla ilgili çıkarlar olarak sıralanabilir. Ulusal çıkarları derecelendirmek gerektiğinde karşımıza çıkan hususlar ise bunların ölüm kalım derecesinde, hayati öneme haiz, çok önemli ve önemli olarak sıralanabileceğidir.³⁴ Bu sıralama çerçevesinde Kıbrıs adası Türkiye açısından hayati ulusal çıkarlar çerçevesinde ele alınmalıdır. Bu çıkarların korunmasında en son çare savaş olmakla birlikte askeri güç kullanımı da söz konusu olabilir. Söz konusu bu güç gösterisinin ne şekilde olacağı ise zamanın şartlarına bağlı olarak ortaya çıkacaktır. Bununla birlikte sağlam devlet geleneklerine sahip ülkelerin ince diplomasi ve dış politika yanında ülke menfaatlerinin ön plana çıktığı dönemlerde zaman zaman güç kullanımı veya en azından güç gösterisinde buldukları da akıldan çıkarılmamalıdır. Bu bağlamda özellikle Kıbrıs gibi stratejik güvenlik ve Kıbrıslı Türklerle olan kan bağı nedeniyle Türkiye'nin kendisine yakışan sağlam ve dik duruşu her şart altında sergilemesi gerekmektedir.

akdemce Mersin'de yakalanan casus Selim söylemişti." denilmektedir. Öte yandan 20 Ekim 1921 tarihli Ankara Anlaşması'nın imzalanması da gerekçe gösterilerek Kıbrıs'ta tesis edilen Ermeni kampları kapatılır, kampla ilgili her şey İngiliz Esir Kampı Komutanı Yarbaw Motherwell tarafından teslim alınır. Kampla ilgili her türlü malzemeye oluşturulan bir askeri komisyon tarafından el konulur. Kampta bulunan Ermenilerin adayı terk etmelerine müsaade edilir ve bu Ermeniler gemilerle adadan ayrılır. Bu kampta ölen Fransızların ve Ermenilerin Monarga'da bulunan mezarları 1940'11 yıllarda Kıbrıs'taki Fransa Büyükelçiliğimin girişimleriyle oradan alınarak Fransızlar Larnaka'daki Fransız mezarlığına, Ermeniler de yine Larnaka'da bulunan Ermeni mezarlığına nakledilir. Larnaka'da mezarları ve kimlikleri bilinen Ermeni Doğu Lejyonu mensubu iki asker ise Pierre Christophe Besson ile Georges Gagneron'dur. Doğu Ordusu'nda çavuş olarak görev yapan Hbesson 23 Ocak 1878 tarihinde doğmuş, 12 Kasım 1917 tarihinde Monarga'da görev sırasında hayatını kaybetmiştir. 359. Piyade Alayı mensubu olan söz konusu çavuşun birlik kayıt numarası 8862, sicil numarası ise 276'dır. Erbaş Gagneron da Monarga'da görev yapmakta olup 13 Mayıs 1895 tarihinde Paris'te doğmuştur. Savaşta aldığı yara sonrasında Kıbrıs'taki sihhiye ambulansında hayatını kaybetmiştir. Söz konusu bu askerin hangi tarihte hayatını kaybettiği bilinmediğinden Anadolu'da mı yoksa başka bir cephede mi hayatını kaybettiği konusu belli değildir. 175. Piyade Alayı mensubu olan bu asker 8962 kayıt numarası ve 464 Auxonne sicil numaralıdır. Her iki askerin kayıt numaralarının 8.000'den daha büyük rakamlar olması, Monarga'daki Ermeni Doğu Lejyonu mensuplarının sayısının belli dönemlerde 9.000'e yaklaştığını göstermektedir. Daha önce Monarga'daki mezarlıkta 3'ü yol kestiği için Rumlarca öldürülen, diğerleri kendi ecelleriyle ölen toplam 20 Ermeni ve 3 Fransız'a ait mezarlar bulunmaktadır. Söz konusu mezarlıklardaki Ermeni lejyonerler ve Fransızlar için her yıl 11 Kasım tarihinde Larnaka'da bulunan askeri misyonun da katılımıyla askeri anma töreni düzenlenmektedir. Bugün Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde Ermeni Doğu Lejyonu'nun kampının bulunduğu Monarga bölgesinde bu kampa ait tesislerin büyük bir kısmı hala ayakta. Bu tesisler arasında büyük bir karargah binasıyla bir kilise ön plandadır. Ayrıca çeşitli sebeplerle hapis cezasına çarptırılanlar için kullanılan bir mağara da aynı kılanın içindedir. ATAŞE, K.2680, D.210, F. 1-24, 26 ve 27. Söz konusu bu kampla ilgili hava fotoğrafları ve bilgi için bkz. ATAŞE, K.2680, D.210, F.1-37, 1-63, 1-64, 1-65, F.1-59, 1-60, 1-61, 1-62. Kıbrıs'taki Ermeni Doğu Lejyonu'nun faaliyetleriyle ilgili olarak bkz. Ulvi Keser, Kıbrıs 1914-1923 Fransız Ermeni Kampları İngiliz Esir Kampları ve Atatürkçü Kıbrıs Türkü, Akdeniz Haber Ajansı Yay., No.17, Lefkoşa, 2000.

³⁴ Cihangir Dumanlı, "Anadolu'nun Batı'dan Kuşatılması", Cumhuriyet Strateji, 18 Nisan 2005, Sayı 42, İstanbul, s.6-7.

KIBRIS'IN STRATEJİK ÖNEMİ BAĞLAMINDA ADADA ASKERİ FAALİYETLER VE İLGİLİ TARAFLARIN ASKERİ GÜCÜ

Öte yandan özellikle soğuk savaş döneminde, savunma stratejisini ön plana çıkartan ve kuzeyden gelecek muhtemel bir tehlikeye karşı savunma planları içerisinde olan Türkiye'nin değişen dünya konjonktüründe tehdit değerlendirmelerini gözden geçirmesi ve "caydırıcılık, topyekün savunma, ileri cephe savunması" gibi stratejileri benimsemesi kaçınılmaz olur. Kıbrıs sorununa bu bağlamda bakıldığı takdirde adanın stratejik konumu ve ilgili tarafların bu adaya neden bu kadar önem verdikleri de ortaya çıkacaktır. Ada, bir sorun olarak ve İngiltere'nin ev sahipliğiyle 1955 yılında Türkiye, Yunanistan ve İngiltere arasında yapılan görüşmelerde masaya yatırılır. Aynı günler Yunanistan'ın da Kıbrıs'ta Michael Mouskos'un ateşlediği Megali idea çerçevesinde adayı Yunanistan'a bağlamak amacıyla başlattığı kamuoyu yaratma çabalarının ortaya çıktığı dönemdir. Daha sonra Başpiskopos Makarios olarak ünlenecek olan Michael Mouskos'un girişimleriyle adada yapılan ve Kıbrıslı Türklerin katılmadıkları sonucu önceden belli plebisit % 99 gibi bir çoğunlukla adanın Yunanistan'a bağlanması talebini ortaya çıkartır. Yunanistan'ın ve Kıbrıslı Rumların kağıt üzerinde planladıklarının gerçekleşmemesi üzerine Kıbrıs konusu 1954 yılında ilk defa Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'na getirilir. Burada çıkan sonuç da Rumlar ve Yunanistan açısından iç açıcı değildir. Masa başında ve diplomasi yoluyla adayı ilhak edemeyen Yunanistan ise bu sefer emekli Yarbay Grivas'ı ve onun komutasındaki EOKA teşkilatını devreye sokar ve adada 1 Nisan 1955 tarihinden itibaren kanlı ve karanlık bir dönem başlar. Önce İngilizlere karşı başlayan terör ve yıldırma hareketleri daha sonra Kıbrıslı Türklere ve EOKA'nın şiddet eylemlerine destek vermeyen masum Rumlara da yönelir. Kanlı bir devre yaşamaya başlayan Kıbrıs adası, 16 Ağustos 1960 tarihinde İngiltere, Yunanistan ve Türkiye'nin garantörlüğü altında Kıbrıslı Türklerin ve Rumların eşit haklara sahip oldukları Kıbrıs Cumhuriyeti'nin - kurulduğunun duyurulmasıyla yeni bir süreç daha yaşamaya başlar. Bu araştırmada adanın askeri ve stratejik açıdan önemine bağlı olarak adadaki askeri faaliyetler ve bugünkü durum ortaya konulmaya çalışılacaktır. Bunları daha iyi irdeleyebilmek için adanın özellikle 1960'lı yıllardan itibaren geçirdiği evrelere bakmak faydalı olacaktır.

2- Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Kurulması ve KTKA

Londra ve Zürih'te görüşülen ve 19 Şubat 1959 günü kabul edilip imzalanan³⁵ ve Kıbrıs Cumhuriyeti'nin yapısını ortaya koyan anlaşma Kıbrıs'ta % 60'ı Rumlardan, geriye kalanı da Türklerden oluşacak 2000 kişilik bir ordu öngörmektedir.³⁶ Varılan anlaşmanın belki de en önemli maddesi garantör devlet sıfatıyla Türkiye'ye gerektiğinde adaya tek taraflı olarak müdahale hakkını sağlayan dördüncü maddesidir. Ayrıca burada Kıbrıs, Yunanistan ve Türkiye arasında bir askeri ittifak anlaşmasının yapılacağı da belirtilir. Böylece Garanti Anlaşması anayasa hükmünde olacak ve bu esas maddeler arasına alınarak anayasaya da geçirilecektir. Bugün itibarıyla Türkiye'nin Avrupa Birliği

³⁵ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), 030.01.38.227.17.

³⁶ Anlaşmanın 14. maddesine göre Cumhurbaşkanı ve Cumhurbaşkanı yardımcısının onayıyla burada söz konusu edilen 2000 kişilik gücün azaltılabilecektir. BCA., 030.01.38.227.17.

KIBRIS'IN STRATEJİK ÖNEMİ BAĞLAMINDA ADADA ASKERİ FAALİYETLER VE İLGİLİ TARAFLARIN ASKERİ GÜCÜ

üyeliğinin gündeme gelmesi, ayrıca Kıbrıs'ta Annan Planı'nın referandumla götürülmesi sürecinde ortadan kaldırılmak istenen ise Türkiye'nin işte bu garantörlük hakkıdır. Türkiye'nin tek taraflı müdahale hakkının ortadan kaldırılmasının ötesinde garantör devlet olarak da söz sahibi olamayacak Türkiye böylece eli kolu bağlanmış bir durumda doğrudan söz sahibi olması gereken hayati bir güvenlik konusunda seyirci bile olamayacaktır.

Öte yandan Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kuruluş döneminde asker sayısı konusunda varılan uzlaşmanın dışında adada üçlü bir karargah teşkiline gidilecektir. Kurulacak üçlü karargah içerisinde 950 Yunan ve 650 Türk askeri personeli görev yapacaktır. Daha sonrası için planlanan ise 2.000 kişilik bir Kıbrıs ordusu teşkil etmektir. Planlanan bu durum gerçekleşmez ve polis teşkilatına tamamen Kıbrıslı Türklere oluşan Kıbrıslı Türk Komando Birliği'ne mensup gençler alınır.³⁷

Varılan anlaşmaya göre, karargah komutanı da birer yıllık ve dönüşümlü olmak üzere Türk, Yunan ve Kıbrıslı olacak ve Türkiye, Yunanistan hükümetleriyle Kıbrıs Cumhurbaşkanı ve Cumhurbaşkanı yardımcısı tarafından atanacaktır. Ancak Kıbrıslı Rumlar ve Yunanistan tarafı ortaya çıkacak durumun Kıbrıslı Türklere lehine bir durum yaratacağı, oluşturulacak orduya %40'luk bir bölümün Kıbrıslı Türklere oluşacağı endişesiyle anlaşmayı geciktirmek için çaba sarf ederler. Durumu değerlendirmek üzere Atina'da yapılan toplantıya Rauf R. Denktaş, Kıbrıs Savunma Bakanlığı Müsteşarı Ahmet Zaim'in yanında Türkiye'yi temsilen de Albay Turgut Sunalp başkanlığında bir heyet katılır. Bu toplantıda tartışılan konulardan birisi de Türk ve Yunan birliklerinin nerede ve nasıl konuşlandırılacaklarıdır. Yapılan toplantılar sonrasında Türk tarafının talebi doğrultusunda bir karar çıkar ve bu durum 23 Kasım 1959 tarihinde kamuoyuna açıklanır.³⁸

³⁷ 1 Nisan 1955 tarihinde EOKA tedhiş örgütünün faaliyete geçmesiyle beraber adada yaşayan İngilizler ve Türklere karşı başlatılan kanlı saldırılar karşısında polis teşkilatının son derece yetersiz kalması ve polis teşkilatında bulunan Rum polislerin de EOKA'ya destek vererek EOKA'ya karşı yapılacak faaliyetler konusunda gönülsüz ve isteksiz olması karşısında ne yapacağını bilemeyen polis teşkilatı yeni tedbirler düşünmeye başlar. Bu özel birlik Lefkoşa yakınlarında konuşlandırılacak, özel teçhizatla donatılacak ve birliğin komutanlığına İngiliz sömürgelerinde bu konuda tecrübe kazanmış bir İngiliz subayı getirilecektir. Grivas'ın ifadesiyle "doğru zamanda inisiyatif ele almakta kolaylık sağlamak üzere kurulan" bu birlikle ilgili olarak durum böyle olunca müracaat eden Rum gençlerinin isteklerine ret cevabı verilir. Öte yandan, polis olabilmek için müracaat eden Rumların pek çoğunun zaten EOKA örgütünün üyesi olduğu ve asıl niyetlerinin de yapılacak faaliyetleri sabotaj edip insanları kışkırtmak suretiyle adada huzursuzluk çıkarmak olduğu yapılan istihbarat çalışmalarında ortaya çıkar. Ayrıca EOKA da yayınladığı bildirilerle bu teşkilata Rumların girmesine izin vermediğini açıklarken istekli Rumlar da geri adım atmak zorunda kalırlar. 45 kişilik 13 takımdan oluşan ve her takımda 5 manta ihtiva eden Komando Birliği'nin yasal görevleri şunlardır: 1. Yasadışı gösterileri ve toplantıları dağıtmak. 2. Polise yardımcı olmak, 3. Motorlu araçlarla devriye yapmak ve kuşkuyla her türlü olaya müdahale etmek, 4. Aranmış kişileri yakalamak, 5. Toplumlararası çatışmaları önlemek, 6. Türk toplumunun güvenliğini, hak ve özgürlüklerini korumak, 7. Devlete ait binaları korumak, 8. Gerekliğinde yollara barikat koyup arama yapmak, 9. Kırsal ve kentsel alanlarda silah, patlayıcı madde ve militan aramak, 10. Sokağa çıkma yasağı ve olağanüstü durum ilan edilen bölgelerin denetimini sağlamak. Kıbrıs sorununa kalıcı bir çözüm bulma yolunda başlatılan ikili görüşmeler sırasında Rum ve Yunan tarafının bu Komando Birliği'nin dağıtılması yönündeki istekleri kabul edilir ve 1959 yılı sonunda bu birlik lağvedilerek personelin çoğu 400 İngiliz Sterlini ikramiyesi ödenerek emekliye sevk edilir. BCA., 030.01.38.227.17. Altay Sayılı, Kıbrıs Polis Tarihi, Lefkoşa, 1985, s. 175. Charles Foley, The Memoirs of General Grivas, Longman Yay., Londra, 1964, s. 50.

³⁸ Ahmet C. Gazioğlu, İngiliz İdaresi'nde Kıbrıs, Cyrep Yay., Lefkoşa, 1994, s. 297.

KIBRIS'IN STRATEJİK ÖNEMİ BAĞLAMINDA ADADA ASKERİ FAALİYETLER VE İLGİLİ TARAFLARIN ASKERİ GÜCÜ

Kıbrıs Cumhuriyeti çerçevesinde görev yapacak 650 kişilik Türk birliğiyle ilgili olarak Kurmay Albay Turgut Sunalp komutasındaki bir heyet, daha önce 14 Ocak 1960 günü geleceği açıklanmasına rağmen,³⁹ iki gün önceden, 12 Ocak 1960 Salı günü adaya gelir.⁴⁰ Aynı günlerde Yunanistan heyeti başkanı Albay George Goumanakos başkanlığındaki heyet de adaya gelir.⁴¹ Heyetlerin adaya gelişi sonrasında ilk görüşmeler de Savunma Bakanı Ümit Süleyman'ın başkanlığında Vali vekili Sir George Sinclair, İngiliz Tümgeneral Darling ve heyet mensuplarının katılımıyla 18 Ocak 1960 günü başlar.⁴² Makarios, Türk ve Yunan askeri gücünün yerleşim merkezlerinden çok uzakta bulunan İngiliz idaresi tarafından tecrit kampı olarak kullanılan Kokkini Trimitia ve Mammari kamplarına yerleşmesini isterken, Albay Sunalp, Türk askeri gücünün Wayne's Camp olarak bilinen kampa, Yunan birliğinin ise eski İngiliz hastanesinin bulunduğu yere yerleştirilmesini talep eder.⁴³ Ancak Wayne's Camp'in 16 Ağustos 1960 öncesinde 2 ay daha İngiliz askerleri tarafından kullanılacağı ortaya çıkınca Türk birliğine bu sefer Whittington Camp önerilir.⁴⁴ Daha sonra Türk ve Yunan birliklerinin Alayköy bölgesinde birbirinden uzakta olmayan iki kampa yerleştirilmeleri kabul edilir.

Varılan anlaşma gereği, Türk ve Yunan birlikleri 16 Ağustos 1960 günü ilk defa adaya ayak basarlar. Yunan birliklerini getiren 3 geminin limana yanaşması sonrasında Ege gemisi de limana gelir ve Kıbrıslı Türklerin coşkun sevinçleri ve tezahüratları arasında askerler karaya ayak basar. Rum Etniki gazetesi "Yunan Kıbrıs'ın cenaze töreni yapılırken" başlıklı yazısında Akdeniz'in Yunanlı kızı Kıbrıs'ın bir gece önce öldürüldüğünü, 16 Ağustos günü cenaze töreninin yapıldığını Türk ve Yunan birliklerinin ise onun mezarında nöbet tutacaklarını yazar.⁴⁵ Kıbrıs Türk gazeteleri ise Türk askeri birliğinin adaya gelişini "82 yıllık büyük hasret sona erdi. Kahraman Mehmetçiğe kavuştuk. Lefkoşa ve Mağusa'da 30 bini aşkın kardeşimiz 82 yıllık hasreti giderdiler.

³⁹ Halkın Sesi, 9 Ocak 1960.

⁴⁰ Kurmay Albay Turgut Sunalp, Yarbay Remzi Tırpan, Binbaşı Ahmet Demirögen'in de içinde bulunduğu 10 kişilik ön heyet üyeleri Lefkoşa Havalimanı'nda Cumhurbaşkanı Muavini Dr. Fazıl Küçük adına müsteşar Cemal Müftüzade, KTKF Başkanı Rauf R. Denктаş, Makarios adına Müsteşar Apostolos Konros, Başkonsolos Vecdi Türel, savunma Bakanı vekili Ümit Süleyman ile vali vekili Monroe, diğer askeri ve sivil erkan tarafından karşılanırlar.havalimanmda toplanan Kıbrıslı Türkler de gelen heyet mensuplarına hitaben "Aslan Mehmetçikler. Hoş geldiniz. Var olunuz." şeklinde tezahüratta bulunurlar. Halkın Sesi, 13 Ocak 1960.

⁴¹ Halkın Sesi,, 14 Ocak 1960.

⁴² Halkın Sesi, , 19 Ocak 1960.

⁴³ Kamp seçimi konusunda güvenlik, fiziki şartlar, istihbarat, alt yapı gibi konular da gündeme gelir ve Türkiye'yi temsil eden ve daha sonraki dönemde Kıbrıs Türk Kuvvetleri Alayı'nın da ilk komutanı olan Kurmay Albay Turgut Sunalp'in Makarios'un da hazır bulunduğu toplantıda ' Türk birliği isyancı unsur değildir. Vaktiyle komünistlerin enterne edildiği bir kampa (Bu kamp EOKA hareketi sırasında komünistler için toplanma kampı olarak kullanılmıştı.) enterne edilemez, ikincisi bu sıcak iklimde benim askerlerimin iki şeye ihtiyacı var. Gölge ve nefes yani ağaçlık ve rüzgarlı bir yer. Bu da ancak Wane's Camp'de vardır. Yunanlılara da Limasol yolu üzerindeki kampı tavsiye ederim.' demesi üzerine müdahale eden Makarios 'Misafir, ev sahibinin gösterdiği yerde yatar. Ev sahibi benim ve size bu kampları veriyorum.' der. Albay Sunalp ise 'Evet öyle ama hiçbir iyi ev sahibi misafirine kenefin yanındaki odayı vermez. Sizin kötü bir ev sahibi olacağınızla inanmıyorum. Şüphesiz ki Camp K ve Camp Mamary, Lefkoşa köşkünün odası değil, iki kenefidir.' der. Erol Mütercimler, Kıbrıs Barış Harekatının Bilinmeyen Yönleri, İstanbul, 1990., s. 81.

⁴⁴ Ahmet C. Gazioğlu, a.g.e., s. 298.

⁴⁵ Halkın Sesi, 17 Ağustos 1960.

KIBRIS'IN STRATEJİK ÖNEMİ BAĞLAMINDA ADADA ASKERİ FAALİYETLER VE İLGİLİ TARAFLARIN ASKERİ GÜCÜ

Cumhuriyetin kahraman koruyucuları; hoş geldiniz. Hürriyet, barış ve güvenliğimiz size emanettir. Bu topraklar bir kere daha sizinle vatanlaşıyor." gibi coşkulu başlıklarla duyururlar.⁴⁶ 16 Ağustos 1960 tarihin başlayarak adada Kıbrıs Cumhuriyeti'nin fiili olarak yıkıldığı 21 Aralık 1963 tarihine kadar anlaşmaların kendisine yüklediği görevleri eksiksiz olarak yerine getiren Kıbrıs Türk Kuvvetleri Alayı, Yunanistan'dan gelen askeri birliğin aksine hiçbir şart altında adada görev alanının dışına çıkmaz ve anlaşmalara aykırı fiili bir durum yaratma çabası içine girmez.

3-16 Ağustos 1960 Sonrasında Kıbrıs

1960-1963 yılları arasındaki 3 yıl içinde Londra ve Zürih anlaşmalarının isabetsiz ve kendi iradesinin dışında imzalandığını tekrarlayıp duran Makarios, Enosis hedefine ulaşabilmek için Kıbrıs Cumhuriyeti'ni atlama tahtası olarak görür. EOKA'nın bütün ileri gelenleri kilit noktalarda görevlere getirilir ve gizli silahlanmaya da hız verilir. Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra faaliyetlerine son verdiği ve silahlarını teslim ettiği açıklanan EOKA'nın ise, bu silahları gerçekte teslim etmediği ortaya çıkacaktır.⁴⁷ 1960 sonrasında varılan anlaşmalarla EOKA kağıt üzerinde dağıtılmış gibi görünse de, Kıbrıs Rum gizli ordusunun el altından kadrolarını tamamlayıp eğitim ve teşkilatlanması 1961'de başlar ve EOKA'ya ait teslim edilmeyen, ayrıca silah depolarından alınan silahlarla Trodos Dağları'nda faaliyetler devam eder. 1963 Aralık ayına gelindiğinde bu kadroda 10.000 civarında eğitilmiş ve silahlı Rum vardır.⁴⁸ Bu faaliyetlere destek verenler ise Kıbrıs'taki Yunan Alayı'nda görev yapmakta olan Yunanlı subaylardır. Öte yandan, Yunanistan Savunma Bakanı Garafuyas'ın Kıbrıs Cumhuriyeti işleri Bakanı Yorgacis'e gönderdiği 30 Haziran 1964 tarihli mektubu adada ne tür bir hazırlığın yapıldığını ve boyutlarını ortaya koyar;⁴⁹

"Yine biliyorsunuz ilk andan Kıbrıs'a her türlü savaş malzemesini süratle göndermeğe başlamıştım. Kıbrıs'a 10.000 kişilik daimi ordu ile 5-6 bin yedek kuvveti silahlandırabilecek top, tanksavar ve ağır silah dahil her türlü silahı göndermiş bulunuyoruz. Bu kuvvetleri yönetmek için 300 kadar da subay gönderdim... Eğitilmek için Atina'ya 500 kadar öğrenci gönderilmesi üzerine, Kıbrıs'a onlarla birlikte asker gönderme olanağı buldum. Şunların hazırlanması gereğini bildirmiştim: Bir gecede Karpaz bölgesi de dahil bütün ada sathının temizlenmesi için bir plan hazırlanması..."

⁴⁶ Aynı gün Halkın Sesi gazetesinde yayımlanan Erdoğan Mirata imzalı 'Geliyor' imzalı şiir ise yine Türk Alayı'nın gelişyle ilgilidir; "...Geliyor gurur dolu, heybet dolu bir gemi. Bir gemi ki içinden Kıbrıs'a hayat akar. Yüz bin Türk, tek göz olmuş, her gün, hep ona bakar. Geliyor izmirli, Konyalı, Vanlılar. Geliyor dalga dalga yağız delikanlılar. Geliyor Bayraktarlar, Fatihler, Yıldırımlar. Kıbrıs, Kıbrıslılığını bu sabah anlar. Bir gemi ki hasretiyle yandık ah. Yıllardır bekliyorduk gelir diye bir sabah. Gemi döndü nihayet, en sadık bir yar gibi. Yolcu çıktı limana, Samsun'a çıkar gibi." Halkın Sesi ve Bozkurt, 16 Ağustos 1960.

⁴⁷ Halkın Sesi, 28 Ekim 1959.

⁴⁸ Aydın Akkurt, Bir İhanetin Belgeseli Dr. İhsan Ali, Akdeniz Haber Ajansı yay., Lefkoşa, 1996, s.56.

⁴⁹ Sabahattin İsmail, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Doğuşu-Çöküşü Ve Unutulan Yıllar, Lefkoşa, 1992, s.262.

KIBRIS'IN STRATEJİK ÖNEMİ BAĞLAMINDA ADADA ASKERİ FAALİYETLER VE İLGİLİ TARAFHARIN ASKERİ GÜCÜ

Burada ada sathının temizlenmesinden kastedilen ise Akritas Planı çerçevesinde Megali Idea doğrultusunda Enosis rüyasını gerçekleştirmek ve adada yaşayan Kıbrıslı Türklerin tamamen adadan atılmasıdır. Rumların bu planı 21 Aralık 1963 günü fiili olarak uygulamaya konulur. Türklerin gizlice silahlandıklarını öne sürerek kendi yasadışı faaliyetlerini örtbas etmeye çalışan Rumlar bir yandan silahlanırken bir yandan da Kıbrıslı Rumları muharebeye hazırlayıp Enosis yolunda adımlar atmaktadırlar.⁵⁰ Türkiye, İngiltere ve Yunanistan'ın garantörlüğüyle 1960 yılında kurulan Kıbrıs Cumhuriyeti'nde Rumlarca yaratılan siyasi anlaşmazlık konularının gittikçe artması, olumlu düşüncelerin yerini huzursuzluğa terk etmesiyle, Rumların Kıbrıs Cumhuriyeti'ni Enosis'e giden yolda bir atlama tahtası olarak gördükleri iyice su yüzüne çıkarır. Önce Lefkoşa'da başlayan ve daha sonra adanın dört bir tarafına sıçrayan Rum saldırıları sonrasında ada fiili olarak ikiye ayrılır, Kıbrıslı Türkler daha güvenli olan bölgelere gidebilmek için yaşadıkları toprakları terk etmek zorunda kalır ve Kıbrıs Cumhuriyeti de böylece fiili olarak ortadan kalkar. Esasında Aralık 1963 tarihinden itibaren Türkiye adada olanlara kayıtsız kalmaz ve 25 Aralık 1963, 15 Şubat 1964, 23 Mart 1964 ve son olarak da 5 Haziran 1964 tarihlerinde toplam dört sefer adaya asker göndermek suretiyle müdahalede bulunma kararı alır. 16 Şubat 1960 tarihinde kurulan Kıbrıs Cumhuriyeti'nin de temelini oluşturan 1959 Garanti Anlaşması gereğince böyle bir müdahaleye yetkili olmasına rağmen bu teşebbüsler farklı nedenlerle geri çekilir. 5 Haziran 1964 tarihinde gerçekleştirilmesi kararlaştırılan müdahale ise, daha sonraki dönemde Türk yakın tarihine "Johnson Mektubu" olarak geçecek olan ABD Başkanı Lyndon B. Johnson tarafından Başbakan İsmet İnönü'ye gönderilen ve "askeri yardımın verilmiş gayelerinden farklı amaçlarla kullanılmasından", böyle bir müdahale sonrasında "adada on binlerce Kıbrıslı' Türk'ün katledilmesinden", "Birleşmiş Milletler faaliyetlerini baltalayacağından", "Türkiye ile Yunanistan arasında çıkabilecek" olası bir savaş halinden, "iki devlet arasında "istişare imkanlarının araştırılmasından" bahseden mektup sonrasında durdurulur.⁵¹ Türk-Amerikan ilişkilerini bir dönem iyiden iyiye geren söz konusu bu mektupla beraber, müttefik olarak Amerika'ya olan güven duygusu da kaybolmaya başlar ve özellikle 1965 yılında Türkiye ile Rusya arasında belirgin bir yakınlaşma olur.

1 Ağustos 1964 tarihinden itibaren ise Rumlar oluşturdukları Rum Milli Muhafız Ordusu'na mensup 650 kişilik bir gücü, tanklar ve ağır silahlarla takviye ederek Stavros kampından Erenköy yönüne doğru harekete geçirirler. 5 kilometrelik sahil hattını ele geçirerek bölgedeki Türklerin dünyayla tek bağlantılarını kesmek, silah, yiyecek ve personel takviyesini önlemek ve bu sahillere yapılacak muhtemel bir Türk çıkarma hareketini önlemek isteyen Rumlar, 6 Ağustos 1964 tarihinde General Georges Grivas ve yardımcısı Karayannis komutasında bütün cephelerde havan ve topların desteğinde ve Birleşmiş Milletler kontrol ve gözetleme noktalarını da yıkarak genel taarruza geçer. Temmuz 1964 itibarıyla Rumların elindeki askeri güç, 5000'i Yunanistan'dan gelen Yunan askeri olmak üzere 24.000 kişilik Milli Muhafız

⁵⁰ Ali Fikret Atun, Yunan Karakterinin Anatomisi, Lefkoşa, 1996, s. 81.

⁵¹ Fahir Armaoğlu, Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 1991,8.267-269.

KIBRIS'IN STRATEJİK ÖNEMİ BAĞLAMINDA ADADA ASKERİ FAALİYETLER VE İLGİLİ TARAFLARIN ASKERİ GÜCÜ

Ordusu ve 5000 kişilik polis gücüdür.⁵² Bu askeri gücün en dikkat çekici tarafı ise varılan anlaşmalara aykırı olarak Kıbrıslı Rumların ve Yunanistan'ın adayı adeta yüzen bir cephaneliğe çevirdikleri ve adaya gizlice soktukları Yunanlı asker ve subaylarla muazzam bir askeri güç oluşturduklarıdır.

Öte yandan Erenköy bölgesindeki bu saldırıda Rum kuvveti, 8. Taktik Gruptan 3 Bölük, 12. Taktik Gruptan 2 Bölük, 206. Piyade Taburu, 31. Komando Bölüğü, 6 zırhlı araç, 185. Sahra Topçu Birliği'nden 1 Batarya, 81 milimetrelilik Havan Takımı ve 3 hücumbottur. Bu saldırıda Grivas'ın emriyle Rumlar, Birleşmiş Milletlere ait gözetleme noktalarını da işgal ederler. 7 Ağustos akşamı uyarı uçuşu yapıp denize uyarı için bomba bırakan 4 Türk F-100 uçağından ders alınmaması ve Makarios'un, ateşkes anlaşması yapılması için kendisine yapılan tekliflere Grivas ve Yorgacis'in bölgede olduğu ve bölgeyi almadan geri gelmeyeceklerini söylemesi⁵³ üzerine 08 Ağustos 1964 günü saat 16.15'te düşman mevzilerini ve takviye güçlerini vuran Türk uçakları hemen bir gün sonra saat 13.05'te nihai darbeyi indirir. Bu arada Grivas ve Yorgacis bir helikopterle bölgeden kaçır. Erenköy kuşatmasının başında bütün dünyaya meydan okuyan ve "Türkiye müdahale ederse kurtaracak tek bir Türk bile bulamayacaktır."⁵⁴ diyen Makarios ise Türk savaş uçaklarının iki günlük hareketinden sonra ateşkesine razı olur. Erenköy bölgesinde Rumlar 53 ölü, 125 yaralı verirken, Kıbrıslı Türklerin kayıpları 16 olur. Öte yandan uçağı vurulunca paraşütle atlamak zorunda kalan ve bacağından yaralı olarak kurtulan Yzb. Cengiz Topel,⁵⁵ Rumların eline esir düşer. "Sizin ecdadınız 09 Eylül 1922'de Anadolu'da bizim babalarımızı denize döktü. Biz de sizi Erenköy'de denize dökeceğiz."⁵⁶ diyen Rumlar, "Yüzbaşı Cengiz Topel'i müşahede altına aldık." diyerek Lefkoşa'ya getirirler ve Türkiye'nin Lefkoşa Büyükelçiliği ^kanalıyla yaralı pilot resmen istenmesine rağmen, Yüzbaşı Topel'in soruşturmaya alındığını söylerler. Bir gün sonra yayınlanan Rum gazeteleri ise manşetlerinde Türk pilotun öldüğünü duyurur. Aradan geçen 5 gün boyunca bütün girişimler boşa çıkar ve Barış Gücü'nün de devreye girmesi sonrasında Rumlar, Yüzbaşı Topel'in cenazesini Lefkoşa'nın Türk tarafına teslim etmek zorunda kalırlar.⁵⁷ Ancak adadaki olaylar bununla sınırlı kalmaz ve 1967 Geçitkale-Boğaziçi saldırılarıyla tekrar gündeme gelir.

Geçitkale köyü; Lefkoşa, Larnaka ve Limasol yollarının kesiştiği kavşak üzerinde nüfusu 2000'den fazla olan büyük bir Türk köyüdür. Boğaziçi köyü; 1.500 nüfusuyla Geçitkale'nin güneyinde bulunmakta ve stratejik önemi

⁵² H. Scott Gibbons, Genocide Files, Londra, 1997, s. 166.

⁵³ H. Scott Gibbons, a.g.e., s. 168.

⁵⁴ Abdülhaluk Çay, Kıbrıs'ta Kanlı Noel-63, Ankara, 1989, s. 81.

⁵⁵ Yüzbaşı Cengiz Topel, 1934 yılında izmit'te doğmuştur. 1946 yılında Kadıköy İlkokulu'nu, 1949 yılında Yel Değirmeni Ortaokulu'nu bitirir ve Kuleli Askeri Lisesi'ne girer. 1953 yılında buradan mezun olduktan sonra aynı yıl Kara Harp Okulu'na girer ve 30 Ağustos 1955 tarihinde Asteğmen olarak Türk silahlı Kuvvetleri saflarına katılır. Pilota] eğitimi için Kanada'ya gönderildikten sonra 1957 yılında Hava Eğitim Komutanlığı'na pilot olarak atanır. Buradan 1958 yılında jet av pilotu olarak Merzifon 4. Ana Jet üs Komutanlığı emrine, bilahare de 1961 yılında Eskişehir 1. Ana Jet Üs Komutanlığı emrine atanır. 28 Şubat 1956 tarihinde Teğmen, 30 Ağustos 1959 tarihinde Üsteğmen, 30 Ağustos 1963 tarihinde Yüzbaşı olur. 8 Ağustos 1964 günü Kıbrıs'ta şehit düşen Yzb. Topel'in mezarı İstanbul'dadır.

⁵⁶ Derviş Manizade, Kıbrıs Dün Bugün Yarın, Yaylacık Matbaası, İstanbul, 1975, s. 431.

⁵⁷ Derviş Manizade, a. g. e., s. 431-432.

KIBRIS'IN STRATEJİK ÖNEMİ BAĞLAMINDA ADADA ASKERİ FAALİYETLER VE İLGİLİ TARAFLARIN ASKERİ GÜCÜ

nedeniyle Rumların Kıbrıslı Türklere yönelik imha ve Enosis planlarında da ilk sırayı almaktadır, ince bir taktik izleyen Rumlar söz konusu Türk köylerinde Rum polislerinin devriye gezmesine yönelik bir plan hazırlarlar ve Grivas'ın idaresinde meydana gelecek herhangi bir olayda müdahale ve yardım yetkisini Rum Milli Muhafız Ordusu'nun alması için Yunanistan'dan da yardım isterler. Böylece Grivas'ın uygulamaya soktuğu planın bir parçası olarak, Kıbrıs'ta gizlice konuşlandırılmış Yunan askeri gücü de Rum Milli Muhafız Ordusu'nun yanında bölgeyi işgal etmek için harekete geçecektir. 03 Ekim 1967 tarihinde Yunanistan Genelkurmay Başkanlığı tarafından onaylanan Grondos Harekat Planı gereğince, General Grivas 13 Kasım 1967 günü köylerin etrafını kuşatır.⁵⁸ 14 Kasım 1967 günü de zırhlı araçların desteğindeki Rum-Yunan birlikleri köylere saldırırlar. UNFICYP'a bağlı Birleşmiş Milletler askerleri bu duruma müdahale etmezlerken, muhabere sistemlerinin bozulması ve görev bölgelerinin etrafı Rum askerleri tarafından kuşatılması nedeniyle onlar da köylerden dışarıya çıkamazlar.⁵⁹ Basit bir polis devriyesi gibi başlayan tahrikler sonucu Rum-Yunan birlikleri köylere saldırırlar.⁶⁰ Köyü savunan yaklaşık 200 Kıbrıslı Türk'e karşı 5-6 bin kişilik bir Rum-Yunan kuvveti bulunmaktadır.⁶¹ Türkiye hükümeti ise bu durum karşısında kayıtsız kalmayarak anayasanın savaş ilanına ve Türk Silahlı Kuvvetlerini yabancı ülkelere göndermeye ilişkin 66. maddesine bağlı olarak Kıbrıs'a müdahale kararını alır ve 17 Kasım 1967 günü Yunanistan'a garantör devlet olarak müdahale hakkı bulunduğunu ihtar eden bir nota verir.⁶² Türk Silahlı Kuvvetleri alarm durumuna geçirilir, İskenderun'da büyük bir askeri birlik harekete geçmeye hazır hale getirilir ve Donanma, İskenderun'da toplanır. Hemen akabinde 18 Kasım 1967 tarihinde Türk uçakları Kıbrıs üzerinde alçak uçuşlar gerçekleştirirler. Türkiye'nin kararlı tutumu karşısında Yunanistan hükümeti adaya gizlice soktuğu bütün araç, silah, askeri malzeme ve personeli geri çekeceğini, General Grivas'ı da en kısa zamanda adadan geri çağıracağını açıklar.

⁵⁸ Ali Fikret Atun, "Rum-Yunan Birliklerinin Boğaziçi ve Geçitkale Köylerine Taarruzu", Güvenlik Kuvvetleri Dergisi, sayı 30, Kasım 1996, s. 7-10.

⁵⁹ Toplumlararası ilişkilerde tampon görevi yapması amacıyla Kıbrıs'ta görevlendirilen Barış Gücü esasında Türklere yönelik olarak çok da fazla pozitif davranışın içerisine giremezler ve EOKA'nın hemen bütün taşkınlıklarını izlemekle yetinirler.; "...Erenköy'e, Bafa, Poli'ye yiyecek gönderilmesi için 12 Ağustos 1964 günü Birleşmiş Milletlere müracaat edilmiş fakat BM tarafından müspet bir imkan sağlanamamıştır. BM müşaviri Flores Türkleri daima aldattı ve aldatıyor. BM hala acz içinde. Hiçbir faydalı tedbir alamıyor. 'Korktuğum için yapamıyorum.' diyor fakat bunu resmi raporunda bildirmiyor. Rumlar BM'yi silahla daima tehdit ediyorlar. Gerekince BM askerlerinin sırtına, arkasına silahlarını dayamaktan çekinmiyorlar." BCA.030.01.38.208.9.

⁶⁰ Nicolas H. Kasnakites isimli bir Rum, buradaki olaylara bizzat katıldığını belirtir; "...O ana kadar tepeyi ele geçirmek için tırmanırken bir tek kaybımız oldu. Anlaşılan köyü terk ederlerken geri kalan silahlı bir Türk askeri ateş açtı ve kaybımız çavuş Menakes oldu. Köye girdiğimizde ortada kimseler olmayınca evlerde teker teker silahlı Türk askeri aramaya başladı. Bir tek evde karşılık gördük. Eve girdiğimizde genç yaralanmış ve vücudunda sekiz mermi bulunuyordu ama buna rağmen yürüyebiliyordu... En çok ürpertici taraf, bir askerin sokakta ölü bir ihtiyarın yüzüğünü parmağından çıkaramadığı için belindeki kasaturayı çıkarıp parmağını kesmesi idi..." Kıbrıs Mektubu Dergisi, "Köfünye Katliamına Katılan Bir Rum Askerinin Olay ile İlgili Anlattıkları", Ocak 1992, Cilt 5, No.1, s. 29.

⁶¹ Buradaki çarpışmalarda 28 Kıbrıslı Türk hayatını kaybederken, Rum-Yunan birlikleri köylerde taş taş üstünde bırakmazlar. Mehmet Emin isimli 70 yaşında bir Türk benzin dökülerek yakılırken, yaşlı, kadın, çocuklardan oluşan 230 kişi de Rumlar tarafından götürülür.

⁶² Samtay Vakfı, Özgürlük ve Barış 27 yaşında, Gazi Mağusa, Temmuz 2001, s. 81.

**KIBRIS'IN STRATEJİK ÖNEMİ BAĞLAMINDA ADADA ASKERİ FAALİYETLER VE İLGİLİ
TARAFLARIN ASKERİ GÜCÜ**

4- 20 Temmuz 1974

21 Aralık 1963 tarihinde başlatılan Rum saldırılarıyla adada Kıbrıs Cumhuriyeti fiilen yıkılırken bunu 1967 olayları ve Türkiye'nin askerî çıkarma hazırlıkları izler. Bu dönemde Kıbrıs adası Yunanistan tarafından fiilen işgal edilmiş durumdadır ve bu durum BM raporlarıyla da tespit edilmiştir. Yunanistan'da işbaşında olan Albaylar Cuntası ile Makarios arasında ipler bu dönemde iyiden iyiye gerilmiştir. Kendilerine tam manasıyla kukla bir başkan arayan Yunanistan'daki yönetim karşısında Başpiskopos Makarios ise Kıbrıs'ta tek yetkilinin kendisi olduğunu, bağımsız bir ülkenin Cumhurbaşkanı konumunda olması sebebiyle kendisinden her istenileni yapmayacağını açıklar. Makarios'un bu açıklamaları üslup olarak can sıkıcı ve keyif kaçırıcı bir hal aldığından Yunanistan yönetimi Makarios'tan bir an evvel kurtulmanın yollarını aramaya başlar. Böylece Kıbrıs'ta önce EOKA, daha sonra da EOKA-B'yi kuran ve yüzlerce insanı katleden Grivas'ı destekleyen Yunan Cuntası, EOKA-B'ye Makarios'a karşı harekete geçilmesi emrini verir. Yunanistan darbeyi organize etmek üzere 14 Temmuz 1974 tarihinde Tuğgeneral Mihail Georgitsiz komutasında bir grup subayı Lefkoşa'ya gönderir⁶³ ve Afrodit-3 Harekatı, 15 Temmuz 1974 saat 08.00'de "Makarios Hastaneye Girdi." mesajıyla başlatılır. Makarios'u ortadan kaldırmak, adı "Kasap" olarak anılan Nikos Sampson'u "Kukla Başkan" yapmak için başlatılan hareketin hedefi, Enosis'e yönelik olarak Makarios'tan kurtulup adanın Yunanistan'a bağlanmasını sağlamak ve adada yaşayan Türklerin yok edilmesidir. Esasında 15 Temmuz 1974 öncesi dönem iyi irdelendiği takdirde adada Başpiskopos Makarios ite Yunanistan'da işbaşında olan "Albaylar Cuntası" arasında ne tür görüş ayrılıkları yaşandığı ve Nikos Sampson'un arkasındaki desteğin de Yunanistan ile restleşen ve kendisinden istenilenlerin aksine komünist blokla yakınlaşma politikası güden Makarios'a karşı bizzat Yunanistan'dan geldiği anlaşılacaktır. İngiliz hükümeti, adadaki darbeci yönetimi tanımadığını açıklarken, ABD yönetimi de Kıbrıs adasında anayasal düzenin bozulduğunu ve statükonun değiştiğini belirterek oluşan de facto durumu kabul etmeyeceğini duyurur. Türkiye'nin hiçbir zaman adaya müdahale edemeyeceği düşüncesinde olan Nikos Sampson ise adaya Türk müdahalesinin başlamasıyla beraber Yunanistan'dan kendisine vereceği iddia edilen yardım sözlerinin yerine getirilmediğini, Yunanistan'dan yola çıktığı belirtilen savaş uçaklarının da hiçbir zaman adaya gelmeyeceğini öğrendiğinde artık yapabileceği çok fazla bir şey de kalmamıştır.⁶⁴ 19 Temmuz 1974 itibarıyla adada çatışmalar nispeten azalmakla beraber devam eder. Daha sonra radyodan yapılan açıklamada ise yapılan hareketin Rumların bir iç sorunu olduğu, Türklerin can ve mal emniyetinin sağlandığı ve endişelenecek bir durum olmadığı açıklanır. 19 Temmuz 1974 günü Amerikan Büyükelçisinin Nikos Sampson'u ziyaret etmesi sonrasında adada faaliyet gösteren UNFICYP da

⁶³ "Darbeden önceki gece... sivil elbiseler giymiş yüzden fazla Yunan subayı Olympic Havayolları'nın tarifeli olmayan 727 sefer sayılı uçağına bindiler... Bu uçuşu 24 saat sonra, yüz kadar insan taşıyan başka bir uçuş takip etti." Pierre Oberling, Kıbrıs Faciası, Ankara, 1990, s. 16.

⁶⁴ 20 Temmuz 1974 Barış harekatı öncesinde Kıbrıs'ta ve Yunanistan'da yaşananlarla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Ulvi Keser, Kıbrıs'ta Türk-Yunan Fırtınası (1940-1950-1960-1970), Boğaziçi Yay., İstanbul, 2006.

KIBRIS'IN STRATEJİK ÖNEMİ BAĞLAMINDA ADADA ASKERİ FAALİYETLER VE İLGİLİ TARAFLARIN ASKERİ GÜCÜ

RMMO yanlısı bir görüntü çizmeye başlar. Makarios'u ortadan kaldırmak⁶⁵ ve adı "Kasap"⁶⁶ olarak anılan Nikos Sampson'u "Kukla Başkan"⁶⁷ yapmak için başlatılan hareketin hedefi Enosis'e yönelik olarak Makarios'tan kurtulup adanın Yunanistan'a bağlanmasını sağlamak ve adada yaşayan Türklerin yok edilmesidir.

21 Aralık 1963 tarihinde Akritas Planı çerçevesinde Kıbrıslı Türkleri topyekün yok etmeye ve adayı Yunanistan'a bağlamaya yönelik olarak harekete eden Rumlar, aynı girişimi 15 Temmuz 1974 günü bir kere daha tekrarlar. Aynı gün Yunanistan, Türkiye tarafından resmen uyarılır ve ultimatömler verilir. Hemen akabinde, Türk Hükümeti, İngiltere'ye Garanti Anlaşması'nın işbirliği yapılarak uygulanması için nota verir.⁶⁸ ABD Dışişleri Bakanı Henry Kissinger ise Makarios'u "kaybeden"⁶⁹ olarak nitelendirirken, NATO içinde meydana gelebilecek muhtemel çatışmaları da "ne pahasına olursa olsun"⁷⁰ önleyeceklerini açıklar. Yunanistan ve Kıbrıslı Rumları karşısına almak ve "adadaki ekonomik menfaatlerini tehlikeye atmak istemeyen"⁷¹ İngiltere'nin ağırdan alması ve Yunanistan'ın umursamaz ve isteksiz davranışları sonucunda da Garanti Anlaşması'na göre Türkiye'ye müdahale hakkı doğar.⁷² Bu arada Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin 19 Temmuz 1974 tarihli toplantısında bir konuşma yapan devrik Cumhurbaşkanı Makarios ise "Yunanistan'daki askerî cunta, Kıbrıs'ın bağımsızlığına ve egemenliğine saygı göstermeksizin diktatörlüğünü Kıbrıs'a da taşımıştır. Adadaki darbe bir iç mesele değil, dışarıdan yapılmış bir istiladır." der;⁷³

"... Kıbrıs'ta geçen pazartesi sabahından bu yana süregelen olaylar gerçek bir trajedidir. Yunanistan'daki askerî darbe, Kıbrıs'ın bağımsızlığını acımasızca ihlal etmiştir. Yunan cuntası Kıbrıs halkının demokratik haklarına, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin bağımsızlık ve egemenliğine en ufak bir saygı göstermeden diktatörlüğünü Kıbrıs'a da uzatmıştır. Bu bir gerçektir ki bir süreden beri Yunan cuntasının bu emeli su yüzüne çıkmaktaydı. Kıbrıs halkı, uzun bir süredir Yunan cuntasının bir darbe hazırlamakta olduğunu hissetmekteydi ve bu duygu son haftalarda Atina'da yönetilen EOKA-B terör örgütünün şiddet olaylarını yinelemeye başlamasından dolayı daha bir ağırlık kazanmaya başlamıştı. İlk günlerden itibaren bu yasadışı örgütün Atina'dan

⁶⁵ Makarios ise 19 Temmuz 1974 günü Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde yaptığı konuşmada durumu "darbe, Rum Milli Muhafız Ordusunu yöneten Yunan subaylarının işidir. Darbede çok kan dökülmüş ve birçok insan yaşamını yitirmiştir. Kıbrıs'ta geçen Pazartesi sabahından beri yaşanan olaylar gerçek bir trajedidir..." diyerek ifade eder. Samtay Vakfı, a.g.e., s. 89.

⁶⁶ 1963 yılında çocukları ve karısının gözleri önünde bir İngiliz turisti öldüren Nikos Giorgiades Sampson, Chicago'da Amerikalı gangster Al Capone'un sahip olduğu gibi berbat bir üne sahip eli kanlı bir katildir. Birçok masum Türkü öldüren bu eli kanlı katil insan öldürmenin bir fincan kahve söylemek gibi sıradan bir iş olduğunu söyleyecek kadar fütursuz biridir. The New York Times, 15. 7. 1974 ve 20. 7. 1974. Ali Fikret Atun, Yunan Karakterinin Anatomisi, Lefkoşa, 1996, s. 36. Derviş Manizade, a.g.e., s. 509.

⁶⁷ Pierre Oberling, a.g.e., s. 17.

⁶⁸ K. Rüstem and Brother, North Cyprus Almanack, Londra, 1987, s. 16

⁶⁹ Pierre Oberling, The Road To Bellapais, Columbia University Press, 1982, Newyork, s. 161.

⁷⁰ Pierre Oberling, a. g. e., s. 161.

⁷¹ Pierre Oberling, a. g. e., s. 161.

⁷² Sevinç Toluner, Kıbrıs Uyuşmazlığı Ve Milletlerarası Hukuk, istanbul, 1977, s. 316

⁷³ Kıbrıs Mektubu Dergisi, Sayı 1, Nisan 1987, s. 31-34.

**KIBRIS'IN STRATEJİK ÖNEMİ BAĞLAMINDA ADADA ASKERİ FAALİYETLER VE İLGİLİ
TARAFLARIN ASKERİ GÜCÜ**

desteklendiğini biliyorum. Kıbrıs'ta Milli Muhafız Ordusu'nda görev yapan ve orduyu yöneten Yunanlı subayların, bu örgüte üye kaydettiklerini ve onlara Milli Muhafız Ordusu'ndan cephane tedarik etmeye gidecek kadar onları desteklediklerinin farkına vardım... Örgütün yaşaması için Atina'dan örgüte para havale ediliyor, nasıl hareket edeceğine dair detaylı talimatlar da oradan geliyordu. Bu durumda, Yunan rejimi Cumhurbaşkanı General Gizikis'e bir mektup göndererek, kendisine EOKA-B örgütünün neden olduğu şiddet ve kan dökme olaylarına son vermesini ve örgütü kapatmasını istedim... Edindiğim intiba, Atina'nın bu ordunun sayısını azaltmak şöyle dursun, Yunanlı subayları bile geri çekmeyi istemediğiydi.

Kıbrıs'taki Yunan Elçisi, hükümetinden gelen talimat üzerine beni ziyaret etti. Elçi, Muhafız Ordusu'ndaki sayısal azalmanın veya Yunanlı subayların ordudan geri çekilmesini, Türkiye'den gelecek bir tehlike karşısında Kıbrıs'ın savunmasını zayıflatacağını açıkladı... Elçiye, cevaben son gelişmeler ışığında Türkiye'den gelecek tehlikenin şu anda onlardan gelecek tehlikeden daha az ihtimal olduğunu söyledim... Bu darbe, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını ve egemenliğini açıkça ihlal eden dış kaynaklı bir işgaldir. Sözde darbe, MMO'nu yöneten Yunan subaylarının işidir. Şunu da belirtmeliyim ki, ittifak Anlaşması uyarınca Kıbrıs'ta bulunan ve 950 subay ve askeri olan Yunan kontenjanı da Kıbrıs'a karşı girişilen bu saldırgan girişimde önemli bir rol oynamıştır... Darbeyi Yunan subayları yapmamışlarsa, o zaman Yunan yolcu uçaklarının geceleri Kıbrıs'a sivil elbiseler içinde personel getirmeleri ve tekrar Yunanistan'a ölü ve yaralı taşımaları nasıl izah edilebilir? Hiç şüphe yok ki darbe Yunan cuntası tarafından planlanmış, MMO'nu yöneten Yunanlı subaylar ve Kıbrıs'ta yerleşik Yunan kontenjanı tarafından da gerçekleştirilmiştir... Darbeden sonra Yunan rejiminin Kıbrıs'taki ajanları, ünlü bir katil olan Nikos Sampson'u Cumhurbaşkanı yaptılar... Kıbrıs'ta bir iç mesele sayılabilecek bir devrim olmamıştır. Cumhuriyetin bağımsızlık ve egemenliğini ihlal eden bir işgal gerçekleştirilmiştir. Bu işgal de Kıbrıs'ta Yunan subayları kaldığı sürece devam edecektir. Anayasal düzene geçilmez ve demokratik haklar geri verilmezse işgalin neticeleri Kıbrıs için feci sonuçlar verecektir. Yunanistan'daki askeri rejimin Kıbrıs ve özellikle Rum halkına karşı politikasının samimi olmadığını söylemek zorundayım, iki yüzlü bir politika olduğunu vurgulamak istiyorum...Yunan askeri rejiminin darbesi, bir çözüm yönündeki görüşmelerin ilerlemesine engel teşkil etmektedir. Buna ek olarak, bu durumun kısa bir süre de olsa devamına izin verildiği takdirde, tepkileri çok ağır ve geniş kapsamlı olacak sürekli bir anormallik kaynağı doğacaktır. Atina'nın düzenlediği darbe ile yaratılan bu olağandışı durumu sona erdirmek için Genel Kurul üyelerine ellerinden geleni yapmaları çağrısında bulunuyorum. Kıbrıs'ta anayasal durumun ve Kıbrıs halkının demokratik haklarının yeniden teşhir edilebilmesi için Güvenlik Konseyi'ne elindeki tüm imkanları gecikmeden kullanması çağrısında bulunuyorum... Kıbrıs'taki olaylar, Kıbrıs Rumlarının bir iç meselesini teşkil etmemektedir. Kıbrıs Türkleri de etkilenmektedir. Yunan cuntasının düzenlediği darbe bir istiladır ve sonuçlarından tüm Kıbrıs halkı, Türkler ve Rumlar acı çekmektedir... Güvenlik Konseyi'nin uygun bir kararının, istilaya son verip Kıbrıs'ın ihlal edilen bağımsızlığını ve Kıbrıs halkının demokratik haklarını yeniden tesis edeceğine şüphem yoktur."

KIBRIS'IN STRATEJİK ÖNEMİ BAĞLAMINDA ADADA ASKERİ FAALİYETLER VE İLGİLİ TARAFLARIN ASKERİ GÜCÜ

Kıbrıslı Rumlar tarafından bu aşamada en çok tepki gösterilen ülke ise Türkiye'nin bu harekete girişmesine engel olmadığı gerekçesiyle ABD olur. Kıbrıs Rum kesiminde yapılan gösterilerden birinde ABD'nin Lefkoşa Büyükelçisi de nereden geldiği belli olmayan bir kurşunla hayatını kaybeder.⁷⁴ "Barış Harekatı" için bütün hazırlıklar tamamlanır ve hareket, dönemin Dışişleri Bakanı Turan Güneş'in "Ayşe Tatile Çıksın"⁷⁵ işaretiyle Girne'nin Pladini Plajı'nda başlatılır.⁷⁶ 20 Temmuz 1974 günü başlayan Barış Harekatı ile adada oluşturulan de facto duruma son verilir ve Kıbrıslı Türklere yönelik katliam girişimlerine de dur denilir.

Esasında dönem içerisinde komünist blok içinde yer alan Makarios'tan bir hayli rahatsız olan ve siyasi hedef olarak nitelendirerek onu görevden uzaklaştırma düşüncesinde olan Amerikan yönetimi, Fatin Rüştü Zorlu ve Evangelos Averoffun ülkelerini temsilen Dışişleri Bakanı olarak katıldıkları toplantılarda istediği yönde bir yönetim için düğmeye basmıştır. Türkiye'nin gerekirse adaya çıkmasını, Kıbrıslı Türklerin güvenliğini sağlamak amacıyla gerekirse adanın batısında da bazı yerleri almasını öngören plana göre İngiltere duruma göre müdahale edebilecek, Yunanistan ise bu durumun sınırlı bir kontrol olarak görülmesine ikna edilecektir. Adanın bölünmesini isteyen ve Türk hareketına yeşil ışık yakan Amerikan yönetimiyle ilgili olarak o dönemde İngiltere Dışişleri Bakanı James Callaghan da Avam Kamarası'nda yaptığı bir konuşmada "Bu benim mesleki kariyerimin en dehşet verici anıydı. Neredeyse Türkiye ile savaşa giriyorduk, ama Amerikalılar bizi durdurdu."⁷⁷ der. Öte yandan Ağustos 1974 tarihinde yapılan İkinci Barış Harekatı sonrasında özellikle Amerikan kongresinin ve Yunan lobisinin artan baskıları sonucu Türkiye'ye silah ambargosu uygulanmaya başlar.⁷⁸ Amerikan yönetimi böyle bir ambargo kararını istememekle beraber güçlü lobi faaliyetlerine boyun eğmek zorunda kalmıştır.⁷⁹

⁷⁴ Bazı Kıbrıslı Rumların iddiası ise Sampson darbesinin adayı ikiye bölmek ve Türk müdahalesine zemin hazırlamak için Henry Kissinger tarafından yönetildiği şeklindedir. Clement Dodd, Storm Clouds Over Cyprus, The Eothen Press, 2001, Cambridgeshire, s. 17.

⁷⁵ Milliyet, 20 Temmuz 1995.

⁷⁶ Özkan Konca, "Dünden Bugüne Kıbrıs", Güvenlik Kuvvetleri Dergisi, Nisan 1995, Sayı 25, s. 7

⁷⁷ Sabah, 15 Temmuz 1999.

⁷⁸ Devrik Cumhurbaşkanı Makarios'un 7 Aralık 1974 tarihinde tekrar adaya dönmesi ve Klerides'ten görevi geri almasının ardından 17 Aralık 1974 tarihinde toplanan Amerikan Senatosu 43'e karşı 49 oyla, hemen bir gün sonra da Temsilciler Meclisi 189'a karşı 209 oyla Türkiye'ye silah ambargosu uygulanmasına karar verir. Özellikle Amerika'da son derece güçlü Rum ve Yunan lobilerinin etkisi ve baskısı altında alınan bu kararlar Amerika Birleşik devletleri de böylece bir çifte standarda imza atmış olur. Bu kararın hemen ardından Amerika'nın Türkiye'ye silah satışları 5 Şubat 1975 tarihi itibarıyla sona erer ve durdurulur. Amerika'nın vazgeçilmez müttefik olarak nitelendirdiği Türkiye'ye karşı aldığı bu karara karşılık Türkiye de mütakabilet esasına göre 26 Temmuz 1975 tarihinden itibaren Amerika'nın Türkiye'deki üs ve tesislerden yararlanma hakkına bir son verir. Öte yandan ABD Dışişleri Bakanı Henry Kissinger, Nikos Sampson'un darbe girişimiyle ilgili olarak Yunanistan'a ambargo uygulanıp uygulanmayacağı sorusuna "Enosis'i önlemeye ve Sampson'u işbaşından uzaklaştırmaya çalışırken Kongre, basın ve bürokrasiden Yunanistan'a askeri yardımların durdurulması için yapılan baskılara direndik. Zira, bizim görüşümüze göre bir NATO Müttefikine yapılan askeri yardımlar ittifakın uzun vadeli menfaatlerinin gereği idi..." der. Onur Öymen, Silahsız Savaş, Remzi Kitabevi Yay., Eylül 2002, İstanbul, s. 451 ve 457.

⁷⁹ Söz konusu ambargo kararı, 1 Ağustos 1978 tarihinde Amerikan yönetince kaldırılmıştır.

5- Adada Bulunan İngiliz Üsleri ve ABD

Kıbrıs'la ilgili herhangi bir tartışma başladığı anda ilk etapta ortaya atılan fikir, adanın 1974 yılında ikiye ayrıldığı ve adada iki toplumun bulunduğudır. Oysa ada fiili olarak üçe bölünmüş durumdadır ve göz ardı edilen bölüm İngiltere'nin özel hükümler alanı olan üsleridir. Adada her dönem "böl ve yönet" stratejisi içerisinde emperyalist bir politika takip eden İngiltere, adada kendi çıkarları ve varlığını devam ettirebilmek amacıyla üslere azami özen ve dikkati göstermekte ve son derece başarılı bir taktikle de kamuoyunun gözünden uzak tutmaktadır. Ortadoğu bölgesindeki neredeyse bütün İngiliz mevcudiyetinin yavaş yavaş ortadan kalkması ve İngilizlerin bir çekilme süreci yaşamalarına rağmen adadaki İngiliz üsleri varlıklarını korumaktadır. Her ne kadar adada söz sahibi olan Kıbrıslı Türkler ve Kıbrıslı Rumlar bu İngiliz üslerine tepki gösterecekler de⁸⁰ İngiltere'nin bu toprakları bırakmaya niyeti yoktur.

Amerika'nın bölgedeki yaklaşımı ise çok daha farklıdır. Üsler konusunda İngiltere ile imkan ve kolaylıklardan istifade etme ve NATO güçlerini de bu duruma dahil etme söz konusu olsa da Amerika, adanın tek başına bir devletin eline verilmesinden yana görünmemektedir.⁸¹ ABD'nin artan enerji ihtiyaçlarının karşılanması, Hazar ve Ortadoğu bölgesindeki enerji kaynaklarını kontrolü ve bu merkezler hakimiyet, ABD'nin özellikle Doğu Akdeniz bölgesinde deniz gücünün mutlak belirleyici konumu, ABD'nin bölgedeki çıkarlarının korunması ve askeri mevcudiyetinin kesintisiz korunması gibi faktörler bir araya getirildiğinde ABD'nin bu bölgeye karşı-gösterdiği hassasiyet kendiliğinden ortaya çıkar.⁸² Öte yandan ABD Dışişleri Bakanı Condoleezza Rice'ın resmi davetlisi olarak Amerika'ya giden ve 28 Ekim 2005 günü bir görüşme yapan KKTC Cumhurbaşkanı Mehmet Ali Talat'ın ziyareti sonrasında, KKTC'yi resmen tanımamakla beraber durumu meşru olarak nitelendiren Amerikan hükümeti geleceğe yönelik olarak Kıbrıs'ı bir askeri üs olarak kullanmanın ilk sinyallerini de vermiş olur. Adada Kıbrıslı Türklere uygulanan ambargo ve uluslar arası izolasyonların kaldırılması konusunda hiçbir adım atmayan, adadaki iki toplumun eşit haklara sahip olarak bir araya gelmeleri konusunda fazla bir gayret sarf etmeyen Amerika'nın Kıbrıs'la ilgili geleceğe yönelik planları bu adadan daha fazla ve sıkıntısız istifade etmeye yöneliktir. Kıbrıslı Rumları her ne kadar meşru hükümet olarak tanıyan olsa da, Amerikan hükümetinin Kıbrıslı Türklere olan bu suni ilgisi bölgesel bir sorunun çözülmesinden ziyade, adanın Amerikan çıkarlarına hizmet edecek bir deniz üssü olmasındandır.

Ortadoğu'ya hakim konumdaki adanın küresel jeostrateji, bölgedeki çıkarları, kendi vatandaşlarının hayatı, özellikle Ortadoğu'daki Amerikan güvenlik stratejisi bakımından ön plana çıkan hususların takip edilmesi,

⁸⁰ Örneğin üsler bölgesindeki Beyarmudu Türk köyünün tarım arazisinin büyük bir kısmı üssün askeri sınırları içinde kaldığından tarım yapılamamakta ve ekonomik kayıplara neden olmaktadır.

⁸¹ Osman Metin Öztürk, "Doğu Akdeniz'in Güvenliği ve Kıbrıs", Kıbrıs'ın Dünü Bugünü ve Geleceğe İlişkin Vizyonu Sempozyumu, 12-14 Haziran 2001, Yakın Doğu Üniversitesi, Lefkoşa, s. 169-170.

⁸² Bu durum Mahan'ın deniz stratejisine son derece uygun bir durumdur. Mahan'a göre "gediş geliş halindeki gemiler geri dönebilecekleri güvenli limanlara sahip olmalıdır" ve olabildiği kadar uzakta yolculuk boyunca ülkesinin korunması ile takip edilmelidir." Alfred Thayer Mahan, a. g. e., s. 46.

KIBRIS'IN STRATEJİK ÖNEMİ BAĞLAMINDA ADADA ASKERİ FAALİYETLER VE İLGİLİ TARAFHARIN ASKERİ GÜCÜ

Amerikan askeri mevcudiyetinin korunup devam ettirilmesi açısından özellikle ABD açısından ne kadar önemli olduğunun farkında olan İngiltere ise adadaki hemen hemen bütün haklarından vazgeçmiş olmakla beraber üslerin özerk konumunu koruyup kollamaya devam eder. Amerika Birleşik Devletleri'ne bağlı olarak başka ülkeler de bu durumdan istifade etmenin veya kendilerini güvende hissetmenin yollarını aramaktadırlar. Örneğin İsrail'in Tevrat'a bağlı olarak "vaat edilmiş topraklara açılmak" ve Mezopotamya su kaynaklarını her zaman kontrol altında tutabilmek için kendisini güvende hissetmesi gerekmektedir.⁸³ Ayrıca ABD ile birlikte hareket etmeyi tercih eden bazı Arap ülkelerinin güvenliği açısından da adanın önemi yadsınamaz. Bu bağlamda Kıbrıs adasını elinde bulunduracak gücün askeri kuvvet kullanarak kendi güvenliğini sağlamanın ötesinde Kafkasya, Balkanlar, Ortadoğu, Orta Asya ve Basra Körfezi gibi sıcak noktalara askeri açılımlar gerçekleştirebilmesi de her zaman muhtemeldir. 'Uzun ve tehlikeli yolculukların son derece tehlikeli olacağı'⁸⁴ düşüncesinden hareketle böyle bir stratejik noktadan vazgeçilemez. Bu açıdan ada Amerika açısından da son derece önemlidir. Özellikle Doğu Akdeniz bölgesinde yeni açılımları hedefleyen ABD'nin Irak'ta başlattığı askeri hareket öncesinde İskenderun'u üs olarak kullanma düşüncesi ve İskenderun Limanına lojistik yığınak yapması, ayrıca özellikle Ege bölgesinde Urla ve Mordoğan civarında deniz üsleri tesis edeceği yolundaki girişimleri söz konusu ülkenin Akdeniz'i tamamen kontrol altına alma ve Doğu Akdeniz'den Büyük Ortadoğu Projesi bağlamında farklı stratejik bölgelere açılım hedeflerine uygun-görünmektedir. Gerek Rumlara, gerekse Türklere karşı uyguladığı ince politikayla adada bir kaos ortamı yaratan, 50'li yıllarda ilk defa olarak Yunanistan ve Türkiye'yi Lancaster House'de yapılan toplantılara taraf olarak çağırıdıktan sonra uluslar arası kamuoyuna bu iki ülkenin bir araya gelmesinin imkansız olduğunu açıklayan İngiltere böylece düşündüğü ve istediği politikayı yıllar boyu devam ettirir. 1959 Londra ve Zürih Anlaşmaları sonrasında Türkiye ve Yunanistan ile beraber adadaki üçüncü garantör devlet olan İngiltere, ayrıca Dikelya ve Akrotiri üslerini devreye sokmak suretiyle buralarda özerk bir yapı da oluşturur. Ada topraklarının 254 kilometrekarelik bir kısmı olan %2.7'lik bir kısmını işgal etmekte olan İngiliz üslerinde yaklaşık 10.000 asker bulunmaktadır. Bu İngiliz askeri gücüne ilaveten üslerde ayrıca 2.668 Kıbrıslı Türk ve Rum çalışan da bulunmaktadır. Bu tesislerin kuruluş tarihi ise 1948 yılında Lefkoşa'dan yayın yapmaya başlayan FBS radyosuna kadar uzanır. 1948 yılında Filistin bölgesinden, 1954 yılında da Süveyş'ten çekilen İngiltere'nin elinde kalan tek askeri üs yapımında Kıbrıslı Türkler ve Rumların da görev yaptıkları bu tesislerdir. Öte yandan üslerde sadece bu askerler bulunmamaktadır, İngiltere'de Cheltenham istihbarat merkeziyle bağlantılı olarak çalışan hassas dinleme, haberleşme ve gözetleme sistemleriyle donatılmış olan üslerde nükleer, biyolojik ve kimyasal silahlar bulunduğu da ileri sürülmektedir.⁸⁵ Adadan Türk askeri varlığının zaman içerisinde tamamen

⁸³ Bu bağlamda İsrail'in Türkiye ile ilgili de eko-stratejik bir sorunu ortaya çıkabilir. Buna göre özellikle su sıkıntısı içinde bulunan bazı Ortadoğu ülkeleriyle ve İsrail'le ortaklaşa yürütülen "Barış Suyu Projesi" de Doğu Akdeniz ve Kıbrıs adasında ortaya çıkabilecek muhtemel sorunlardan fazlasıyla etkilenecektir.

⁸⁴ Mahan, a. g. e., s. 46.

⁸⁵ Ahmet An, Kıbrıs Sorununun Perde Arkası, Gelenek Yay., İstanbul, Temmuz 2000, s. 56.

KIBRIS'IN STRATEJİK ÖNEMİ BAĞLAMINDA ADADA ASKERİ FAALİYETLER VE İLGİLİ TARAFLARIN ASKERİ GÜCÜ

çekilmesini talep eden Annan Planı'nda İngiliz üsleriyle ilgili bir yaptırım sözü konusu değildir. Adadaki Türk askeri mevcudiyetinin tamamen konvansiyonel silahlara sahip olduğu, buna karşılık İngiliz üslerinde NBC silahlarının bulunduğu göz önüne alınacak olursa müzakere sürecinde bu durum özellikle AB ve ABD tarafına karşı bir caydırıcı unsur olarak sunulabilir. Adanın silah tehdidinden tamamen arındırılması gibi bir gerekçenin ortaya atılması halinde öncelikle çok daha tehlikeli boyutta olan, şu anda bile adada kansere yakalanma riskini arttırdığı ileri sürülen bu üslerdeki NBC silahlarının ortadan kaldırılması gerekir. Bu bağlamda, gittikçe küçülmekte olan ve zaman içinde sömürgelerinin neredeyse tamamını kaybeden İngiltere'nin hangi bilinmeyen sebeple bu küçük adadaki iki üs konusunda bu kadar ısrarcı ve tavizsiz olduğu sorgulanması gereken bir konudur. Öte yandan, Kıbrıs'ın AB süreciyle ilgili tartışmaların odak noktasına oturmasıyla beraber bu İngiliz üslerinin de farklı amaçlara hizmet etmek üzere kullanıldığı konusunda haberler ortaya atılır. Amerika'nın İspanya'daki Maron hava üssünü İngiltere ile anlaşmak suretiyle Akrotiri üssüne nakledeceği, bu konuda İsrail, Türkiye ve Yunanistan'a da bilgi verildiği ileri sürülür.⁸⁶ Öte yandan, 1974 Nisan döneminde Süveyş bölgesindeki mayınları temizlemek amacıyla bölgeye gönderilen 1.500 civarındaki Amerikan deniz piyadesinden bir kısmı hala İngiliz üslerinde kalmaktadır.⁸⁷ Doğu Akdeniz'deki petrol ulaşım hatları ve deniz ticaret yolları üzerindeki muazzam konumu nedeniyle kıtasal ve küresel stratejik önemi göz önüne alındığında Kıbrıs üzerindeki herhangi bir askeri üssün ne kadar önemli olduğu da böylece ortaya çıkar. Bu bağlamda ABD'nin İngiltere ile çok yakın dirsek teması içerisinde bulunması, ayrıca İngiltere'nin üsler konusunu AB dışında tutmaya çalışarak ABD taleplerine uygun hareket etmesi de kolayca anlaşılabilir. 1967 ve 1973 Ortadoğu savaşları döneminde Araplara karşı kullanılan İsrail uçaklarını yönlendirmede kullanılan üsler, ayrıca 20 Temmuz 1974 döneminde Rumların baskı ve şiddetinden kaçmaya çalışan Türklerin uzun bir süre zorunlu ikamet edecekleri bir yer olur. Öte yandan Irak'ta devam eden Amerikan harekati ve Afganistan'daki İSAF operasyonu süresince bu üsler ara istasyon olarak kullanılır.⁸⁸ Amerika bu üsleri daha önce Körfez harekati sırasında da bir ara istasyon olarak kullanmıştır. İngiltere bu üslerin AB sınırları içine alınmasına bugün itibarıyla da pek sıcak bakmamaktadır.⁸⁹ Batının uluslararası ilişkilerde güvenlik kadar önem verdiği ikinci noktanın ticari menfaatler⁹⁰ olduğu düşünülecek olursa İngiltere bu üsleri

⁸⁶ Akşam, 13 Aralık 2003.

⁸⁷ Bu askeri güç halen adadaki Amerikan Büyükelçiliğinin koruması ile ilgili bir görev üstlenmiş durumdadır. Birliğin kod numarası ve posta adresi ise US NAVY 17052 BR olarak belirlenmiştir. Jeff Ertughrul, The Postal Services of Military Forces in Cyprus, Londra, Mart 1996, s. 41.

⁸⁸ Volkan, 9 Eylül 2003 ve Milliyet, 11 Kasım 2001.

⁸⁹ BM Genel Sekreteri Kofi Annan'ın "yolun sonu" olarak nitelendirip ve "10 Mart 2003 tarihinde Lahey'de referanduma evet demezseniz bu iş biter." dediği 3. Annan Planı'na göre Karpaz bölgesi Türklere bırakılırken KKTC'nin narenciye, sebze, meyve ihtiyacının neredeyse tamamının karşılandığı Güzelyurt bölgesinin tamamı ve Mesarya Ovası'nın önemli bir bölümü Rumlara bırakılmaktadır. Ayrıca Rumlara göre Ağrotur ve Dikelya İngiliz üslerinin %45'lik bir kısmı da özerklikten arındırılacaktır. Ada toprağınının 51.2'lik bir kısmı kadar olan 115 kilometrelik bu araziden Türk tarafına kalacak pay ise sadece %10 olacaktır. Ancak İngilizler de, Rumlar da bu planı ciddiye almazlar. Cumhuriyet gazetesi, 25 Şubat 2003, İstanbul.

⁹⁰ a. g. e. s. 7

KIBRIS'IN STRATEJİK ÖNEMİ BAĞLAMINDA ADADA ASKERİ FAALİYETLER VE İLGİLİ TARAFLARIN ASKERİ GÜCÜ

bırakmak niyetinde olmadığı da görülecektir. Dolayısıyla ada fiilen üç ayrı parçaya bölünmüş durumdadır. Kıbrıs'taki askerî üsleri aracılığıyla Doğu Akdeniz ve Ortadoğu'daki çıkarlarının bekçiliğini yapan İngiltere eski medeniyetine hayran olduğu Yunanlıların Kıbrıs'ta Rumlar kanalıyla egemen olmasını barış ve çözüm olarak görmektedir.⁹¹

Amerika, İngiltere ve AB'nin çıkarlarını koruyup kollamak amacıyla hazırlanmış olan Annan Planı'nın ortaya atıldığı dönemde varılacak anlaşmaya göre bu üslerin işgal ettiği toprakların bir kısmının geri verileceği belirtilmekle beraber anlaşma söz konusu olmadığı için üsler aynı pozisyonlarını korumaktadır. Esasında adada her şart altında varlığını koruyacak olan İngiltere, bu üsleri hiçbir şekilde masaya getirmek ve pazarlık yapmak niyetinde değildir.

6-Yunanistan'ın Askeri Gücü

İngiltere'nin ince ve sinsi politikası sayesinde ilk defa 1955 yılında Kıbrıs konusuna Türkiye ile beraber taraf hale getirilen ve İngiltere'nin ev sahipliğinde Lancaster House'da yapılan toplantılara katılan Yunanistan esasında 1950'li yılların başından itibaren Kıbrıs'ı uluslar arası kamuoyunun gündemine taşımaya çalışmış; ancak her seferinde BM'den ret cevabı almıştır. Daha sonra bu faaliyetlerini siyasi alandan askeri alana kaydıran ve EOKA teşkilatının kurulmasına destek veren Yunanistan böylece bugüne kadar hep sorunun içinde yer alır. Adada Kıbrıslı Rumları her dönem destekleyen Yunanistan'ın kara gücü 110.000, hava gücü ise 24.000 personelden oluşmaktadır. Yunanistan ordusu 1730 Leopard IA3GR/IA5, M60 A3/AI, M48 A5/MOLF/A3 tank, 2.600 zırhlı personel taşıyıcı, 420 obüs, 130 roket rampası, 730 çekili obüs, 1.200 uçaksavar silahı, 2.200 hava savunma füzesi, 37.650 tanksavar silahı, 2.900 havan topuna sahiptir. Ayrıca kara havacılığında kullanılan 230 helikopter bulunmaktadır. Hava Kuvvetleri ise F 16 CG/DG, Mirage 2000, F-1 CG, F-4 olmak üzere 350 uçak, 30 keşif uçağı ve 16 helikopterden oluşmaktadır. Yunanistan Deniz Kuvvetleri'nde 12 denizaltı, 14 destroyer, 5 korvet, 40 hücum bot, 95 nakliye gemisi, 22 mayın arama gemisi ve 24 helikopter bulunmaktadır. Yunanistan silahlı kuvvetleri sayısal ve teknolojik yeterliliğe sahip olmakla beraber Türk ordusu ile mukayese edildiğinde tecrübe, eğitim ve kararlılık bağlamında boy ölçüşemeyecek durumda olduğu hemen görülecektir. Öte yandan bugün gelinen noktada Kıbrıs konusu artık Birleşmiş Milletlerden Avrupa Birliği'ne taşınmış ve AB'nin bir problemi durumuna gelmiştir. Türkiye'nin hiçbir şekilde Avrupa Birliği'ne alınmayacağı inancında olan Yunanistan ise sözde yardımcı ve iyi komşu görünümüne girerek Türkiye'nin AB üyeliğini destekliyormuş gibi görünmektedir. Malta-Girit-Kıbrıs adasından oluşan hassas üçgende⁹² dönem içerisinde öne çıkmak isteyen,

⁹¹ Hünelp AH Sabit, "Kıbrıs'ta Nasıl Bir Çözüm?", Benim Kıbrıs'ım, Lefkoşa, Mayıs 2000, sayı 9, s.2.

⁹² Esasında Türkiye'nin etrafında örülme istenen bir başka çadı kazanı ise Limni adasından başlayarak Girit adasını da içine alan ve Kıbrıs'ta noktalanmış üçgendir. Limni adasını anlaşmalara aykırı olarak silahlandırılan Yunanistan'ın bu doğrultuda Kıbrıs adasına kadar gelmesi ve adada referandum sürecinde "Ver kurtul" gibi bir baskı unsurunun oluşturulmasıyla adanın elden çıkartılmasını desteklemesi hep bu yüzdendir. Bu durum Türkiye'yi Akdeniz'de güvenlik açısından rahatsız ve tedirgin edici bir hal almaktadır. Kıbrıs'ta AB paralelinde adanın Türkiye'den kopartılması

KIBRIS'IN STRATEJİK ÖNEMİ BAĞLAMINDA ADADA ASKERİ FAALİYETLER VE İLGİLİ TARAFLARIN ASKERİ GÜCÜ

öncelikle Akdeniz'e açılarak Anadolu kıyıları için her zaman sıcak bir tehdit oluşturmanın yollarını arayan Yunanistan'la beraber çeşitli dönemlerde askeri ve siyasi işbirliği içine girmiş ülkeler de bu noktada söz sahibi olmak istemektedir. Türkiye ile karşı karşıya geldiği her sorunda oyalama, aldatma ve saldırı politikasını gayet güzel işleten Yunanistan böylece Girit sonrasında Kıbrıs adasını da masa başında alarak adayı Elenleştirmenin hesaplarını yapmaktadır. Uzun zaman önce sabit bir uçak gemisine benzetilen Kıbrıs adası bugün gelinen noktada onlarca uçak gemisine bedeldir ve batırılma riskinin sıfır olması nedeniyle de stratejik önemi son derece yüksektir.

7- Türkiye'nin Askeri Gücü

18 Şubat 1952 tarihinden itibaren NATO üyesi olan Türkiye'nin askeri gücü Genelkurmay Başkanlığına bağlı olarak Kara Kuvvetleri, Hava Kuvvetleri, Deniz Kuvvetleri Komutanlığı ile Jandarma Genel Komutanlığı ve Sahil Güvenlik Komutanlığından oluşmaktadır. Kara Kuvvetleri Komutanlığı bünyesinde 1. Ordu, 2. Ordu, 3. Ordu Komutanlığı ile Ege Ordusu Komutanlığı, ayrıca Eğitim ve Doktrin Komutanlığı ve Lojistik Komutanlığı bulunmaktadır. 1990'lı yıllardan itibaren kuvvet; modern muharebe ortamına uyum sağlayacak hale getirilmiş ve birliklerin mobil, ateş gücünün yüksek olması her bölgede baskın tarzında gelebilecek saldırılara gerekli ilk müdahaleyi yapmak ve yeterli zaman kazanmak amacıyla yeterli büyüklükte kuvvet bulunmasını esas alan modern bir yapılanma içine girmiştir. Envanterinde hafif ve ağır tanksavar silahları; MILAN ve TOW tanksavar güdümlü silah sistemleri, M 48 A5 T1, M 48 A5 T2, M 60 A1, M 60 A3 ve Leopard I tankları, 105, 155 ve 203 milimetre çapında obüsler, 175 mm.lik motorlu toplar, Oerlikon, STINGER ve REDEYE hava savunma sistemleri bulunmaktadır. Deniz Kuvvetleri Komutanlığı bünyesinde firkateynler, G/M'li muhripler, muhripler, hücum botlar, refakat muhripleri, denizaltılar, karakol gemileri, karakol botları, mayın dökme ve tarama gemileri, amfibi gemi ve araçları, deniz karakol uçakları ve helikopterleri ve yardımcı gemiler bulunmaktadır. Gölcük tersanesinde bugüne kadar çeşitli tonajda 570 askeri gemi üretilmiştir. Hava Kuvvetleri envanterinde ise F 16 C/D Savaşan Şahin, F/RF-4E Phantom, F 5 A/B, NF 5 A/B tipi savaş uçakları, T-41 D, SF 260 D, T-37 B/C, T-33, T-38 A tipi eğitim uçakları, C-47 A/B, C-130 B/E Hercules, C-160 D Transall, CN-235-100, Citation II, Citation VII, Gulfstream IV, UH-1H tipi uçak ve helikopterleri mevcuttur. Bugün itibarıyla Türk ordusu Bosna-Hersek'ten Afganistan'a uzanan geniş bir yelpazede barışın hizmetindedir. Gerek nüfus oranları, gerekse askeri gücü göz önüne alınınca Türkiye'nin bulunduğu coğrafyada konumunun çok farklı olduğu görülecektir. Türkiye ile

yönünde faaliyet gösteren 94 yabancı kurum ve kuruluşun bazıları şunlardır; This Country I Ours, Map, All-Cyprus Trade Union Forum, NGO Resource Center, Bicommunal Meetings of The Deaf, Bicommunal Citizens Management, Bicommunal Dialogue Forum, Bicommunal Chair, Brusseis Group, Business Women Group, Citizens' Group, Citizens For Federation, Co-Villagers Group, Contact, Fosbo Workshop, Federalism Group, Hade, Hasna, Lawyers, LeadersI, LeadersII, Letters To The Other Side, Lock-Smith Group, London Bicommunal Group, Management Group, Management Center, Nicosia Master Group, Nicosia Sewage Group, NGO Resorurce Center, Oslo Group, Oxford Group, Policy Leaders, Prio, Steps For Peace, Teachers Group, The Fosbo Group, The Oslo Group, Trainers Group, Women's Group, Youth Leaders. Ayrıntılı bilgi için bkz. Volkan, 24 Ekim 2003.

KIBRIS'IN STRATEJİK ÖNEMİ BAĞLAMINDA ADADA ASKERİ FAALİYETLER VE İLGİLİ TARAFLARIN ASKERİ GÜCÜ

aynı askerî işbirliği örgütünün içinde yer alan Yunanistan, her türlü uluslararası ilişkisini ve dış politikasını Türkiye üzerine planlamaktadır. Bugüne kadar Türkiye ile girdiği bütün çatışma alanlarında neredeyse bütün Batılı devletlerden destek gören Yunanistan, bir NATO ülkesi olarak Türkiye ile askerî bir çatışmanın içine girmekten doğaldır ki kaçınmaktadır. Kıbrıs konusunda böyle bir zorlanmanın içine girmiş Türkiye'nin de aynı şekilde bir çatışma ortamına girmekte fazla hevesli davranmayacağı açıktır; ancak ortaya çıkan bu durum Yunanistan'ın her uyumsuzluk alanında kendi lehine bir şeyler koparmasıyla sonuçlanmaktadır. Türkiye'nin hukuki haklarına zaman içerisinde tecavüz eden ve böylece Büyük Yunanistan yolunda ilerleyen ve zaman zaman Türkiye'yi bu genişleme ve yayılma karşısında engel olamayacak kadar zayıf ve güçsüz gördüğünü hissettiren Yunanistan'a karşı bu durum öncelikle siyasî planda ele alınmalıdır.

8- Güney Kıbrıs Rum Yönetimi

1960 Kıbrıs Cumhuriyeti kuruluş anlaşmasına aykırı olarak 1964 yılında kurulan Rum Millî Muhafız Ordusu özellikle son dönemde hızlı bir silahlanma içerisindedir. Kıbrıslı Rumlar, 12 Ocak 1984 tarihli bir kanunla bir "Savunma Fonu" oluştururlar ve çalışanların ücretlerinden petrol ürünlerine, piyangolardan at yarışlarına kadar hayatın farklı alanlarında fona gelir elde etmeye çalışırlar. 1985 yılına kadar genellikle Brezilya, Fransa ve Yugoslavya'dan silah alan Kıbrıslı Rumlar, daha sonra Avusturya, İsviçre ve Yunanistan'dan da silah almanın yollarını aramaya başlar. 1987 yılı itibarıyla RMMO'da Fransız yapımı AMX-30 B tanklar, Yunanistan yapımı Leonidas zırhlı personel taşıyıcıları, Fransız yapımı Gazelle helikopterleri, İsviçre yapımı Oerlikon GDF-003 uçaksavar ve atış kontrol sistemleri bulunmaktadır. Ayrıca HÖT tanksavar füzeleri ile Crotale ve Roland uçaksavar füzeleri de mevcuttur. Kıbrıslı Rumların çok büyük bütçeler ayırarak sürdürdükleri silahlanma çılgınlıkları daha sonraki dönemlerde de sürer. Bu arada Rumların Rusya'dan satın aldıkları Kıbrıs'ta farklı noktalarda konuşlandıracağını açıkladığı S-300 füzelerine karşı kamuoyunda çok büyük bir infial ve tepkinin oluşması üzerine bu füzelerin alınmasından vazgeçilerek yerlerine Yunanistan aracılığıyla Rus yapımı TOR-MI'lar alınır.⁹³ Rumlar ayrıca Rusya, Güney Afrika Cumhuriyeti ve Fransa'dan TOR-MI ve EXOCET füzeleri alırlar. Kıbrıslı Rumların 1997-2001 dönemini kapsayan beş yıllık savunma bütçeleri ise 1 milyar 85 milyon Kıbrıs Lirası olarak belirlenir. Bugün itibarıyla Kıbrıslı Rumların 8.700 kişilik bir askeri kadrosu söz konusudur. Yedeklerin sayısı ise 88.000 civarındadır. 1960 anlaşmalarına göre adada ayrıca 950 kişilik bir Yunan Alayı görev yapmaktadır.

⁹³ S-300 balistik füzeleri ise Kıbrıs yerine Girit adasına götürülür ve burada konuşlandırılır. Limni, Sakız, Midilli, Sisamköy ve İstanköy'deki silahlanma ve askeri tesis konuşlandırmalarına ilaveten Girit adasındaki Suda ve Kasteli üslerinde ayrıca F-16 Blok 52 savaş uçakları konuşlandırılmıştır. Bu uçaklara takılabilen ek yakıt tankları sayesinde hareket kısıtlamalarını asgariye indiren Yunanistan böylece Kıbrıs adasıyla ilgili tehdit özelliğini de iyice artırır. Öte yandan Yunanistan'ın ilerideki dönemlerde Ege'de karasuları ve denizaltı kaynaklarını kullanabilme bağlamında söz sahibi olabilmek için yaklaşık seksen kadar küçük adacığı da iskana açmaya çalıştığı ve buralarda yerleşim merkezleri kurmak suretiyle bölgeyi askeri bölge haline getirmenin ilk adımını da böylece attığı öğrenilir. Ege'deki bu askeri yığınak konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. Ali Külebi, "Elenizme AB Desteği", Cumhuriyet Strateji, Sayı 27, İstanbul, 3 Ocak 2005, s. 8.

KIBRIS'IN STRATEJİK ÖNEMİ BAĞLAMINDA ADADA ASKERİ FAALİYETLER VE İLGİLİ TARAFLARIN ASKERİ GÜCÜ

Bunlara ilaveten 350 kişilik bir komando taburu ve eğitici konumunda oldukları ileri sürülen Yunanlı askeri personelle birlikte yaklaşık 2.500 Yunanlı subay ve asker de adada görev yapmaktadır.⁹⁴ Vurucu gücü 52 adet AMX-30 B2, 41 adet T-80U ve Yunanistan tarafından gönderilen 52 AMX tanktan oluşmaktadır.⁹⁵ Ukrayna'dan T-84 tankı tedarik etme gayretleriyle, Fransa'dan 40 Milyon Dolar değerinde 30-50 lançer ve 500'lük paket halinde Milan-3 füze sistemleri temin edilmeye çalışılmaktadır. Ayrıca 139 EE-9 Cascavel ve EE-3 Jararak keşif aracı ile 70 zırhlı muharebe aracı, 390 zırhlı personel aracı bulunmaktadır. Yunanistan Kıbrıslı Rumları ayrıca zırhlı personel taşıyıcı, tanklar, helikopterler, Mirage 2000 ve karakol gemileri konusunda devamlı olarak destekler. Rusya'dan ayrıca BUK-MI ve BUK-M2 hava savunma füzeleri satın alınır. Ayrıca RMMO, Yunanistan'la müşterek iletişim sistemine (ERMIS-2) dahil edilir. Esasında Türkiye için asıl tehlike AB üyesi olmuş Kıbrıs Rum kesimi ile Yunanistan'ın aynı savunma sistemi içinde yer almasıdır. Bunun ortaya çıkaracağı pek çok sorun zaman içerisinde yavaş yavaş kendisini gösterecektir. Sonuç olarak, Kıbrıs Rum kesimi, "mevcut silahlanma programını sürdürmesi halinde" savunma hareketi için çok yeterli, taarruz hareketi için oldukça yeterli imkan ve kabiliyete sahip olacaktır.⁹⁶

9- Güvenlik Kuvvetleri Komutanlığı

20 Temmuz 1974 Barış Harekati sonrasında adaya çıkan Türk askeri halen Kıbrıs Türk Barış Kuvvetleri Komutanlığı bünyesinde bir teşkilatlanma içerisinde. Kolordu seviyesindeki bu komuta merkezine bağlı olarak iki tümen ve bir de zırhlı tugay görev yapmaktadır. Annan Planı'na göre sembolik bir merasim birliğine dönüştürülmek istenen Türk askeri gücü de bu komutanlıktır.⁹⁷ Plana göre Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne alınması halinde adadaki bütün askeri varlığını geri çekmek zorundadır. Türk askerinin adadaki mevcudiyetinin devamı ise ancak Yunanistan ve Kıbrıslı Rumların onay vermesiyle mümkün olabilecektir. Oluşturulacak merasim birliği durumundaki Türk askeri gücünün sınır bölgelerine yaklaşması kesinlikle yasaktır. Birlik ayrıca kullanacağı sevk ve intikal yollarını en kısa, en kestirme ve doğru hat üzerinde planlamak ve bu güzergah dışına kesinlikle çıkmamak durumundadır. Birlik ayrıca tarafsız bölgelere giremeyecek, KKTC sınırları içinde olan; ancak Rumlara verilmesi öngörülen %21'lik alana ve Lefkoşa-Gazi Mağusa hattının güneyine de kesinlikle geçmesi yasaktır. Türk birliğinin her ne sebeple olursa olsun her türlü faaliyeti, sevk ve intikali, gideceği yer, maksadı ve dönüş tarihi 48 saat önceden barış gücü ve Yunanlı yetkililere bildirilecek, bu askeri güç üç araç ve 100 askerden fazla olmayacaktır. Birliğin arazide gerçekleştireceği tatbikat ve eğitimler ise 72 saat önceden ayrıntılı bir rapor halinde bildirilmek zorundadır.

⁹⁴ Ahmet An, a. g. e., s. 23.

⁹⁵ Kemal Yavuz, "Yunan-Rum Ortak Savunma Doktrininin Uygulanabilirliği, GKRY'nin Yunanistan Savunma Sistemi İçinde Yer Almasının Yarattığı Tehlikeler, S-300'ler ve TOR-MPler" Kıbrıs'ın Dünü Bugünü ve Geleceğe İlişkin Vizyonu Sempozyumu, 12-14 Haziran 2001, Yakın Doğu Üniversitesi, Lefkoşa, s. 153.

⁹⁶ Kemal Yavuz, a. g. e., s. 157.

⁹⁷ Annan Planı'nın 8. maddesi bu konuyla ilgilidir.

KIBRIS'IN STRATEJİK ÖNEMİ BAĞLAMINDA ADADA ASKERİ FAALİYETLER VE İLGİLİ TARAFLARIN ASKERİ GÜCÜ

Adada ayrıca EOKA'nın saldırılarına karşı koymak ve Kıbrıslı Türklerin canını, malını ve namusunu korumak maksadıyla kurulmuş olan Türk Mukavemet Teşkilatı'nın 20 Temmuz 1974 tarihinden itibaren görev süresinin tamamlanmasıyla beraber bu teşkilatın temelleri üzerinde 1 Ağustos 1976 tarihinde Güvenlik Kuvvetleri Komutanlığı kurulur. 23 Kasım 1976 tarihinde de Güvenlik Kuvvetleri kuruluş, görev ve yetki yasası çıkartılır. Güvenlik Kuvvetleri Komutanlığı; Boğaz bölgesinde Karargah Birlik Komutanlığı, üç tabur komutanlığından oluşan Lefkoşa'da 1. Piyade Alay Komutanlığı, Lefke'den Yeşilirmak bölgesine kadar sorumluluk sahasında görev yapmakta olan 2. Piyade Alay Komutanlığı, Girne Alsancak'ta konuşlandırılan 3. Piyade Alay Komutanlığı, Gazi Mağusa'da bulunan 4. Piyade Alay Komutanlığı, Özel Görev Kuvvet Komutanlığı, Sahil Güvenlik Komutanlığı, Lojistik Destek Komutanlığı ve Polis Genel Müdürlüğünden⁹⁸ teşkil edilmiştir.⁹⁹

Adadaki Türk askeri varlığı, Kıbrıslı Türklerin geleceğe dönük teminatı olmakla birlikte, ayrıca Türkiye'nin stratejik olarak kırılma noktasıdır. Anadolu topraklarının özellikle güneyden gelecek muhtemel tehlikelere karşı güvencesi adadaki askeri varlığıdır. Bunlara ilaveten Ortadoğu bağlamında ortaya çıkabilecek yeni açılımlarda avantaj ve söz sahibi olması da buna bağlıdır.

10- Birleşmiş Milletler Barış Gücü UNFICYP

21 Aralık 1963 tarihinde Kıbrıslı Rumların EOKA liderliğinde ve Yarbay Grivas idaresinde adayı Yunanistan'a ilhak etmek ve Megali İdea çerçevesinde Enosis'i gerçekleştirmek ve adada yaşayan Kıbrıslı Türkleri tamamen ortadan kaldırmaya yönelik olarak başlattıkları saldırılar sonrasında olayların gittikçe şiddetlenmesi üzerine Birleşmiş Milletler tarafından Mart 1964 tarihinden itibaren Barış Gücü (United Nations Forces in Cyprus) oluşturulması ve Kıbrıs'a gönderilmesi kararlaştırılır.¹⁰⁰ Görev yapacak ilk birlik 14 Mart 1964 tarihinde gelen Kanada birliği olur. Bunu 26 Mart tarihinde adaya gelen Finlandiya birliği takip eder. 27 Mart 1964 günü de General Gyani de UNFICYP komutanı olarak adada göreve tamamen hazır olduklarını açıklar. Adada en dar yeri 3 metre, en geniş yeri ise 7 kilometre olan 180 kilometrelik ateş hattının 90 kilometrelik kısmını denetlemekle görevli olan UNFICYP ayrıca halen iskana kapalı olan Maraş bölgesinin de denetimini elinde tutmaktadır. Her altı ayda bir görev süresi Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliği tarafından uzatılan bu askeri güç halen BM tarafından yürütülen en uzun süreli operasyon olma niteliğini korumaktadır. UNFICYP kapsamında bu askeri güce askeri destek veren ülkeler arasında başta Kanada, Avusturya, Macaristan, Yeni Zelanda, Avustralya, Finlandiya,

⁹⁸ Kıbrıs'ta Güvenlik Kuvvetleri Komutanlığına bağlı olarak görev yapmakta olan polis teşkilatı da son dönemde Rumlar tarafından istismar edilmektedir. Sivil otoriteye bağlı olmadığı için adanın Türk tarafında meydana gelen asayişsizliğe yeterince müdahale edemediği suçlamasıyla karşı karşıya kalan Güvenlik Kuvvetleri Komutanlığı esasında Türkiye'yi suçlayıcı bir kampanyanın içine çekilir. Kıbrıslı Rumlar tarafından bu günlerde girilen bir başka kampanya ise bölücü terör örgütü militanlarına yardım ve yataklık etmeleridir. KKTC'nin asayiş ve güvenlik sorunları olduğu iddiasını ortaya atan ve insanların kafasını karıştıran Kıbrıslı Rumlar, terör örgütü sempatanlarına verdikleri destekle bunların Türkiye'den adaya kaçmaları sonrasında rahat eylem yapma imkanına kavuşmalarına da destek olur.

⁹⁹ Güvenlik Kuvvetleri Komutanlığı, KKTC Güvenlik Kuvvetleri Komutanlığı, Ankara, 2003, s.41-76.

¹⁰⁰ Jeff, Ertugrul, a. g.e, s. 41.

KIBRIS'IN STRATEJİK ÖNEMİ BAĞLAMINDA ADADA ASKERİ FAALİYETLER VE İLGİLİ TARAFLARIN ASKERİ GÜCÜ

Slovakya, Arjantin, İngiltere, İrlanda, İsveç, Danimarka olmak üzere pek çok ülke bulunmaktadır. Bu askeri güce bağlı olarak ayrıca uluslararası bir polis teşkilatı da Mart 1964 tarihinden bu yana UNFICYP bünyesinde adada görev yapmaktadır. Bu polis gücünde de Avustralya, Avusturya, Danimarka, Yeni Zelanda, İsveç gibi farklı ülkelerden polisler görev alırlar. 1964 Haziran ayında 6.238 kişilik bir kadroya sahip olan güç,¹⁰¹ Aralık 1987 tarihinde 2.122 kişi, 2000'li yıllarda ise 1.197 kişilik bir kadroya sahiptir.¹⁰² Öte yandan, Annan Planı'nın 8. maddesinin (d) fıkrasına göre planın adada uygulanmasına nezaret etmek üzere Kıbrıs'ta bir barış gücü konuşlandırılacaktır. Güvenlik Konseyi'nden de geçirilecek bir kararla Garanti Anlaşması'nın tamamen işlemez hale getirildiği adada UNFICYP da barış gücü olmaktan çıkarak neredeyse işgalci bir kuvvet haline gelecektir. Türk askeri ve polisine ilaveten UNFICYP da adada görev yapamayacak ve bütün bu askeri faaliyetler Yunanistan ve Kıbrıs Rum kesiminin insafına ve olurlarına bırakılmaktadır. Öte yandan yeni oluşturulacak sözde barış gücünün Kıbrıslı Türklere karşı tutum ve davranışlarında düşmanca ve olumsuz bir hava görülmesi halinde bu durum yine Yunanistan ve Kıbrıslı Rumların onay vermesi halinde düzeltilebilecektir. Öte yandan David Hannay, Thomas Weston, De Soto, Alekos Markidis, Yorgo Vasiliu tarafından hazırlandığı açıklanan bir metin de Annan Planı çerçevesinde Güvenlik Konseyi'ne sunulur ve uluslararası hukuk haline dönüştürülür.¹⁰³ Buna göre Kıbrıs'ta oluşturulacak barış gücü, oluşturucu devletlerin onayı ile federal hükümet tarafından aksine karar verilmedikçe Kıbrıs'ta kalacaktır. Böylece Rum tarafının hiçbir zaman "Hayır" demeyeceği bir askeri güç adada konuşlanacaktır. Hazırlanan plana göre barış gücü adanın tamamında serbestçe hareket ve operasyon yapma, devriye, mevzi kurma, barikat, yol kesme, soruşturma, durum tespiti yapma, girişimlerde bulunma hakkına sahip olacaktır. Bu güç ayrıca Tesis Anlaşması'nın uygulanması, devlet polisine ilişkin kuralların uygulanması, oluşturucu devlet vatandaşlarının diğer taraf tarafından eşit ve makul muamele görmesine nezaret edecektir. Bu anlaşmayla birlikte Kıbrıslı Türklere oluşturulacak sözde barış gücü ile zoraki işbirliği yapmak zorunda bırakılacaktır. Böylece halen Türk askeri yetkililerinin verdiği izinle KKTC topraklarında görev yapmakta olan UNFICYP yerine, adanın her yerinde ve izin almadan görev yapacak, sorgulayacak, ancak sorgulanmayacak, yetki ve onay bağlamında Yunanistan ve Kıbrıslı Rumlara bağlı tek yetkili yeni bir barış gücü oluşturulmaktadır.

11- Avrupa Birliği ve Kıbrıs

AB'ne göre, Türkiye, Kıbrıs'ı haksız yere işgal etmiştir ve bu işgalden vazgeçmelidir. AB, kendi çıkarları için, Kıbrıs konusuna büyük önem vermektedir. Kıbrıs, Avrasya ve özellikle de Orta Doğu ve Doğu Akdeniz açısından son derece stratejik bir konumdadır. Kıbrıs'ta hakim olan, bu bölgedeki enerji kanalları, ticari yollar ve askerî strateji açısından büyük bir üstünlük sağlamaktadır. Türkiye'nin genellikle ekonomik nedenlerle AB üyeliğini

¹⁰¹ Jeff, Ertughrul, a. g. e., s. 54.

¹⁰² Ahmet An, a. g. e., s. 23.

¹⁰³ Fuat Veziroğlu, Annan Planı ve Yalan Makineleri, Akdeniz Haber Ajansı Yay., Lefkoşa, Ekim 2003, 8.132.

KIBRIS'IN STRATEJİK ÖNEMİ BAĞLAMINDA ADADA ASKERİ FAALİYETLER VE İLGİLİ TARAFLARIN ASKERİ GÜCÜ

istememesine karşılık AB'nin bu konudaki yaklaşımı ise tamamen stratejik nedenlerdir.¹⁰⁴ AB, Güney Kıbrıs'ı üyeliğe alarak, bu bölgelerdeki zayıf konumunu güçlendirmeye çalışmaktadır. AB, Doğu Avrupa yanında Kuzey Afrika ve tüm Akdeniz'i de kendi nüfuz sahası içinde görmektedir. Cebelitarık, Malta ve Kıbrıs bu açıdan Akdeniz'de çok önemli 3 noktadır. Bu anlamda Kıbrıs Rum tarafı, AB için güney sınırları içerisinde vazgeçilmez bir kale görevi yapacaktır. Böylece AB, Kıbrıs'a hakim olmakla kendisi için son derece hayati önemde olan Orta Doğu, Orta Asya ve Kafkasya petrollerini, bölge pazarlarını ve deniz ticaret yollarıyla bölgedeki önemli limanları kontrolü altına alabilecektir.¹⁰⁵ Burada Türkiye'yi ilgilendiren bir başka husus ise AB Anayasası çerçevesinde ortaya çıkmaktadır. Öte yandan AB Anayasasının üye ülkelerin kendi anayasalarından önce geldiği göz önüne alınacak olursa "Ortak Dış Politika ve Güvenlik Politikası" bağlamında kararların I-40-6. maddeye göre oybirliği ile alınması gerekmektedir. Özellikle dış politika ve güvenlik konusunda veto hakkına sahip olacak Türkiye'nin yanında, Türkiye'nin lehine olabilecek herhangi bir karar için başta Yunanistan ve Kıbrıs Rum Kesimi'nin de aynı yola başvurabileceği unutulmamalıdır.

Avrupa enerji hattının can damarı durumunda olan bu hassas nokta bu bağlamda da son derece önemlidir. Bu amaçla da Kıbrıs'ta Enosis'i ve adanın Elenleştirilmesini kendi menfaatleri açısından kabullenmektedir. Bir yanda adanın jeopolitik ve jeostratejik önemi, bir yanda bölgede söz -sahibi olmak isteyen AB, adada stratejik üsleri bulunan İngiltere ve adada tarihi ve etnik sebeplerle hak iddia eden Yunanistan bir araya gelince Güney Kıbrıs'ın üyelik başvurusu öne alınır, üyelik görüşmeleri başlatılır.¹⁰⁶ Oysa AB ile müzakereleri yürüten Kıbrıs Rum Kesimi hükümetidir. Ayrıca yetkisi ve egemenliği KKTC sınırlarında bitmekte ve KKTC halkını temsil etmemektedir.¹⁰⁷ AB tarihinde bölünmüş bir devletin tam üyelik müracaatı daha önce hiç

¹⁰⁴ Türkiye'nin tam üyeliği durumunda AB, Strateji belgesinde belirtilen küresel oyuncu olma hedefine yaklaşacaktır. Bu belgedeki tehditlere daha etkili karşı koyabilecektir. Ortadoğu, Güney Kafkasya ve Orta Asya ile ilişkileri daha da artacaktır. ABD, Rusya ve Çin'e karşı önemli bir avantaj yakalayacaktır. Bu bölgeye yapılabilecek bir müdahalede Türkiye'yi üs olarak kullanabilecektir. Enerji kaynaklarının güvenliğini sağlayabilecektir. Su kaynaklarının kullanımında söz sahibi olacaktır. Belki de en önemlisi askeri gücü Türkiye'nin de katılımıyla artacaktır. Cihangir Dumanlı, "AB Üyelik Sürecinin Güvenlik Boyutu", Cumhuriyet Strateji, Sayı 72, 14 Kasım 2005, İstanbul, s. 18.

¹⁰⁵ Hakkı Atun, Dış Ve İç Politikada Son Durum; Değişim Ve Demokrasi, Nisan 1996, Lefkoşa, s. 105.

¹⁰⁶ Bütün bu art niyetli çalışmalara karşılık KKTC ve TC arasında en üst düzeyde imzalanan 20 Ocak 1997 tarihli deklarasyonla Türkiye'nin garantörlük haklarının kaldırılmayacağı ve sulandırılmayacağı, Kıbrıs Türk halkının uluslararası anlaşmalardan doğan egemenlik haklarından ve siyasi, hukuki eşitliğinden vazgeçilemeyeceği, Rumların sahte Kıbrıs Cumhuriyeti unvanıyla adanın tümüne sahip çıkmalarına müsaade edilmeyeceği, Türkiye ile Yunanistan arasında uluslararası anlaşmalarla Kıbrıs ve Doğu Akdeniz'de tesis edilmiş hassas dengeyi bozulamayacağı, KKTC ekonomisinin sorunlarının aşılması ve güçlü bir yapıya kavuşturulması için gerekli desteğin sağlanacağı ve belki de en önemlisi KKTC'ne yapılacak bir saldırının Türkiye'ye yapılmış sayılacağı vurgulanır. Dönemin KKTC Dışişleri ve Savunma Bakanı Taner Etkin'in 11 Mart 1997 tarihinde Lefkoşa'da düzenlenen "Yurtdışında Yaşayan Kıbrıslı Türkler IV. Kongresi'nde yaptığı konuşma.. Bu deklarasyonun tam metni için Ahmet C. Gazioğlu, Two Equal And Sovereign Countries, Nicosia, 1997, s.133.

¹⁰⁷ KKTC Dışişleri Bakanlığı ve Savunma Bakanlığı'nın Avrupa Parlamentosu'nun 9 Ekim 2002 tarihli aday ülkelerle ilgili açıklamasına karşılık aynı gün yayımladığı bildiri.

KIBRIS'IN STRATEJİK ÖNEMİ BAĞLAMINDA ADADA ASKERİ FAALİYETLER VE İLGİLİ TARAFLARIN ASKERİ GÜCÜ

görülmemiş bir durumdur ve bundan sonra da böyle bir şeyin gerçekleşme ihtimali neredeyse hiç yoktur. Bütün bunlara rağmen AB müracaatları kabul edilir ve Rumlar kısa bir süre içerisinde AB üyesi olurlar. Sonuçta Kıbrıslı Türkler de "hukuka göre haklı oldukları halde, adaletin yerine getirilmemesi tecrübesini yaşamışlardır."¹⁰⁸ Böylece Türkiye, garantör devlet olarak ve haklı nedenlerle 1974 yılında adaya yaptığı müdahalede bugün itibarıyla "haksız ve işgalci" durumuna düşer.

12-Sonuç

Bölgesel stratejik güç dengeleri bağlamında doğrudan, küresel stratejik güç dengeleri bağlamında da dolaylı etkileri bulunan Kıbrıs adasında Türk askeri varlığının ortadan kalkması, önce Kıbrıslı Türkler, daha sonra da Türkiye açısından yumuşak karnının her zaman darbeler açık ve tehdit altında kalacağı bir ortam yaratacaktır. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, Kıbrıs Rum Kesimi ve özerkliğini koruyan iki İngiliz üssü arasında üç parçaya bölünmüş Kıbrıs adasında "silahların tehdit edici gücünü ve öfkesini azaltmak maksadıyla" denilerek bazı çevreler tarafından askeri güç istenmemektedir. Özellikle Annan Planı çerçevesinde başlatılan müzakere sürecinde gündeme gelen bu tartışmaya göre adadaki Türk askeri varlığı derhal ve şartsız olarak çekilmeye başlayacak ve zaman içinde adada sadece sembolik bir merasim birliği kalacaktır. Buna göre adada İngiltere'nin yaklaşık 10.000 askeri mevcudiyetini koruyacaktır, İngiliz üslerinde 'konuşlanmış durumda olan Amerikan istihbarat birimleri ve özel deniz piyadeleri de yerlerinden ayrılmayacaklardır. Birleşmiş Milletler Kıbrıs Barış Gücü (United Nations Forces in Cyprus)'nde görev yapmakta olan pek çok ülkenin askerleri de barışı koruma (peace keeping) görevlerine devam edeceklerdir. AB üyesi konumundaki Yunanistan ile Kıbrıs Rum Kesimi'nin Rum Milli Muhafız Ordusu da adada kalacak olan askeri güçler arasındadır. Bu arada KKTC'nin resmi ve meşru askeri gücü konumundaki Güvenlik Kuvvetleri Komutanlığı lağvedilecek, Kıbrıs Türk Barış Kuvvetleri Komutanlığı da kapatılarak ada dışına çıkartılacaktır. Bütün bunlara ilaveten müzakereler çerçevesinde yapılan görüşmelerde Kıbrıslı Rumların ve Annan Planı'nı hazırlayan İngilizlerin askeri strateji açısından son derece önemli Değirmenlik, Çamlıbel, Paşaköy gibi hassas noktaları Rumlar lehine istemeleri de ilginç ve dikkat çekici bir noktadır. Türkiye'nin askeri gücünü Avrupa Birliği'ni kullanarak dengelemek düşüncesindeki Yunanistan ise silahlanma konusunda ısrar ve inatla büyük bir bütçe ayırmaktadır. Yunanistan'da Türkiye karşıtı politikayı ulusal dış politika haline getiren Yunanlılarla, Enosis için çalıştıklarını her fırsatta dile getiren Kıbrıslı Rumların gerek Türkiye'nin AB başvurusu, gerekse Kıbrıs adasının AB üyeliği sürecinde adada iki toplumun bir arada ve eşit haklara sahip olarak yaşayabileceklerini ileri sürmek mümkün değildir. Ayrıca dört bir tarafı çevrilmiş ve Kıbrıs'ta eli ayağı bağlanmış bir Türkiye'nin müzakere gücünün neredeyse sıfırlanacağı da unutulmamalıdır. Adayı Elenleştirmeye yönelik faaliyetlerin bir parçası olan bu görüntüye müsaade

¹⁰⁸ Adel Safty, "Filistin ve Kıbrıs Sorunu: Adalet, Hukuk ve Politika", Kıbrıs'ın Dünü Bugünü ve Geleceğe İlişkin Vizyonu Sempozyumu, 12-14 Haziran 2001, Yakın Doğu Üniversitesi, Lefkoşa, s.203.

KIBRIS'IN STRATEJİK ÖNEMİ BAĞLAMINDA ADADA ASKERİ FAALİYETLER VE İLGİLİ TARAFLARIN ASKERİ GÜCÜ

edilmeyeceği açıktır. Adanın Türk askerinden arındırılması bir yana, özellikle dünyada silahlanma yarışında üçüncü sırayı alan Yunanistan'ın neredeyse bütün Ege adalarına konuşlandırdığı Patriot, Skyguard, Sparrow, Crotale, TOR-MI gibi balistik füze ve roketleriyle entegre savunma sistemlerine karşı caydırıcı unsur olarak temin edilecek hava savunma ve caydırıcı silah sistemlerinin özellikle Ege kıyılarından başlanarak Kıbrıs adası yakınlarına kadar konuşlandırılmasında büyük bir fayda söz konusu olacaktır. Öte yandan, Annan Planı çerçevesinde garantörlük sıfatından arındırılmış Türkiye'nin bölgesel ve küresel güvenlik bağlamında bölgenin stratejik hassas noktası durumundaki Kıbrıs üzerinde herhangi bir söz hakkının olmaması ve bunun ancak adada yeniden oluşturulacak barış gücünün onayıyla gerçekleştirilmesi Türkiye'nin müdahale ve söz hakkını tamamen ortadan kaldırmaktadır. Kıbrıs adasında Türk askeri mevcudiyetinin devam etmesi özellikle Anadolu topraklarına güneyden gelebilecek olası tehlikelere daha başından karşı koyacak caydırıcı bir güç konumundadır. Adadaki Türk askeri varlığı ayrıca Ortadoğu ve özellikle Doğu Akdeniz'in güvenliği konusunda Türkiye'nin elinin güçlenmesine ve söz sahibi olmasına büyük bir katkı sağlar. Bu durumun tersi bir pozisyonun söz konusu olması ve adadan Türk askeri varlığının ortadan kaldırılması halinde ise Türkiye'nin yukarıda belirtilen avantajlardan yoksun kalmasının yanında ayrıca çok büyük tehlikelere maruz kalacağı da açıktır. Özellikle Ege adalarının anlaşılmalara aykırı olarak Yunanistan tarafından devamlı silahlandırıldığı ve askeri yığınak yapıldığı göz önüne alınacak olursa Türkiye'nin Akdeniz'e çıkış yollarının kapanacağı ve ülkenin Ege ve Akdeniz'den kuşatılacağı açıktır. Yunanistan ve Kıbrıs Rum Kesimi ile yaşanan S-300 füzesi krizi de göz önüne alınacak olursa, Kıbrıs adasına konuşlanacak bir hasım hava gücünün sadece güney hattını değil, stratejik öneme haiz farklı noktaları ve Anadolu topraklarının her tarafını etkileyeceği ve muhtemel bir risk oluşturacağı kesindir. En yetkili askeri makamdan yapılan açıklamada da belirtildiği üzere "Kıbrıs, Türkiye'nin güvenliğinin stratejik kırılma noktasıdır." Bunun da ötesinde soydaşlarının yaşadığı ve yönlerini her zaman "Anavatan" diyerek Türkiye'ye dönen Kıbrıslı Türklerin vatanıdır. Bu bağlamda Yunanistan'ın ütopyik Megali İdea düşüncesinden vazgeçmesi, hak etmediği toprak taleplerinden geri adım atması, sadece bölgesel değil, dünya barışı bağlamında da bölgede istikrar ve huzurun sağlanması için Yunanistan'ın özellikle Ege Denizi'ni kendisine ait bir iç deniz haline getirme çabalarından vazgeçmesi, sorunların karşılıklı çözülmesine yönelik adımlar atılması ve Türkiye'nin hasım olarak değil yardımlaşma ve işbirliğine girişilebilecek dost bir ülke olarak görülmesi, Yunanistan'da Türkiye'nin bir seçim malzemesi yapılmasından ve Türkiye'nin siyasi, ekonomik, sosyal ve askeri manevra alanlarını kısıtlayan kontrollü gerilim politikasından vazgeçilmesi sorunların çözümünü kolaylaştıracaktır. Ancak Türkiye'nin de özellikle uluslararası platformlarda kamuoyuyla sıkı işbirliği ve lobi faaliyetleriyle inisiyatif elinde tutan ülke konumunda olması gerekmektedir. Bölgedeki askeri gücü, ekonomik değerleri, siyasi ve sosyal yapısı, kültür ve tarihi geçmişi, genç nüfusu ile değerlendirildiğinde Türkiye, güçlü bir devlet olduğunu her zaman gösterecek imkan ve kabiliyete sahiptir. Bunu denemek ve şartları zorlamak hiç kimseye fayda getirmez.

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları

a) Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

BCA.030.01.38.227.17.

BCA.030.01.38.208.9.

b) ATAŞE Arşivi

ATAŞE Arşivi K.2680.D.210, F.1-24.

ATAŞE Arşivi K.2680.D.210, F.1-26.

ATAŞE Arşivi K.2680.D.210, F.1-27.

ATAŞE Arşivi K.2680.D.210, F.1-37.

ATAŞE Arşivi K.2680.D.210, F.1-63.

ATAŞE Arşivi K.2680.D.210, F.1-64.

ATAŞE Arşivi K.2680.D.210, F.1-65.

ATAŞE Arşivi K.2680.D.210, F.1-59.

ATAŞE Arşivi K.2680.D.210, F.1-60.

ATAŞE Arşivi K.2680.D.210, F.1-61.

ATAŞE Arşivi K.2680.D.210, F.1-62.

Basılı Eserler

AKKURT, Aydın, **Bir İhanetin Belgeseli Dr. İhsan Ali**, Lefkoşa, 1996.

ALASYA, Halil Fikret, **Kıbrıs Tarihi Ve Kıbrıs'ta Türk Eserleri**, Ankara, 1964.

ALTAN, Mustafa Haşim, **Atatürk Devrimlerinin Kıbrıs Türk Toplumuna Yansıması**, Ankara, 1997.

AN, Ahmet, **Kıbrıs Sorununun Perde Arkası**, İstanbul, Temmuz 2000.

ARMAOĞLU, Fahir, **Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri**, Ankara, 1991.

ARTUÇ, İbrahim, **Kıbrıs'ta Savaş Ve Barış**, İstanbul, 1989.

ATUN, Ali Fikret, **Yunan Karakterinin Anatomisi**, Lefkoşa, 1996.

ATUN, Hakkı, **Dış Ve İç Politikada Son Durum; Değişim Ve Demokrasi**, Nisan 1996, Lefkoşa.

ÇAY, Abdülhaluk, **Kıbrıs'ta Kanlı Noel-63**, Ankara, 1989.

DENKTAŞ, Rauf R., **Rauf Denktaş'ın Hatıraları**, Cilt III, İstanbul, Mart 1997.

DODD, Clement, **Storm Clouds Över Cyprus**, The Eothen Press, 2001, Cambridgeshire.

ERİM, Nihat, **Devletlerarası Hukuku Ve Siyasi Tarih Metinleri**, Cilt 1, Ankara, 1953.

ERTUGHRUL, Jeff, **The Postal Services of Military Forces in Cyprus**, Londra, Mart 1996.

FEDAÎ, Harid, **Müsevvid-zade Avukat Osman Cemal, Adsız Kitap**, Lefkoşa, 1997.

**KIBRIS'IN STRATEJİK ÖNEMİ BAĞLAMINDA ADADA ASKERİ FAALİYETLER VE İLGİLİ
TARAFLARIN ASKERİ GÜCÜ**

- FEHMi, Hasan, **A'dan Z'ye Kıbrıs**, İstanbul, 1992.
- FREY, V., **Turkei Und Zyger**, handbuch der Geogr. Wiss. Baud Vorder-und Süd-Asien, Postdam, 1937.
- GAZIOĞLU, Ahmet C., **İngiliz İdaresi'nde Kıbrıs**, Lefkoşa, 1994.
- GAZIOĞLU, Ahmet C., **Two Equal And Sovereign Countries**, Nicosia, 1997.
- GIBBONS, H. Scott, **The Genocide Files**, Londra, 1997.
- GÜRKAN, Haşmet Muzaffer, **Bir Zamanlar Kıbrıs'ta**, Lefkoşa, 1996.
- GÜVENLİK KUVVETLERİ KOMUTANLIĞI, **KKTC Güvenlik Kuvvetleri Komutanlığı**, Ankara, 2003.
- HARP AKADEMİLERİ KOMUTANLIĞI, **Bugünün ve Geleceğin Dünya Güç Merkezleri ve Dengeleri İle Türkiye'ye Etkileri**, İstanbul, Mayıs 1994.
- HILL, Sir George, **A History Of Cyprus**, Londra, 1952.
- FOLEY, Charles, **The Memoirs of General Grivas**, Londra, 1964
- İLHAN, Suat, **Jeopolitik Duyarlılık**, Ankara, 1989.
- İSMAİL, Sabahattin, **Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Doğuşu-Çöküşü Ve Unutulan Yıllar**, Lefkoşa, 1992.
- KESER, Ulvi, **Kıbrıs 1914-1923 Kıbrıs'ta İngiliz Esir Kampları Fransız Ermeni Kampları ve Atatürkçü Kıbrıs Türkleri**, Lefkoşa, 2000.
- KESER, Ulvi, **Kıbrıs'ta Türk-Yunan Fırtınası (1940-1950-1960-1970)**, İstanbul, 2006.
- KESER, Ulvi, **Kıbrıs'ta Yeraltı Faaliyetleri ve Türk Mukavemet Teşkilatı**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk ilkeleri ve inkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir, 2005.
- MAHAN, Alfred Thayer, **Deniz Gücünün Tarih Üzerine Etkisi**, İstanbul, Eylül 2003.
- MANİZADE, Derviş, **Kıbrıs Dün Bugün Yarın**, İstanbul, 1975.
- MÜTERCİMLER, Erol, **Kıbrıs Barış Harekatının Bilinmeyen Yönleri**, İstanbul, 1990.
- Pierre Oberling, **Kıbrıs Faciası**, Ankara, 1990.
- ÖYMEN, Onur, **Silahsız Savaş**, Remzi Kitabevi Yay., İstanbul, Eylül 2002.
- RÜSTEM, K.and Brother, **North Cyprus Almanack**, Londra, 1987.
- SAMTAY VAKFI, **Özgürlük ve Barış 27 Yaşında**, Gazi Mağusa, Temmuz 2001.
- SARICA, Murat, Erdoğan Teziç, Özer Eskiuyurt, **Kıbrıs Sorunu**, İstanbul, 1975.
- SAYIL, Altay, **Kıbrıs Polis Tarihi**, Lefkoşa, 1985.
- STEPHENS, Robert, **Cyprus-A Place Of Arms**, Londra, 1966
- THUBRON, Colin, **Journey Into Cyprus**, Middlesex, 1986.

**KIBRIS'IN STRATEJİK ÖNEMİ BAĞLAMINDA ADADA ASKERİ FAALİYETLER VE İLGİLİ
TARAFLARIN ASKERİ GÜCÜ**

TOLUNER, Sevinç, **Kıbrıs Uyuşmazlığı Ve Milletlerarası Hukuk**, İstanbul, 1977.

ULUSLARARASI İLİŞKİLER AJANSI, **Kıbrıs Gerçeğinin Bilinmeyen Yönleri**, İstanbul, 1992.

VEZİROĞLU, Fuat, **Annan Planı ve Yalan Makineleri**, Lefkoşa, Ekim 2003.

YÜCEL, Hasan Ali, **Kıbrıs Mektupları**, Ankara, 1957.

ZIA, Nasim, **Kıbrıs'ın İngiltere'ye Geçışı Ve Adada Kurulan İngiliz İdaresi**, Ankara, 1975.

Gazeteler, Süreli Yayınlar ve Ansiklopediler

The Newyork Times

Halkın Sesi

Cumhuriyet (Kıbrıs)

Bozkurt (Kıbrıs)

Milliyet

Mufassal Osmanlı Tarihi

Akşam Sabah

Volkan (Kıbrıs) Kıbrıs

Mektubu Benim Kıbrısım

Güvenlik Kuvvetleri

Dergisi

Makaleler, Tebliğler

ATAN, Atilla, **"Yeni Bir Türk Devletinin Doğuşu-Kıbrıs"**, Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, Sayı 14, Ankara, Nisan 1986, s.57.

ATUN, Ali Fikret, **"Rum-Yunan Birliklerinin Boğaziçi ve Geçitkale Köylerine Taarruzu"**, Güvenlik Kuvvetleri Dergisi, Sayı 30, Kasım 1996, s. 7-10.

DUMANLI, Cihangir, **"Anadolu'nun Batı'dan Kuşatılması"**, Cumhuriyet Strateji, Sayı 42, İstanbul, 18 Nisan 2005, s. 6-7.

DUMANLI, Cihangir, **"AB Üyelik Sürecinin Güvenlik Boyutu"**, Cumhuriyet Strateji, Sayı 72, 14 Kasım 2005, İstanbul, s. 18.

ERZEN, Afif, **"Kıbrıs Tarihine Bir Bakış"**, Milletlerarası Birinci Kıbrıs Tetkikleri Kongresi Türk Heyeti Tebliğleri, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara, 1971, s. 82.

ESLEN, Nejat, **"Kıbrıs'ın Sratejik Önemi"**, Cumhuriyet Strateji, 18 Nisan 2005, Sayı 42, İstanbul, s. 8.

KIBRIS MEKTUBU DERGİSİ, **"Köfünye Katliamına Katılan Bir Rum Askerinin Olay İle İlgili Anlattıkları"**, Ocak 1992, Cilt 5, No.1, s. 29.

KÜLEBİ, Ali, **"Elenizme AB Desteği"**, Cumhuriyet Strateji, Sayı 27, İstanbul, 3 Ocak 2005, s. 8.

KONCA, Özkan, **"Dünden Bugüne Kıbrıs"**, Güvenlik Kuvvetleri Dergisi, Nisan 1995, Sayı 25, s. 7.

**KIBRIS'IN STRATEJİK ÖNEMİ BAĞLAMINDA ADADA ASKERİ FAALİYETLER VE İLGİLİ
TARAFLARIN ASKERİ GÜCÜ**

ÖZNACAR, Huriye Sevey, "**Batırılmayan Ada Kıbrıs**", Kıbrıs Mektubu Dergisi, Ankara, Kasım 1996, Cilt 9, No.7, s. 23.

ÖZTÜRK, Osman Metin, "**Doğu Akdeniz'in Güvenliği ve Kıbrıs**", Kıbrıs'ın Dünü Bugünü ve Geleceğe İlişkin Vizyonu Sempozyumu, 12-14 Haziran 2001, Yakın Doğu Üniversitesi, Lefkoşa, s.169-170.

SABİT, Hüenalp Ali, "**Kıbrıs'ta Nasıl Bir Çözüm?**", Benim Kıbrısım, Lefkoşa, Mayıs 2000, Sayı 9, s. 2.

SAFTY, Adel, "**Filistin ve Kıbrıs Sorunu: Adalet, Hukuk ve Politika**", Kıbrıs'ın Dünü Bugünü ve Geleceğe İlişkin Vizyonu Sempozyumu, 12-14 Haziran 2001, Yakın Doğu Üniversitesi, Lefkoşa, s.203.

SONYEL, Salahi R., "**İngiltere Dışişleri Bakanlığı Belgelerine Göre: Osmanlı Padişahı Abdülhamit 48 Saat İçinde Kıbrıs'ı İngilizlere Nasıl Kiraladı?**", Belleten, CiltXLII, Sayı 165-168, Ankara, 1978, s.741.

YAVUZ, Kemal, "**Yunan-Rum Ortak Savunma Doktrininin Uygulanabilirliği, GKRY'nin Yunanistan Savunma Sistemi İçinde Yer Almasının Yarattığı Tehlikeler, S-300'ler ve TOR-MI'ler**" Kıbrıs'ın Dünü Bugünü ve Geleceğe İlişkin Vizyonu Sempozyumu, 12-14 Haziran 2001, Yakın Doğu Üniversitesi, Lefkoşa, s.153.

Basın Açıklaması, Konuşma ve Bildiri

Dönemin KKTC Dışişleri ve Savunma Bakanı Taner Etkin'in 11 Mart 1997 tarihinde Lefkoşa'da düzenlenen "Yurtdışında Yaşayan Kıbrıslı Türkler IV. Kongresi'nde yaptığı konuşma.

KKTC Dışişleri Bakanlığı ve Savunma Bakanlığı'nın Avrupa Parlamentosunun 9 Ekim 2002 tarihli aday ülkelerle ilgili açıklamasına karşılık aynı gün yayımladığı bildiri.

TÜRKİYE-ABD İLİŞKİLERİNDE SURİYE BOYUTU

Yazan: Zafer SAĞLAM*

Özet

Türkiye-Suriye ilişkilerini sınırlayan en önemli husus meselenin ABD boyutudur. ABD, teröre destek verdiği, Lübnan'ın iç işlerine karıştığı ve kitle imha silahı temin etmek istediği iddiasıyla Suriye'yi uluslararası izolasyon uygulanmasını istemektedir. Türkiye ve Suriye'nin işbirliğine doğru gidiyor olması, ABD'nin Orta Doğu'da yürütmek istediği politikasıyla çelişkili bir hal almaya başlamıştır. Türkiye, Suriye için ikna ve müzakereye dayalı bir yaklaşımın haklılığını savunurken; ABD, rejimin veya liderin değiştirilmesi, uluslararası izolasyon ve askeri müdahale seçeneklerini gündemde tutmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Suriye, ABD, Önleyici Darbe, Orta Doğu

Abstract

US dimension is the most important factor that severely limits Turkey-Syria relations. The USA wants to implement international sanctions on Syria, by alleging its support for terrorism, its intervention to interior affairs of Lebanon and its willingness to acquire weapons of mass destruction. Cooperation between Turkey and Syria has started challenging the policy that the USA wants to implement in the Middle East. While Turkey advocates an approach of negotiation and diplomacy for Syria, the USA wants more severe precautions, which contain international isolation and a regime change or even a military strike.

Key Words: Turkey, Syria, USA, Preemptive Strike. Middle East

Giriş

Soğuk Savaşın sona ermesiyle birlikte devletlerin tehdit algılamaları değişmiş, ideolojik kamplaşmalar ortadan kalkmıştır. Atlantik İttifakında oluşan görüş ayrılıklarına benzer şekilde Türkiye-ABD arasında da çeşitli konularda anlaşmazlıklar yaşanmıştır. Türkiye'nin özellikle ABD ile ihtilafa düştüğü bölgesel konularda kendi menfaatlerine uygun hareket ettiği görülmüştür. Bunun en somut örneği ise, 2003 yılındaki tezkere krizinde yaşanmıştır.

İlk bakışta önemsiz bir Orta Doğu ülkesi görüntüsü veren Suriye, süper güç mücadelesinde önemli bir oyuncu olmuştur. Soğuk Savaş boyunca Sovyetler Birliği'nin himayesini ve desteğini sağlayan Suriye, bu sayede milli

* Tank Üsteğmen, 2'inci Snf. Öğc.

gücülle kıyaslanmayacak bir etkinliğe kavuşmuştur. Ancak 1985 yılında Gorbacov ile birlikte Sovyet Dış politikasında yaşanan değişimin, güç yerine diplomasiyi ön plana çıkarması ve İsrail'in tanınması Suriye'ye büyük darbe indirmiştir. Sovyetlerden eskisi gibi yardım ve destek alamamaya başlayan Suriye yöneticileri, bu nedenle Batıyla olan münasebetlerini yeniden düzenlemek zorunda kalmışlardır.

Suriye'de 2000 yılında gerçekleşen iktidar değişikliği, Türkiye-Suriye ilişkilerinde yeni bir dönemin başlangıç noktasını oluşturmuştur, iki ülke ilişkilerine hakim olan güvensizlik, bu tarihten itibaren yerini güven ve işbirliği ortamına bırakmaya başlamıştır. Özellikle Irak'ın toprak bütünlüğünün sağlanması, bu dönemde her iki ülkenin üzerinde anlaştığı konuların başında yer almıştır. Ancak Türkiye-Suriye ilişkilerini sınırlayan en önemli husus meselenin ABD boyutu olmaktadır.

Bu makalenin amacı, Türkiye-Suriye ilişkilerinin etraflıca analiz edilmesinden ziyade ikili ilişkilerde bugün gelinen noktada meselenin ABD boyutunun ele alınması ve Amerikan politikalarının Türkiye-Suriye ilişkilerine olan etkisinin tespit edilmesidir.

ABD'nin Küresel Emperyalizmi ve Orta Doğu

ABD'nin Orta Doğu'ya olan ilgisi 1800'li yıllara dayanmaktadır. Ancak, Monroe Doktrini nedeniyle kendi kıtasında meşgul olan ABD'nin Orta Doğu ile olan münasebetleri İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra yoğunlaşmaya başlamıştır.¹ İkinci Dünya Savaşı sonrasında; Avrasya kenar kuşağındaki ülkelerde meydana gelecek siyasî değişimlere kayıtsız kalamayacağını farkına varan ABD, kıyı ülkelerinin tek bir devletin egemenliği altına girmesinin engellenmesinin menfaati icabı olduğunu düşünmüştür.² Bu nedenle, ikinci Dünya Savaşı sonrasında kazandığı siyasî, iktisadî ve askerî üstünlüğünü yapısal ve sistematik bir takım güvencelerle devam ettirmek isteyen Amerika; Dünya Ticaret Örgütü ve Bretten Wood's gibi kurumsal yapılarla liberal ekonomiyi yaymaya; IMF ve Dünya Bankasıyla da finansal kontrolü sağlamaya çalışmıştır.³ Askerî yeteneklerini de NATO şemsiyesi altında Avrasya'ya taşıyan ABD, bütün bu imkânlarına rağmen Soğuk Savaş boyunca Orta Doğu coğrafyasının tamamına nüfuz edememiştir.

Tek kutuplu dünya sistemini ekonomik üstünlüğüne dayandırarak uzun süre devam ettiremeyeceğini anlayan ABD, milli menfaatlerini yerine getirmek için üstünlüğü tartışılmaz olan silahlı gücünü kullanmaya karar vermiştir. ABD'nin; Soğuk Savaş sonrası Orta Doğu'ya yönelik ilk politikası, bölgedeki enerji kaynakları üzerinde hegemonya kurulması temeline dayandırılmıştır.

¹ Burcu Bostanoğlu, "Soğuk Savaş Güdülenmesi ve Orta Doğu", Avrasya Dosyası, C: III, Sayı: 2, Yaz 1996, s. 11.

² Grayson L. Kirk, "Postwar Security for the United States", The American Political Science Review, Vol.: 38, No.: 5, October 1944, p. 955.

³ Burcu Bostanoğlu, a.g.e., s.13.

Körfez Savaşı ise, ABD'nin hayati öneme haiz stratejik bölgelere gücünü yaymaya kararlı olduğunu göstermiştir.⁴

ABD'nin küresel ve bölgesel politikalarında asıl kırılma noktasını 11 Eylül saldırıları oluşturmuştur. 11 Eylül saldırıları ABD'ye devlet güvenliğinin önceliğini kabul ettirmiş ve emperyal küreselleşmeye ağırlık vermesine neden olmuştur.⁵ Saldırıların en büyük etkisi, küresel terörist ve kitle imha silahlarının yayılmasına karşı tepkisel olarak oluşan Amerikan merkezli yeni dünya düzeni yaratma vizyonunun Likud sempaticanı 'Yeni Muhafazakârlar' tarafından fazlasıyla benimsenmesi olmuştur.⁶ Eylül 2002'de Beyaz Saray tarafından yayınlanan "ABD Millî Güvenlik Stratejisi" adlı kaynakta; ABD'nin millî çıkarlarını gerçekleştirmek için dünya genelinde askerî, siyasî ve iktisadî üstünlük sağlama yoluna gideceği ifadeleri yer almıştır.⁷ ABD yeni doktrininde; bir başka ülkenin kitle imha silahlarına sahip olmasından veya bu silahları geliştirmesinden veya terörist faaliyetlere destek vermesinden doğacak tehditler karşısında; olası bir saldırının yeri ve zamanı bilinmese dahi önleyici askerî tedbirler uygulamaya hakkı olduğunu ifade etmiştir.⁸ ABD Başkanı Bush, 12 Eylül 2002'de BM Genel Kurulunda yaptığı konuşmasıyla Birleşmiş Milletleri ya ABD'nin BM Şartı ile bağdaşmayan hareketlerini desteklemek ya da otoritesini zedelemek gibi iki seçenek arasında bırakmıştır.⁹ Bu arada; Büyük Orta Doğu Projesi olarak lanse edilen bir program, yeni dünya düzeni yaratma planını meşru bir zemine oturtmak ve Avrasya'dan çıkması muhtemel rakiplerin manevra alanlarını daraltarak onları çevrelemek için tasarlanmıştır. Irak ve Afganistan, "Önleyici Darbe" doktrininin ilk uygulama alanları olarak karşımıza çıkmıştır. "Bush Doktrini" olarak da adlandırılan bu yaklaşım şu ana kadar sadece ABD tarafından etkin olarak kullanılmasına rağmen, diğer bir takım ülkeler tarafından da desteklenmiştir.

11 Eylül saldırıları, ABD yönetiminin tek yönlü bir politika tarzını benimseyerek teröre destek verdiklerini iddia ettiği devletlerle mücadeleye girişmesine neden olmuştur. ABD Başkanı Bush, 20 Eylül 2001'de yapmış olduğu konuşmasında "Bugünden itibaren teröristi barındıran ülkeler, ABD tarafından hasım olarak görüleceklerdir." diyerek bu yaklaşımı ifade etmiştir.¹⁰ ABD, yeni doktrini ışığında bu ülkeleri "Haydut Devletler" olarak adlandırmıştır.

Soğuk Savaş'ın sonlarına doğru oluşan, ABD'ye yönelecek tehdidin daha çok az sanayileşmiş, ancak ileri teknoloji ürünü konvansiyonel kuvvetlere

⁴ Vassilis K. Fouskas/'Avrasya'da ABD'nin Macht-Politik'i", Tercüme Ali Murat Yel , Irak Savaşı Sonrası Orta Doğu , yay.haz. Bülent ARAŞ, İstanbul, Tasam Yayınları, 2004, s.14.

⁵ Richard A. Faik, Dünya Düzeni Nereye ?, Çev. Neşenur Domaniç ve Nusret Arhan, Metis Yayınları, İstanbul, 2004, s.260.

⁶ Zbigniew Brzezinski, " Hegemonic Quicksand", National Interest, Winter 2003/04, p. 11.

⁷ Yılmaz Aklar, "Yeni Bush Yönetiminin Atlantik Ötesi İlişkileri", Stratejik Analiz, C: VI Sayı: 61, Mayıs 2005, s. 57.

⁸ Nicole DeUer and John Burroughs, "Jus ad Bellum: Law Regulating Resort to Force", Human Rights: Journal of the Section of Individual Rights & Responsibilities, Vol.: 30, Issue: 1, Winter 2003, p. 8.

⁹ Richard A. Faik, a.g.e., s. 346.

¹⁰ Statement of Matthew A. Levitt, FDCH Congressional Testimony, Committee on House International Relations Subcommittee on the Middle East and South Asia, 18 September 2002, p.1.

ve KİS'lerine sahip olacak bölgesel güçlerden kaynaklanacağı düşüncesi; ABD'li politikacıların Kuzey Kore, Irak, İran, Libya, Suriye, Küba gibi ülkelere odaklanmalarına neden olmuştur.¹¹ Başkan Bush'un "Haydut" tanımına giren bu devletler; ABD'nin terörizme destek sağlamak, insan haklarını hiçe saymak ve genel itibarıyla uluslararası normları çiğnemekle suçladığı ülkelerdir. ABD, bu ülkelerin kendilerini uluslararası hukuk normlarıyla bağlı hissetmediklerini düşündüğünden, kitle imha silahlarına sahip olmalarını arzu etmediğini belirtmektedir.¹² ABD bu çerçevede 1997 yılında hazırlanan nükleer savaş planlarına kitlesel imha silahlarına erişme olasılığı bulunan devletlere karşı nükleer saldırı düzenlenmesi seçeneği de dâhil edilmiştir.¹³ Bu ülkelerin sahip olabilecekleri kitle imha silahlarıyla binlerce nükleer bombaya sahip ABD'yi caydırabilecek bir tehdit kapasitesine ulaşmaları mümkün görülmemektedir. Bu nedenle asıl düşüncenin ABD'nin bölgesel politikalarına karşı çıkan ülkelerin nükleer silah temin ederek dokunulmaz olmalarının önüne geçilmesi olduğu değerlendirilmektedir.

Bugünkü mesele ise ABD'nin bu doktrini İran ve Suriye'ye karşı kullanım kullanmayacağıdır. Çünkü, ABD'nin İran ve Suriye'nin teröre destek verdikleri ve kitle imha silahları edinmeye çalıştığına dair iddiaları bulunmaktadır. Amerikan siyasî çevrelerinde uzun bir geçmişi olan "bir devletin kitle imha silahı edinmesini engellemek için güç kullanılması" yaklaşımının bugün için İran ve Suriye'ye karşı sergilenmesi ihtimali bulunmaktadır.¹⁴

ABD-Suriye İlişkileri

ABD ve Suriye arasındaki diplomatik ilişkiler, her iki ülkenin İsrail politikası birbiriyle çeliştiği için uygun bir zeminde gelişme imkânı bulamamıştır. Suriye'nin dış güvenlikle ilgili kaygılarının büyük kısmının kaynağını teşkil eden İsrail'in, ABD tarafından desteklenmesi ve kollanması, Suriye'nin Amerikalılara olan yaklaşımını menfi yönde etkilemiştir. Suriye'nin ABD ile olan ilişkileri, Şam'ın Hizbullah'a çeşitli imkanlar sağladığı iddiaları nedeniyle sürekli gergin olmuştur.¹⁵ Amerikan tarafı sürekli olarak Suriye'nin, İsrail ile yapılacak muhtemel barış görüşmelerinde koz olarak kullanmak amacıyla; ülkesinde ve Lübnan topraklarında İsrail karşıtı örgütleri barındırdığını ve İran'ın Şam havaalanını kullanarak Lübnan'daki Şii kökenli örgütlere destek sağlamasına göz yumduğunu iddia etmiştir.¹⁶

Bush yönetimi, göreve geldikten 11 Eylül saldırılarına kadar geçen sürede Suriye'yi şer eksenli ülkeler arasında görme temayülünde olmamıştır. Suriye de, ABD ile ilişkilerini iyi tutmanın kendi menfaati gereği olduğunun bilincinde olmuştur. Suriye'nin, Körfez Savaşı'nda koalisyon güçleri arasında yer alması, ikiz kulelere yapılan saldırılardan sonra El Kaide hakkındaki önemli

¹¹ Eric Herring, "Rogue Rage: Can We Prevent Mass Destruction?", Journal of Strategic Studies, Vol: 23, Issue: I, March 2000, p.191.

¹² A.e., p.189.

¹³ A.e., p.192.

¹⁴ Eric Herring, a.g.e., p.190.

¹⁵ Statement of Richard K. Armev, FDCH Congressional Testimony, 18 September 2002, p.1.

¹⁶ Kenneth Katzman, a.g.e., s. 76.

TÜRKİYE-ABD İLİŞKİLERİNDE SURİYE BOYUTU

istihbarat bilgilerini ABD ile paylaşması ve BM Güvenlik Konseyi'ndeki oylamada 1441 sayılı tasarıya onay vermesi Suriye'ye hakkında olumlu bir intiba yaratmıştır.¹⁷

Ancak Suriye, Irak İşgali arifesinde ve sonrasında ABD'ye karşı en ciddi muhalefeti gösteren ülkelerden biri olmuş, hatta Suriye müftüsü Irak'taki işgal güçlerine intihar saldırıları düzenlenmesi yolunda çağırıda bulunmuştur.¹⁸ Suriye'nin Irak'ın işgaline karşı oluşu, Beşar Esad'ın büyük oranda Saddam'dan sonra sıranın kendisine geleceğini düşünmüş olmasından kaynaklanmıştır. Diğer sebepleri ise Suriye liderinin Irak'tan gelen petrol gelirlerinden vazgeçmek istememesine ve Irak'ın toprak bütünlüğünden endişe etmesine bağlamamız mümkündür. Çatışmanın devam ettiği günlerde ABD, Suriye'yi Iraklı Baas yöneticilerini barındırmak ve bu ülkeye ait kitle imha silahlarını saklamakla suçlamıştır. Çatışmaların sona ermesinden sonra ise büyük oranda sınır güvenliğini sağlamayarak direnişçilerin Irak'a geçişini kolaylaştırmak, hatta destek sağlamakla suçlamıştır. Ancak ABD'nin Suriye'yi sınır güvenliğini sağlamamakla suçlamasına rağmen bu yönde bir yardım veya işbirliği girişiminde bulunmaması ABD'nin Irak'taki başarısızlığının faturasını Suriye'ye kesmek niyetinde olduğunu göstermektedir.

Uluslararası medyada yapılan yorumlarda ise Irak'tan sonra sıranın Suriye'de olabileceği sıklıkla ifade edilmeye başlamıştır. Washington Times'ın 20 Ekim 2005'deki yazısına göre ABD Dış İşleri Bakanı Condoleeza Rice, Senato Dış ilişkiler Komisyonu'na, Bush yönetiminin amacının başından beri Orta Doğu'yu yeniden düzenlemek olduğunu açıklamış ve Suriye'ye ilişkin bir rejim değişikliği seçeneğinin masada olduğunu vurgulamıştır.¹⁹ Newsweek Dergisi; Amerikan yönetiminin 1 Ekim'deki toplantısı sırasında Suriye'ye askeri müdahaleyi tartıştığını; ancak Dış İşleri Bakanı Condoleeza Rice'ın askeri seçeneğe karşı çıkarak, BM Komisyonunun Hariri suikastıyla ilgili raporundan sonra uygulanacak uluslararası izolasyonun Beşar Esat üzerinde etkili olacağı konusunda diğerlerini ikna ettiğini yazmıştır.²⁰

Genellikle tatlı dilli bir entellektüel olarak tanımlanan Beşar Esad'ın, ilk günlerinde yozlaşma karşıtı bir kampanya başlatıp ülkesini modernleştirmeye, reformlar yapmaya başlaması, tüm muhalefete rağmen yüzlerce siyasî mahkûmu serbest bırakması ve özgürlükçü bir takım adımlar atması askeri müdahale seçeneğinin meşruiyetini azaltmıştır. Üstelik Beşar Esad daha ileri giderek İsrail ile kayıtsız şartsız görüşmelerde bulunmayı teklif etmiştir. Beşar Esad, babasının aksine yerel muhalifleri kanlı bir şekilde bastırmamış, ya da dışarıya karşı büyük bir tehdit yaratmamıştır. İran ile kıyaslandığında büyük bir askeri tehdit yaratmamaktadır. Üstelik Suriye kolaylıkla tecrit edilebilecek bir konumdadır. Güneybatısından İsrail ve doğusundan ABD tarafından çevrilmiştir. Üstelik Ürdün ile ilişkiler de iyi seviyede değildir. Ayrıca birinci stratejik önceliğini İran oluşturduğundan, ABD Başkanı Bush'un Suriye'ye karşı askeri harekât düşündüğünü gösteren az miktarda emare bulunmaktadır. Üstelik Libya

¹⁷ Lawrence F. Kaplan, "Why Syria isn't next: White Lie", The New Republic, April 21 & 28, 2003, p.22.

¹⁸ Oytun Orhan, " Irak Savaşı ve Suriye", Stratejik Analiz, C: IV, Sayı: 37, Mayıs 2003, s.10.

¹⁹ "Beşar Rejimi Sonun Başlangıcında", Cumhuriyet, 24 Ekim 2005.

²⁰ "Suriye'ye Saldırıyı Rice Önledi", Cumhuriyet, 11 Ekim 2005.

örneğinden de görüldüğü gibi, ABD terörizme destek verdiğini iddia ettiği ülkelerle yürüttüğü mücadelesinde askerî güç kullanmak yerine tek taraflı ve çok taraflı yaptırımlar uygulamak suretiyle bu ülkelere pes ettirmek eğilimi içerisinde olmaktadır.²¹

Ancak, unutulmaması gereken bir husus da ABD Başkanı Bush'un halk desteğinin azalmakta olduğudur. ABD Başkanı Bush'un yardımcısı Cheney'in pek çok soruşturmada adının geçmesi gibi; Amerikan kamuoyunun hoş karşılamayacağı bir skandal altında ezilmek istemeyen ABD yönetimi, milliyetçilik zırhına bürünerek Suriye'ye askerî operasyona karar verebilir. ABD, İran'a gözdağı verilmesi veya yalnız bırakılması maksadıyla Suriye'ye saldırabilir. Bu durumda Suriye, zayıf ve prestij sağlayabilecek bir ülke olması nedeniyle pekâlâ ABD'nin hedefi olabilecektir. Ancak ABD yönetiminin Suriye'yi işgalini meşru kılabileceği kadar gerekçesi bulunmamaktadır. Şu ana kadar Şam yönetiminin tavrı da bu gerekçeleri ortaya çıkaracak davranışlardan kaçınmak yönünde olmuştur.

Irak'ın işgali sonrasında Suriye'ye yönelen Amerikan talepleri daha çok bölgesel güvenlik konularında Suriye'nin pazarlık gücünü zayıflatmaya yönelik olmuştur.²² Eğer Suriye'nin Lübnan'daki gücü elinden alınabilse baskılara dayanma gücünün de o oranda zayıflayacağı düşünülmüştür. ABD'nin Suriye'yi Lübnan'dan çıkartma planına katkıda bulunan olay Lübnan eski başbakanı Refik Hariri'nin bombalı bir saldırı sonucunda öldürülmesi olmuştur.

Suriye, ABD ve Fransa'nın girişimleriyle BM Güvenlik Konseyi'nin Lübnan'daki bütün yabancı güçlerin çıkmasını isteyen 2 Eylül 2004 gün ve 1559 sayılı kararı almasından sonra Beyrut'ta bulunan askerî gücünün bir kısmını Bekaa Vadisi'ne kaydırmıştır. Güvenlik Konseyi'nin bu kararından sonra Suriye, kendisinden yana olan ve görev süresi 24 Kasım 2004'te dolan Lübnan Cumhurbaşkanı Emil Lahud'un 3 yıl daha görevde kalmasını sağlayacak yasa değişikliğini yaptırmıştır.²³ Cumhurbaşkanlığı süresinin 3 yıl daha uzatılması, Emil Lahud'la iyi geçinemeyen ve kabineyi istediği gibi oluşturmasına izin verilmeyen Başbakan Refik Hariri'nin istifa etmesine neden olmuştur.²⁴ Refik Hariri bu istifadan yaklaşık 4 ay sonra Lübnan'da bombalı bir suikast neticesinde öldürülmüştür.

ABD ve özellikle Fransa'nın girişimleriyle Refik Hariri suikastını araştırmak ve sorumlularını tespit etmek üzere; BM tarafından Alman savcı Detlev Mehlis'in başında olduğu bir komisyon görevlendirilmiştir. Uluslararası hukuk açısından görev ve sorumluluk alanı tartışmalı olan bu komisyonunun kurulmasıyla, BM tarihinde ilk defa bir ülkedeki suikastı soruşturmuştur. Komisyonun 20 Ekim 2005'te hazırlanmış olduğu geçici rapor, suikasttan Suriye'yi sorumlu tutmuştur.²⁵ Nihai raporda da aynı kaniya varılmıştır. Rapor ayrıca, Suriye'yi komisyonla işbirliği yapmamak ve yanlış beyanlar vererek soruşturmayı yanlış yönlendirmeye çalışmakla suçlamıştır.

²¹ Kenneth Katzman, a.g.e., s. 78.

²² Oytun Orhan, "Suriye, Dönüşüm ve Türkiye", Stratejik Analiz, Sayı 65, Eylül 2005, s.19.

²³ George E. Gruen, a.g.e., p. 439.

²⁴ Richard Seymour, "Tensions & Challenges", The Middle East, January 2005, p.40.

²⁵ Hariri Raporu En Çok İsrail'in İşine Yarayacak", Cumhuriyet, 31 Ekim 2005.

TÜRKİYE-ABD İLİŞKİLERİNDE SURİYE BOYUTU

Suriye'nin Lübnan'daki birliklerini çekmesinden sonra ülkede yapılan seçimlerde Suriye karşıtı blok 128 sandalyeden 72'sini kazanmıştır.²⁶ Ancak, ABD Suriye'nin işgal esnasında Lübnanlı gruplar ile kurmuş olduğu karşılıklı çıkar ilişkileri ve istihbarat ağı nedeniyle ülkedeki varlığını devam ettirdiğini iddia etmektedir.²⁷

ABD bir yandan Suriye'yi uyguladığı tek taraflı yaptırımlarla isteklerini yerine getirmeye zorlarken diğer taraftan, Suriye aleyhine kamuoyu oluşturmaya ve BM Güvenlik Konseyi eliyle uluslararası izolasyon uygulanmasına çalışmaktadır. ABD Temsilciler Meclisi'nin 2003 yılında kabul ettiği 1828 sayılı "Suriye Sorumluluk ve Lübnan'ın Bağımsızlığının ladesi Yasa Tasarısı"; Suriye'nin kendisinden istenilenleri yerine getirmediği takdirde, diplomatik, seyahat ve ticaretin durdurulması, suçta karıştıkları düşünülen Suriyelilerin ABD'deki mal varlıklarının dondurulması, ABD'deki Suriyeli diplomatların seyahatinin ciddi biçimde kısıtlanmasını mümkün kılmıştır.²⁸ Suriye Sorumluluk Yasası çerçevesinde; ABD'nin Suriye'den istediği hususlar terörist gruplara olan desteğini kesmesi, Lübnan'dan çekilmesi, BM'nin kararlarına uyması ve kitle imha silahları programı yürütmemesidir Tasarı, 6 yaptırımdan en az ikisinin uygulanmasını zorunlu kılarken, başkana gerektiğinde yaptırımları altı aylığına askıya alma yetkisini de vermiştir.²⁹ Bu yasayla ilgili olarak ABD kamuoyundan ve ülke dışından gelen en büyük eleştirisi; yaptırımların tek yönlü olması nedeniyle dış politika hedeflerini yerine getirememesi, mevcut ekonomik ilişkilerin zayıflığı nedeniyle yaptırımların sembolik kalması ve en önemlisi tasarının ABD'nin gerektiğinde Orta Doğu'da esnek politik manevralar yapmasını engellemesidir.³⁰

ABD, Suriye'ye uyguladığı yaptırımların yanında rejimi istediği noktaya tedricen çekmek için siyasî baskı uygulamaktadır.³¹ Bu nedenle Suriye'de gerçekleşen son kabine değişiklikleri Amerikan baskısını hafifletmeye dönük bir hareket olarak görülebilir. ABD, Suriye ve Lübnan'da Suriye hükümetine muhalif olan grupları desteklemektedir. Ayrıca uluslararası kamuoyunun dikkatini canlı tutmak maksadıyla bu ülkedeki insan hakları ihlalleri gündemde tutulmaktadır. Condoleezza Rice, Beşar Esad rejiminin insan hakları savunucularını keyfi tutuklamasını eleştirdiği Bahreyn'deki konferansında; "Suriye halkının hukukun egemenliği altında özgürlük, demokrasi ve adalet tutkusuna destek vermeye devam ediyoruz." şeklinde konuşarak Şam yönetiminin anti-demokratik uygulamaları olduğunu ve buna karşı olduklarını ifade etmiştir.³²

²⁶ Kaan Kutlu ATAÇ, "Lübnan Seçimlerinin Yansımaları", Cumhuriyet Strateji, Yıl:1,Sayı: 53, 4 Temmuz, s. 17.

²⁷ Linda Heard, " When in Doubt, Blame Syria", Washington Report on Middle East Affairs, Vol.: 24, Issue: 3, April 2005, p. 14.

²⁸ Colin Clark, "Bush Given Sanction Power Against Syria", CQ Weekly, Vol.: 61, Issue: 45, Nowember 2003, p. 2917.

²⁹ Neil Ford, "US Set to Impose Sanctions on Syria", The Middle East, Issue: 340, December 2003, p. 18.

³⁰ Statement Of William A. Reinsch, FDCH Congressional Testimony, 18 September 2002, p.1.

³¹ Esat Arslan, "Şam Tahran Ekseninde Türk-Amerikan İlişkileri", 2023 , Sayı 56, 15 Aralık 2005, s.42.

³² Sue Fleming , "US takes aim at Syria över rights", Reuters , 12 November 2005, (Çevrimiçi) <http://abcnews.go.com/us>, 24 Şubat 2006.

Türkiye-ABD İlişkileri

Türkiye, Soğuk Savaş boyunca özellikle de İran devriminden sonra, ABD'nin İsrail'den sonra bölgedeki en büyük müttefiki olmuştur.³³ Ancak Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve 1991 Körfez Savaşının ardından Türkiye, Batıyla olan ilişkilerini yeniden değerlendirmek ve Orta Doğu'daki rolünü tekrar tanımlamak durumunda kalmıştır. Bu dönemde Anadolu'nun stratejik öneminin azaldığını düşününler olsa da Türkiye, ABD'nin eski Sovyet ülkelerinin bağımsızlıklarını takviye etme projesinde önemli ve kritik bir rol oynamıştır.³⁴ Soğuk Savaş'ı sona erdiren 1990'cı yıllar Türkiye'nin Orta Doğu bölgesine dönük ilgisizlik politikasını terk ederek yeni inisiyatifler aldığı ve Arap ülkeleriyle ilişkilerini artırmaya başladığı yıllar olmuştur.³⁵

Soğuk Savaş sonrası dönemde Türkiye'nin ABD ile olan köklü ilişkilerine rağmen konjonktürel meselelerde bu ülkeyle fikir ayrılığına düştüğü ve özellikle bölgesel menfaatleri söz konusu olduğunda bağımsız hareket etmeyi tercih ettiği görülmüştür. Amerikan Uluslararası Araştırmalar Bölümü'nün 2002'de hazırladığı "Turkish Foreign Policy in an Age of Uncertainty" adlı kitapta, Türkiye'nin giderek daha iddialı ve bağımsız hareket eder bir hale geldiği ve bu durumun Türkiye'yi ABD için daha zor ve güvenilmez bir müttefik hâline getirdiği ifade edilmiştir.³⁶ Bunun en somut örneği ise 2003 yılındaki tezkere krizinde yaşanmıştır.

Irak işgali arifesinde ve sonrasında yaşananlar, iki ülke arasındaki ittifak ilişkisinin yeniden tanımlanması ihtiyacını doğurmuştur, ittifak teriminin ne anlam ifade ettiğini ortaya koymamız gerekirse; ittifaklar, genellikle çatışma veya çatışma tehdidinin var olduğu bir konjonktürde, imzacı devletlerin ortak menfaatlerini yerine getirmek için yapılmaktadır.³⁷ Diğer bir ifadeyle menfaatler yerine geldiğinde veya tehdit ortadan kalktığında ittifak çözülmektedir. Tezkere krizinde iki ülkenin aslında eskiden tanımlandığı gibi stratejik ortak olmadığı, bunun yerine bölgesel meselelerde menfaatleri icabı stratejik ittifaklar oluşturduklarının farkına varılmıştır. Bu konudaki bir diğer düşünce de; Türkiye'ye yönelmesi muhtemel stratejik tehditlerin ABD tarafından temizlenmesinin, Türkiye'nin bu ülkeye olan bağımlılığını azalttığı yolundadır.³⁸ Türkiye'nin İsrail ile olan ilişkileri ise 1990'lı yıllardaki zirve konumundan inişe geçmiştir. Türkiye-İsrail yakınlaşmasını doğuran stratejik zorunluluğun ortadan kalkması Türkiye'nin İsrail askerî teknolojisinden ve ABD'deki lobi desteğinden faydalanmasını sağlayan dostluğun azalmasına neden olmaktadır.

Türkiye, ABD ile Kafkaslar'da ve Orta Asya'da Sovyetlerin dağılmasından sonra oluşan yeni cumhuriyetlerin özgürlüklerinin pekiştirilmesi,

³³ Robert Chase, Emily Hill and Paul Kennedy, "Pivotal States and U.S. Strategy", *Foreign Affairs*, Vol.: 75, No.: 1, January/February 1996, p. 37.

³⁴ Zbigniew Brzezinski, "Hegemonic Quicksand", *National Interest*, Winter 2003/04, p.5-7.

³⁵ Sabri Sayarı, "Turkish Foreign Policy in the Post-Cold Era: The Challenges of Multi-Regionalism", *Journal of International Affairs*, Vol.: 54, No.: 1, Fall 2000, p.170.

³⁶ Ümit Özdağ, "Türk Amerikan ilişkilerinde Irak Krizi", *Stratejik Analiz*, C:IV, Sayı: 37, Mayıs 2003, s.32.

³⁷ Michael M. Gunter, "The US-Turkish Alliance in Diasarray", *World Affairs*, Vol.: 167, No.: 3, Winter2005, p. 113.

³⁸ Graham E. Fuller, a.g.e., p.61.

terörle mücadele ve bölgesel istikrarın sağlanması gibi konularda işbirliği yapmasına rağmen, Kuzey Irak meselesi Türkiye'nin ABD ile olan ilişkilerini sınırlayan önemli bir etken olmuştur. ABD Dış İşleri Bakanı Madeline Albright, Iraklı Kürt liderlerin arasında farklılıkları düzeltmek için dikkate değer bir çaba sarf etmiştir. Irak'ta uçuşa yasak bölge içerisinde Kürtlerin kollanması, bölgede Kürt idaresinin tesisi, bir parlamento kurulması ve merkez bankası oluşturulması Türkiye'nin çok büyük tepkisini çekmemiştir.³⁹ Ancak Kürtlerin, Bush iktidarı döneminde Irak politikalarındaki etkinliklerinin giderek artması Türkiye'yi rahatsız etmiş ve etmeye de devam etmektedir.

ABD ordu birliklerinin Irak'ın kuzeyinden bir cephe daha açmak için Türk topraklarını kullanmak istemesi ve bu isteğin 1 Mart 2003'teki TBMM oylamasında reddedilmesi, iki ülke arasındaki ilişkilerin bozulmasına neden olmuştur. Türkiye Irak'ta hükümet değişiminin bu ülkenin ünitem yapısını bozacağı ve Kürtlerin ayrı bir siyasî varlık kuracaklarından endişe etmektedir. Bu nedenle ABD'nin Iraklı Kürtlere verdiği her destek Ankara tarafından şüpheyle karşılanmıştır. Türkiye'nin şüphelerini arttıran önemli bir husus da Kürt aşiret liderlerinin akıl almaz yükselişleri olmuştur.⁴⁰

Irak harekâtı öncesinde Türkiye'nin çabaları savaşın önlenmesi ve barışçıl bir yolun izlenerek uzlaşmaya varılmasını sağlamak yönünde olmuştur. Türkiye'nin girişimleri sayesinde Irak'a komşu ülkelerin katıldığı bir dizi konferans, Irak'ı ikna etmek ve ülkeler arasında ortak bir uzlaşa zemini yaratmak için düzenlenmiştir. 23 Ocak 2003'te İstanbul'da yapılan toplantıda Türkiye, Ürdün, Suudi Arabistan, Mısır ve İran Dış İşleri Bakanları Irak'a Konsey'in silahsızlanma talebine uyması, yoksa sonuçlarına katlanması yolunda açık bir ikazda bulunmuşlardı.⁴¹ Türkiye savaşa alternatif arayan bu girişimiyle Kuzey Irakla ilgili bakış açısını da komşularına aksettirme imkânı bulmuş ve Kürtlerin ayrılıkçı isteklerine karşı oluşturduğu bu gevşek bölgesel ittifakı BM Genel Sekreteri tarafından atanan bir danışman grubuyla da birleşmiştir.⁴² Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, 2004 Ocak ayındaki Washington ziyaretinden önce Irakla Kürtleri ateşle oynamamaları hususunda uyararak; Türkiye, Suriye ve İran'ın Irak'ın parçalanması tehlikesine karşı, gerektiğinde müdahale etme kararında olduklarını bildirerek bölge ülkelerinin yaklaşımını özetlemiştir.⁴³

Tezkere krizi sonrasında gerilen iki ülke ilişkilerinin kötü gidişi nedeniyle ABD'nin Türkiye'ye yönelik politikası, ödüllendirmeden yana olmamıştır. ABD tarafından Türkiye'nin Irak'ın kuzeyi ile ilgili kırmızı çizgilerinin Kürtler tarafından geçilmesine göz yumulmuş, Türkmenlerin varlığı göz ardı edilmiş, Türkmen köylerine ve kasabalarına Peşmergelerle birlikte sıklıkla operasyonlar düzenlenmiş, PKK terör örgütünün faaliyetlerine müdahale edilmemiş ve Kürt

³⁹ Mustafa Kibaroglu, "Turkey Missing Bili Clinton", *Bulletin of the Atomic Scientists, March/April 2004*, p.31.

⁴⁰ Anıl Çeçen, "Türkiye Açısından Suriye", 2023, Sayı 56,15 Aralık 2005, s.35.

⁴¹ "Days of reckoning", *Economist, Vol.: 366, Issue: 8309, 2 February 2003*, p 21.

⁴² Bili Park, "Between Europe, the United States and the Middle East: Turkey and European Security in the Wake of the Iraq Crisis", *Perspectives on European Politics and Society, Vol.: 5, Issue: 3, 2004*, p.504.

⁴³ Bili Park, "Iraq's Kurds and Turkey: Challenges for US Policy", *Parameters, Autumn 2004*,

gruplar ile yaşanan problemlerde Türkiye'yi tatmin edecek davranışlar sergilenmemiştir.⁴⁴ ABD'nin bu şekilde bir tavır takınması Washington'un tezkere krizinin ardından Türkiye'ye karşı bilinçli bir baskı politikası izlemeye başladığı şeklinde yorumlamak mümkündür. ABD'nin psikolojik operasyon yürüterek, Türkiye'nin Kuzey Irak'ta itibar kaybına neden olması ve Türkmenlere karşı Kürtleri koçlaması Türkiye'ye yönelik baskı politikasının önemli iki ayağını oluşturmaktadır.⁴⁵

Türk-Amerikan ilişkileri Süleymaniye'de görev yapan 11 Türk Özel Kuvvet mensubunun ABD askerleri tarafından kaçırılmasıyla yeni bir aşamaya ulaşmıştır. Türk Özel Kuvvetlerinin Kürt kökenli Kerkük Belediye Başkanı Abdurrahman Mustafa'ya suikast yapma hazırlığında oldukları gerekçesiyle tutuklaması, ABD'nin Kürtleri Türkiye'den daha elzem bir müttefik statüsünde gördüğünü ve iki ülkenin Kuzey Irak'ta birbiriyle bağdaşmayan menfaatleri olduğunu göstermiştir.⁴⁶

1991 sonrasında Türkiye'nin Irak'ta PKK'ya karşı operasyon düzenlemesine ve Kuzey Irak'ta bir güvenlik kuşağı oluşturmaya ABD tarafından göz yumulmuştur. Fakat ABD yönetimi artık ABD Türkiye'nin Kuzey Irak'a müdahale etmesine tolerans gösterilmeyeceğini açıklamıştır. ABD'nin Irak'ta istikrarın sağlanması için, Türkiye'den istediği askerî gücün gelişinin Kürt grupların muhalefeti nedeniyle gerçekleşmemesi ise, Iraklı Kürtlerin Irak içerisinde üstlendiği rolün etkinliğini göstermiştir.⁴⁷

ABD'nin Türkiye'ye olan yaklaşımının yeniden şekillendiği ve ilişkilerin hassas bir dönemden geçtiği sırada, iki ülkenin Suriye konusundaki farklı yaklaşımları bulunmaktadır. Beşar Esad'ın Suriye iktidarını devraldığı 2000 yılından itibaren Türkiye-Suriye ikili ilişkileri iyi komşuluk çerçevesinde şekillenmiş ve iki ülke birbirine yakınlaşmaya başlamıştır. Ancak, ABD boyutu iki ülke ilişkilerini etkileyen ve sınırlayan faktörlerin başında yer almaktadır. Çünkü ABD, aralarında Türkiye'nin de yer aldığı Irak'a komşu ülkelerden, Suriye'ye uyguladığı baskı politikasına yardımcı olmalarını istemektedir.⁴⁸

Türkiye ve Suriye'nin son beş yıl içerisinde birbirine yakınlaşması, ABD'nin Orta Doğu'da yürütmek istediği politikasıyla çelişkili bir hal almaya başlamıştır. Türkiye ve Suriye'nin yakınlaşmasına İsrail ve özellikle ABD tarafından olumlu bakılmamaktadır. Türkiye, Suriye için ikna ve müzakereye dayalı bir yaklaşımın haklılığını savunurken; ABD tarafı, daha sert ve baskı yoluyla rejimin değiştirilmesini istemekte; Suriye'ye yönelik olarak uluslararası izolasyon, siyasî ve ekonomik baskı ve hatta askeri müdahale seçeneklerini gündemde tutmaktadır.⁴⁹ ABD ve İsrail'e göre Türkiye'nin tutumu Suriye'yi rahatlatmakta ve zaman kazandırmaktadır.

⁴⁴ Ümit Özdağ, a.g.e., s. 25.

⁴⁵ A.e., s.26.

⁴⁶ Michael M. Gunter, " The US-Turkish Alliance in Diasarray", World Affairs, Vol. 167, No.3, Winter2005, p.120.

⁴⁷ A.e. ,p.121

⁴⁸ "Suriye Kazanı Kaynıyor¹", Cumhuriyet, 20 Ekim 2005.

⁴⁹ Oytun Orhan, " Suriye, Dönüşüm ve Türkiye", Stratejik Analiz, Sayı: 65, Eylül 2005, s.18.

Sonuç

Olasılığı az olsa da ABD'nin Suriye'ye askerî müdahalede bulunmasının Türkiye'ye olumsuz etkisi olacaktır. En kötü senaryo ABD müdahalesi sonrasında Suriye'nin de Irak gibi bölünme tehlikesiyle karşılaşmasıdır. Böyle bir durum İsrail tarafından arzulanmasına rağmen Türkiye'nin istemeyeceği sonuçlar doğurabilecektir. Suriye'ye yönelik bir müdahale muhtemelen tüm rejimin yıkılmasıyla sonuçlanabilecektir. Suriye'de rejimin yıkılması devlet mekanizmasının tümüyle ortadan kalkmasıyla sonuçlanacak ve Irak'taki gibi toplumsal bir kargaşa yaşanabilecektir. Rejimin yıkılmasıyla ülke içindeki istikrarsızlık unsurlarının tamamı kontrol dışına çıkacak ve ciddi tehlikeler yaratacaktır. Bu nedenle Türkiye'nin Suriye'ye yönelik bir ABD müdahalesine karşı, bu durumdan en az zararla kurtulabileceği çok yönlü bir siyasî yaklaşım tarzını benimsemesi gerekmektedir.

Türkiye, Suriye'nin demokratik, modern ve çağdaş çizgiye tedrici olarak çekilebileceğine inanmaktadır. Bu nedenle Türkiye, ABD'nin Suriye'ye askerî müdahale etmesini önlemek için bu ülkenin diplomasi ve uzlaşma yoluyla ikna edilebileceğini göstermelidir. Demokratik yaşam tarzının silah zoruyla uygulanmaya çalışılması, karşıt kuvvetleri güçlendirdiği gibi, intikam hislerini de artıracaktır. Suriye'nin de bu olasılığın önlenmesi için yapması gereken önemli açılımlar bulunmaktadır. Siyasî reformlara ağırlık verilmesi ve demokratik kurumların tesis edilmesi bu açılımlar arasındadır.

Eğer ABD politikası, Türkiye'yi kendi kampında sıkıca tutmaya ve tamamen kendi politik hedeflerine hizmet etmeye zorlayacak şekilde gelişirse, Türkiye ile arasındaki gerilimin artmaya devam etmesi muhtemeldir. Bu şekildeki bir zorlamanın ABD Büyükelçisi Edelman ile Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer arasında geçen diyalogda görüldüğü gibi bir inatlaşmaya gitmesi olasıdır. Üstelik ABD'nin Irak'taki PKK militanlarına müsamaha etmesi ve Türkiye'nin müdahalesini engellemesi Türkiye'nin Irak konusunda benzer fikirler paylaştığı Suriye ve İran ile yakınlaşmasına neden olmaktadır.

KAYNAKÇA

- AKLAR, Yılmaz. "Yeni Bush Yönetiminin Atlantik Ötesi ilişkileri", **Stratejik Analiz**, C: 6, Sayı 61, Mayıs 2005, 57-66.
- ARMEY, Richard K. "U.S. Policy Towards Syria", **FDCH Congressional Testimony**, Sep 18, 2002.
- ARSLAN, Esat. "Şam Tahran Ekseninde Türk-Amerikan İlişkileri", **2023**, Sayı 56, 15 Aralık 2005, 40-44.
- ATAÇ, K. Kutlu. "Lübnan Seçimlerinin Yansımaları", **Cumhuriyet Strateji**, Yıl-1, Sayı-53, 4 Temmuz, 17-19.
- "Beşar Rejimi Sonun Başlangıcında", **Cumhuriyet**, 24 Ekim 2005
- BOSTANOĞLU, Burcu. "Soğuk Savaş Güdülenmesi ve Ortadoğu", **Avrasya Dosyası**, C:III 3, Sayı: 2, Yaz 1996, 11-20.

TÜRKİYE-ABD İLİŞKİLERİNDE SURİYE BOYUTU

- BRZEZINSKI, Zbigniew. "Hegemonic Quicksand", **National Interest**, Issue:74, VVinter 2003/04, 5-16.
- BRZEZINSKI, Zbigniew. **Büyük Satranç Tahtası**, Çev. Ertuğrul Dikbaş ve Ergün Kocabıyık, İstanbul, Sabah Kitapları, 1997.
- CHASE, Robert and Others, "Pivotal States and U.S. Strategy", **Foreign Affairs**, Vol.75, No.1, January/February 1996, 33-51.
- CLARK, Colin. "Bush Given Sanction Power Against Syria", **CQ VWeekly**, Vol 61, Issue45, November 2003, 2917-2917.
- ÇEÇEN, Anıl. "Türkiye Açısından Suriye", **2023**, Sayı 56, 15 Aralık 2005, 32-38.
- DELLER, N. and J. BURROUGHS. "Jus ad Bellum: Law Regulating Resort to Force", **Human Rights: Journal of the Section of Individual Rights & Responsibilities**, Vol.30, Issue 1, VVinter 2003, 8-11.
- FALK, Richard A. **Dünya Düzeni Nereye ?**, Çev. Neşenur Domaniç ve NusretArhan, Metis Yayınları, İstanbul, 2004.
- FORD, Neil. "Syria Under Pressure", **The Middle East**, Issue 362, December 2005, 20-22.
- FORD, Neil. "US Set to Impose Sanctions on Syria", **The Middle East**, Issue 340, December 2003,16-19.
- FOUSKAS, Vassilis K. "Avrasya'da ABD'nin Macht-Politik'i", **Irak Savaşı Sonrası Ortadoğu**, İstanbul, Derleyen Bülent ARAŞ, Tercüme Ali Murat Yel, Tasam Yayınları, 2004.
- FULLER, Graham E. "Turkey's Strategic Model: Myths and Realities", **Washington Quarterly**, Vol.27, Issue 3, Summer 2004, 51-64.
- FULLER, Graham E. "U.S.-Iran Relations: A Road Map For Normalization", The Atlantic Council of the United States, March 1998, Vol. IX, No. 3,<<http://www.acus.org>>, 1 Nisan 2006
- GRUEN, George E. "Recent Developments in Turkish-Israeli Relations", **American Foreign Policy Interests**, Vol. 24, Issue 4, August 2002, 301-321.
- GRUEN, George E. 'Turkey's Regional Role in the Aftermath of September 11", **American Foreign Policy Interests**, Vol. 24, 2002, 3-29.
- GRUEN, George E. "Turkey's Stratejic Mideast Regional Initiatives", **American Foreign Policy Interests**, Issue 26, 2004, 435-456.
- GUNTER, Michael M. "The US-Turkish AHiance in Diasarray", **VWorld Affairs**, Vol. 167, No.3, VVinter 2005, 113-123.
- HEARD, Linda. "When in Doubt, Blame Syria", **Washington Report on Middle East Affairs**, Vol. 24, Issue 3, April 2005, 13-14.
- HERRING, Eric. "Rogue Rage: Can We Prevent Mass Destruction?", **Journal Strategic Studies**, Vol. 23, Issue 1, March 2000, 188-212.
- KAPLAN, Lawrence F. "Why Syria isn't next: White Lie", **The New Republic**, April 21 & 28, 2003, 22-24. » KATZMAN, Kenneth. "Terörizm:

TÜRKİYE-ABD İLİŞKİLERİNDE SURIYE BOYUTU

Ortadoğu'da Terör Örgütleri ve Terörü Destekleyen Devletler", **Avrasya Dosyası**, C:III, Sayı:2, Yaz 1996, 53-86.

- KIRK, Grayson L. "Postwar Security for the United States", **The American Political Science Review**, Vol.38, No.5, October 1944, 945-955.
- KİBAROĞLU, Mustafa. "Turkey Missing Bili Clinton", **Bulletin of the Atomic Scientists**, March/April 2004, 30-32.
- LEVITT, Matthew A. **FDCH Congressional Testimony**, Committee on House International Relations Subcommittee on the Middle East and South Asia, 18 September 2002.
- ÖZDAĞ, Ümit. "Türk Amerikan ilişkilerinde Irak Krizi", **Stratejik Analiz**, C: IV, Sayı 37, Mayıs 2003, 24-42.
- PARK, Bili "Iraq's Kurds and Turkey: Challenges for US Policy", **Parameters**, Autumn2004, 18-30.
- PARK, Bili. "Between Europe, the United States and the Middle East: Turkey and European Security in the Wake of the Iraq Crisis", **Perspectives on European Politics and Society**, Vol. 5, Issue 3, 2004, 493-516.
- PLEMING, Sue. "US takes aim at Syria over rights", **12 November 2005, Reuters, 24 Şubat 2006.** <<http://abcnews.go.com/us>>

YAYIN İLKELERİ

Yayın Amacı ve Kapsamı:

1. Güvenlik Stratejileri Dergisi; Genel Kurmay Başkanlığı Harp Akademileri Komutanlığı bünyesinde bulunan Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Müdürlüğü tarafından, **ulusal hakemli dergi** niteliğinde yılda iki kez (Haziran ve Aralık) yayımlanmaktadır.
2. Güvenlik Stratejileri Dergisi'nde; güvenlik boyutunda geleceğe yönelik jeopolitik, jeostratejik ve jeoekonomik seviyede Türkiye'nin uygulamasında fayda mütalâa edilen güvenlik stratejilerine ait seçeneklerin saptanması amaçlanmıştır. Bu bağlamda Güvenlik Stratejileri Dergisi'nde ülkemizin güvenliği ile ilgili konuları işleyen, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin Anayasası'nda ifadesini bulan temel niteliklere saygılı bir tutum ve uyum içinde kaleme alınmış, özgün ve bilimsel nitelik taşıyan tüm makalelere, hakem heyetinin değerlendirmeleri neticesinde yer verilecektir.
3. Güvenlik Stratejileri Dergisi'ne gönderilen makaleler daha önce başka bir yerde yayımlanmamış ya da yayımlanmak üzere gönderilmemiş olmalıdır. Makalelerin uzunluğu dergi formatında 25 sayfayı (ya da 10.000 kelimeyi) geçmemelidir. Makaleler, yayımlanmak üzere kabul edildiği takdirde Güvenlik Stratejileri Dergisi bütün yayın haklarına sahiptir. Güvenlik Stratejileri Dergisi'nde makalesi yayımlanan yazarlara; talep etmeleri halinde ilgili mevzuat çerçevesinde telif ücreti ödenmektedir.
4. Yazarlar unvanlarını, görev yaptıkları kurumları, haberleşme adresleri ile telefon numaralarını ve e-posta adreslerini mutlaka bildirmelidir.
5. Güvenlik Stratejileri Dergisi'ne gönderilecek makalelerin ilk değerlendirmesi (içerik, sunuş tarzı ve yazım kurallarına uygunluk) Yayın Kurulu tarafından yapıldıktan sonra uygun bulunanlar, bilimsel açıdan değerlendirilmek üzere, sahasında eser ve çalışmalarıyla tanınan iki hakeme gönderilir. Hakemlerden gelecek rapor doğrultusunda makalenin basılmasına, yazardan rapor çerçevesinde düzeltme istenmesine ya da yazının geri çevrilmesine karar verilir ve durum yazara en kısa sürede bildirilir. Gönderilen makale için hakemlerden birinin olumlu, diğerinin olumsuz rapor vermesi durumunda ise çalışma üçüncü bir hakeme gönderilir ve yayımlanmasına yeni rapora göre karar verilir. Dergide, hakemlerin uygun bulduğu makaleler yayımlanır. Hakem raporları gizli olup, yazarın hakem raporuna itiraz hakkı bulunmamaktadır.
6. Yazardan düzeltme istenmesi durumunda, düzeltinin en geç üç ay içinde yapılarak, Yayın Kurulu'na ulaştırılması gerekmektedir.
7. Yayımlanan makalenin yer aldığı beş adet dergi, yazara ücretsiz olarak gönderilecektir.
8. Güvenlik Stratejileri Dergisi'nde yayımlanan makaleler, yazarlarının şahsî görüşlerini içermektedir. Bu nedenle, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin resmî görüşlerini yansıtmamaktadır.

Yayın Kuralları:

1. Makaleler, bilgisayar ortamında " Word for Windows"un değişik versiyonlarında (Word 2.0-7.0), bir diskete kayıt "save" edilerek, iki nüsha A4 boyutunda bilgisayar çıktısı ile birlikte posta yoluyla gönderilmelidir. E-posta ile gönderilen makaleler değerlendirmeye alınmayacaktır.
2. Makalenin başlangıç kısmına (150 kelimeyi geçmeyecek şekilde), Türkçe ve İngilizce özet ile beş adet anahtar kelime yazılmalıdır.
3. Makalenin ana bölümlerinde 10 punto, dipnotu, özet, kaynakça, tablo gibi bölümlerinde ise 8 punto harf büyüklüğünün ve Arial karakterinin kullanılması gerekmektedir..
4. Makalenin konusuyla ilgili belge ve fotoğrafların orijinalleri veya baskıya uygun nitelikte olanları seçilmelidir. Fotoğraf altına ve şekil kenarına yazar adı belirtilmelidir.
5. Yazar adı ve açık adresi (elektronik posta adresi ve telefon numarası dâhil) sağ köşeye italik, koyu 10 punto olarak yazılmalı; unvan ve görev yeri dipnotta (*) işareti ile belirtilmelidir.
6. Dipnotlar, yer aldığı sayfanın alt tarafında ve numaralandırılarak şu şekilde verilmelidir : (Adı Soyadı; Kitap / Makale Adı, Cilt / Sayı, Yayın Evi / İl / Basım Evi, Yıl, Sayfa No.)
7. Kaynakça, makalenin sonuna yazarların soyadlarına göre sıralanmış bir biçimde aşağıdaki şekilde konmalıdır. (Soyadı Adı; Eser İsmi, Cilt / Sayı, Yayın Evi, İl, Yıl)
8. Yayımlanacak makalelerde esasa ilişkin olmayan redaksiyon değişiklikleri ve düzeltmeler Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Müdürlüğüne yapılabilir.